Й. СТАЛІН

ТВОРИ

12

ДРУКУЄТЬСЯ
ЗА ПОСТАНОВОЮ
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ
ВСЕСОЮЗНОЇ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ
(БІЛЬШОВИКІВ)

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ИНСТИТУТ МАРКСА—ЭНГЕЛЬСА—ЛЕНИНА при ЦК ВКП(б)

И. В. СТАЛИН

СОЧИНЕНИЯ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
Москва . 1949

Й. В. СТАЛІН

ТОМ 12

КВІТЕНЬ 1929 – ЧЕРВЕНЬ 1930

ПЕРЕДМОВА

До дванадцятого тома Творів Й. В. Сталіна входять праці, написані з квітня 1929 року по червень 1930 року.

В цей період більшовицька партія розгортає загальний наступ соціалізму по всьому фронту, мобілізує робітничий клас і трудящі маси селянства на боротьбу за реконструкцію всього народного господарства на базі соціалізму, на боротьбу за виконання плану першої п'ятирічки. Більшовицька партія здійснює один з вирішальних поворотів у політиці—перехід від політики обмеження експлуататорських тенденцій куркульства до політики ліквідації куркульства, як класу, на основі суцільної колективізації. Партія розв'язує найтрудніше після завоювання влади історичне завдання пролетарської революції—переведення мільйонів індивідуальних селянських господарств на шлях колгоспів, на шлях соціалізму.

В промові на квітневому пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) (1929 р.) «Про правий ухил у ВКП(б)», що публікується вперше в цьому томі повністю, Й. В. Сталін дає аналіз класових зрушень, які відбулися в СРСР і в капіталістичних країнах, вказує на дедалі сильніший в нашій країні наступ соціалізму на капіталістичні

елементи міста й села і зв'язане з цим загострення класової боротьби. Й. В. Сталін показує розхитування часткової стабілізації капіталізму, наростання елементів революційного піднесення в капіталістичних країнах і обгрунтовує необхідність загострення боротьби проти правих елементів у компартіях.

Й. В. Сталін викриває антипартійну фракційну діяльність бухарінської групи, її дворушництво, її закулісні переговори з троцькістами з метою організації блоку проти партії.

Й. В. Сталін підкреслює, що правий ухил і примиренство до нього є головною небезпекою в цей період, викриває правих капітулянтів, як ворогів ленінізму, як агентуру куркульства, розкриває ліберально-буржуазну, антиреволюційну суть правоопортуністичної «теорії» мирного вростання куркулів у соціалізм. В боротьбі проти бухарінської опозиції Й. В. Сталін розвиває ленінське положення про знищення експлуататорських класів шляхом запеклої класової боротьби пролетаріату. Й. В. Сталін показує, що опортуністична лінія правих капітулянтів у питаннях класової боротьби зв'язана з антиленінськими помилками Бухаріна в питаннях теорії держави.

В боротьбі з правими опортуністами Й. В. Сталін відстоює і розвиває марксистсько-ленінське вчення про державу і диктатуру пролетаріату.

В статті «Змагання і трудове піднесення мас» Й. В. Сталін визначає соціалістичне змагання, як комуністичний метод будівництва соціалізму, як підойму, за допомогою якої трудящі покликані перевернути все господарське і культурне життя країни на базі соціалізму.

В статті «Рік великого перелому» Й. В. Сталін оцінює 1929 рік, як рік великих досягнень на всіх фронтах соціалістичного будівництва: в галузі продуктивності праці, в будівництві промисловості і сільського господарства. Відзначаючи успіхи колгоспного руху, Й. В. Сталін показує, що в колгоспи пішла основна маса селянства—середнє селянство, що в зв'язку з переходом індивідуального селянського господарства на шлях соціалізму знищуються всередині країни останні джерела відновлення капіталізму.

Спираючись на кооперативний план В. І. Леніна, Й. В. Сталін розробляє теорію колективізації сільського господарства і вказує практичні шляхи перетворення її в життя.

В промові «До питань аграрної політики в СРСР» Й. В. Сталін викриває буржуазні і правоопортуністичні теорії «рівноваги», «самопливу» в соціалістичному будівництві, «стійкості» дрібного селянського господарства, показує переваги великого, колективного господарства в землеробстві. Й. В. Сталін визначає природу колгоспів, як соціалістичну форму господарства, і обгрунтовує поворот від політики обмеження і витіснення капіталістичних елементів села до політики ліквідації куркульства, як класу, на основі суцільної колективізації.

У творах «Запаморочення від успіхів», «Відповідь товаришам колгоспникам» та інших Й. В. Сталін викриває «лівацькі» викривлення партійної лінії в колгоспному будівництві, намічає шляхи їх виправлення і вказує, що основною і головною ланкою в колгоспному русі на сучасному етапі є сільськогосподарська артіль.

В томі друкується «Політичний звіт Центрального Комітету XVI з'їздові ВКП(б)», в якому Й. В. Сталін дає глибокий аналіз кризи світового капіталізму, розкриває загострення суперечностей капіталістичної системи. Характеризуючи відносини між СРСР і капіталістичними державами, Й. В. Сталін визначає зовнішню політику радянської держави, як послідовну політику миру. Й. В. Сталін показує ростуще піднесення народного господарства в СРСР, переваги соціалістичної системи господарства перед системою капіталістичною, визначає суть і завдання розгорнутого соціалістичного наступу по всьому фронту. Мобілізуючи партію на боротьбу проти ухилів у національному питанні, Й. В. Сталін показує, що період диктатури пролетаріату і будівництва соціалізму в СРСР є період розквіту національних культур, соціалістичних змістом і національних формою.

В томі вперше публікуються листи Й. В. Сталіна Феліксу Кону, О. М. Горькому, тов. Безименському і Рафаїлу.

Інститут Маркса—Енгельса—Леніна
при ЦК ВКП(б)

КВІТЕНЬ 1929 – ЧЕРВЕНЬ 1930

ПРО ПРАВИЙ УХИЛ У ВКП(б)*

Промова на пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) у квітні 1929 р.[1]

(Стенограма)

Товариші! Я не торкатимусь особистого моменту, хоч особистий момент в промовах деяких товаришів з групи Бухаріна відігравав досить значну роль. Не торкатимусь, тому що особистий момент є дрібниця, а на дрібницях не варто спинятись. Бухарін говорив про особисте листування зі мною. Він прочитав кілька листів, з яких видно, що ми, вчора ще особисті друзі, тепер розходимося з ним в політиці. Ті самі нотки звучали в промовах Угланова і Томського. Мовляв, як же так: ми—старі більшовики, і раптом розходження між нами, один одного поважати не вміємо.

Я думаю, що всі ці нарікання і лемент не варті ламаного гроша. У нас не сімейний гурток, не артіль особистих друзів, а політична партія робітничого класу. Не можна допускати, щоб інтереси особистої дружби ставилися вище інтересів справи.

* В промові відновлено понад 30 сторінок тексту, які не були у свій час опубліковані в пресі. *Ред.*

Якщо ми тому тільки називаємося старими більшовиками, що ми **старі,** то погані наші справи, товариші. Старі більшовики користуються повагою не тому, що вони **старі,** а тому, що вони є разом з тим вічно новими, не старіючими революціонерами. Якщо старий більшовик звернув з шляху революції або опустився і потускнів політично, нехай йому буде хоч сотня років, він не має права називатися старим більшовиком, він не має права вимагати від партії поваги до себе.

Потім, не можна питання особистої дружби ставити на одну дошку з питаннями політики, бо, як то кажуть, дружба дружбою, а служба службою. Ми всі служимо робітничому класові, і якщо інтереси особистої дружби розходяться з інтересами революції, то особиста дружба повинна бути відкладена на другий план. Інакше ми не можемо ставити питання, як більшовики.

Не буду також торкатися тих натяків і прихованих обвинувачень особистого порядку, якими були пересипані промови товаришів з бухарінської опозиції. Ці товариші хочуть, видимо, натяками і еківоками прикрити політичну основу наших незгод. Вони хочуть політику підмінити політиканством. Особливо характерна в цьому відношенні промова Томського. Його промова була типовою промовою тред-юніоністського політикана, який намагається підмінити питання політики політиканством. Але цей фокус не пройде у них.

Перейдемо до діла.

I

ОДНА ЧИ ДВІ ЛІНІЇ?

Чи існує у нас одна загальна генеральна лінія, чи у нас є дві лінії,—це основне питання, товариші.

Риков говорив тут у своїй промові, що генеральна лінія у нас одна, і якщо у нас є деякі «незначні» незгоди, то це тому, що існують «відтінки» в розумінні генеральної лінії.

Чи вірне це? На жаль, невірне. І не тільки невірне, а прямо протилежне істині. Справді, якщо лінія у нас одна і існують між нами лише відтінки, то чому Бухарін бігав до вчорашніх троцькістів, на чолі з Каменевим, намагаючись влаштувати з ними фракційний блок проти ЦК і його Політбюро? Хіба це не факт, що Бухарін говорив там про «згубність» лінії ЦК, про принципіальні незгоди Бухаріна, Томського і Рикова з ЦК партії, про необхідність корінної зміни складу Політбюро ЦК?

Якщо лінія одна, чому Бухарін конспірував з учорашніми троцькістами проти ЦК і чому його підтримували в цьому ділі Риков і Томський?

Якщо генеральна лінія одна, то як можна допустити, щоб одна частина Політбюро, яка додержується однієї загальної генеральної лінії, робила підкопи проти другої частини Політбюро, яка додержується тієї ж самої генеральної лінії?

Хіба можна допускати таку політику перельотів при наявності однієї загальної генеральної лінії?

Якщо лінія одна, звідки взялася декларація Бухаріна від 30 січня, спрямована цілком і повністю проти ЦК та його генеральної лінії?

Якщо лінія одна, звідки взялася декларація трійки (Бухаріна, Рикова, Томського) від 9 лютого, в якій нахабно і грубо-наклепницьки обвинувачують партію: а) в політиці військово-феодальної експлуатації селянства, б) в політиці насаджування бюрократизму, в) в політиці розкладу Комінтерну?

Може, цих декларацій не існує більше в природі? Може, вони, ці декларації, вважаються тепер помилковими? Може, Риков, Бухарін і Томський згодні взяти назад ці безумовно помилкові і антипартійні декларації? То нехай вони скажуть нам це відкрито і чесно. Тоді всякому буде ясно, що лінія у нас одна і існують між нами лише незначні відтінки. Але вони цього не захотіли зробити, як видно з промов Бухаріна, Рикова і Томського. І не тільки не захотіли цього зробити, але й не мають наміру відмовлятися в майбутньому від своїх декларацій, заявляючи, що лишаються при своїх поглядах, викладених у цих деклараціях.

Де ж тоді одна загальна генеральна лінія?

Якщо лінія одна, а лінія партії полягає, на думку групи Бухаріна, в тому, щоб проводити політику військово-феодальної експлуатації селянства, то невже Бухарін, Риков і Томський хочуть заодно з нами проводити цю згубну політику, а не боротися з нею? Адже це нісенітниця якась.

Якщо лінія одна, а лінія партії полягає, на думку бухарінської опозиції, в тому, щоб насаджувати бюрократизм, то невже Риков, Бухарін і Томський хочуть разом з нами насаджувати бюрократизм у партії, а не боротися з ним? Адже це безглуздя якесь.

Якщо лінія одна, а лінія партії полягає, на думку бухарінської опозиції, в тому, щоб розкладати Комінтерн, то невже Риков, Бухарін і Томський хочуть разом з нами розкладати Комінтерн, а не боротися з політикою розкладу Комінтерну? Як можна вірити в цей абсурд?

Ні, товариші, з заявою Рикова про наявність у нас однієї загальної лінії щось негаразд. Як хочете, а діло з однією загальною лінією не виходить, якщо мати на увазі тільки що викладені факти з галузі декларацій і поведінки групи Бухаріна.

Якщо лінія одна, звідки взялася політика відставок з боку Бухаріна, Рикова і Томського? Хіба це мислимо, щоб при наявності загальної генеральної лінії одна частина Політбюро систематично відмовлялась виконувати неодноразові постанови ЦК партії, продовжуючи протягом півроку саботувати роботу в партії? Звідки взялася ця дезорганізаторська політика відставок, яку старанно проводить одна частина Політбюро, якщо у нас дійсно є одна загальна генеральна лінія?

Історія нашої партії знає приклади політики відставок. Відомо, наприклад, що на другий день після Жовтневої революції одна частина товаришів, на чолі з Каменевим і Зінов'євим, відмовилась від доручених їм постів, вимагаючи зміни політики партії. Відомо, що політику відставок обгрунтовували вони тоді вимогою створити коаліційний уряд разом з меншовиками й есерами, всупереч ЦК нашої партії, який проводив політику створення чисто більшовицького уряду. Але тоді політика відставок мала смисл, тому що вона грунтувалась на наявності двох різних ліній,

з яких одна лінія полягала в створенні чисто більшовицького уряду, а друга лінія — в створенні коаліційного уряду, спільно з меншовиками й есерами. Це було ясно і зрозуміло. Але немає ніякої, зовсім ніякої логіки в тому, що бухарінська опозиція, з одного боку, проголошує єдність генеральної лінії, а, з другого, проводить політику відставок, запозичену у Зінов'єва і Каменєва періоду Жовтневого перевороту.

Одно з двох: або лінія одна,—і тоді політика відставок Бухаріна та його друзів незрозуміла і непояснима; або ліній у нас дві,—і тоді політика відставок цілком зрозуміла і пояснима.

Якщо лінія одна, звідки взявся такий факт, що трійка з Політбюро, Риков, Бухарін і Томський, в своєму голосуванні в Політбюро визнала за можливе **утриматися** при прийнятті основних тез про п'ятирічку і про селянське питання? Хіба це буває, щоб генеральна лінія була одна у людей, а по основних питаннях господарської політики одна частина товаришів утримувалась від голосування? Ні, товариші, таких чудес не буває на світі.

Нарешті, якщо лінія одна і у нас є лише відтінки, чому товариші з бухарінської опозиції, Бухарін, Риков і Томський, не погодились прийняти компроміс комісії Політбюро, запропонований їм 7 лютого цього року? Хіба це не факт, що цей компроміс давав групі Бухаріна цілком прийнятний вихід з тупика, в який вона сама себе загнала?

Ось текст цього компромісу, запропонованого більшістю ЦК **7 лютого** цього року:

«З обміну думками в комісії вияснилось, що:

1) Бухарін визнає політичною помилкою переговори з Каменєвим;

2) Бухарін визнає, що твердження його «заяви» від 30 січня 1929 р. про те, що ЦК на ділі проводить політику «військово-феодальної експлуатації селянства», що ЦК розкладає Комінтерн і насаджує бюрократизм у партії, — всі ці твердження сказані ним згарячу, в запалі полеміки, що він не підтримує більше цих тверджень і вважає, що у нього немає розходжень з ЦК в цих питаннях;

3) Бухарін визнає, на цій підставі, що можлива і необхідна дружна робота в Політбюро;

4) Бухарін відмовляється від відставки як по лінії «Правды», так і по лінії Комінтерну;

5) Бухарін знімає, зважаючи на це, свою заяву від 30 січня.

На підставі викладеного комісія вважає за можливе не вносити на об'єднане засідання Політбюро і Президії ЦКК свій проект резолюції з політичною оцінкою помилок Бухаріна і пропонує об'єднаному засіданню Політбюро і Президії ЦКК вилучити з ужитку всі наявні документи (стенограму промов і т. д.).

Комісія пропонує Політбюро і Президії ЦКК забезпечити Бухаріну всі ті умови, які необхідні для його нормальної роботи на постах відповідального редактора «Правды» і секретаря ВККІ».

Чому Бухарін і його друзі відкинули цей компроміс, якщо у нас лінія дійсно одна і між нами є лише незначні відтінки? Хіба важко зрозуміти, що Бухарін і його друзі повинні були всіма силами вчепитися за цей компроміс, запропонований їм Політбюро, щоб ліквідувати тим самим гостроту внутріпартійного становища і створити обстановку одностайної і дружної роботи в Політбюро?

Говорять про єдність партії, про колегіальну роботу в Політбюро. Але хіба не ясно, що хто хоче дійсної єдності і дорожить колегіальністю роботи, той

повинен був прийняти цей компроміс? Чому ж Бухарін і його друзі відкинули цей компроміс?

Хіба не ясно, що якби лінія була у нас одна, не було б тоді в природі ні декларації трійки від 9 лютого, ні відмови Бухаріна і його друзів від компромісу, запропонованого їм Політбюро ЦК?

Ні, товариші, діло з однією загальною лінією не виходить у вас, якщо мати на увазі викладені вище факти.

Виходить, що на ділі у нас не одна лінія, а дві лінії, з яких одна лінія є лінія ЦК, а друга—лінія групи Бухаріна.

Риков сказав у своїй промові неправду, заявивши, що генеральна лінія у нас одна. Він цим хотів замаскувати свою власну лінію, відмінну від лінії партії, з тим, щоб повести нишком підкоп проти лінії партії. Політика опортунізму в тому саме й полягає, щоб замазати незгоди, затушувати дійсне становище всередині партії, замаскувати свою власну позицію і позбавити партію можливості добитися повної ясності.

Для чого потрібна опортунізмові така політика? Для того, щоб, прикрившись балачками про єдність лінії, проводити на ділі свою власну лінію, відмінну від лінії партії. В своїй промові на цьому пленумі ЦК і ЦКК Риков став на цю опортуністичну точку зору.

Чи не угодно послухати характеристику опортуніста взагалі, дану товаришем Леніним в одній із своїх статей? Вона, ця характеристика, важлива для нас не тільки в силу її загального значення, але й тому, що вона цілком підходить до Рикова.

Ось що говорить Ленін про особливості опортунізму і опортуністів:

«Коли говориться про боротьбу з опортунізмом, не слід ніколи забувати характерної риси всього сучасного опортунізму в усіх і всіляких галузях: його невиразності, розпливчатості, невловимості. Опортуніст, по самій своїй природі, ухиляється завжди від певної і безповоротної постановки питання, вишукує рівнодіючу, в'ється вужем між точками зору, виключаючими одна одну, стараючись «бути згодним» і з тією і з другою, зводячи свої незгоди до поправочок, до сумнівів, до добрих і невинних побажань та ін. та ін.» (т. VI, стор. 320).

Ось вона, фізіономія опортуніста, який боїться ясності й виразності і старається замазати дійсний стан речей, затушувати дійсні незгоди в партії.

Так, товариші, треба уміти дивитися прямо у вічі дійсності, хоч би яка вона була неприємна. Не дай боже, якщо ми заразимось хворобою боязні правди. Більшовики тим, між іншим, і відрізняються від усякої іншої партії, що вони не бояться правди, не бояться глянути правді у вічі, хоч би яка вона була гірка. А правда в даному разі полягає в тому, що у нас немає на ділі однієї загальної лінії. Є одна лінія, лінія партії, революційна, ленінська лінія. Але поряд з цим існує друга лінія, лінія групи Бухаріна, яка веде боротьбу з лінією партії шляхом антипартійних декларацій, шляхом відставок, шляхом наклепів на партію, шляхом замаскованих підкопів проти партії, шляхом закулісних переговорів з учорашніми троцькістами з метою організації антипартійного блоку. Ця друга лінія є лінія опортуністична.

Ось факт, якого не замажеш ніякими дипломатичними промовами, ніякими хитромудрими заявами про наявність єдиної лінії і т. д. і т. п.

II

КЛАСОВІ ЗРУШЕННЯ І НАШІ НЕЗГОДИ

В чому полягають наші незгоди, з чим вони зв'язані?

Вони зв'язані насамперед з питанням про класові зрушення, які відбуваються останнім часом в нашій країні і в капіталістичних країнах. Деякі товариші думають, що незгоди в нашій партії мають випадковий характер. Це невірно, товариші. Це зовсім невірно. Незгоди в нашій партії виникли на грунті тих класових зрушень, на грунті того загострення класової боротьби, яке відбувається останнім часом і яке створює перелом у розвитку.

Головна помилка групи Бухаріна полягає в тому, що вона не бачить цих зрушень і цього перелому, не бачить і не хоче їх помічати. Цим, власне, і пояснюється те нерозуміння нових завдань партії і Комінтерну, яке становить характерну рису бухарінської опозиції.

Чи помітили ви, товариші, що керівники бухарінської опозиції в своїх промовах на пленумі ЦК і ЦКК зовсім обминули питання про класові зрушення в нашій країні, ні єдиним словом не згадали про загострення класової боротьби і не дали навіть віддаленого натяку на те, що наші незгоди зв'язані саме з цим загостренням класової боротьби? Вони говорили про все, і про філософію, і про теорію, але не сказали ні єдиного слова про ті класові зрушення, які визначають орієнтацію і практику нашої партії в даний момент.

Чим пояснюється це дивне явище? Може, забутливістю? Звичайно, ні! Політики не можуть забувати про головне. Пояснюється це тим, що вони не бачать і не розуміють нових революційних процесів, які відбуваються тепер як у нас в нашій країні, так і в капіталістичних країнах. Пояснюється це тим, що вони проглядітли головне, проглядітли ті класові зрушення, яких не має права проглядувати політик. Цим, власне, і пояснюється розгубленість і беззбройність, що їх проявляє бухарінська опозиція перед лицем нових завдань нашої партії.

Згадайте про останні події в нашій партії. Згадайте про ті лозунги, які дала за останній час партія в зв'язку з новими класовими зрушеннями в нашій країні. Я говорю про такі лозунги, як лозунг **самокритики**, лозунг загострення **боротьби з бюрократизмом і чистки радянського апарату**, лозунг **організації нових господарських кадрів і червоних спеціалістів**, лозунг посилення **колгоспного і радгоспного руху**, лозунг **наступу на куркуля**, лозунг **зниження собівартості продукції** і корінного **поліпшення практики профспілкової роботи**, лозунг **чистки партії** і т. д. Деяким товаришам ці лозунги здалися приголомшливими і запаморочними. А тимчасом ясно, що ці лозунги є найбільш необхідними і актуальними лозунгами партії в даний момент.

Почалося діло з того, що ми, в зв'язку з шахтинською справою[2], заново поставили питання про нові господарські кадри, питання про вироблення червоних спеціалістів з людей робітничого класу на зміну старим спецам.

Що виявилось у зв'язку з шахтинською справою? Виявилось те, що буржуазія далеко ще не добита, що вона організує і буде ще організовувати шкідництво в нашому господарському будівництві, що наші господарські, профспілкові і почасти партійні організації проглядили підривну роботу наших класових ворогів, що треба, виходить, наші організації зміцнювати і поліпшувати всіма силами, всіма засобами, розвиваючи і зміцнюючи їх класову пильність.

У зв'язку з цим загострилось питання про лозунг **самокритики.** Чому? Тому, що не можна поліпшувати наші господарські, профспілкові і партійні організації, не можна посувати вперед справу будівництва соціалізму і приборкання буржуазного шкідництва, не розвиваючи на всю широчінь критику і самокритику, не ставлячи під контроль мас роботу наших організацій. Але це ж факт, що шкідництво мало і далі має місце не тільки у вугільних районах, але і в галузі виробництва металу, але і в галузі воєнної промисловості, але і в НКШ, в золотій і платиновій промисловості і т. д. і т. п. Звідси — лозунг самокритики.

Далі, в зв'язку з хлібозаготівельними утрудненнями, в зв'язку з виступом куркульства проти радянської політики цін, ми загострили питання про всемірний розвиток колгоспів і радгоспів, про наступ на куркуля, про організацію хлібозаготівель в порядку натиску на куркульсько-заможні елементи.

Що виявили хлібозаготівельні утруднення? Вони виявили те, що куркуль не дрімає, куркуль росте, він організує підкопи проти політики Радянської влади, а наші партійні, радянські і кооперативні

організації, в усякому разі частина з них, або не бачать ворога, або пристосовуються до нього замість того, щоб боротися з ним.

Звідси нове загострення лозунга самокритики, лозунга перевірки і поліпшення наших партійних, кооперативних і взагалі заготівельних організацій.

Далі, в зв'язку з новими завданнями реконструкції промисловості і сільського господарства на базі соціалізму, виник лозунг про систематичне зниження собівартості продукції, про зміцнення трудової дисципліни, про розгортання соціалістичного змагання і т. д. Ці завдання вимагали перегляду всієї практики професійних спілок і радянського апарату, корінного пожвавлення цих організацій і чистки цих організацій від елементів бюрократизму.

Звідси загострення лозунга про боротьбу з бюрократизмом у профспілках і радянському апараті.

Нарешті, питання про лозунг чистки партії. Було б смішно думати, що можна зміцнити наші радянсько-господарські, профспілкові і кооперативні організації, можна очистити їх від скверни бюрократизму, не відгостривши саму партію. Не може бути сумніву, що бюрократичні елементи живі не тільки в господарсько-кооперативних і в профспілково-радянських організаціях, але й в організаціях самої партії. Якщо партія є керівною силою всіх цих організацій, то ясно, що чистка партії становить ту необхідну умову, без якої не може бути проведене до кінця пожвавлення і поліпшення всіх інших організацій робітничого класу. Звідси—лозунг про чистку партії.

Чи випадкові ці лозунги? Ні, не випадкові. Ви самі бачите, що вони не випадкові. **Вони становлять**

необхідні ланки одного нерозривного ланцюга, який називається наступом соціалізму проти елементів капіталізму.

Вони зв'язані насамперед з періодом реконструкції нашої промисловості і нашого сільського господарства на базі соціалізму. А що собою являє реконструкція народного господарства на базі соціалізму? Вона являє собою наступ соціалізму проти капіталістичних елементів народного господарства по всьому фронту. Це є найсерйозніше зрушення робітничого класу нашої країни в сторону побудови соціалізму. Але щоб провести цю реконструкцію, треба насамперед поліпшити і зміцнити кадри соціалістичного будівництва як господарсько-радянські і профспілкові, так і партійно-кооперативні, треба відгострити всі наші організації, очистити їх від скверни, треба піднести активність мільйонних мас робітничого класу і селянства.

Далі, ці лозунги зв'язані з фактом опору капіталістичних елементів народного господарства наступові соціалізму. Не можна вважати випадковістю так звану шахтинську справу. «Шахтинці» сидять тепер в усіх галузях нашої промисловості. Багатьох з них виловлено, але далеко ще не всіх виловлено. Шкідництво буржуазної інтелігенції є одна з найнебезпечніших форм опору проти соціалізму, що розвивається. Шкідництво тим більш небезпечне, що воно зв'язане з міжнародним капіталом. Буржуазне шкідництво є безсумнівний показник того, що капіталістичні елементи далеко ще не склали зброї, що вони нагромаджують сили для нових виступів проти Радянської влади.

Щодо капіталістичних елементів села, то тим більше не можна вважати випадковістю виступ куркульства, який триває ось уже другий рік, проти радянської політики цін. Багато хто ще й досі не може пояснити того факту, що куркуль давав хліб в порядку самопливу до 1927 року, а після 1927 року він перестав давати хліб в порядку самопливу. Але в цій обставині немає нічого дивного. Якщо раніше куркуль був ще порівняно слабий, не мав можливості серйозно налагодити своє господарство, не мав достатніх капіталів для зміцнення свого господарства, через що він був змушений вивозити всі або майже всі надлишки свого хлібного виробництва на ринок, то тепер, після ряду врожайних років, коли він встиг оббудуватися господарчо, коли йому вдалося нагромадити необхідні капітали,—він дістав можливість маневрувати на ринку, він дістав можливість відкласти хліб, цю валюту валют, в резерв для себе, вважаючи за краще вивозити на ринок м'ясо, овес, ячмінь та інші другорядні культури. Смішно було б тепер сподіватись, що можна взяти хліб у куркуля добровільно.

Ось де корінь того опору, що його чинить тепер куркуль політиці Радянської влади.

А що собою являє опір капіталістичних елементів міста і села наступові соціалізму? Це є перегрупування сил класових ворогів пролетаріату, яке має своєю метою відстояти старе проти нового. Неважко зрозуміти, що ці обставини не можуть не викликати загострення боротьби класів. Але щоб розбити опір класових ворогів і очистити шлях для просування соціалізму, треба, крім усього іншого, відгострити

всі наші організації, очистити їх від бюрократизму, поліпшити їх кадри і мобілізувати мільйонні маси робітничого класу і трудящих верств села проти капіталістичних елементів міста і села.

Ось на грунті яких класових зрушень виникли нинішні лозунги нашої партії.

Те саме треба сказати про класові зрушення в капіталістичних країнах. Смішно було б думати, що стабілізація капіталізму залишилась без змін. Тим більше смішно було б твердити, що стабілізація зміцнюється, стає тривкою. Насправді стабілізація капіталізму підточується і розхитується з кожним місяцем, з кожним днем. Загострення боротьби за зовнішні ринки і сировину, зростання озброєнь, зростання антагонізму між Америкою і Англією, зростання соціалізму в СРСР, полівіння робітничого класу капіталістичних країн, смуга страйків і класових битв у країнах Європи, зростання революційного руху в колоніях, в тому числі в Індії, зростання комунізму в усіх країнах світу — все це такі факти, які незаперечно говорять про те, що в країнах капіталізму наростають елементи нового революційного піднесення.

Звідси—завдання загострення боротьби проти соціал-демократії, і насамперед проти її «лівого» крила, як соціальної опори капіталізму.

Звідси—завдання загострення боротьби проти правих елементів у компартіях, як агентури соціал-демократичного впливу.

Звідси—завдання загострення боротьби проти примиренства з правим ухилом, як притулку опортунізму в компартіях.

Звідси—лозунг очищення компартій від соціал-демократичних традицій.

Звідси—так звана нова тактика комунізму в профспілках.

Деякі товариші не розуміють смислу і значення цих лозунгів. Але марксист завжди зрозуміє, що без проведення в життя цих лозунгів немислима підготовка пролетарських мас до нових класових боїв, немислима перемога над соціал-демократією, неможливо провести добір справжніх лідерів комуністичного руху, здатних повести робітничий клас на боротьбу проти капіталізму.

Ось, товариші, ті класові зрушення в нашій країні і в країнах капіталізму, на основі яких виросли нинішні лозунги нашої партії як по лінії її внутрішньої політики, так і по лінії Комінтерну.

Наша партія бачить ці класові зрушення. Вона розуміє значення нових завдань і мобілізує сили для розв'язання цих завдань. Тому вона зустрічає події у всеозброєнні. Тому вона не боїться труднощів, які стоять перед нею, бо вона готова їх подолати.

Біда групи Бухаріна полягає в тому, що вона не бачить цих класових зрушень і не розуміє нових завдань партії. І саме тому, що вона їх не розуміє, вона переживає стан цілковитої розгубленості, вона готова тікати від труднощів, відступити перед ними, здати позиції.

Чи бачили ви рибалок перед бурею на великій річці, як-от Єнісей? Я їх бачив не раз. Буває, що одна група рибалок перед лицем бурі, що настала, мобілізує всі свої сили, підбадьорює своїх людей і

сміливо веде човен назустріч бурі: «Держись, хлопці, міцніше за стерно, ріж хвилі, наша візьме!»

Але буває й інший сорт рибалок, які, чуючи бурю, занепадають духом, починають хникати і деморалізують свої ж власні ряди: «От лихо, буря насувається, лягай, хлопці, на дно човна, заплющуй очі, може якось винесе на берег». (Загальний сміх.)

Чи треба ще доводити, що настанова і поведінка групи Бухаріна, як дві каплі води, схожі на настанову і поведінку другої групи рибалок, які в паніці відступають перед труднощами?

Ми говоримо, що в Європі назрівають умови нового революційного піднесення, що ця обставина диктує нам нові завдання щодо посилення боротьби з правим ухилом у компартіях і вигнання правих ухильників з партії, щодо посилення боротьби з примиренством, яке прикриває правий ухил, щодо посилення боротьби з соціал-демократичними традиціями в компартіях і т. д. і т. п. А Бухарін нам відповідає, що все це дурниці, що ніяких таких нових завдань немає у нас, що насправді мова йде про те, що більшість ЦК хоче «проробляти» його, тобто Бухаріна.

Ми говоримо, що класові зрушення в нашій країні диктують нам нові завдання, які вимагають систематичного зниження собівартості продукції і зміцнення трудової дисципліни на підприємствах, що проведення цих завдань неможливе без корінної зміни всієї практики в роботі професійних спілок. А Томський нам відповідає, що все це—дурниці, що ніяких таких нових завдань немає у нас, що насправді мова йде

про те, що більшість ЦК хоче «проробляти» його, тобто Томського.

Ми говоримо, що реконструкція народного господарства диктує нам нові завдання щодо посилення боротьби з бюрократизмом радянсько-господарського апарату, щодо очищення цього апарату від гнилих і чужих елементів, від шкідників і т. д. і т. п. А Риков нам відповідає, що все це—дурниці, що ніяких таких нових завдань немає у нас, що насправді мова йде про те, що більшість ЦК хоче «проробляти» його, тобто Рикова.

Ну, хіба це не смішно, товариші? Хіба не ясно, що Бухарін, Риков і Томський нічого, крім свого пупа, не бачать на світі?

Нещастя групи Бухаріна полягає в тому, що вона не бачить нових класових зрушень і не розуміє нових завдань партії. І саме тому, що вона їх не розуміє, вона змушена плентатись у хвості за подіями і пасувати перед труднощами.

Ось де корінь наших розходжень.

III

НЕЗГОДИ ПО ЛІНІЇ КОМІНТЕРНУ

Я вже казав, що Бухарін не бачить і не розуміє тих нових завдань Комінтерну щодо вигнання правих з компартій, приборкання примиренства і очищення компартій від соціал-демократичних традицій, які диктуються наростаючими умовами нового революційного піднесення. Це положення цілком підтвердилось нашими незгодами в питаннях Комінтерну.

З чого почалися незгоди в цій галузі?

Почалося діло з тез Бухаріна на VI конгресі[3] про міжнародне становище. Звичайно тези розглядалися попереду в делегації ВКП(б). Однак в даному разі ця умова не була додержана. Вийшло так, що тези за підписом Бухаріна, направлені в делегацію ВКП(б), одночасно були розіслані іноземним делегаціям VI конгресу. Але тези виявились незадовільними в цілому ряді пунктів. Делегації ВКП(б) довелося внести в тези близько 20 поправок.

Ця обставина створила деяку незручність у становищі Бухаріна. А хто в цьому винен? Навіщо треба було Бухаріну розіслати тези іноземним делегаціям до розгляду їх делегацією ВКП(б)? Чи могла делегація ВКП(б) не вносити поправок, якщо тези виявились незадовільними? І от сталося так, що від делегації ВКП(б) вийшли, по суті справи, нові тези про міжнародне становище, які іноземними делегаціями почали протиставлятися старим тезам, підписаним Бухаріним. Ясно, що цієї незручності не було б, якби Бухарін не поспішив розіслати свої тези іноземним делегаціям.

Я хотів би відзначити чотири основні поправки, внесені в тези Бухаріна делегацією ВКП(б). Я хотів би відзначити ці основні поправки для того, щоб ясніше демонструвати характер незгод в питаннях Комінтерну.

Перше питання—це питання про характер стабілізації капіталізму. У Бухаріна виходило в його тезах так, що нічого нового, розхитуючого капіталістичну стабілізацію, не відбувається в даний момент, що, навпаки, капіталізм **реконструюється** і тримається

в основному більш-менш **міцно.** Ясно, що з такою характеристикою так званого третього періоду, тобто того періоду, який ми тепер переживаємо, делегація ВКП(б) не могла погодитись. Вона не могла погодитися з цим, тому що збереження такої характеристики третього періоду могло б дати поживу нашим критикам говорити про те, що ми стаємо на точку зору так званого «оздоровлення» капіталізму, тобто на точку зору Гільфердінга, на точку зору, на якій ми, комуністи, не можемо стояти. Через це делегація ВКП(б) внесла поправку, з якої видно, що капіталістична стабілізація не тривка і не може бути тривкою, що вона розхитується і буде розхитуватися ходом подій, внаслідок загострення кризи світового капіталізму.

Це питання має, товариші, вирішальне значення для секцій Комінтерну. Розхитується чи зміцнюється капіталістична стабілізація,—від цього залежить вся настанова компартій в їх повсякденній політичній роботі. Чи переживаємо ми період спаду революційного руху, період простого збирання сил, чи переживаємо період наростання умов нового революційного піднесення, період підготовки робітничого класу до грядущих класових боїв,—від цього залежить тактична настанова компартій. Поправка делегації ВКП(б), прийнята потім конгресом, тим, власне, й хороша, що вона дає ясну настанову на другу перспективу, на перспективу наростання умов нового революційного піднесення.

Друге питання—це питання про боротьбу з соціал-демократією. В тезах Бухаріна говорилось про те, що боротьба з соціал-демократією є одним з основних

завдань секцій Комінтерну. Це, звичайно, вірно. Але цього недосить. Для того, щоб боротьба з соціал-демократією йшла з успіхом, треба загострити питання на боротьбі з так званим «лівим» крилом соціал-демократії, з тим самим «лівим» крилом, яке, граючи «лівими» фразами і спритно обманюючи таким чином робітників, гальмує справу відходу робітничих мас від соціал-демократії. Ясно, що без розгрому «лівих» соціал-демократів неможливе подолання соціал-демократії взагалі. А тимчасом в тезах Бухаріна питання про «ліву» соціал-демократію було зовсім обійдене. Це, звичайно, велика хиба. Тому делегації ВКП(б) довелося внести відповідну поправку в тези Бухаріна, прийняту потім конгресом.

Третє питання—це питання про примиренство в секціях Комінтерну. В тезах Бухаріна говорилось про необхідність боротьби з правим ухилом, але там не знайшлося ні єдиного слова про боротьбу проти примиренства з правим ухилом. Це, звичайно, велика хиба. Справа в тому, що, коли оголошується війна правому ухилові, праві ухильники звичайно перекрашуються в примиренців і ставлять партію в скрутне становище. Щоб запобігти цьому маневрові правих ухильників, треба поставити питання про рішучу боротьбу з примиренством. Тому делегація ВКП(б) визнала за необхідне внести відповідну поправку в тези Бухаріна, прийняту потім конгресом.

Четверте питання—це питання про партійну дисципліну. В тезах Бухаріна не знайшлося згадки про необхідність збереження залізної дисципліни в компартіях. Це теж не маловажна хиба. Чому? Тому, що в період посилення боротьби з правим ухилом,

в період проведення лозунга очищення компартій від опортуністичних елементів, праві ухильники звичайно організуються у фракцію, створюють свою власну фракційну дисципліну, а дисципліну партії ламають і руйнують. Щоб захистити партію від фракційних вилазок правих ухильників, треба поставити питання про залізну дисципліну партії і про безумовне підкорення членів партії цій дисципліні. Без цього нічого й думати про серйозну боротьбу з правим ухилом. Тому делегація ВКП(б) внесла в тези Бухаріна відповідну поправку, прийняту потім VI конгресом.

Чи могли ми не внести цих поправок в тези Бухаріна? Ясно, що не могли. За старих часів говорили про філософа Платона: Платона ми любимо, але істину—ще більше. Те саме можна було б сказати про Бухаріна: Бухаріна ми любимо, але істину, але партію, але Комінтерн любимо ми ще більше. Тому делегація ВКП(б) була змушена внести ці поправки в тези Бухаріна.

Це, так би мовити, **перший етап наших незгод в питаннях Комінтерну.**

Другий етап наших незгод зв'язується з так званою справою Вітторфа і Тельмана. Вітторф—це колишній секретар гамбурзької організації, обвинувачений в розтраті партійних грошей. Він був виключений за це з партії. Примиренці в ЦК німецької компартії, скориставшись близькістю Вітторфа до т. Тельмана, хоч т. Тельман і не мав нічого спільного із злочином Вітторфа, обернули справу Вітторфа в справу Тельмана і стали скидáти керівництво німецької компартії. Ви, мабуть, знаєте вже з повідомлень у пресі, що

примиренцям Еверту і Герхарту вдалося тоді тимчасово повести за собою більшість ЦК німецької компартії проти т. Тельмана. І що ж? Вони усунули Тельмана від керівництва, стали обвинувачувати його в корупції і опублікували «відповідну» резолюцію без відома і санкції Виконкому Комінтерну.

Таким чином, замість виконання директиви VI конгресу Комінтерну про боротьбу з примиренством, замість боротьби з правим ухилом і примиренством вийшло на ділі найгрубіше порушення цієї директиви, вийшла боротьба з революційним керівництвом німецької компартії, боротьба з т. Тельманом, боротьба, яка має своєю метою **прикриття** правого ухилу **і утвердження** примиренства в рядах німецьких комуністів.

І от, замість того, щоб повернути кермо і виправити становище, замість того, щоб відновити в правах порушену директиву VI конгресу, заклйкати до порядку примиренців, Бухарін пропонує в своєму відомому листі **санкціонувати** переворот примиренців, віддати КПН примиренцям, а т. Тельмана знов ошельмувати в пресі, зробивши ще раз заяву про його винність. І це називається «керівник» Комінтерну! Та хіба бувають на світі такі «керівники»?

ЦК обговорив пропозицію Бухаріна і відкинув її. Це, звичайно, не сподобалось Бухаріну. Але хто ж тут винен? Рішення VI конгресу прийняті не для того, щоб їх порушувати, а для того, щоб їх виконувати. Якщо VI конгрес постановив оголосити боротьбу правому ухилові і примиренству з ним, зберігши керівництво за основним ядром німецької компартії на чолі з т. Тельманом, а примиренцям Еверту

і Герхарту спало на думку зламати це рішення, то обов'язок Бухаріна полягав у тому, щоб заклúкати до порядку примиренців, а не залишати за ними керівництво в німецькій компартії. Винен Бухарін, який «забув» про рішення VI конгресу.

Третій етап наших незгод зв'язується з питанням про боротьбу з правими в німецькій компартії, з питанням про розгром фракції Брандлера і Тальгеймера і виключення лідерів цієї фракції з німецької компартії. «Позиція» Бухаріна і його друзів у цьому кардинальному питанні полягала в тому, що вони весь час ухилялися від участі в розв'язанні цього питання. По суті справи вирішувалося питання про долю німецької компартії. А Бухарін і його друзі, знаючи про це, все-таки весь час гальмували справу, систематично ухиляючись від участі в засіданнях відповідних інстанцій. Ради чого? Ради того, мабуть, щоб залишитись «чистенькими» і перед Комінтерном і перед правими в німецькій компартії. Ради того, щоб потім можна було сказати: «Це не ми, бухаринці, а вони, більшість ЦК, провели виключення Брандлера і Тальгеймера з компартії». І це називається боротьбою з правою небезпекою!

Нарешті, **четвертий етап наших незгод.** Він зв'язаний з вимогою Бухаріна перед листопадовим пленумом ЦК [4] про відкликання Неймана з Німеччини і про те, щоб заклúкати до порядку т. Тельмана, який виступав, нібито, в одній із своїх промов з критикою доповіді Бухаріна на VI конгресі. Ми, звичайно, не могли погодитися з Бухаріним, не маючи в руках абсолютно ніяких документів, що підтверджували б вимогу Бухаріна. Бухарін обіцяв подати документи

проти Неймана і Тельмана. Однак ніяких документів він не подав. Замість документів він розіслав членам делегації ВКП(б) відому промову Ембер-Дро в Політсекретаріаті ВККІ, ту саму промову, яку потім Президія ВККІ кваліфікувала як промову опортуністичну. Розсилаючи промову Ембер-Дро членам делегації ВКП(б) і рекомендуючи її як матеріал проти Тельмана, Бухарін хотів довести правильність своєї вимоги про відкликання Неймана і про те, щоб закликати до порядку т. Тельмана. На ділі ж він довів цим, що він солідарний з Ембер-Дро, позиція якого вважається ВККІ позицією опортуністичною.

Ось, товариші, головні пункти наших незгод в питаннях Комінтерну.

Бухарін думає, що, ведучи боротьбу проти правого ухилу і примиренства з ним в секціях Комінтерну, очищаючи німецьку і чехословацьку компартії від соціал-демократичних елементів і традицій, виключаючи з компартій Брандлерів і Тальгеймерів, ми «розкладаємо» тим самим Комінтерн, «губимо» Комінтерн. Ми ж думаємо, навпаки, що, проводячи таку політику і загострюючи питання на боротьбі з правим ухилом та примиренством з ним, ми зміцнюємо Комінтерн, очищаємо його від опортуністів, більшовизуємо його секції і допомагаємо компартіям готувати робітничий клас до грядущих революційних боїв, бо партія зміцнюється тим, що очищає себе від гнилі.

Ви бачите, що це не прості відтінки в рядах ЦК ВКП(б), а досить серйозні незгоди в корінних питаннях політики Комінтерну.

IV

НЕЗГОДИ ПО ЛІНІЇ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Я говорив вище про класові зрушення і про класову боротьбу в нашій країні. Я говорив, що група Бухаріна заражена сліпотою і не бачить цих зрушень, не розуміє нових завдань партії. Я говорив, що на цьому грунті виникли у бухарінської опозиції розгубленість, боязнь труднощів, готовність спасувати перед ними.

Не можна сказати, щоб ці помилки бухарінців упали з неба. Навпаки, вони зв'язані з тією смугою розвитку, яка вже пройдена і яка називається періодом **відбудови** народного господарства, коли будівництво йшло мирним шляхом, так би мовити, в порядку самопливу, коли не було ще тих класових зрушень, які є тепер, коли не було ще того загострення класової боротьби, яке ми спостерігаємо тепер.

Але тепер у нас нова смуга розвитку, відмінна від старого періоду, від періоду відбудови. Тепер у нас новий період будівництва, період **реконструкції** всього народного господарства на базі соціалізму. Цей новий період викликає нові класові зрушення, загострення класової боротьби. Він вимагає нових прийомів боротьби, перегрупування наших сил, поліпшення і зміцнення всіх наших організацій.

Нещастя групи Бухаріна саме в тому й полягає, що вона живе в минулому, вона не бачить характерних особливостей цього нового періоду і не розуміє необхідності нових прийомів боротьби. Звідси її сліпота, розгубленість, паніка перед труднощами.

а) ПРО КЛАСОВУ БОРОТЬБУ

В чому полягає теоретична основа цієї сліпоти і цієї розгубленості групи Бухаріна?

Я думаю, що теоретичною основою цієї сліпоти і розгубленості є неправильний, немарксистський підхід Бухаріна до питання про класову боротьбу в нашій країні. Я маю на увазі немарксистську теорію Бухаріна про вростання куркульства в соціалізм, нерозуміння механіки класової боротьби в обстановці диктатури пролетаріату.

Тут цитували кілька разів відоме місце з книжки Бухаріна «Шлях до соціалізму» про вростання куркульства в соціалізм. Але воно цитувалося тут з деякими пропусками. Дозвольте процитувати його повністю. Це потрібно, товариші, для того, щоб продемонструвати всю глибину відходу Бухаріна від марксистської теорії класової боротьби.

Слухайте:

> «Основна сітка наших кооперативних селянських організацій складатиметься з кооперативних осередків не куркульського, а «трудового» типу, осередків, які вростають в систему наших загальнодержавних органів і стають таким шляхом **ланками єдиного ланцюга соціалістичного господарства.** З другого боку, **куркульські кооперативні гнізда будуть так само** через банки і т. д. **вростати в цю ж таки систему;** але вони будуть до певної **міри чужорідним тілом, подібно, наприклад, до концесійних підприємств»*.**

Цитуючи це місце з брошури Бухаріна, деякі товариші чомусь пропускали останню фразу про концесіонерів. Розіт, бажаючи, як видно, допомогти

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Бухаріну, скористувався цим і кричав тут з місця, що Бухаріна перекручують. А тимчасом сіль всієї цитати полягає саме в останній фразі про концесіонерів. Бо якщо концесіонери ставляться на одну дошку з куркулями, а куркулі вростають в соціалізм, то що з цього виходить? З цього виходить тільки одно, а саме, що концесіонери також вростають в соціалізм, що не тільки куркулі, але й концесіонери вростають в соціалізм. (Загальний сміх.)

От що виходить з цього.

Розіт. У Бухаріна сказано—«чужорідним тілом».

Сталін. У Бухаріна сказано не «чужорідним тілом», а «до певної міри чужорідним тілом». Значить, куркулі і концесіонери є «до певної міри» чужорідним тілом у системі соціалізму. Але в тому-то саме й полягає помилка Бухаріна, що куркулі і концесіонери, будучи «до певної міри» чужорідним тілом, все ж вростають в соціалізм.

Ось до якої нісенітниці доводить теорія Бухаріна.

Капіталісти міста і села, куркулі і концесіонери, що вростають в соціалізм,—ось до якого безглуздя договорився Бухарін.

Ні, товариші, не треба нам такого «соціалізму». Хай візьме його собі Бухарін.

Досі ми, марксисти-ленінці, думали, що між капіталістами міста і села, з одного боку, і робітничим класом, з другого боку, існує **непримиренна** протилежність інтересів. Саме на цьому й грунтується марксистська теорія класової боротьби. А тепер, згідно з теорією Бухаріна **про мирне вростання** капіталістів у соціалізм, все це перевертається догори дном, непримиренна протилежність класових інтересів

експлуататорів і експлуатованих зникає, експлуататори вростають в соціалізм.

Розіт. Невірно це, диктатура пролетаріату передбачається.

Сталін. Але диктатура пролетаріату є найгостріша форма класової боротьби.

Розіт. Ось у тім-то й справа.

Сталін. А у Бухаріна виходить, що в цю саму диктатуру пролетаріату вростають капіталісти. Як же ви не розумієте цього, Розіт? Проти кого ж треба вести боротьбу, проти кого ж треба вести найгострішу форму класової боротьби, якщо капіталісти міста і села вростають в систему диктатури пролетаріату?

Диктатура пролетаріату потрібна для того, щоб вести непримиренну боротьбу з капіталістичними елементами, для того, щоб придушувати буржуазію і вирвати капіталізм з корінням. Але якщо капіталісти міста і села, якщо куркуль і концесіонер вростають в соціалізм, чи потрібна взагалі після цього диктатура пролетаріату, і якщо вона потрібна, то для придушення якого класу?

Розіт. В тім-то й справа, що вростання у Бухаріна передбачає класову боротьбу.

Сталін. Я бачу, що Розіт поклявся прислужитися Бухаріну. Але послуга у нього виходить ведмежа, бо він, бажаючи врятувати Бухаріна, насправді топить його без остатку. Недаром сказано, що «послужливий ведмідь небезпечніший за ворога». (Загальний регіт.)

Одно з двох: або між класом капіталістів і класом робітників, що прийшли до влади і організували

свою диктатуру, є непримиренна протилежність інтересів, або цієї протилежності інтересів немає, і тоді лишається одно—оголосити гармонію класових інтересів.

Одно з двох:

або Марксова теорія боротьби класів, **або** теорія вростання капіталістів у соціалізм;

або непримиренна протилежність класових інтересів, **або** теорія гармонії класових інтересів.

Можна ще зрозуміти «соціалістів» типу Брентано або Сіднея Вебба, які проповідують вростання соціалізму в капіталізм і капіталізму в соціалізм, бо ці «соціалісти» є на ділі антисоціалістами, буржуазними лібералами. Але не можна зрозуміти людину, яка хоче бути марксистом і разом з тим проповідує теорію вростання класу капіталістів у соціалізм.

Бухарін спробував у своїй промові підкріпити теорію вростання куркульства в соціалізм посиланням на відому цитату з Леніна. При цьому він твердить, що Ленін говорить **те саме**, що й Бухарін.

Це невірно, товариші. Це грубий і недозволенний наклеп на Леніна.

Ось текст цієї цитати з Леніна:

«Звичайно, в нашій Радянській республіці соціальний лад грунтується на співробітництві двох класів: робітників і селян, до якого тепер допущені на певних умовах і «непмани», тобто буржуазія» (т. XXVII, стор. 405).

Ви бачите, що тут немає ні одного слова про вростання класу капіталістів у соціалізм. Тут говориться лише про те, що ми «допустили» до співробітництва робітників і селян «на певних умовах» і непманів, тобто буржуазію.

Що це значить? Чи значить це, що ми тим самим допустили можливість вростання непманів у соціалізм? Звичайно, не значить. Так можуть тлумачити цитату з Леніна лише люди, які втратили сором. Це значить лише те, що ми буржуазію **зараз** не знищуємо, що ми її **зараз** не конфіскуємо, а допускаємо її існування на певних умовах, тобто на умовах безумовного її підкорення законам диктатури пролетаріату, які ведуть до неухильного обмеження капіталістів і поступового витіснення їх з народногосподарського життя.

Чи можна провести в життя витіснення капіталістів і знищення коренів капіталізму без запеклої класової боротьби? Ні, не можна.

Чи можна знищити класи при теорії і практиці вростання капіталістів у соціалізм? Ні, не можна. Така теорія і практика можуть лише культивувати і увічнити класи, бо вона, ця теорія, суперечить марксистській теорії класової боротьби.

Ну, а цитата з Леніна цілком і повністю базується на марксистській теорії класової боротьби в обстановці диктатури пролетаріату.

Що може бути спільного між теорією Бухаріна про вростання куркулів у соціалізм і теорією Леніна про диктатуру, як про запеклу класову боротьбу? Ясно, що тут немає і не може бути нічого спільного.

Бухарін думає, що при диктатурі пролетаріату класова боротьба повинна **погаснути і ліквідуватися** для того, щоб вийшло знищення класів. А Ленін, навпаки, учить, що класи можуть бути знищені лише шляхом упертої класової боротьби, яка стає в умовах диктатури пролетаріату **ще більш запеклою,** ніж до диктатури пролетаріату.

«Знищення класів, — говорить Ленін, — справа довгої, трудної, упертої **класової боротьби,** яка **після** повалення влади капіталу, **після** зруйнування буржуазної держави, **після** встановлення диктатури пролетаріату **не зникає** (як уявляють пошляки старого соціалізму і старої соціал-демократії), а тільки змінює свої форми, стаючи в багатьох відношеннях ще запеклішою» (т. XXIV, стор. 315).

Ось що говорить Ленін про знищення класів.

Знищення класів **шляхом запеклої класової боротьби пролетаріату,** — така формула Леніна.

Знищення класів **шляхом потухання класової боротьби і зростання капіталістів у соціалізм,**—така формула Бухаріна.

Що може бути спільного між цими двома формулами?

Бухарінська теорія зростання куркулів у соціалізм являє собою, таким чином, відхід від марксистсько-ленінської теорії класової боротьби. Вона є наближення до теорії катедер-соціалізму [5].

В цьому основа всіх помилок Бухаріна і його друзів.

Можуть сказати, що не варто довго говорити про бухарінську теорію зростання куркулів у соціалізм, бо вона сама говорить—і не тільки говорить, а кричить—проти Бухаріна. Це невірно, товариші! Поки ця теорія лежала під спудом, можна було не звертати на неї уваги: мало які дурниці є в писаннях різних товаришів! Ми так і робили до останнього часу. Але останнім часом обстановка змінилась. Дрібнобуржуазна стихія, що розігралась в останні роки, стала одухотворяти цю антимарксистську теорію, надаючи їй актуального характеру. Тепер вже не можна сказати, що вона лежить під спудом. Тепер

вона, ця дивна теорія Бухаріна, має претензію стати прапором правого ухилу в нашій партії, прапором опортунізму. Тому ми не можемо вже пройти мимо цієї теорії. Тому ми повинні її розтрощити як теорію неправильну і шкідливу, для того щоб полегшити нащим партійним товаришам боротьбу з правим ухилом.

б) ПРО ЗАГОСТРЕННЯ КЛАСОВОЇ БОРОТЬБИ

Друга помилка Бухаріна, яка випливає з першої його помилки, полягає в неправильному, в немарксистському підході до питання про загострення класової боротьби, про посилення опору капіталістичних елементів соціалістичній політиці Радянської влади.

Про що йде тут мова? Чи не про те, що капіталістичні елементи ростуть швидше, ніж соціалістичний сектор нашого господарства, і що через це вони посилюють свій опір, підриваючи соціалістичне будівництво? Ні, не про це. Та до того ж невірно, що капіталістичні елементи ростуть нібито швидше, ніж соціалістичний сектор. Якби це було вірно, то соціалістичне будівництво було б уже на краю загибелі.

Мова йде тут про те, що соціалізм успішно наступає на капіталістичні елементи, соціалізм росте **швидше**, ніж капіталістичні елементи, питома вага капіталістичних елементів через це **падає**, і саме тому, що питома вага капіталістичних елементів **падає**, капіталістичні елементи чують смертельну небезпеку і посилюють свій опір.

А посилити свій опір вони поки ще мають можливість не тільки тому, що світовий капіталізм подає їм підтримку, але й тому, що, незважаючи на падіння

їх питомої ваги, незважаючи на зниження їх відносного росту в порівнянні з ростом соціалізму, абсолютний ріст капіталістичних елементів все ж відбувається, і це дає їм певну можливість нагромаджувати сили для того, щоб чинити опір ростові соціалізму.

На цій основі і виникають **на даній стадії розвитку, при даних умовах** співвідношення сил, загострення класової боротьби і посилення опору капіталістичних елементів міста і села.

Помилка Бухаріна і його друзів полягає в тому, що вони не розуміють цієї простої і очевидної істини. Їх помилка полягає в тому, що вони підходять до справи не по-марксистському, а по-обивательському, намагаючись пояснити загострення класової боротьби всякого роду випадковими причинами: «непридатністю» радянського апарату, «необережною» політикою місцевих товаришів, «відсутністю» гнучкості, «перегинами» і т. д. і т. п.

Ось, наприклад, цитата з брошури Бухаріна «Шлях до соціалізму», яка демонструє зовсім немарксистський підхід до питання про загострення класової боротьби:

«То тут, то там класова боротьба на селі спалахує в попередніх своїх проявах, причому це загострення викликається звичайно куркульськими елементами. Коли, наприклад, куркулі або люди, що наживаються чужим коштом і пролізли в органи Радянської влади, починають стріляти в селькорів, — це є прояв класової боротьби в найгострішій формі. (Це невірно, тому що найгостріша форма боротьби є повстання. **Й. Сталін.**) Однак, такі випадки бувають звичайно там, де ще радянський місцевий апарат слабий. **В міру поліпшення цього апарату**, в міру зміцнення всіх низових осередків Радянської влади, в міру поліпшення і посилення місцевих сільських партійних і комсомольських

організацій **такого роду явища,** як це цілком **очевидно, ставатимуть** дедалі рідшими, кінець кінцем **безслідно зникнуть»** *.

Виходить, таким чином, що загострення класової боротьби пояснюється причинами апаратного характеру, придатністю або непридатністю, слабістю або силою наших низових організацій.

Виходить, наприклад, що шкідництво шахтинських буржуазних інтелігентів, яке є форма опору буржуазних елементів Радянській владі і форма загострення класової боротьби, пояснюється не співвідношенням класових сил, не ростом соціалізму, а непридатністю нашого апарату.

Виходить, що до появи масового шкідництва в шахтинському районі апарат був у нас хороший, а потім, в момент прояву масового шкідництва, апарат раптом став чомусь нікуди непридатним.

Виходить, що до минулого року, коли заготівлі хліба йшли самопливом і особливого загострення класової боротьби не було у нас, наші організації на місцях були хороші або навіть ідеальні, а з минулого року, коли опір куркульства набрав особливо гострих форм, наші організації стали раптом поганими і нікуди непридатними.

Це не пояснення, а знущання з пояснення, це не наука, а знахарство.

Чим же справді пояснюється це загострення?

Двома причинами.

По-перше, нашим просуванням вперед, нашим наступом, ростом соціалістичних форм господарства і в промисловості і в сільському господарстві, ростом,

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

який супроводиться відповідним витісненням певних загонів капіталістів міста і села. Справа стоїть так, що ми живемо за формулою Леніна—«хто кого»: або ми їх, капіталістів, покладемо на обидві лопатки і дамо їм, як висловлювався Ленін, останній рішучий бій, або вони нас покладуть на обидві лопатки.

По-друге, тим, що капіталістичні елементи не хочуть добровільно сходити зі сцени: вони чинять і будуть чинити опір соціалізмові, бо бачать, що настають останні дні їх існування. А чинити опір вони можуть поки що, бо, незважаючи на падіння їх питомої ваги, абсолютно вони все-таки ростуть: дрібна буржуазія, міська і сільська, виділяє із свого середовища, як говорив Ленін, щодня, щогодини капіталістів і капіталістиків, і вони, ці капіталістичні елементи, вживають всіх заходів до того, щоб відстояти своє існування.

Не бувало ще в історії таких випадків, щоб умираючі класи добровільно сходили зі сцени. Не бувало ще в історії таких випадків, щоб умираюча буржуазія не спробувала всіх решток своїх сил для того, щоб відстояти своє існування. Чи хороший буде у нас низовий радянський апарат чи поганий, наше просування вперед, наш наступ скорочуватиме капіталістичні елементи і витіснятиме їх, а вони, умираючі класи, чинитимуть опір, незважаючи ні на що.

Ось у чому основа загострення класової боротьби в нашій країні.

Помилка Бухаріна і його друзів полягає в тому, що вони ріст опору капіталістів ототожнюють з ростом їх питомої ваги. Але це ототожнення не має під собою ніякого грунту. Не має грунту, бо якщо вони,

капіталісти, чинять опір, то це зовсім не значить, що вони стали сильніші, ніж ми. Справа стоїть якраз навпаки. Відживаючі класи чинять опір не тому, що вони стали сильніші, ніж ми, а тому, що соціалізм росте швидше, ніж вони, і вони стають слабіші, ніж ми. І саме тому, що вони стають слабіші, вони чують останні дні свого існування і змушені чинити опір всіма силами, всіма засобами.

Ось у чому механіка загострення класової боротьби і опору капіталістів у даний історичний момент.

В чому повинна полягати політика партії з огляду на такий стан речей?

Вона повинна полягати в тому, щоб будити робітничий клас і експлуатовані маси села, підносити їх боєздатність і розвивати їх мобілізаційну готовність для боротьби проти капіталістичних елементів міста і села, для боротьби проти класових ворогів, які чинять опір.

Марксистсько-ленінська теорія боротьби класів тим, між іншим, і хороша, що вона полегшує мобілізацію робітничого класу проти ворогів диктатури пролетаріату.

В чому полягає шкідливість бухарінської теорії вростання капіталістів у соціалізм і бухарінського розуміння питання про загострення класової боротьби?

В тому, що вона присипляє робітничий клас, підриває мобілізаційну готовність революційних сил нашої країни, демобілізує робітничий клас і полегшує наступ капіталістичних елементів проти Радянської влади.

в) ПРО СЕЛЯНСТВО

Третя помилка Бухаріна стосується питання про селянство. Відомо, що питання про селянство є у нас одним з найважливіших питань в нашій політиці. Селянство в наших умовах складається з різних соціальних угруповань, а саме: з бідноти, середняків і куркулів. Зрозуміло, що наше ставлення до цих угруповань не може бути однакове. Біднота як **опора** робітничого класу, середняк як **союзник** і куркуль як **класовий ворог**,—таке наше ставлення до цих соціальних угруповань. Все це зрозуміло і загальновідомо.

Однак Бухарін дивиться на цю справу трохи інакше. При характеристиці селянства у нього випадає факт диференціації селянства, зникає кудись наявність соціальних угруповань і залишається тільки одна сіра пляма, яка називається селом. У нього і куркуль—не куркуль, і середняк—не середняк, а якісь суцільні злидні на селі. Він так і говорив тут у своїй промові: хіба наш куркуль може бути названий куркулем? Та це ж злидар,—говорив він. А наш середняк—хіба він схожий на середняка?—заявляв тут Бухарін.—Це ж злидар, який живе впроголодь. Зрозуміло, що такий погляд на селянство є в корені помилковий погляд, несумісний з ленінізмом.

Ленін говорив, що індивідуальне селянство є **останній капіталістичний клас.** Чи вірне це положення? Так, безумовно вірне. Чому індивідуальне селянство кваліфікується як останній капіталістичний клас? Тому, що з двох основних класів, з яких складається наше суспільство, селянство є тим класом, господарство

якого базується на приватній власності і дрібному товарному виробництві. Тому, що селянство, поки воно залишається індивідуальним селянством, яке веде дрібнотоварне виробництво, виділяє і не може не виділяти із свого середовища капіталістів постійно і безперервно.

Ця обставина має для нас вирішальне значення в питанні про наше марксистське ставлення до проблеми союзу робітничого класу і селянства. Це значить, що нам потрібен не **всякий** союз з селянством, а лише **такий союз,** який базується на боротьбі з капіталістичними елементами селянства.

Як бачите, теза Леніна про селянство, як про останній капіталістичний клас, не тільки не суперечить ідеї союзу робітничого класу і селянства, а, навпаки, дає цьому союзові основу, як союзові робітничого класу і більшості селянства, спрямованому проти капіталістичних елементів взагалі, проти капіталістичних елементів селянства на селі зокрема.

Ленін висунув цю тезу для того, щоб показати, що союз робітничого класу і селянства може бути міцним лише в тому разі, коли він базується на боротьбі з тими самими капіталістичними елементами, які виділяє з себе селянство.

Помилка Бухаріна полягає в тому, що він не розуміє і не приймає цієї простої речі, він забуває про соціальні угруповання на селі, у нього зникають з поля зору куркулі і біднота і залишається сама тільки суцільна середняцька маса.

Ця обставина являє собою безсумнівний ухил Бухаріна вправо на протилежність «лівому», троцькістському, ухилові, який не бачить на селі інших

соціальних угруповань, крім бідноти і куркулів, і у якого зникають з поля зору середняки.

В чому полягає різниця між троцькізмом і групою Бухаріна в питанні про союз з селянством? В тому, що троцькізм висловлюється **проти** політики **міцного** союзу з середняцькими масами селянства, а бухарінська група стоїть **за всякий** союз з селянством взагалі. Нічого й доводити, що обидві ці настанови неправильні і вони варті одна одної.

Ленінізм безумовно стоїть за міцний союз з основними масами селянства, за союз з середняками, але не за всякий союз, а за такий союз з середняками, який забезпечує **керівну роль** робітничого класу, **зміцнює** диктатуру пролетаріату і **полегшує справу знищення класів.**

«Під угодою між робітничим класом і селянством, — говорить Ленін, — можна розуміти що завгодно. Якщо не мати на увазі, що угода, з точки зору робітничого класу, лише тоді є допустимою, правильною і принципіально можливою, коли вона підтримує диктатуру робітничого класу і є одним із заходів, спрямованих до знищення класів, то формула угоди робітничого класу з селянством, звичайно, лишається формулою, яку всі вороги Радянської влади і всі вороги диктатури в своїх поглядах і проводять» (т. XXVI, стор. 387).

І далі:

«Тепер, — говорить Ленін, — пролетаріат тримає в руках владу і керує нею. Він керує селянством. Що це значить — керувати селянством? Це значить, по-перше, вести лінію на знищення класів, а не на дрібного виробника. Якби ми з цієї лінії, корінної й основної, збилися, тоді ми перестали б бути соціалістами і потрапили б у табір тих дрібних буржуа, у табір есерів і меншовиків, які є тепер найлютішими ворогами пролетаріату» (**там же**, стор. 399 — 400).

Ось вона, точка зору Леніна в питанні про союз з основними масами селянства, про союз з середняками.

Помилка групи Бухаріна в питанні про середняка полягає в тому, що вона не бачить двоїстої природи, двоїстого становища середняка між робітничим класом і капіталістами. «Середняк є клас хиткий», говорив Ленін. Чому? Тому, що середняк, з одного боку, трудівник, що зближає його з робітничим класом, а з другого боку—власник, що зближає його з куркулем. Звідси—вагання середняка. І це вірно не тільки теоретично. Ці вагання проявляються також на практиці щодня, щогодини.

«Селянин, — говорить Ленін, — як трудівник, тягне до соціалізму, віддаючи перевагу диктатурі робітників перед диктатурою буржуазії. Селянин, як продавець хліба, тягне до буржуазії, до вільної торгівлі, тобто назад до «звичного», старого, «споконвічного» капіталізму» (т. XXIV, стор. 314).

Через це союз з середняком може бути міцним лише в тому разі, коли він спрямований проти капіталістичних елементів, проти капіталізму взагалі, коли він забезпечує керівну роль робітничого класу в цьому союзі, коли він полегшує справу знищення класів.

Група Бухаріна забуває про ці прості і зрозумілі речі.

г) ПРО НЕП І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

Четверта помилка Бухаріна стосується питання про неп (нову економічну політику). Помилка Бухаріна полягає тут в тому, що він не бачить двосторонності непу, він бачить тільки одну сторону непу.

Коли ми запроваджували неп в 1921 році, ми спрямовували тоді її вістря проти воєнного комунізму, проти такого режиму і порядків, які виключають **яку б то не було** свободу приватної торгівлі. Ми вважали і вважаємо, що неп означає **певну** свободу приватної торгівлі. Цю сторону справи Бухарін запам'ятав. І це дуже добре.

Але Бухарін помиляється, гадаючи, що ця сторона справи вичерпує неп. Бухарін забуває, що неп має ще другу сторону. Справа в тому, що неп зовсім не означає **повної** свободи приватної торгівлі, **вільної** гри цін на ринку. Неп є свобода приватної торгівлі **в певних** межах, в **певних** рамках, **при забезпеченні регулюючої ролі держави на ринку.** Саме в цьому й полягає друга сторона непу. Причому ця сторона непу більш важлива для нас, ніж перша її сторона. У нас немає на ринку вільної гри цін, як це буває звичайно в капіталістичних країнах. Ми визначаємо ціни на хліб в основному. Ми визначаємо ціни на промтовари. Ми стараємось проводити політику зниження собівартості продукції і зниження цін на промтовари, прагнучи зберегти стабільність цін на продукти сільського господарства. Хіба не ясно, що таких особливих і специфічних порядків на ринку не буває в капіталістичних країнах.

З цього виходить, що, поки є неп, повинні бути збережені обидві її сторони: і перша сторона, яка спрямована проти режиму воєнного комунізму і має своєю метою забезпечення **певної** свободи приватної торгівлі, і друга сторона, яка спрямована проти **повної** свободи приватної торгівлі і має своєю метою забезпечення регулюючої ролі держави на ринку.

Знищіть одну з цих сторін,—і у вас не буде нової економічної політики.

Бухарін думає, що непові може загрожувати небезпека лише «зліва», з боку людей, які хочуть ліквідувати **всяку** свободу торгівлі. Це невірно. Це найгрубіша помилка. До того ж така небезпека зараз найменш реальна, бо у нас немає, або майже немає, тепер таких людей в наших місцевих і центральних організаціях, які не розуміли б всієї необхідності і доцільності збереження **певної** свободи торгівлі.

Далеко більш реальна небезпека справа, небезпека з боку людей, які хочуть ліквідувати регулюючу роль держави на ринку, хочуть «розкріпачити» ринок і відкрити таким чином еру повної свободи приватної торгівлі. Не може бути ніякого сумніву, що ця небезпека зриву непу справа далеко реальніша тепер.

Не слід забувати, що дрібнобуржуазна стихія працює саме в цьому напрямі,—в напрямі зриву непу справа. Слід також пам'ятати, що лемент куркулів і заможних елементів, лемент спекулянтів і скупщиків, якому піддається нерідко багато хто з наших товаришів, бомбардує неп саме з цього боку. Той факт, що Бухарін не бачить цієї другої, дійсно реальної, небезпеки зриву непу,—цей факт незаперечно говорить про те, що він піддався тисненню дрібнобуржуазної стихії.

Бухарін пропонує «нормалізацію» ринку і «маневрування» заготівельними цінами на хліб по районах, тобто підвищення цін на хліб. Що це значить? Це значить, що його не задовольняють радянські умови ринку, він хоче спустити на гальмах регулюючу роль

держави на ринку і пропонує піти на поступки дрібнобуржуазній стихії, яка зриває неп справа.

Припустимо на хвилинку, що ми пішли за порадами Бухаріна. Що з цього вийде? Ми піднімаємо ціни на хліб, скажемо, восени, на початку заготівельного періоду. Але тому що завжди є на ринку люди, всякі спекулянти і скупщики, які можуть заплатити за хліб втроє більше, і тому що ми не можемо угнатися за спекулянтами, бо вони купують всього який-небудь десяток мільйонів пудів, а нам треба купувати сотні мільйонів пудів, то держателі хліба все одно придержуватимуть хліб, чекаючи дальшого підвищення цін. Значить, нам доведеться знов прибавити ціну на хліб під весну, коли головним чином і починається основна потреба держави в хлібі. Але що значить підвищити ціну на хліб весною? Це значить зарізати бідноту і маломіцні верстви села, які самі змушені прикупати хліб весною, почасти на насіння, почасти для споживання, той самий хліб, який вони продали восени по дешевшій ціні. Чи зможемо ми добитися чого-небудь серйозного в результаті цих операцій в розумінні одержання достатньої кількості хліба? Найімовірніше, що не зможемо, тому що завжди знайдуться спекулянти і скупщики, які зуміють знов заплатити за той же хліб вдвоє і втроє більше. Значить, ми мусимо бути готові до нового підвищення цін на хліб, марно стараючись перекрити спекулянтів і скупщиків.

Але з цього виходить, що, раз ставши на шлях підвищення цін на хліб, ми мусимо й далі котитися вниз, не маючи гарантії одержати достатню кількість хліба.

Але справа на цьому не кінчається:

По-перше, піднімаючи **заготівельні** ціни на хліб, ми змушені будемо потім підняти ціни і на сировину, яку виробляє сільське господарство, щоб зберегти певну пропорцію в цінах на продукти сільського господарства.

По-друге, підвищуючи заготівельні ціни на хліб, ми не зможемо зберегти низьку роздрібну ціну на хліб у містах,—значить, змушені будемо підняти і **продажні** ціни на хліб. А тому що ми не можемо і не повинні скривдити робітників,—ми повинні будемо прискореним темпом підвищувати заробітну плату. Але це не може не повести до того, щоб підвищити ціни і на промтовари, бо в противному разі може вийти перекачка коштів з міста в село всупереч інтересам індустріалізації.

В результаті ми повинні будемо вирівнювати ціни на промтовари і сільськогосподарські продукти не на базі **знижуваних** або принаймні стабілізованих цін, а на базі **підвищуваних** цін як на хліб, так і на промтовари.

Інакше кажучи, ми повинні будемо держати курс на **подорожчання** промтоварів і сільськогосподарських продуктів.

Неважко зрозуміти, що таке «маневрування» цінами не може не привести до повної ліквідації радянської політики цін, до ліквідації регулюючої ролі держави на ринку і до повного розв'язування дрібнобуржуазної стихії.

Кому це буде вигідно?

Тільки заможним верствам міста і села, бо дорогі промтовари і сільськогосподарські продукти не мо-

жуть не стати недоступними як для робітничого класу, так і для бідноти й маломіцних верств села. Виграють куркулі і заможні, непмани та інші імущі класи.

Це теж буде змичка, але змичка своєрідна—змичка з багатими верствами села і міста. Робітники і маломіцні верстви села матимуть повне право спитати нас: яка ми влада, робітничо-селянська чи куркульсько-непманська?

Розрив з робітничим класом і з маломіцними верствами села, змичка з багатими верствами села і міста—ось до чого повинні привести бухарінська «нормалізація» ринку і «маневрування» цінами на хліб по районах.

Ясно, що партія не може стати на цей згубний шлях.

До чого сплутались у Бухаріна всі поняття про неп і до чого він міцно засів у полон дрібнобуржуазної стихії,—це видно, між іншим, з того більш ніж негативного ставлення, яке він проявляє до питання про нові форми товарообороту між містом і селом, між державою і селянством. Він обурений і лементує проти того, що держава стала постачальником товарів для селянства, а селянство стає постачальником хліба для держави. Він вважає це порушенням усіх правил непу, мало не зривом непу. Чому, постає питання, на якій підставі?

Що може бути поганого в тому, що держава, державна промисловість є постачальником товарів для селянства, без посередників, а селянство—постачальником хліба для промисловості, для держави теж без посередників?

Що може бути поганого з точки зору марксизму і марксистської політики в тому, що селянство вже

перетворилося в постачальника бавовни, буряків, льону для потреб державної промисловості, а державна промисловість — в постачальника міських товарів, насіння і знарядь виробництва для цих галузей сільського господарства?

Метод контрактації є тут основним методом встановлення цих нових форм товарообороту між містом і селом. Але хіба метод контрактації суперечить вимогам непу?

Що може бути поганого в тому, що селянство стає постачальником держави і по лінії хліба, а не тільки по лінії бавовни, буряків, льону, завдяки тому ж таки методові контрактації?

Чому торгівля дрібними партіями, торгівля дрібна може називатися товарооборотом, а торгівля великими партіями за наперед укладеними договорами (контрактація) щодо цін і якості товару не може вважатися товарооборотом?

Хіба важко зрозуміти, що ці нові масові форми товарообороту за методом контрактації між містом і селом виникли саме на основі непу, що вони є величезним кроком вперед з боку наших організацій в розумінні посилення планового, соціалістичного керівництва народним господарством?

Бухарін розучився розуміти ці прості і зрозумілі речі.

д) ПРО ТАК ЗВАНУ «ДАНИНУ»

П'ята помилка Бухаріна (я говорю про головні його помилки) полягає в опортуністичному викривленні партійної лінії в питанні про «ножиці» між містом і селом, в питанні про так звану «данину».

Про що йде мова у відомій резолюції об'єднаного засідання Політбюро і Президії ЦКК (лютий 1929 року) в питанні про «ножиці»? Мова йде там про те, що, крім звичайних податків, прямих і посередніх, які сплачує селянство державі, воно дає ще деякий надподаток у вигляді переплат на промтовари і у вигляді недоодержання по лінії цін на сільськогосподарські продукти.

Чи вірно, що цей надподаток, сплачуваний селянством, існує на ділі? Так, вірно. Як він називається у нас інакше? Він називається у нас інакше «ножицями», «перекачкою» коштів із сільського господарства в промисловість з метою швидкого розвитку нашої індустрії.

Чи потрібна вона, ця «перекачка»? У нас немає незгод відносно того, що ця «перекачка», як тимчасовий захід, потрібна, якщо ми дійсно хочемо зберегти швидкий темп розвитку промисловості. А швидкий ріст індустрії ми повинні зберегти що б то не стало, бо він потрібний не тільки для самої промисловості, але насамперед для сільського господарства, для селянства, яке більше всього потребує тепер тракторів, сільгоспмашин, добрив.

Чи можемо ми зараз знищити цей надподаток? На жаль, не можемо. Ми повинні його знищити при першій можливості, в найближчі роки. Але ми його зараз не можемо знищити.

Так от, цей надподаток, одержуваний в результаті «ножиць», і становить «щось подібне до данини». Не данину, а «щось подібне до данини». Це є «щось подібне до данини» за нашу відсталість. Цей надподаток потрібний для того, щоб рушити

вперед розвиток індустрії і покінчити з нашою відсталістю.

Чи не означає це, що, беручи цей додатковий податок, ми тим самим експлуатуємо селянство? Ні, не означає. Природа Радянської влади не допускає якої б то не було експлуатації селянства з боку держави. В промовах наших товаришів на липневому пленумі[6] прямо сказано, що в умовах радянських порядків експлуатація селянства **виключена** з боку соціалістичної держави, бо безперервне зростання добробуту трудового селянства є законом розвитку радянського суспільства, а це виключає всяку можливість експлуатації селянства.

Чи посильний цей додатковий податок для селянства? Так, посильний. Чому?

Тому, по-перше, що збирання цього додаткового податку відбувається в умовах безперервного поліпшення матеріального становища селянства.

Тому, по-друге, що у селянина є своє особисте господарство, прибутки від якого дають йому можливість платити додатковий податок, чого не можна сказати про робітника, у якого немає особистого господарства і який, незважаючи на це, віддає всі свої сили на справу індустріалізації.

Тому, по-третє, що розміри додаткового податку зменшуються з року в рік.

Чи правильно робимо ми, називаючи цей додатковий податок словами «щось подібне до данини»? Безумовно, правильно. Цими словами внушається нашим товаришам одіозність, небажаність додаткового податку і недопустимість його збереження на довгий строк. Називаючи так додатковий податок на селян-

ство, ми хочемо сказати, що ми беремо його не з бажання, а з нужди, що ми, більшовики, повинні вжити всіх заходів до того, щоб ліквідувати цей додатковий податок при першій можливості, якомога скоріше.

Така суть питання про «ножиці», про «перекачку», про «надподаток», про те, що кваліфікується у вищезазначених документах, як «щось подібне до данини».

Бухарін, Риков і Томський пробували було причепитися до слова «данина» і стали обвинувачувати партію в політиці військово-феодальної експлуатації селянства. Але тепер навіть сліпі бачать, що це була нечесна спроба бухарінців якнайгрубіше обмовити нашу партію. Тепер навіть вони самі змушені мовчки визнати, що з базіканням про військово-феодальну експлуатацію вони провалилися з тріском.

Бо одно з двох:

або бухарінці визнають неминучість в даний момент «ножиць» і «перекачки» коштів із сільського господарства в промисловість,—і тоді вони повинні визнати наклепницький характер своїх обвинувачень і цілковиту правоту партії;

або вони заперечують неминучість в даний момент «ножиць» і «перекачки», але тоді нехай скажуть вони про це прямо для того, щоб партія могла їх залічити в розряд противників індустріалізації нашої країни.

Я міг би, в усякому разі, послатися на ряд промов Бухаріна, Рикова і Томського, де вони без застережень визнають неминучість в даний момент «ножиць», неминучість «перекачки» коштів із сільського господарства в промисловість. Але ж це і є визнання формули «щось подібне до данини».

Що ж, продовжують вони стояти на точці зору «перекачки», на точці зору збереження «ножиць» в даний момент чи ні? Нехай скажуть вони це прямо.

Бухарін. Перекачка потрібна, але «данина» невдале слово. (Загальний сміх.)

Сталін. Значить, **по суті питання у нас немає незгод,** значить, «перекачка» коштів із сільського господарства в промисловість, так звані «ножиці», додатковий податок, «щось подібне до данини»—є необхідним, але тимчасовим засобом індустріалізації країни в даний момент.

Дуже добре. В чому ж тоді справа, із-за чого шум? Не подобається **слово** «данина», чи «щось подібне до данини», бо цей вислів вони вважають невживаним у марксистській літературі?

Що ж, поговоримо про **слово** «данина».

Я тверджу, товариші, що це слово давно вже набуло прав громадянства в нашій марксистській літературі, наприклад, в статтях тов. Леніна. Це може здивувати декого з тих, що не читають Леніна, але це факт, товариші. Бухарін «розорявся» тут відносно того, що марксистська література не може, нібито, терпіти слова «данина». Він обурювався і дивувався з приводу того, що ЦК партії і взагалі марксисти дозволяють собі вживати слово «данина». Але що ж тут дивного, коли доведено, що це слово давно вже набуло прав громадянства у статтях такого марксиста, як тов. Ленін? Чи, може, Ленін не задовольняє вимогам марксиста з точки зору Бухаріна? Що ж, скажіть прямо, дорогі товариші.

Візьміть, наприклад, статтю такого марксиста, як Ленін, «Про «ліве» хлоп'яцтво і про дрібно-

буржуазність» (травень 1918 р.) і прочитайте там таке місце:

«Дрібний буржуа, що переховує тисячки, ворог державного капіталізму, і ці тисячки він хоче реалізувати неодмінно для себе, проти бідноти, проти всякого загальнодержавного контролю, а сума тисячок дає багатомільярдну базу спекуляції, яка зриває наше соціалістичне будівництво. Припустимо, що певне число робітників дає за кілька днів суму цінностей, яка визначається цифрою 1 000. Припустимо, далі, що 200 з цієї суми пропадає у нас внаслідок дрібної спекуляції, всілякого розкрадання і дрібновласницького «обходу» радянських декретів і радянських розпорядків. Всякий свідомий робітник скаже: якби я міг дати 300 з тисячі, ціною створення більшого порядку й організації, я б охоче віддав триста замість двохсот, бо при Радянській владі зменшити потім цю «данину», скажемо, до ста або до п'ятдесяти, буде зовсім легким завданням, раз порядок і організація будуть налагоджені, раз дрібновласницький зрив усякої державної монополії буде остаточно зламаний» (т. XXII, стор. 515).

Здається, ясно. Чи не оголосити тов. Леніна на цій підставі прихильником політики військово-феодальної експлуатації робітничого класу? Спробуйте, дорогі товариші!

Голос. Все-таки у відношенні до середняка ніколи не вживалося поняття «данина».

Сталін. Чи не думаєте ви, що середняк ближче до партії, ніж робітничий клас? Ну й марксист ви липовий. (Загальний сміх.) Якщо можна відносно робітничого класу говорити про «данину», відносно робітничого класу, партією якого ми є, чому не можна сказати те саме відносно середняка, який є всього-на-всього нашим союзником?

Дехто з причепливих людей може подумати, що слово «данина» в статті «Про «ліве» хлоп'яцтво» є

у тов. Леніна помилкою на слові, випадковою помилкою на слові. Однак, перевірка показує, що підозріння причепливих людей позбавлене всякої підстави. Візьміть іншу статтю чи, скоріше, брошуру тов. Леніна «Про продподаток» (квітень 1921 р.) і прочитайте там стор. 324 (т. XXVI, стор. 324). Ви побачите, що тільки що наведена цитата відносно «данини» дослівно повторена там тов. Леніним. Нарешті, візьміть статтю тов. Леніна «Чергові завдання Радянської влади» (т. XXII, стор. 448, березень—квітень 1918 р.) і ви побачите, що Ленін і тут говорить про «данину (вже без лапок), яку ми платимо за нашу відсталість в справі організації всенародного обліку і контролю знизу».

Виходить, що **слово** «данина» становить в статтях Леніна далеко не випадковий елемент. Це **слово** вживається у тов. Леніна для того, щоб підкреслити тимчасовий характер «данини», піднести серед більшовиків енергію і спрямувати її на те, щоб ліквідувати при першій можливості цю саму «данину», яку платить робітничий клас за нашу відсталість, за наші «неполадки».

Виходить, що з висловом «щось подібне до данини» я перебуваю в досить хорошій компанії марксистів, в компанії тов. Леніна.

Бухарін говорив тут, що марксисти не повинні терпіти в своїй літературі слово «данина». Про яких це марксистів він говорив? Якщо він мав на увазі таких, з дозволу сказати, марксистів, як Слепков, Марецький, Петровський, Розіт і т. д., які скидаються скоріше на лібералів, ніж на марксистів, то обурення Бухаріна цілком зрозуміле. Якщо ж він

має на увазі справжніх марксистів, наприклад, тов. Леніна, то треба визнати, що слово «данина» давно вже набуло серед них прав громадянства, а Бухарін, мало обізнаний з творами Леніна, попав тут пальцем в небо.

Але питання про «данину» на цьому не кінчається. Справа в тому, що Бухарін і його друзі причепилися до слова «данина» і заговорили про політику військово-феодальної експлуатації селянства не випадково. Безсумнівно, що, зчинивши галас про військово-феодальну експлуатацію, вони хотіли висловити своє крайнє незадоволення тією політикою нашої партії щодо куркульства, яка здійснюється нашими організаціями. Незадоволення ленінською політикою партії в справі керівництва селянством, незадоволення нашою хлібозаготівельною політикою, незадоволення нашою політикою всемірного розвитку колгоспів і радгоспів, нарешті, бажання «розкріпачити» ринок і утвердити повну свободу приватної торгівлі,—ось що знайшло свій вираз у лементі Бухаріна відносно політики військово-феодальної експлуатації селянства.

Я не знаю в історії нашої партії другого такого прикладу, коли б партію обвинувачували в політиці військово-феодальної експлуатації. Ця зброя проти партії взята не з арсеналу марксистів. Звідки ж вона взята? З арсеналу лідера кадетів Мілюкова. Коли кадети хочуть посварити робітничий клас з селянством, вони звичайно говорять: ви, панове більшовики, будуєте соціалізм на кістках селянства. Зчиняючи галас відносно «данини», Бухарін підспівує панам Мілюковим, плентається в хвості за ворогами народу.

е) ПРО ТЕМП РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ І НОВІ ФОРМИ ЗМИЧКИ

Нарешті, питання про темп розвитку індустрії і про нові форми змички між містом і селом. Це питання є одним з найважливіших питань наших незгод. Важливість цього питання полягає в тому, що в ньому зосереджені всі нитки наших **практичних** незгод в питаннях господарської політики партії.

Що таке нові форми змички, що це означає з точки зору нашої господарської політики?

Це означає, насамперед, що крім старих форм змички між містом і селом, коли промисловість задовольняла головним чином **особисті** потреби селянина (ситець, взуття, взагалі мануфактура і т. д.), нам потрібні ще нові форми змички, коли промисловість задовольнятиме **виробничі** потреби селянського господарства (сільськогосподарські машини, трактори, поліпшене насіння, добрива і т. д.).

Якщо ми раніше задовольняли **головним чином** особисті потреби селянина, мало зачіпаючи виробничі потреби його господарства, то тепер, продовжуючи задовольняти особисті потреби селянина, нам треба наполягати щосили на постачання сільськогосподарських машин, тракторів, добрив і т. д., які мають пряме відношення до реконструкції сільськогосподарського виробництва на новій технічній базі.

Поки справа йшла про **відбудову** сільського господарства і освоєння селянами колишніх поміщицьких та куркульських земель, ми могли вдовольнятися старими формами змички. Але тепер, коли справа йде про **реконструкцію** сільського господар-

ства, цього вже недосить. Тепер треба йти далі, допомагаючи селянству перебудувати сільськогосподарське виробництво на базі нової техніки і колективної праці.

Це означає, по-друге, що поряд з переозброєнням нашої промисловості ми повинні почати серйозно переозброювати і сільське господарство. Ми переозброюємо і почасти вже переозброїли нашу промисловість, підводячи під неї нову технічну базу, постачаючи їй нові поліпшені машини, нові поліпшені кадри. Ми будуємо нові заводи і фабрики, ми реконструюємо і розширяємо старі, ми розвиваємо металургію, хімію, машинобудування. На цій основі ростуть міста, множаться нові промислові пункти, розширяються старі. На цій базі зростає попит на продовольчі продукти, на сировину для промисловості. А сільське господарство залишається при старих знаряддях, при старих, дідівських, методах обробітку землі, при старій, примітивній, тепер уже непридатній або майже непридатній техніці, при старих дрібноселянських індивідуальних формах господарювання і праці.

Чого вартий, наприклад, той факт, що до революції було у нас близько 16 млн. дворів, а тепер їх є не менше 25 млн.? Про що говорить це, як не про те, що сільське господарство набирає все більш розпорошеного, роздробленого характеру. А характерна риса розпорошених дрібних господарств полягає в тому, що вони не в силі в належній мірі використати техніку, машини, трактори, дані агрономічної науки, що вони є господарствами малотоварними.

Звідси—недостача товарного виходу сільськогосподарських продуктів.

Звідси—небезпека розриву між містом і селом, між промисловістю і сільським господарством.

Звідси—необхідність підтягти, підігнати сільське господарство до темпу розвитку нашої індустрії.

І ось, щоб не було цієї небезпеки розриву, треба почати по-серйозному переозброювати сільське господарство на базі нової техніки. А щоб його переозброїти, треба поступово об'єднувати роздроблені селянські індивідуальні господарства у великі господарства, в колгоспи, треба будувати сільське господарство на базі колективної праці, треба укрупняти колективи, треба розвивати старі і нові радгоспи, треба систематично застосовувати масові форми контрактації до всіх основних галузей сільського господарства, треба розвивати систему машинно-тракторних станцій, які допомагають селянству освоювати нову техніку і колективізувати працю,—словом, треба поступово переводити дрібні селянські індивідуальні господарства на базу великого колективного виробництва, бо тільки велике виробництво суспільного типу здатне використати якнайповніше дані науки і нову техніку і рушити вперед семимильними кроками розвиток нашого сільського господарства.

Це не значить, звичайно, що ми повинні занедбати індивідуальне бідняцько-середняцьке селянське господарство. Ні, не значить. Індивідуальне бідняцько-середняцьке господарство в справі постачання промисловості продовольства і сировини відіграє і буде ще відігравати в найближчому майбутньому переважну роль. Саме тому необхідно підтримувати

індивідуальне, не об'єднане ще в колгоспи бідняцько-середняцьке господарство.

Але це значить, що самого тільки індивідуального селянського господарства **уже** недосить. Про це говорять наші хлібозаготівельні утруднення. Тому розвиток індивідуального бідняцько-середняцького господарства треба **доповнити** всемірним розвитком колективних форм господарства і радгоспів.

Тому треба прокласти міст між індивідуальним бідняцько-середняцьким господарством і колективними суспільними формами господарства у вигляді масової контрактації, у вигляді машинно-тракторних станцій, у вигляді всемірного розвитку кооперативної громадськості, з тим, щоб полегшити селянам перевести своє дрібне індивідуальне господарство на рейки колективної праці.

Без цих умов неможливий серйозний розвиток сільського господарства. Без цих умов неможливе розв'язання зернової проблеми. Без цих умов неможливе врятування маломіцних верств селянства від розорення, від злиднів.

Це означає, нарешті, що треба всемірно розвивати нашу індустрію, як основне джерело живлення сільськогосподарського виробництва, по лінії його реконструкції, треба розвивати металургію, хімію, машинобудування, треба будувати тракторні заводи, заводи сільськогосподарських машин і т. д.

Немає потреби доводити, що неможливо розвивати колгоспи, неможливо розвивати машинно-тракторні станції, не підтягуючи основні маси селянства до колективних форм господарювання через масову контрактацію, не постачаючи сільському господарству

чималої кількості тракторів, сільськогосподарських машин і т. д.

Але постачати селу машини і трактори неможливо, не розвиваючи нашу індустрію посиленим темпом. Звідси—швидкий темп розвитку нашої індустрії як ключ до реконструкції сільського господарства на базі колективізму.

Такі смисл і значення нових форм змички.

Група Бухаріна змушена визнати словесно необхідність нових форм змички. Але це є лише **словесне** визнання, розраховане на те, щоб під флагом словесного визнання нових форм змички протягти щось прямо **протилежне.** Насправді Бухарін стоїть проти нових форм змички. У Бухаріна вихідним пунктом є не швидкий темп розвитку індустрії, як підойми реконструкції сільськогосподарського виробництва, а розвиток індивідуального селянського господарства. У нього на першому плані «нормалізація» ринку і допущення вільної гри цін на ринку сільськогосподарських продуктів, допущення повної свободи приватної торгівлі. Звідси його недовірливе ставлення до колгоспів, що позначилось в його промові на липневому пленумі ЦК і в його тезах перед липневим пленумом ЦК. Звідси його негативне ставлення до всіх і всяких форм надзвичайних заходів при заготівлі хліба проти куркульства.

Відомо, що Бухарін тікає від надзвичайних заходів, як чорт від ладану.

Відомо, що Бухарін все ще не може зрозуміти, що при нинішніх умовах куркуль не здаватиме достатньої кількості хліба добровільно, в порядку самопливу.

Це доведено тепер дворічним досвідом нашої заготівельної роботи.

Ну, а як бути, коли все ж невистачить товарного хліба? Бухарін відповідає на це: не тривожте куркуля надзвичайними заходами і ввезіть хліб з-за кордону. Він ще недавно пропонував ввезти хліб з-за кордону мільйонів 50 пудів, тобто мільйонів на 100 карбованців валютою. А якщо валюта потрібна для того, щоб ввезти устаткування для індустрії? Бухарін відповідає на це: треба дати перевагу ввозові хліба з-за кордону, відставивши, очевидно, на задній план ввіз устаткування для промисловості.

Виходить, таким чином, що основою розв'язання зернової проблеми і реконструкції сільського господарства є не швидкий темп розвитку індустрії, а розвиток індивідуального селянського господарства, включаючи сюди і куркульське господарство, на базі вільного ринку і вільної гри цін на ньому.

Таким чином ми маємо справу з двома різними планами господарської політики.

План партії:

1. Ми переозброюємо промисловість (реконструкція).

2. Ми починаємо серйозно переозброювати сільське господарство (реконструкція).

3. Для цього треба розширяти будівництво колгоспів і радгоспів, масове застосування контрактації і машинно-тракторних станцій, як засобу встановлення **виробничої змички** між індустрією і сільським господарством.

4. Щодо хлібозаготівельних утруднень в даний момент, то треба визнати допустимість тимчасових

надзвичайних заходів, підкріплених громадською підтримкою середняцько-бідняцьких мас, як один із засобів зломити опір куркульства і взяти у нього максимально хлібні надлишки, необхідні для того, щоб обійтися без імпорту хліба і зберегти валюту для розвитку індустрії.

5. Індивідуальне бідняцько-середняцьке господарство відіграє і буде ще відігравати переважну роль у справі постачання країні продовольства і сировини, але самого тільки його вже недосить,—розвиток індивідуального бідняцько-середняцького господарства треба **доповнити** через це розвитком колгоспів і радгоспів, масовою контрактацією, посиленим розвитком машинно-тракторних станцій для того, щоб полегшити витіснення капіталістичних елементів із сільського господарства і поступове переведення індивідуальних селянських господарств на рейки великих колективних господарств, на рейки колективної праці.

6. Але щоб добитися всього цього, треба насамперед посилити розвиток індустрії, металургії, хімії, машинобудування, тракторних заводів, заводів сільськогосподарських машин і т. д. Без цього неможливе розв'язання зернової проблеми, так само як неможлива реконструкція сільського господарства.

Висновок: **ключем реконструкції сільського господарства є швидкий темп розвитку нашої індустрії.**

План Бухаріна:

1. «Нормалізація» ринку, допущення вільної гри цін на ринку і підвищення цін на хліб, не спиняючись перед тим, що це може повести до подорожчання промтоварів, сировини, хліба.

2. Всемірний розвиток індивідуального селянського господарства при певному скороченні темпу розвитку колгоспів і радгоспів (тези Бухаріна в липні, промова Бухаріна на липневому пленумі).

3. Заготівлі шляхом самопливу, які виключають завжди і при всяких умовах навіть часткове застосування надзвичайних заходів проти куркульства, якщо навіть ці заходи підтримуються середняцько-бідняцькою масою.

4. В разі недостачі хліба—ввіз хліба мільйонів на 100 карбованців.

5. А якщо валюти невистачить на те, щоб покрити і ввіз хліба і ввіз устаткування для промисловості, то треба скоротити ввіз устаткування, а значить і темп розвитку нашої індустрії,—інакше у нас буде «топтання на місці», а то й «пряме падіння вниз» сільського господарства.

Висновок: **ключем реконструкції сільського господарства є розвиток індивідуального селянського господарства.**

Ось як обертається справа, товариші!

План Бухаріна є план **зниження** темпу розвитку індустрії і **підриву** нових форм змички.

Такі наші незгоди.

Іноді питають: чи не спізнилися ми з розвитком нових форм змички, з розвитком колгоспів, радгоспів і т. д.?

Є люди, які твердять, що партія спізнилася принаймні років на два з цією справою. Це невірно, товариші. Це зовсім невірно. Так можуть говорити тільки «ліві» крикуни, які не мають уявлення про економіку СРСР.

Що значить спізнитися в цій справі? Якщо мова йде про те, щоб передбачати необхідність колгоспів і радгоспів, то цю справу ми почали ще під час Жовтневого перевороту. Що партія передбачала необхідність колгоспів і радгоспів ще тоді, в період Жовтневого перевороту,—в цьому не може бути ніякого сумніву. Можна, нарешті, взяти нашу програму, прийняту на VIII з'їзді партії (березень 1919 р.). Необхідність колгоспів і радгоспів врахована там з усією ясністю.

Але самого тільки передбачення необхідності колгоспів і радгоспів з боку керівної верхівки нашої партії недосить для того, щоб провести в життя і організувати **масовий рух** за колгоспи і радгоспи. Значить, мова йде не про передбачення, а про **здійснення** плану колгоспно-радгоспного будівництва. Але для здійснення такого плану потрібен цілий ряд умов, яких у нас не було досі і які з'явилися лише останнім часом.

Ось у чому справа, товариші.

Щоб провести план масового руху за колгоспи і радгоспи, для цього необхідно насамперед, щоб партійну верхівку підтримала в цій справі в першу чергу партія в **своїй масі.** А партія у нас мільйонна, як відомо. Отже, треба було *переконати* широкі партійні маси в правильності політики керівної верхівки. Це—по-перше.

Для цього необхідно, далі, щоб у надрах селянства створився масовий рух за колгоспи, щоб селянство не *боялося* колгоспів, а *само йшло* в колгоспи, переконуючись на досвіді в перевазі колгоспів перед індивідуальним господарством. А це—

справа серйозна, яка вимагає певного часу. Це—по-друге.

Для цього необхідно, далі, щоб були у держави матеріальні засоби, необхідні для фінансування колгоспного будівництва, для фінансування колгоспів і радгоспів. А на цю справу потрібні сотні й сотні мільйонів карбованців, дорогі товариші. Це—по-третє.

Для цього необхідно, нарешті, щоб була розвинена індустрія в більш-менш достатній мірі, необхідній для того, щоб постачати сільському господарству машини, трактори, добрива і т. д. Це—по-четверте.

Чи можна твердити, що у нас були вже всі ці умови років два або три тому? Ні, не можна твердити цього.

Не можна забувати, що ми є партія **правляча, а не опозиційна.** Опозиційна партія може давати лозунги,—я говорю про корінні практичні лозунги руху,—з тим, щоб здійснити їх після свого приходу до влади. Ніхто не може обвинувачувати опозиційну партію в тому, що вона не здійснює своїх корінних лозунгів негайно, бо всі розуміють, що при кермі стоїть не вона, опозиційна партія, а інші партії.

Зовсім інакше стоїть справа з партією правлячою, якою є наша більшовицька партія. Лозунги такої партії є не прості агітаційні лозунги, а щось далеко більше, бо вони мають силу **практичного рішення, силу закону,** які треба проводити тепер же. Наша партія не може дати практичний лозунг і потім відкласти його проведення в життя. Це було б обманом мас. Щоб дати практичний лозунг, особливо такий серйозний лозунг, як переведення мільйонних

мас селянства на рейки колективізму, треба мати умови для його прямого здійснення, треба, нарешті, створити, організувати ці умови. Ось чому для нас недосить самого тільки передбачення необхідності колгоспів і радгоспів з боку партійної верхівки. Ось чому нам потрібні ще умови, необхідні для того, щоб негайно **здійснити, провести в життя** наші лозунги.

Чи була наша партія в **своїй масі** готова до всемірного розвитку колгоспів і радгоспів, скажемо, років два або три тому? Ні, вона не була ще до цього готова. Серйозний поворот у партійних масах в сторону нових форм змички почався лише з перших серйозних хлібозаготівельних утруднень. Потрібні були ці утруднення для того, щоб партія в масі відчула всю необхідність форсування нових форм змички, і насамперед колгоспів та радгоспів, і рішуче підтримала в цій справі свій ЦК. Ось вам одна умова, якої не було у нас раніше і яка є тепер в наявності.

Чи був у нас років два або три тому серйозний рух мільйонних мас селянства на користь колгоспів або радгоспів? Ні, не було. Всякому відомо, що два або три роки тому селянство вороже ставилось до радгоспів, а колгоспи воно третирувало як нінащо непотрібну «комунію». А тепер? Тепер—справа інша. Тепер є у нас уже цілі верстви селянства, які дивляться на радгоспи і колгоспи, як на джерело допомоги селянському господарству насінням, поліпшеною худобою, машинами, тракторами. Тепер подавай тільки машини і трактори,—справа колгоспів піде вперед посиленим темпом.

Звідки взявся такий перелом серед певних, досить значних верств селянства? Що йому сприяло?

Насамперед розвиток кооперації і кооперативної громадськості. Не може бути сумніву, що без могутнього розвитку кооперації, особливо сільськогосподарської, яка створила психологічну базу серед селян на користь колгоспів, у нас не було б тієї тяги до колгоспів, яка проявляється тепер цілими верствами селянства.

Велику роль відіграла тут також наявність добре впоряджених колгоспів, які дали селянам хороші зразки того, як можна поліпшити сільське господарство, об'єднуючи дрібні селянські господарства у великі, в колективні господарства.

Відіграла тут свою роль також наявність добре впоряджених радгоспів, які допомагали селянам у справі поліпшення господарства. Я вже не кажу про інші факти, добре відомі всім вам. Ось вам ще одна умова, якої не було у нас раніше і яка є тепер у нас.

Далі, чи можна твердити, що ми мали можливість років два або три тому серйозно фінансувати колгоспи і радгоспи, відпускаючи на цю справу сотні мільйонів карбованців? Ні, не можна твердити. Ви знаєте добре, що у нас невистачало коштів навіть на розвиток того мінімуму промисловості, без якого взагалі неможлива ніяка індустріалізація, не кажучи вже про реконструкцію сільського господарства. Чи могли ми відняти ці кошти у промисловості, яка становить базу індустріалізації країни, і передати їх колгоспам і радгоспам? Ясно, що не могли. Ну, а тепер? Тепер у нас є кошти для розвитку колгоспів і радгоспів.

Чи можна, нарешті, твердити, що ми вже мали років два або три тому достатню базу в індустрії для посиленого постачання сільському господарству машин, тракторів і т. д.? Ні, не можна цього твердити. Тоді завдання полягало в тому, щоб створити **мінімум індустріальної бази** для постачання сільському господарству в **майбутньому** машин і тракторів. На створення цієї бази і пішли у нас тоді наші мізерні фінансові засоби. Ну, а тепер? Тепер у нас є ця індустріальна база для сільського господарства. В усякому разі вона, ця сама база, створюється у нас прискореним темпом.

Виходить, що умови, необхідні для масового розвитку колгоспів і радгоспів, створились у нас лише останнім часом.

Ось як стоїть справа, товариші.

Ось чому не можна говорити, що ми спізнилися з розвитком нових форм змички.

є) БУХАРІН ЯК ТЕОРЕТИК

Такі в основному головні помилки теоретика правої опозиції—Бухаріна—в основних питаннях нашої політики.

Кажуть, що Бухарін є одним з теоретиків нашої партії. Це, звичайно, вірно. Але справа в тому, що з теорією у нього не все гаразд. Це видно хоч би з того, що він накопичив цілу купу помилок в питаннях партійної теорії і політики, тільки що охарактеризованих мною. Не може бути, щоб ці помилки, помилки по лінії Комінтерну, помилки в питаннях про класову боротьбу, про загострення класової

боротьби, про селянство, про неп, про нові форми змички,—не може бути, щоб усі ці помилки з'явились у нього випадково. Ні, ці помилки не випадкові. Вони, ці помилки Бухаріна, вийшли з неправильної його теоретичної настанови, з його теоретичних вад. Так, Бухарін теоретик, але теоретик він не цілком марксистський, теоретик, якому треба ще доучуватися для того, щоб стати марксистським теоретиком.

Посилаються на відомий лист товариша Леніна про Бухаріна як про теоретика. Давайте зачитаємо цього листа:

«З молодих членів ЦК, — говорить Ленін, — хочу сказати кілька слів про Бухаріна і Пятакова. Це, по-моєму, найвидатніші сили (з наймолодших сил), і відносно них треба б мати на увазі ось що: Бухарін не тільки дуже цінний і визначний теоретик партії, він також законно вважається улюбленцем всієї партії, але **його теоретичні погляди з дуже великим сумнівом можуть бути віднесені до цілком марксистських, бо в ньому є щось схоластичне (він ніколи не вчився і, думаю, ніколи не розумів цілком діалектики)»** * (Стенограма липневого пленуму 1926 р., вип. IV, стор. 66).

Отже, теоретик без діалектики. Теоретик-схоластик. Теоретик, чиї «теоретичні погляди з дуже великим сумнівом можуть бути віднесені до цілком марксистських». Така характеристика теоретичної фізіономії Бухаріна, дана Леніним.

Ви самі розумієте, товариші, що такому теоретикові треба ще доучуватись. І якби Бухарін розумів, що він теоретик не цілком ще закінчений, що він потребує того, щоб доучитися, що він теоретик, який

* Курсив мій. **Й. Ст.**

ще не засвоїв діалектику, а діалектика є душа марксизму,—якби він це розумів, то він був би скромніший, і від цього партія лише виграла б. Але біда в тому, що Бухарін не слабує на скромність. Біда в тому, що він не тільки не слабує на скромність, але він береться навіть учити нашого учителя Леніна в цілому ряді питань і насамперед в питанні про державу. Ось у чому біда Бухаріна.

Дозвольте пoслатися з цього приводу на відомий теоретичний спір між Леніним і Бухаріним в питанні про державу, який відбувся в 1916 році. Це важливо нам для того, щоб викрити як непомірні претензії Бухаріна, що збирається вчити Леніна, так і коріння його теоретичних слабостей в таких важливих питаннях, як питання про диктатуру пролетаріату, про класову боротьбу і т. д.

Як відомо, в журналі «Інтернаціонал Молоді»[7] з'явилася в 1916 році стаття Бухаріна, спрямована, по суті справи, проти товариша Леніна, за підписом Nota Bene. В цій статті Бухарін пише:

«...Цілковитою помилкою є шукати різницю між соціалістами і анархістами в тому, що перші — прихильники, другі — противники держави. Різниця насправді полягає в тому, що революційна соціал-демократія хоче зорганізувати нове суспільне виробництво як централізоване, тобто технічно найбільш прогресивне, тоді як децентралізоване анархічне виробництво означало б лише крок назад до старої техніки, до старої форми підприємств...»

«... Для соціал-демократії, яка є або принаймні повинна бути вихователькою мас, тепер більше ніж будь-коли, необхідно підкреслювати свою принципіальну ворожість до держави... Теперішня війна показала, як глибоко корені державності проникли в душі робітників».

Критикуючи ці погляди Бухаріна, Ленін говорить у відомій статті, опублікованій в 1916 році:

«Це невірно. Автор ставить питання про те, в чому різниця ставлення соціалістів і анархістів **до держави**, а відповідає **не** на це, а на **інше** питання, в чому різниця їх ставлення до економічної основи майбутнього суспільства. Це дуже важливе і необхідне питання; звичайно. Але звідси не випливає, щоб можна було забувати **головне** в різниці ставлення соціалістів і анархістів до держави. Соціалісти стоять за використання сучасної держави та її установ у боротьбі за визволення робітничого класу, а також за необхідність використати державу для своєрідної перехідної форми від капіталізму до соціалізму. Такою перехідною формою, **теж** державою, є диктатура пролетаріату. Анархісти хочуть «скасувати» державу, «висадити в повітря» («sprengen») її, як висловлюється в одному місці т. Nota Bene, помилково приписуючи цей погляд соціалістам. Соціалісти — автор цитував, на жаль, надто неповно слова Енгельса, що сюди стосуються, — визнають «відмирання», поступове «засипання» держави **після** експропріації буржуазії»...

«Щоб «підкреслювати» «принципіальну ворожість» до держави, треба дійсно «ясно» зрозуміти її, а у автора якраз ясності немає. Фраза ж про «корені державності» зовсім уже плутана, не марксистська і не соціалістична. Не «державність» зіткнулася з запереченням державності, а опортуністична політика (тобто опортуністичне, реформістське, буржуазне ставлення до держави) зіткнулася з революційною соціал-демократичною політикою (тобто з революційним соціал-демократичним ставленням до держави буржуазної і до використання держави проти буржуазії для її повалення). Це речі зовсім, зовсім різні» (т. XIX, стор. 296).

Здається ясно, в чому тут справа і в яку напіванархічну калюжу потрапив Бухарін!

Стен. Ленін тоді в розгорнутому вигляді ще не формулював необхідність «висадження в повітря» держави. Бухарін, роблячи анархістські помилки, підходив до формулювання цього питання.

Сталін. Ні, мова йде зараз не про це, мова йде про ставлення до держави взагалі, мова йде про те, що, на думку Бухаріна, робітничий клас повинен бути **принципіально** ворожим до **всякої** держави, в тому числі і до держави робітничого класу.

Стен. Ленін тоді говорив тільки про використання держави, нічого не кажучи в критиці Бухаріна про «висадження в повітря».

Сталін. Помиляєтесь: «висадження в повітря» держави є не марксистська, а анархістська формула. Смію запевнити вас, що мова йде тут про те, що робітники повинні підкреслити, на думку Бухаріна (і анархістів), свою принципіальну ворожість до всякої держави, значить і до держави перехідного періоду, до держави робітничого класу.

Спробуйте-но розтлумачити нашим робітникам, що робітничий клас повинен пройнятися принципіальною ворожістю до пролетарської диктатури, яка теж бо є держава.

Позиція Бухаріна, викладена в його статті в «Інтернаціоналі Молоді», є позиція заперечення держави в період, перехідний від капіталізму до соціалізму.

Бухарін проглядів тут «дрібницю», а саме—він проглядів цілий перехідний період, коли робітничий клас не може обійтись без своєї власної держави, якщо він дійсно хоче придушувати буржуазію і будувати соціалізм. Це—по-перше.

По-друге, невірно, що товариш Ленін не торкався тоді в своїй критиці теорії «висадження в повітря», «скасування» держави взагалі. Ленін не тільки торкався цієї теорії, як це видно з наведених мною цитат, але він ще розкритикував її як теорію анар-

хістську, протипоставивши їй теорію **створення** і **використання** нової держави після повалення буржуазії, а саме—держави пролетарської диктатури.

Нарешті, не можна змішувати анархістську теорію «висадження в повітря» і «скасування» держави з марксистською теорією «відмирання» **пролетарської** держави, або «зламу», «розбиття» **буржуазно**-державної машини. Дехто схильний змішувати ці два різні поняття, гадаючи, що вони є виразом однієї і тієї самої думки. Але це невірно. Ленін виходив саме з марксистської теорії «зламу» **буржуазно**-державної машини і «відмирання» **пролетарської** держави, коли він критикував анархістську теорію «висадження в повітря» і «скасування» держави взагалі.

Може не зайвим буде, якщо я наведу тут, для більшої ясності, один з рукописів тов. Леніна про державу, написаний, як видно, в кінці 1916 або на початку 1917 року (до лютневої революції 1917 р.). З цього рукопису можна легко побачити, що:

а) критикуючи напіванархістські помилки Бухаріна в питанні про державу, Ленін виходив з марксистської теорії «відмирання» пролетарської держави і «зламу» буржуазно-державної машини,

б) хоч Бухарін, за висловом Леніна, «ближчий до істини, ніж Каутський», але він все ж «замість викриття каутськіанців допомагає їм своїми помилками».

Ось текст цього рукопису:

«**Надзвичайно** велику вагу в питанні про державу має лист **Енгельса** до **Бебеля** від 18—28 березня 1875 року.

Ось найголовніше місце повністю:

«...Вільна народна держава перетворилась у вільну державу. За граматичним смислом цих слів, вільна держава є така, в якій

держава вільна щодо своїх громадян, тобто держава з деспотичним урядом. **Слід би кинути всю цю балаканину про державу, особливо після Комуни, яка не була вже державою у власному розумінні.** «Народною державою» анархісти кололи нам очі більше ніж досить, хоч уже твір Маркса проти Прудона, а потім «Комуністичний Маніфест» говорять прямо, що **з запровадженням соціалістичного суспільного ладу держава сама собою розпускається** (sich auflöst) **і зникає.** Оскільки держава є лише минуща установа, якою доводиться користуватися в боротьбі, в революції, щоб насильно придушити своїх противників, то говорити про вільну народну державу є чисте безглуздя: поки пролетаріат ще **потребує** (курсив Енгельса) держави, він потребує її **не в інтересах свободи, а в інтересах придушення своїх противників, а коли стає можливим говорити про свободу, тоді держава, як така, перестає існувати.** Тому ми запропонували б поставити скрізь замість слова **держава** (курсив Енгельса) слово: **«община»** (Gemeinwesen), прекрасне старе німецьке слово, яке відповідає французькому слову «комуна»».

Це, мабуть, найзнаменніше і, напевно, найрізкіше місце, так би мовити, «**проти** держави» у Маркса і Енгельса.

(1) «Кинути треба всю балаканину про державу».

(2) «Комуна була вже **не** державою у власному розумінні» (а чим же? перехідною формою від держави до недержави, очевидно!).

(3) Анархісти нам досить «кололи очі» (in die Zähne geworfen, буквально — тикали в морду) «народною державою» (Маркс і Енгельс, значить, соромилися цієї явної помилки своїх німецьких друзів; — однак вони вважали її, і розуміється **при тодішніх обставинах** правильно вважали, незрівнянно менш важливою помилкою, ніж помилка анархістів. Це NB!!).

(4) Держава «сама собою розкладається («розпускається») (Nota Bene) і зникає»... (порівн. пізніше: «відмирає») «з запровадженням соціалістичного суспільного ладу»...

(5) Держава є «тимчасова установа», яка потрібна «в боротьбі, в революції»... (потрібна **пролетаріатові,** розуміється)...

(6) Держава потрібна **не для свободи,** а для **придушення** (Niederhaltung не є придушення, власне, а вдержання від реставрації, тримання в покорі) **противників пролетаріату.**

(7) Коли буде свобода, тоді не буде держави.

(8) «Ми» (тобто Енгельс і **Маркс**) запропонували б **«скрізь»** (у програмі) говорити замість «держава» — «община» (Gemeinwesen), «комуна»!!!

Звідси видно, як опошлили, споганили Маркса і Енгельса не тільки опортуністи, але й Каутський.

Опортуністи ні одної з цих 8 багатющих думок **не** зрозуміли!!

Вони взяли **тільки** практичну потребу теперішнього: використати політичну боротьбу, використати **сучасну** державу для навчання, виховання пролетаріату, для «виривання поступок». Це вірно (проти анархістів), але це ще лише $^1/_{100}$ марксизму, якщо можна так арифметично висловитись.

Каутський зовсім затушував (чи забув? чи не зрозумів?) у своїй пропагандистській і взагалі публіцистичній роботі пп. 1, 2, 5, 6, 7, 8 і «Zerbrechen» Маркса (в полеміці з Паннекуком в 1912 чи 1913 р. (див. далі, стор. 45—47) Каутський зовсім уже звалився в опортунізм у цьому питанні).

Від анархістів нас відрізняє (α) використання держави **тепер** і (β) під час **революції** пролетаріату («диктатура пролетаріату»)— пункти, найважливіші для практики, зараз же. (Саме їх і **забув** Бухарін!)

Від опортуністів—більш глибокі, «більш вічні» істини про (αα) «тимчасовий» характер держави, про (ββ) **шкідливість** «балаканини» про неї тепер, про (γγ) не зовсім державний характер диктатури пролетаріату, про (δδ) суперечність держави і свободи, про (εε) більш правильну ідею (поняття, програмний термін) «общини» замість держави, про (ζζ) «розбиття» (Zerbrechen) бюрократично-військової машини.

Не забути ще, що **диктатуру пролетаріату** одверті опортуністи Німеччини (Бернштейн, Кольб etc.) прямо заперечують, а офіціальна програма і Каутський **посередньо,** замовчуючи її в повсякденній агітації і **терплячи** ренегатство Кольбів і К°.

Бухаріну було писано в серпні 1916 р.: «дай **дозріти** твоїм думкам про державу». А він, **не давши** дозріти, поліз у пресу як «Nota Bene» і зробив це так, що замість викриття каутськіанців **допоміг** їм своїми помилками!! А по суті справи Бухарін ближчий до істини, ніж Каутський»[8].

Така коротка історія теоретичного спору в питанні про державу.

Здавалося б, справа ясна: Бухарін допустив напіванархістські помилки,—пора виправити ці помилки і піти далі по стопах Леніна. Але так можуть думати лише ленінці. Бухарін, виявляється, з цим не згоден. Він твердить, навпаки, що помилявся не він, а Ленін, що не він пішов або повинен піти по стопах Леніна, а, навпаки, Ленін був змушений піти по стопах Бухаріна.

Ви не вважаєте це імовірним, товариші? В такому разі послухайте далі. Після цих спорів, що мали місце в 1916 році, через 9 років після цього, на протязі яких Бухарін мовчав, **через рік після смерті Леніна**, а саме в 1925 році, Бухарін друкує в збірнику «Революція права» статтю «До теорії імперіалістичної держави», не прийняту в свій час до друку редакцією «Сборника Социал-Демократа»[9] (тобто Леніним), в **примітці** до якої Бухарін прямо заявляє, що в цьому спорі мав рацію не Ленін, а він, Бухарін. Це може здатися неймовірним, але це— факт, товариші.

Послухайте текст цієї примітки:

«Проти статті в «Інтернаціоналі Молоді» виступив з заміткою В. І. (тобто Ленін). Читачі легко побачать, що у мене не було помилки, яка мені приписувалась, бо я чітко бачив необхідність диктатури пролетаріату; з другого боку, із замітки Ілліча видно, що він тоді **неправильно ставився до положення про «висадження в повітря» держави** (розуміється, буржуазної), **змішуючи це питання з питанням про відмирання диктатури пролетаріату** *. Може, мені слід би було тоді більше розвинути тему про диктатуру. Але на своє виправдання можу

* Курсив мій. **Й. Ст.**

сказати, що **тоді** було таке повальне соціал-демократичне оспівування буржуазної держави, при якому природно було зосередити всю увагу на питанні про **висадження в повітря** цієї машини.

Коли я приїхав з Америки в Росію і побачив Надію Костянтинівну (це було на нашому нелегальному VI з'їзді, і в цей час В. І. переховувався), її першими словами були слова: «В. І. просив вам переказати, що в питанні про державу у нього немає тепер незгод з вами». Займаючись питанням, **Ілліч прийшов до тих же висновків** * щодо «висадження в повітря», але він розвинув цю тему, а потім і вчення про диктатуру настільки, що зробив цілу епоху в розвитку теоретичної думки в цьому напрямі».

Так пише про Леніна Бухарін **через рік** після смерті Леніна.

Ось вам зразок гіпертрофованої претенціозності недовченого теоретика!

Цілком можливо, що Надія Костянтинівна справді говорила Бухаріну про те, про що тут пише Бухарін. Але що ж з цього випливає? З цього випливає лише одно, що у Леніна були деякі підстави думати, що Бухарін відмовився або готовий відмовитись від своїх помилок. Тільки й усього. Але Бухарін розрахував інакше. Він вирішив, що віднині творцем, або в усякому разі натхненником, марксистської теорії держави повинен вважатися не Ленін, а він, тобто Бухарін.

Досі ми вважали і продовжуємо вважати себе ленінцями. А тепер виявляється, що і Ленін і ми, його учні, є бухарінцями. Смішнувато трохи, товариші. Але що поробиш, коли доводиться мати справу з розбухлою претенціозністю Бухаріна.

Можна подумати, що Бухарін помилився на слові в своїй примітці до згаданої вище статті, що він

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

сказав дурницю і потім забув про неї. Але це, виявляється, невірно. Бухарін говорив, виявляється, цілком серйозно. Це видно хоч би з того, що заява Бухаріна про **помилки** Леніна і **правоту** Бухаріна, зроблена ним у цій примітці, знов була опублікована недавно, а саме в 1927 р., тобто через два роки після першої вилазки Бухаріна проти Леніна, в біографічному нарисі Марецького про Бухаріна, причому Бухарін і не подумав протестувати проти такої... сміливості Марецького. Ясно, що виступ Бухаріна проти Леніна не можна вважати випадковістю.

Виходить, таким чином, що має рацію Бухарін, а не Ленін, що натхненником марксистської теорії держави є не Ленін, а Бухарін.

Така, товариші, картина теоретичних вивихів і теоретичних претензій Бухаріна.

І ця людина має сміливість після всього цього говорити тут у своїй промові, що в теоретичній настанові нашої партії «щось гниле», що в теоретичній настанові нашої партії є ухил до троцькізму!

І це говорить той самий Бухарін, який допускає (і допускав у минулому) ряд найгрубіших теоретичних і практичних помилок, який недавно ще був в учнях у Троцького, який вчора ще шукав блоку з троцькістами проти ленінців і бігав до них на задні двері!

Ну, хіба це не смішно, товариші?

ж) П'ЯТИРІЧКА ЧИ ДВОРІЧКА

Дозвольте тепер перейти до промови Рикова. Якщо Бухарін намагався дати теоретичне обгрунтування правого ухилу, то Риков старається в своїй промові підвести під цю справу базу практичних пропозицій,

лякаючи нас «страхіттями» з галузі наших утруднень по лінії сільського господарства. Це не значить, що Риков не торкнувся теоретичних питань. Ні, він їх торкнувся. Але, торкнувшись їх, допустив принаймні дві серйозні помилки.

У своєму проекті резолюції про п'ятирічний план, відкинутому комісією Політбюро, Риков говорить, що «центральна ідея п'ятирічного плану полягає в рості продуктивності народної праці». Незважаючи на те, що комісія Політбюро відкинула цю зовсім неправильну настанову, Риков захищав її тут у своїй промові.

Чи вірно, що центральну ідею п'ятирічного плану в **Радянській країні** становить ріст продуктивності праці? Ні, невірно. Адже нам потрібен не **всякий** ріст продуктивності народної праці. Нам потрібен **певний** ріст продуктивності народної праці, а саме — такий ріст, який забезпечує **систематичну перевагу соціалістичного сектора народного господарства над сектором капіталістичним.** П'ятирічний план, який забуває про цю центральну ідею, є не п'ятирічний план, а п'ятирічна нісенітниця.

В рості продуктивності праці взагалі заінтересоване всяке суспільство, і капіталістичне і докапіталістичне. Відмінність **радянського** суспільства від усякого іншого суспільства в тому саме й полягає, що воно заінтересоване не в усякому рості продуктивності праці, а в такому рості, який забезпечує перевагу соціалістичних форм господарства над іншими формами і насамперед над капіталістичними формами господарства, який забезпечує таким чином подолання і витіснення капіталістичних форм

господарства. А Риков забув про цю дійсно центральну ідею п'ятирічного плану розвитку **радянського** суспільства. В цьому його перша теоретична помилка.

Друга його помилка полягає в тому, що він не робить різниці або не хоче зрозуміти різниці з точки зору товарообороту між, скажемо, колгоспом і всяким індивідуальним господарством, в тому числі індивідуальним капіталістичним господарством. Риков запевняє, що з точки зору товарообороту на хлібному ринку, з точки зору одержання хліба він не бачить різниці між колгоспом і приватним держателем хліба, йому, виходить, все одно, чи купуємо ми хліб у колгоспу, у приватного держателя чи у якого-небудь аргентінського скупщика хліба. Це зовсім невірно. Це є повторення відомої заяви Фрумкіна, який запевняв один час, що йому все одно, де купувати і у кого купувати хліб, у приватника чи у колгоспу.

Це—замаскована форма захисту, реабілітації, виправдання куркульських махінацій на хлібному ринку. Той факт, що цей захист ведеться з точки зору товарообороту,—цей факт не міняє справи в тому, що він є все ж виправдання куркульських махінацій на хлібному ринку. Якщо немає різниці з точки зору товарообороту між колективними і неколективними формами господарства, то чи варто тоді розвивати колгоспи, чи варто їм давати пільги, чи варто займатися трудним завданням подолання капіталістичних елементів у сільському господарстві? Ясно, що Риков взяв неправильну настанову. В цьому його друга теоретична помилка.

Але це мимохідь. Перейдемо до практичних питань, поставлених у промові Рикова.

Риков твердив тут, що крім п'ятирічного плану потрібен ще другий, паралельний план, а саме—дворічний план розвитку сільського господарства. Він обгрунтовував цю пропозицію відносно паралельного дворічного плану утрудненнями в сільському господарстві. Він говорив: п'ятирічний план—діло хороше, і він стоїть за нього, але якщо ми одночасно дамо дворічний план сільського господарства, то буде ще краще,—в противному разі справа з сільським господарством застряне.

З вигляду ця пропозиція начебто нічого поганого не являє собою. Але коли придивитися до справи, виходить, що дворічний план сільського господарства придумано для того, щоб підкреслити нереальний, паперовий характер п'ятирічного плану. Чи могли ми з цим погодитись? Ні, не могли. Ми говорили Рикову: якщо ви невдоволені п'ятирічним планом по лінії сільського господарства, якщо ви вважаєте недостатніми ті асигнування, які даються за п'ятирічним планом на розвиток сільського господарства, то скажіть прямо про ваші додаткові пропозиції, про ваші додаткові вкладення,—ми згодні внести в п'ятирічний план ці додаткові вкладення в сільське господарство. І що ж? Виявилось, що у Рикова немає ніяких додаткових пропозицій відносно додаткових вкладень для сільського господарства. Постає питання: для чого ж тоді паралельний дворічний план сільського господарства?

Ми говорили йому далі: крім п'ятирічного плану є ще річні плани, які становлять частину п'ятирічки,—

давайте внесемо в річні плани перших двох років ті додаткові конкретні пропозиції по лінії піднесення сільського господарства, які є у вас, якщо вони взагалі є. І що ж? Виявилось, що таких конкретних планів додаткових асигнувань Риков не має запропонувати.

Ми зрозуміли тоді, що в пропозиції Рикова про дворічний план мається на увазі не піднесення сільського господарства, а бажання підкреслити нереальний, паперовий характер п'ятирічки, бажання розвінчати п'ятирічку. Для «душі», про людське око — п'ятирічний план, для діла, для практичної роботи — дворічний план, — ось яка стратегія вийшла у Рикова. Дворічний план виступив у Рикова на сцену для того, щоб потім, у ході практичного здійснення п'ятирічного плану, протипоставити п'ятирічці дворічку, перебудувати п'ятирічку і пристосувати її до дворічного плану, скоротивши і обкарнавши асигнування на справу індустрії.

Ось з яких міркувань відкинули ми пропозицію Рикова про дворічний паралельний план.

з) ПИТАННЯ ПРО ПОСІВНІ ПЛОЩІ

Риков лякав тут партію, запевняючи, що посівні площі по СРСР мають тенденцію систематично скорочуватись. При цьому він кивав у бік партії, натякаючи на те, що в скороченні посівних площ винна політика партії. Він прямо не говорив, що справа йде у нас до деградації сільського господарства. Але враження від його промови складається таке, що ми маємо в наявності щось подібне до деградації.

Чи вірно, що посівні площі мають тенденцію до систематичного скорочення? Ні, невірно. Риков оперував тут середніми числами про посівні площі по країні. Але метод середніх чисел, не коригований даними по районах, не можна розглядати, як науковий метод.

Може Риков читав коли-небудь «Розвиток капіталізму в Росії» Леніна. Якщо він читав, він повинен пам'ятати, як Ленін картає там буржуазних економістів, що користуються методом середніх чисел про ріст посівних площ і ігнорують дані по районах. Дивно, що Риков повторює тепер помилки буржуазних економістів. І от, якщо розглянути рух посівних площ по районах, тобто якщо підійти до справи по-науковому, то виходить, що в одних районах посівні площі зростають **систематично**, в інших—вони падають **іноді**, в залежності головним чином від метеорологічних умов, причому немає таких даних, які говорили б про те, що ми маємо де-небудь, хоча б в одному з серйозних хлібних районів, **систематичне** скорочення посівних площ.

Справді, посівні площі в районах, охоплених заморозками або засухою, наприклад в деяких областях України, останнім часом показують скорочення...

Голос. Не вся Україна.

Шліхтер. На Україні посівні площі виросли на 2,7%.

Сталін. Я маю на увазі степову смугу України. А ось в інших районах, скажемо, в Сибіру, в Поволжі, в Казахстані, в Башкирії, не зачеплених несприятливими кліматичними умовами, посівні площі зростають систематично.

Чим пояснити, що в одних районах посівні площі зростають систематично, а в інших—іноді скорочуються? Не можна ж справді твердити, що політика партії на Україні—одна, а на сході або в центрі СРСР—інша. Це ж абсурд, товариші. Ясно, що кліматичні умови мають тут немаловажне значення.

Вірно, що куркулі скорочують посівні площі, незалежно від кліматичних умов. В цьому, мабуть, «винна» політика партії, яка полягає в тому, щоб підтримувати бідняцько-середняцькі маси **проти** куркульства. Але що з цього виходить? Хіба ми коли-небудь зобов'язувалися вести таку політику, яка могла б задовольняти всі соціальні групи села, в тому числі і куркулів? І взагалі, хіба ми можемо вести таку політику, яка задовольняла б і експлуататорів і експлуатованих, якщо ми взагалі хочемо вести марксистську політику? Що ж тут особливого, якщо в результаті нашої ленінської політики, розрахованої на обмеження і подолання капіталістичних елементів на селі, куркулі починають частково скорочувати свої посіви? Та хіба може бути інакше?

Може ця політика невірна,—хай скажуть нам про це прямо. Чи не дивно, що люди, які називають себе марксистами, часткове скорочення куркулями посівів стараються видавати з переляку за скорочення посівних площ **взагалі**, забуваючи про те, що, крім куркулів, існують ще бідняки і середняки, посіви яких розширяються, забуваючи про те, що існують колгоспи і радгоспи, посіви яких зростають прискореним темпом.

Нарешті, ще одна неправильність у промові Рикова в питанні про посівні площі. Риков скаржився тут,

що подекуди, а саме в місцях найбільшого розвитку колгоспів, бідняцько-середняцький індивідуальний клин починає скорочуватись. Це вірно. А що тут поганого? А як же інакше? Якщо бідняцько-середняцькі господарства починають покидати індивідуальний клин і переходять на колективне господарство, то хіба не ясно, що розширення і умноження колгоспів повинно повести за собою скорочення індивідуального бідняцько-середняцького клину? А як же ви хочете?

Зараз у колгоспів є два з лишком мільйони гектарів землі. На кінець п'ятирічки колгоспи матимуть більше ніж 25 мільйонів гектарів. За рахунок кого тут виростає колгоспний клин? За рахунок індивідуального бідняцько-середняцького клину. А як же ви хочете? Як же інакше переводити бідняцько-середняцькі індивідуальні господарства на рейки колективного господарства? Хіба не ясно, що колгоспний клин буде зростати в цілому ряді районів за рахунок індивідуального клину?

Дивно, що люди не хочуть зрозуміти цих простих речей.

и) ПРО ХЛІБНІ ЗАГОТІВЛІ

Про наші хлібні утруднення наговорили тут купу небилиць. Але головні моменти наших хлібних кон'юнктурних утруднень випустили з уваги.

Забули насамперед про те, що в цьому році ми зібрали жита і пшениці,—я говорю про валовий збір урожаю,—мільйонів на 500—600 пудів менше, ніж у минулому році. Чи могло це не відбитися на наших хлібозаготівлях? Звичайно, не могло не відбитися.

Може в цьому винна політика ЦК? Ні, політика ЦК тут ні при чому. Пояснюється це серйозним невроєжаєм у степовій смузі України (заморозки і засуха) і частковим неврожаєм на Північному Кавказі, в Центрально-Чорноземній області, в Північно-Західній області.

Цим головним чином і пояснюється, що в минулому році на 1 квітня заготовили ми хліба на Україні (жита й пшениці) 200 млн. пудів, а в цьому році— всього лише 26—27 млн. пудів.

Цим же треба пояснити падіння заготівель пшениці й жита по ЦЧО майже у 8 раз і по Північному Кавказу—в 4 рази.

Хлібозаготівлі на сході виросли за цей рік у деяких районах майже вдвоє. Але вони не могли покрити, і не покрили, звичайно, тієї недостачі хліба, яка була у нас на Україні, на Північному Кавказі і в ЦЧО.

Не слід забувати, що при нормальних урожаях Україна і Північний Кавказ заготовляють близько половини всього заготовлюваного хліба по СРСР.

Дивно, що цю обставину випустив з уваги Риков.

Нарешті, друга обставина, яка становить головний момент наших кон'юнктурних хлібозаготівельних утруднень. Я маю на увазі опір куркульських елементів села політиці Радянської влади щодо хлібозаготівель. Риков обминув цю обставину. Але обминути цей момент—значить обминути головне в хлібозаготівельній справі. Про що говорить досвід останніх двох років щодо хлібозаготівель? Він говорить про те, що імущі верстви села, які мають у своїх руках значні хлібні надлишки і віді-

грають на хлібному ринку серйозну роль, не хочуть нам давати добровільно потрібну кількість хліба по цінах, визначених Радянською владою. Нам треба для забезпечення хлібом міст і промислових пунктів, Червоної Армії і районів технічних культур близько 500 млн. пудів хліба щороку. В порядку самопливу нам удається заготовити близько 300—350 млн. пудів. Решту 150 млн. пудів доводиться брати в порядку організованого тиску на куркульські і заможні верстви села. Ось про що говорить нам досвід хлібозаготівель за останні два роки.

Що сталося за ці два роки, звідки такі переміни, чому раніше допомагав самоплив, а тепер виявився він недостатнім? Сталося те, що куркульські і заможні елементи виросли за ці роки, ряд урожайних років не пройшов для них даром, вони зміцніли в господарському відношенні, нагромадили капіталець і тепер вони можуть маневрувати на ринку, вдержуючи за собою хлібні надлишки, чекаючи високих цін і обертаючись на інших культурах.

Хліб не можна розглядати, як простий товар. Хліб—не бавовна, яку не можна їсти і яку не можна продати всякому. На відміну від бавовни, хліб у наших нинішніх умовах є такий товар, який беруть всі і без якого не можна існувати. Куркуль це враховує, і він придержує його, заражаючи цим держателів хліба взагалі. Куркуль знає, що хліб є валюта валют. Куркуль знає, що надлишки хліба є не тільки засіб свого збагачення, але й засіб закабалення бідноти. Хлібні надлишки в руках куркуля при даних умовах є засіб господарського і політичного посилення куркульських елементів. Тому, беручи ці

надлишки у куркулів, ми не тільки полегшуємо постачання хліба містам і Червоній Армії, але й підриваємо засіб господарського і політичного посилення куркульства.

Що треба зробити для того, щоб дістати ці хлібні надлишки? Треба насамперед ліквідувати психологію самопливу як шкідливу і небезпечну річ. Треба **організувати** хлібозаготівлі. Треба мобілізувати бідняцько-середняцькі маси проти куркульства і організувати їх громадську підтримку заходам Радянської влади щодо посилення хлібозаготівель. Значення уральсько-сибірського методу хлібозаготівель, здійснюваного за принципом самообкладання, саме в тому й полягає, що він дає можливість мобілізувати трудящі верстви села проти куркульства для посилення хлібозаготівель. Досвід показав, що цей метод дає нам позитивні результати. Досвід показав, що ці позитивні результати ми маємо в двох напрямах: по-перше, ми вилучаємо хлібні надлишки імущих верств села, полегшуючи цим постачання країни; по-друге, ми мобілізуємо на цій справі бідняцько-середняцькі маси проти куркульства, освічуємо їх політично і організуємо з них свою могутню багатомільйонну політичну армію на селі. Деякі товариші не враховують цієї останньої обставини. А тимчасом саме вона і є одним з важливих, якщо не найважливішим результатом уральсько-сибірського методу хлібозаготівель.

Правда, цей метод поєднується іноді з застосуванням надзвичайних заходів проти куркульства, що викликає комічний лемент у Бухаріна і Рикова. А що в цьому поганого? Чому не можна іноді, при

певних умовах застосовувати надзвичайні заходи проти нашого класового ворога, проти куркульства? Чому можна сотнями арештовувати спекулянтів у містах і висилати їх до Туруханського краю, а у куркулів, які спекулюють хлібом і намагаються взяти за горло Радянську владу і закабалити собі бідноту, не можна брати надлишків хліба в порядку громадського примусу по цінах, по яких здають хліб нашим заготівельним організаціям бідняки і середняки? Звідки це випливає? Хіба наша партія коли-небудь висловлювалась **в принципі** проти застосування надзвичайних заходів щодо спекулянтів і куркульства? Хіба у нас немає закону проти спекулянтів?

Риков і Бухарін, очевидно, стоять **в принципі** проти всякого застосування надзвичайних заходів щодо куркульства. Але ж це буржуазно-ліберальна політика, а не марксистська політика. Ви не можете не знати, що Ленін після запровадження нової економічної політики висловлювався навіть за повернення до політики комбідів, звичайно, при певних умовах. А що ж таке часткове застосування надзвичайних заходів проти куркулів? Це навіть не капля в морі в порівнянні з політикою комбідів.

Вони, прихильники групи Бухаріна, сподіваються переконати класового ворога в тому, щоб він добровільно зрікся своїх інтересів і здав би нам добровільно свої хлібні надлишки. Вони сподіваються, що куркуль, який виріс, який спекулює, у якого є можливість відігравати на інших культурах і який ховає свої хлібні надлишки,—вони сподіваються, що цей самий куркуль дасть нам свої хлібні надлишки

добровільно по наших заготівельних цінах. Чи не збожеволіли вони? Чи не ясно, що вони не розуміють механіки класової боротьби, не знають, що таке класи?

А чи відомо їм, як куркулі глумляться з наших працівників і з Радянської влади на сільських сходах, влаштовуваних для посилення хлібозаготівель? Чи відомі їм такі факти, коли наш агітатор, наприклад у Казахстані, дві години переконував держателів хліба здати хліб для постачання країни, а куркуль виступив з люлькою в роті і відказав йому: «А ти потанцюй, хлопче, тоді я тобі дам пудів зо два хліба».

Голоси. Сволота!

Сталін. Переконайте-но таких людей.

Так, товариші, клас є клас. Від цієї істини не втечеш. Уральсько-сибірський метод тим, власне, і хороший, що він полегшує можливість підняти бідняцько-середняцькі верстви проти куркулів, полегшує можливість зломити опір куркулів і примушує їх здати хлібні надлишки органам Радянської влади.

Тепер наймоднішим словом в рядах групи Бухаріна є слово «перегини» в хлібозаготівлях. Це слово становить у них найходовіший товар, тому що воно допомагає їм маскувати свою опортуністичну лінію. Коли вони хочуть замаскувати свою лінію, вони звичайно кажуть: ми, звісно, не проти натиску на куркулів, але ми проти перегинів, які допускаються в цій галузі і які зачіпають середняка. Далі йдуть розповіді про «страхіття» цих перегинів, читаються листи «селян», читаються панічні листи товаришів,

як-от Маркова, і потім робиться висновок: треба скасувати політику натиску на куркульство.

Чи не угодно: **тому що** є перегини в проведенні правильної політики, **то треба,** виявляється, **скасувати цю саму правильну політику.** Такий звичайний прийом опортуністів: на підставі перегинів у проведенні правильної лінії—скасувати цю лінію, замінивши її лінією опортуністичною. При цьому прихильники групи Бухаріна старанно умовчують про те, що існує ще інший сорт перегинів, більш небезпечний і більш шкідливий, а саме—перегини в сторону зрощування з куркульством, в сторону пристосування до заможних верств села, в сторону заміни революційної політики партії опортуністичною політикою правих ухильників.

Звичайно, ми всі проти цих перегинів. Ми всі проти того, щоб удари, спрямовувані проти куркулів, зачіпали середняків. Це ясно, і в цьому не може бути ніякого сумніву. Але ми рішуче проти того, щоб балаканиною про перегини, яку старанно практикує група Бухаріна, розкасирувати революційну політику нашої партії і підмінити її опортуністичною політикою групи Бухаріна. Ні, цей фокус у них не пройде.

Назвіть хоч один політичний захід партії, який не супроводився б тим чи іншим перегином. З цього випливає, що треба боротися з перегинами. Але хіба можна **на цій підставі** охаювати саму лінію, яка є єдино правильна лінія?

Візьмемо такий захід, як проведення 7-годинного робочого дня. Не може бути ніякого сумніву, що цей захід є один з найреволюційніших заходів, які

проводить наша партія за останній час. Кому не відомо, що цей, по суті глибоко революційний, захід часто-густо супроводиться у нас цілим рядом перегинів, іноді найогидніших? Чи значить це, що ми повинні скасувати політику проведення 7-годинного робочого дня?

Чи розуміють прихильники бухарінської опозиції, в яку калюжу вони потрапляють, козиряючи перегинами в хлібозаготівельній справі?

і) ПРО ВАЛЮТНІ РЕЗЕРВИ ТА ІМПОРТ ХЛІБА

Нарешті, кілька слів про імпорт хліба і валютні резерви. Я вже говорив, що Риков і його найближчі друзі кілька разів ставили питання про імпорт хліба з-за кордону. Риков говорив спочатку про необхідність ввозу мільйонів 80—100 пудів хліба. Це становитиме близько 200 млн. карб. валюти. Потім він поставив питання про ввіз 50 млн. пудів, тобто на 100 млн. карб. валюти. Ми це діло відкинули, вирішивши, що краще натискувати на куркуля і витиснути у нього хлібні надлишки, яких у нього не мало, ніж витрачати валюту, відкладену для того, щоб ввезти устаткування для нашої промисловості.

Тепер Риков міняє фронт. Тепер він запевняє, що капіталісти дають нам хліб у кредит, а ми нібито не хочемо його брати. Він сказав, що через його руки пройшло кілька телеграм, з яких видно, що капіталісти нам хочуть дати хліб у кредит. При цьому він змальовував справу так, що нібито є у нас такі люди, які не хочуть прийняти хліб у кредит або з капризу, або з якихось інших незрозумілих причин.

Все це дурниці, товариші. Смішно було б думати, що капіталісти Заходу раптом взяли і стали жаліти нас, бажаючи дати нам кілька десятків мільйонів пудів хліба мало не даром або в довгостроковий кредит. Це дурниці, товариші.

В чому ж тоді справа? Справа в тому, що різні капіталістичні групи щупають нас, щупають наші фінансові можливості, нашу кредитоспроможність, нашу стійкість ось уже півроку. Вони звертаються до наших торговельних представників у Парижі, в Чехословаччині, в Америці, в Аргентіні і обіцяють нам продати хліб у кредит на найкоротший строк, місяців на три або, максимум, місяців на шість. Вони хочуть добитися не стільки того, щоб продати нам хліб у кредит, скільки того, щоб дізнатися, чи дійсно тяжке наше становище, чи дійсно вичерпалися у нас фінансові можливості, чи стоїмо ми міцно з точки зору фінансового становища і чи не клюнемо ми на гачок, який вони нам підкидають.

Зараз у капіталістичному світі йдуть великі спори відносно наших фінансових можливостей. Одні кажуть, що ми вже банкроти і падіння Радянської влади—справа кількох місяців, якщо не тижнів. Інші кажуть, що це невірно, що Радянська влада сидить міцно, що фінансові можливості у неї є і хліба у неї вистачить.

В даний час завдання полягає в тому, щоб проявити нам належну стійкість і витримку, не піддаватися на брехливі обіцянки щодо відпуску хліба в кредит і показати капіталістичному світові, що ми обійдемося без ввозу хліба. Це не тільки моя думка. Це думка більшості Політбюро.

На цій підставі ми вирішили відмовитись від пропозиції різних там благодійників, як-от Нансена, про ввіз хліба до СРСР в кредит на 1 мільйон доларів.

На цій же підставі дали ми негативну відповідь усім цим розвідникам капіталістичного світу в Парижі, в Америці, в Чехословаччині, які пропонували нам невелику кількість хліба в кредит.

На цій же підставі вирішили ми проявити максимум економії у витрачанні хліба, максимум організованості в справі заготівель хліба.

Ми ставили собі тут дві мети: з одного боку—обійтися без імпорту хліба і зберегти валюту для ввозу устаткування, з другого боку—показати всім нашим ворогам, що ми стоїмо міцно і не маємо наміру піддаватися обіцянкам про подачки.

Чи правильна була така політика? Я думаю, що вона була єдино правильною політикою. Вона була правильною не тільки тому, що ми відкрили тут, всередині нашої країни, нові можливості одержання хліба. Вона була правильна ще тому, що, обійшовшись без імпорту хліба і відкинувши геть розвідників капіталістичного світу, ми зміцнили своє міжнародне становище, ми піднесли свою кредитоспроможність і розбили вщент балачки про «близьку загибель» Радянської влади.

Цими днями ми мали деякі попередні переговори з представниками німецьких капіталістів. Вони обіцяють дати нам 500-мільйонний кредит, причому справа виглядає так, що вони дійсно вважають за необхідне дати нам цей кредит, щоб забезпечити собі радянські замовлення для своєї промисловості.

Цими днями була у нас англійська делегація консерваторів, яка також вважає за потрібне констатувати міцність Радянської влади і доцільність надання нам кредитів для того, щоб забезпечити собі промислові радянські замовлення.

Я думаю, що ми не мали б цих нових можливостей в розумінні одержання кредитів, з боку німців насамперед, а потім і з боку однієї групи англійських капіталістів, якби ми не проявили тієї необхідної стійкості, про яку я говорив вище.

Отже, мова йде не про те, що ми відмовляємося нібито з капризу одержати уявний хліб в уявний довгостроковий кредит. Справа йде про те, щоб розгадати лице наших ворогів, розгадати їх дійсні бажання і проявити витримку, необхідну для зміцнення нашого міжнародного становища.

Ось чому ми відмовилися, товариші, від імпорту хліба.

Як бачите, питання про імпорт хліба не таке вже просте, як це змальовував тут Риков. Питання про імпорт хліба є питання нашого міжнародного становища.

V

ПИТАННЯ ПАРТІЙНОГО КЕРІВНИЦТВА

Ми перебрали, таким чином, всі головні питання наших незгод як у галузі теорії, так і в галузі комінтернівської і внутрішньої політики нашої партії. Із сказаного видно, що заява Рикова про наявність у нас **єдиної** лінії не відповідає дійсності. Із сказаного видно, що у нас є на ділі **дві** лінії. Одна лінія—

це генеральна лінія партії, революційна ленінська лінія нашої партії. Друга лінія—це лінія групи Бухаріна. Ця друга лінія не цілком ще оформлена почасти тому, що в рядах групи Бухаріна є неймовірна плутанина поглядів, почасти тому, що вона, ця друга лінія, будучи слабою щодо своєї питомої ваги в партії, старається так чи інакше маскуватися. Але вона, ця лінія, все ж існує, як бачите, і існує вона, як лінія, **відмінна** від лінії партії, як лінія, яка **протиставить** себе генеральній лінії партії майже в усіх питаннях нашої політики. Ця друга лінія є лінія **правого** ухилу.

Перейдемо тепер до питань партійного керівництва.

а) ПРО ФРАКЦІЙНІСТЬ ГРУПИ БУХАРІНА

Бухарін говорив, що у нас немає в партії опозиції, що вона, група Бухаріна, не являє собою опозиції. Це невірно, товариші. З дебатів на пленумі вияснилося з повною очевидністю, що в особі групи Бухаріна ми маємо нову опозицію. Опозиційна робота цієї групи полягає в тому, що вона намагається ревізувати лінію партії, вона намагається переглянути лінію партії і готує грунт для того, щоб замінити її, лінію партії, іншою лінією, лінією опозиції, яка не може бути ні чим іншим, як лінією правого ухилу.

Бухарін говорив, що трійка не являє собою фракційної групи. Невірно це, товариші. Група Бухаріна містить усі елементи фракційності. Тут і платформа є, тут і фракційна замкнутість, тут і політика відставок, тут і організована боротьба проти

ЦК. Чого ж ще треба? Навіщо приховувати правду про фракційність групи Бухаріна, коли вона ясна сама собою? Для того й зібрався пленум ЦК і ЦКК, щоб сказати тут всю правду про наші незгоди. А правда полягає в тому, що група Бухаріна є група фракційна. І це не просто фракційна група, а—я б сказав—найбільш неприємна і найбільш дріб'язкова з усіх фракційних груп, що були у нас в партії.

Це видно хоч би з того, як вона намагається тепер використати в своїх фракційних цілях таку мізерну дрібницю, як заворушення в Аджарії. Справді, що являє собою це так зване «повстання» в Аджарії в порівнянні з такими повстаннями, як кронштадтське повстання? Я думаю, що в порівнянні з цим повстанням так зване «повстання» в Аджарії не є навіть капля в морі. Чи бували такі випадки, щоб троцькісти або зінов'євці намагалися використати це серйозне повстання в Кронштадті проти ЦК, проти партії? Треба визнати, товариші, що таких випадків не бувало. Навпаки, опозиційні групи, що були у нас в партії в період цього серйозного повстання, допомагали партії придушувати його, не наважуючись використати його проти партії.

А як робить тепер група Бухаріна? Ви мали вже нагоду переконатися, що вона намагається використати проти партії це мікроскопічне «повстання» в Аджарії якнайдріб'язковіше, якнайнепристойніше. Що ж це таке, як не крайній ступінь фракційного засліплення і фракційного здрібнення?

Від нас вимагають, видимо, щоб у нас не було випадків заворушень на окраїнах, які межують з капіталістичними державами. Від нас вимагають,

очевидно, такої політики, яка б задовольняла всі класи нашого суспільства, і багатих і бідних, і робітників і капіталістів. Від нас вимагають, очевидно, щоб у нас не було незадоволених елементів. Чи не збожеволіли вони, ці товариші з групи Бухаріна?

Як можна вимагати від нас, людей пролетарської диктатури, які ведуть боротьбу з капіталістичним світом, як всередині, так і поза нашою країною,— як можна вимагати від нас, щоб у нас не було в країні незадоволених і щоб не було іноді випадків заворушень на деяких окраїнах, що межують з ворожими нам державами? Для чого ж існує тоді капіталістичне оточення, коли не для того, щоб міжнародний капітал докладав усіх сил організувати у нас в прикордонних районах виступи незадоволених елементів у нашій країні проти Радянської влади? Хто ж, крім пустих лібералів, може ставити нам такі вимоги? Хіба не ясно, що фракційна дріб'язковість здатна довести іноді людей до ліберальної сліпоти і обмеженості?

б) ПРО ЛОЯЛЬНІСТЬ І КОЛЕКТИВНЕ КЕРІВНИЦТВО

Риков запевняв тут, що Бухарін є одним з найбільш «бездоганних» і «лояльних» членів партії щодо ЦК нашої партії.

Дозвольте в цьому усумнитися. Ми не можемо вірити на слово Рикову. Ми вимагаємо фактів. А от фактів і немає у Рикова.

Взяти, наприклад, такий факт, як закулісні переговори Бухаріна з групою Каменева, зв'язаною з троцькістами, переговори про організацію фракційного

блоку, про зміну політики ЦК, про зміну складу Політбюро, про використання хлібозаготівельної кризи для виступу проти ЦК. Постає питання, де ж тут «лояльність», «бездоганність» Бухаріна щодо свого ЦК?

Чи не є це, навпаки, порушення **всякої** лояльності з боку одного з членів Політбюро щодо свого ЦК, щодо своєї партії? Якщо це називається лояльністю щодо ЦК, то що називається тоді зрадою щодо свого ЦК?

Бухарін любить говорити про лояльність, про чесність, але чому він не спробує поглянути на себе і спитати себе: чи не порушує він найнечеснішим чином елементарні вимоги лояльності щодо свого ЦК, ведучи закулісні переговори з троцькістами проти свого ЦК і зраджуючи таким чином свій ЦК?

Бухарін говорив тут про відсутність колективного керівництва в ЦК партії, запевняючи нас, що вимоги колективного керівництва порушуються більшістю Політбюро ЦК.

Звичайно, наш пленум все терпить. Він може стерпіти і цю безсоромну й лицемірну заяву Бухаріна. Але треба дійсно втратити почуття сорому, щоб взяти на себе сміливість виступити на пленумі в такому дусі проти більшості ЦК.

Справді, про яке колективне керівництво може бути тут мова, якщо більшість ЦК, запрягшись у державного воза, рухає його вперед з напруженням усіх своїх сил, просячи групу Бухаріна допомогти йому в цій важкій справі, а група Бухаріна не тільки не допомагає своєму ЦК, а навпаки—всіляко заважає йому, кидає палки в колеса, загрожує

відставкою і змовляється з ворогами партії, з троцькістами, проти ЦК нашої партії?

Хто ж, крім лицемірів, може заперечувати, що Бухарін, який влаштовує блок з троцькістами проти партії і зраджує свій ЦК, не бажає і не буде здійснювати колективне керівництво в Центральному Комітеті нашої партії?

Хто ж, крім сліпих, може не бачити, що коли Бухарін все ж базікає про колективне керівництво в ЦК, киваючи проти більшості ЦК, то це він робить для того, щоб замаскувати таким чином свою зрадницьку позицію?

Слід відзначити, що Бухарін не вперше порушує елементарні вимоги лояльності і колективного керівництва щодо ЦК партії. Історія нашої партії знає приклади, як Бухарін в період Брестського миру, при Леніні, залишившись у меншості в питанні про мир, бігав до лівих есерів, до ворогів нашої партії, вів з ними закулісні переговори, намагався укласти з ними блок проти Леніна і ЦК. Про що він змовлявся тоді з лівими есерами,—нам це, на жаль, ще невідомо [10]. Але нам відомо, що ліві есери мали тоді намір арештувати Леніна і вчинити антирадянський переворот... Але найбільш дивне те, що, бігаючи до лівих есерів і конспіруючи з ними проти ЦК, Бухарін продовжував кричати, так само як і тепер, про необхідність колективного керівництва.

Історія нашої партії знає крім того приклади, коли Бухарін, при Леніні, маючи більшість в Московському обласному бюро нашої партії і маючи за собою групу «лівих» комуністів, закликав усіх членів партії до того, щоб висловити недовір'я ЦК партії,

відмовитися підкоритися йому і поставити питання про розкол у нашій партії. Це було в період Брестського миру, після того, як ЦК уже ухвалив свою постанову про необхідність прийняти умови Брестського миру.

Такі є лояльність і колективне керівництво Бухаріна.

Риков говорив тут про необхідність колегіальної роботи. При цьому він кивав у сторону більшості Політбюро, вказуючи на те, що він і його найближчі друзі стоять за колегіальну роботу, а більшість Політбюро, виходить, — проти колегіальної роботи. При цьому Риков не навів ні одного факту на підтвердження своєї заяви.

Для того, щоб викрити цю риковську байку, дозвольте навести кілька фактів, кілька прикладів, які вказують на те, як Риков проводить колегіальну роботу.

Перший приклад. Ви знаєте історію з вивозом золота до Америки. Багато хто з вас думає, може, що золото було вивезене до Америки за рішенням Раднаркому, або ЦК, або за згодою ЦК, або з відома ЦК. Але це невірно, товариші. ЦК і Раднарком не мають до цієї справи ніякого відношення. У нас є рішення про те, що золото не може бути вивезене без санкції ЦК. Однак це рішення було порушено. Хто ж дозволив його вивіз? Виявляється, золото було вивезене з дозволу одного із заступників Рикова з відома і за згодою Рикова.

Що це, — колегіальна робота?

Другий приклад. Мова йде про переговори з одним із великих приватних банків в Америці, майно

якого було націоналізоване після Жовтневого перевороту і який вимагає тепер відшкодування збитків. ЦК стало відомо, що з цим банком ведуться переговори представником нашого Держбанку про умови відшкодування його збитків.

Питання про відшкодування приватних претензій є, як ви знаєте, одним з найсерйозніших питань, що мають пряме відношення до нашої зовнішньої політики. Може здатися, що переговори ці велися з дозволу Раднаркому або ЦК. Проте це невірно, товариші. ЦК і Раднарком не мають до цієї справи ніякого відношення. Згодом, дізнавшись про ці переговори, ЦК постановив перервати переговори. Але от питання: хто санкціонував ці переговори? Виявляється, вони були санкціоновані одним із заступників Рикова з відома і за згодою Рикова.

Що це,—колегіальна робота?

Третій приклад. Мова йде про постачання сільськогосподарських машин куркулям і середнякам. Мова йде про те, що ЕКОСО РСФРР[11], де головує один із заступників Рикова по РСФРР, ухвалило **зменшити** постачання середнякам сільськогосподарських машин і **збільшити** постачання машин верхівковим верствам села, тобто куркулям. Ось текст цієї антипартійної і антирадянської постанови ЕКОСО РСФРР:

«Для Казахської і Башкирської АСРР, Сибірського і Нижнє-Волзького країв і Середнє-Волзької і Уральської областей зазначені в цьому пункті проценти збуту сільськогосподарських машин та знарядь **підвищуються** для верхівкових верств села до 20%, а для середняцьких верств **знижуються** до 30%».

Чи не угодно: ЕКОСО РСФРР, в період посиленого наступу партії на куркулів і організації бідняцько-середняцьких мас проти куркульства, ухвалює постанову про **зниження** норми постачання машин середнякам і **підвищення** норми постачання верхівковим верствам села.

І це називається ленінською, комуністичною політикою!

Згодом ЦК, дізнавшись про цей казус, скасував постанову ЕКОСО. Але хто санкціонував цю антирадянську постанову? Її санкціонував один із заступників Рикова з відома і за згодою Рикова.

Що це,—колегіальна робота?

Здається, досить цих прикладів для того, щоб показати, як здійснюється колегіальна робота Риковим та його заступниками.

в) ПРО БОРОТЬБУ З ПРАВИМ УХИЛОМ

Бухарін говорив про «громадянську страту» трьох членів Політбюро, «пророблюваних», за його словами, організаціями нашої партії. Він говорив, що партія віддала трьох членів Політбюро, Бухаріна, Рикова і Томського, на «громадянську страту», критикуючи їх помилки в пресі і на зборах, в той час як вони, ці три члени Політбюро, «змушені» були мовчати.

Все це дурниці, товариші. Це фальшиві слова ліберальствуючого комуніста, який намагається розгвинтити партію в її боротьбі проти правого ухилу. У Бухаріна виходить, що коли він і його друзі зав'язли в правоухильницьких помилках, то партія

не має права викривати ці помилки, партія повинна припинити боротьбу з правим ухилом і дожидатися того моменту, коли Бухаріну і його друзям угодно буде відмовитись від своїх помилок.

Чи не надто багато вимагає від нас Бухарін? Чи не думає він, що партія існує для нього, а не він для партії? А хто його примушує мовчати, перебувати в стані спокою, коли вся партія мобілізована проти правого ухилу і веде рішучі атаки проти труднощів? Чого б йому, Бухаріну, і його найближчим друзям не виступити тепер і не повести рішучу боротьбу проти правого ухилу і примиренства з ним? Хіба може хто-небудь сумніватися в тому, що партія вітала б Бухаріна і його найближчих друзів, якби вони зважились на цей, не такий уже важкий крок? Чому ж вони не зважуються на цей, кінець кінцем, обов'язковий для них крок? Чи не тому, що інтереси своєї групи ставлять вони вище інтересів партії та її генеральної лінії? Хто ж винен у тому, що в боротьбі з правим ухилом Бухарін, Риков і Томський «оказались в нетях»? Чи не ясно, що розмови про «громадянську страту» трьох членів Політбюро є погано замаскована спроба трьох членів Політбюро примусити партію замовкнути і припинити боротьбу проти правого ухилу?

Боротьбу з правим ухилом не можна розглядати, як другорядне завдання нашої партії. Боротьба з правим ухилом є одно з вирішальних завдань нашої партії. Якщо ми в своєму власному середовищі, в своїй власній партії, в політичному штабі пролетаріату, який керує рухом і який веде вперед пролетаріат,—якщо ми в цьому самому штабі допустимо

вільне існування і вільне функціонування правих ухильників, які намагаються демобілізувати партію, розкласти робітничий клас, пристосувати нашу політику до смаків «радянської» буржуазії і спасувати, таким чином, перед труднощами нашого соціалістичного будівництва,—якщо ми все це допустимо, то що це означатиме? Чи не означатиме це, що ми готові спустити на гальмах революцію, розкласти наше соціалістичне будівництво, втекти від труднощів, здати позиції капіталістичним елементам?

Чи розуміє група Бухаріна, що відмовитись від боротьби з правим ухилом значить зрадити робітничий клас, зрадити революцію?

Чи розуміє група Бухаріна, що без подолання правого ухилу та примиренства з ним неможливо подолати труднощі, які стоять перед нами, а без подолання цих труднощів неможливо добитися вирішальних успіхів соціалістичного будівництва?

Чого варті після всього цього жалюгідні слова про «громадянську страту» трьох членів Політбюро?

Ні, товариші, ліберальною балаканиною про «громадянську страту» не залякати бухаріндям партію. Партія вимагає від них рішучої боротьби з правим ухилом і примиренством з ним в одній шерензі з усіма членами ЦК нашої партії. Вона вимагає цього від групи Бухаріна для того, щоб полегшити справу мобілізації робітничого класу, зломити опір класових ворогів і організувати рішуче подолання труднощів нашого соціалістичного будівництва.

Або бухарінці цю вимогу партії виконають, і тоді партія вітатиме їх, або вони цього не зроблять,—але тоді хай вони нарікають на себе.

VI

ВИСНОВКИ

Переходжу до висновків.

Вношу такі пропозиції:

1) Треба, насамперед, осудити погляди групи Бухаріна. Треба осудити погляди цієї групи, викладені в її деклараціях і в промовах її представників, визнавши, що ці погляди несумісні з лінією партії і що вони збігаються цілком з позицією правого ухилу.

2) Треба осудити закулісні переговори Бухаріна з групою Каменєва, як найбільш яскравий вираз нелояльності і фракційності групи Бухаріна.

3) Треба осудити політику відставок, яку практикували Бухарін і Томський, як грубе порушення елементарних вимог партійної дисципліни.

4) Треба зняти Бухаріна і Томського з постів, які вони займають, попередивши їх, що в разі найменшої спроби непідкорення постановам ЦК, ЦК буде змушений вивести їх із складу Політбюро.

5) Треба вжити заходів до того, щоб у виступах окремих членів і кандидатів Політбюро на зборах не допускались які б то не було відхилення від лінії партії, від рішень ЦК та його органів.

6) Треба вжити заходів до того, щоб в органах преси, як партійних, так і радянських, як в газетах, так і в журналах повністю проводились лінія партії і рішення її керівних органів.

7) Треба встановити спеціальні заходи, аж до виключення з ЦК і з партії, проти тих, хто спробує порушити секретність рішень партії, її ЦК, її Політбюро.

8) Треба розіслати резолюцію об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК у внутріпартійних питаннях всім місцевим організаціям партії і членам XVI конференції[12], не опубліковуючи її поки що в пресі.

Такий, по-моєму, вихід із становища.

Деякі товариші наполягають на негайному виключенні Бухаріна і Томського з Політбюро ЦК. Я не згоден з цими товаришами. По-моєму, можна обійтися тепер без такого крайнього заходу.

Повністю друкується вперше

ЗМАГАННЯ І ТРУДОВЕ ПІДНЕСЕННЯ МАС

Передмова до книжки Є. Мікуліної «Змагання мас»

Навряд чи можна сумніватися, що одним з найважливіших фактів, коли не найважливішим фактом, нашого будівництва є в даний момент змагання мільйонних мас робітників, яке широко розгортається. Змагання цілих фабрик і заводів у найрізноманітніших кутках *нашої неосяжної країни*; змагання між робітниками і селянами; змагання між колгоспами і радгоспами; закріплення цієї масової виробничої переклички в спеціальних договорах трудящих,—все це такі факти, які не залишають сумніву в тому, що соціалістичне змагання мас уже набрало сили.

Могутнє виробниче піднесення трудящих мас почалося.

Це змушені тепер визнати навіть найбільш безнадійні скептики.

«Соціалізм,—говорить Ленін,—не тільки не гасить змагання, а, навпаки, вперше створює можливість застосувати його дійсно **широко**, дійсно в **масовому** розмірі, втягти дійсно більшість трудящих на арену такої роботи, де вони можуть проявити себе, розгорнути свої здібності, виявити таланти, яких у народі—непочате джерело і які капіталізм м'яв, давив, душив тисячами і мільйонами»...

...«Широке, дійсно масове створення можливості проявляти заповзятливість, змагання, сміливий почин з'являється тільки тепер»... бо «вперше після століть праці на чужих, підневільної роботи на експлуататорів з'являється можливість **роботи на себе»...**

...«Наше завдання тепер, коли соціалістичний уряд при владі,—організувати змагання» [13].

З цих положень Леніна виходила XVI конференція ВКП(б), коли вона видала спеціальне звернення до робітників і трудящих про змагання.

Деякі «товариші» з бюрократів думають, що змагання є чергова мода більшовиків і, як така, має заглухнути по закінченні «сезону». «Товариші» з бюрократів, звичайно, помиляються. Насправді змагання є **комуністичний метод будівництва соціалізму** на основі максимальної **активності** мільйонних мас трудящих. Насправді змагання є та **підойма,** з допомогою якої робітничий клас покликаний перевернути все господарське і культурне життя країни на базі соціалізму.

Інші «товариші» з бюрократів, будучи налякані могутньою хвилею змагання, намагаються створити для нього штучні рамки, загнати його в береги, «централізувати» справу змагання, звузити його розмах і позбавити його, таким чином, найважливішого в ньому—**ініціативи** мас. Нічого й казати, що розрахунки бюрократів не справдяться. В усякому разі партія вживе всіх заходів до того, щоб розбити їх вщент.

Соціалістичне змагання не можна розглядати, як канцелярську справу. Соціалістичне змагання є вираз ділової революційної **самокритики** мас, яка спирається на творчу **ініціативу** мільйонів трудящих.

Всякого, хто утискує, свідомо чи несвідомо, цю самокритику і цю творчу ініціативу мас, треба відкинути геть з дороги, як гальмо нашої великої справи.

Небезпека бюрократизму виявляється конкретно, насамперед, у тому, що він зв'язує енергію, ініціативу і самодіяльність мас, він тримає під спудом колосальні резерви, що таяться в надрах нашого ладу, в надрах робітничого класу й селянства, він не дає використати ці резерви в боротьбі з нашими класовими ворогами. Завдання соціалістичного змагання полягає в тому, щоб розбити ці бюрократичні пута, відкрити широке поприще для розгортання енергії і творчої ініціативи мас, виявити колосальні резерви, що таяться в надрах нашого ладу, і кинути їх на чашку терезів у боротьбі з нашими класовими ворогами як всередині нашої країни, так і поза нею.

Іноді соціалістичне змагання змішують з конкуренцією. Це велика помилка. Соціалістичне змагання і конкуренція являють два зовсім різні принципи.

Принцип конкуренції: **поразка і смерть одних,** перемога і панування других.

Принцип соціалістичного змагання: товариська **допомога** відсталим з боку передових, з тим, щоб добитися **загального** піднесення.

Конкуренція говорить: **добивай відсталих,** щоб утвердити своє панування.

Соціалістичне змагання говорить: одні працюють погано, другі добре, треті краще,—**доганяй кращих** і добийся **загального піднесення.**

Цим, власне, і пояснюється той небувалий виробничий ентузіазм, який охопив мільйонні маси трудящих в результаті соціалістичного змагання. Нічого

й казати, що конкуренція ніколи не може викликати чого-небудь схожого на такий ентузіазм мас.

Останнім часом почастішали в нашій пресі статті й замітки про змагання. Пишуть про філософію змагання, про корені змагання, про можливі результати змагання і т. д. Але рідко можна зустріти такі замітки, які змальовували б скільки-небудь зв'язно картину того, **як** проводиться змагання **самими масами**, картину того, **що переживають** мільйонні маси робітників, здійснюючи змагання і підписуючи договори, картину того, що маси робітників вважають справу змагання **своєю власною, рідною справою.** А тимчасом, ця сторона справи становить для нас надзвичайно важливу сторону змагання.

Я думаю, що брошура т. Є. Мікуліної є першою спробою дати зв'язний виклад матеріалів з **практики** змагання, який демонструє справу змагання, як справу самих трудящих мас. Достоїнство цієї брошури полягає в тому, що вона являє собою просту й правдиву розповідь про ті глибинні процеси великого трудового піднесення, які становлять внутрішню пружину соціалістичного змагання.

11 травня 1929 р.

«Правда» № 114,
22 травня 1929 р.
Підпис: Й. Сталін

ТОВ. ФЕЛІКСУ КОНУ

Копія секретареві обласного бюро ЦК Іваново-Вознесенської області т. Колотілову

Тов. Кон!

Замітку т. Руссової про брошуру т. Мікуліної («Змагання мас») одержав. Мої зауваження з приводу цього:

1) Рецензія т. Руссової справляє враження надто однобічної і небезсторонньої замітки. Я допускаю, що прядилки Бардіної немає в природі і в Зарядді немає прядильної. Допускаю також, що Зарядьевську фабрику «прибирають щотижня». Можна визнати, що т. Мікуліна, може, будучи введена в оману кимнебудь з оповідачів, допустила ряд грубих неточностей, і це, звичайно, недобре і непростимо. Але хіба в цьому справа? Хіба цінність брошури визначається окремими деталями, а не її загальним напрямом? Знаменитий письменник нашого часу тов. Шолохов допустив у своєму «Тихому Доні» ряд найгрубіших помилок і прямо невірних відомостей відносно Сирцова, Подтьолкова, Кривошликова та ін., але хіба з цього виходить, що «Тихий Дон»—зовсім нікчемна річ, яку слід вилучити з продажу?

В чому полягає достоїнство брошури т. Мікуліної? В тому, що вона **популяризує** ідею змагання і **заражає** читача духом змагання. В цьому суть, а не в окремих часткових помилках.

2) Можливо, що в зв'язку з моєю передмовою до брошури т. Мікуліної критики чекали від цієї брошури надто багато і чогось незвичайного і тепер, розчарувавшись у своїх сподіваннях, вирішили покарати за це автора брошури. Але це неправильно і несправедливо. Брошура т. Мікуліної, звичайно, не є науковий твір. Брошура т. Мікуліної є **розповідь** про діла змагання мас, про практику змагання. І тільки. Не вина т. Мікуліної, коли моя передмова створила надто перебільшену думку про її, по суті справи дуже скромну, брошурку. Не можна за це карати автора брошури, а також читачів брошури, вилученням брошури з продажу. Вилучати з продажу можна лише твори не радянського напряму, твори антипартійні, антипролетарські. Нічого антипартійного і нерадянського в брошурі т. Мікуліної немає.

3) Т. Руссова особливо обурена тим, що т. Мікуліна «ввела в оману тов. Сталіна». Не можна не цінити турботу про тов. Сталіна, виявлену в даному разі т. Руссовою. Але вона, ця турбота, мені здається, не викликається потребою.

По-перше, не так-то легко «вводити в оману тов. Сталіна».

По-друге, я нітрохи не каюся в тому, що написав передмову до **незначної** брошури **невідомої** в літературному світі людини, бо я думаю, що брошура т. Мікуліної, незважаючи на її окремі і, може,

грубі помилки, принесе робітничим масам велику користь.

По-третє, я рішуче проти того, щоб давати передмови тільки до брошур і книг літературних «вельмож», літературних «імен», «корифеїв» і т. п. Я думаю, що нам пора позбутися цієї **панської** звички висувати і без того висунутих літературних «вельмож», від «величі» яких аж стогнуть наші молоді, нікому не відомі і всіма забуті літературні сили.

У нас є сотні й тисячі молодих здібних людей, які всіма силами стараються пробитися знизу вгору, для того, щоб внести свою лепту в загальну скарбницю нашого будівництва. Але їх спроби часто лишаються марними, бо їх раз у раз заглушають зарозумілість літературних «імен», бюрократизм і бездушність деяких наших організацій, нарешті, заздрість (яка ще не перейшла в змагання) ровесників і ровесниць. Одно з наших завдань полягає в тому, щоб пробити цю глуху стіну і дати вихід молодим силам, ім'я яким легіон. Моя передмова до **незначної** брошури **невідомого** в літературному світі автора є спробою зробити крок у бік розв'язання цього завдання. Я й надалі даватиму передмови тільки до простих і не крикливих брошур простих і невідомих авторів з молодих сил. Можливо, що декому з чиношанувальників не сподобається така манера. Але яке мені до цього діло? Я взагалі не любитель чиношанувальників...

4) Я думаю, що слід було б товаришам івановознесенцям покликати т. Мікуліну в Іваново-Вознесенськ і «нам'яти їй вуха» за ті помилки, які вона допустила. Я зовсім не проти того, щоб пробрали

добре в пресі т. Мікуліну за її помилки. Але я рішуче проти того, щоб штовхнути на дно і поставити хрест над цією безумовно здібною письменницею.

Щодо вилучення брошури т. Мікуліної з продажу, то цю дику думку слід було б, по-моєму, лишити «без наслідків».

З ком. привітом ***Й. Сталін***

9 липня 1929 р.

Друкується вперше

КОМСОМОЛОВІ УКРАЇНИ В ДЕНЬ ЙОГО ДЕСЯТИРІЧЧЯ

Випробуваному в боях громадянської війни ленінському комсомолові України, який з успіхом розгортає соціалістичне змагання і бере активну участь в будівництві української соціалістичної культури, до дня його десятиріччя—палкий привіт.

Й. Сталін

Москва, 10 липня 1929 р.

«Правда» № 157,
12 липня 1929 р.

ЗАПИС В СУДНОВОМУ ЖУРНАЛІ КРЕЙСЕРА «ЧЕРВОНА УКРАЇНА»

Був на крейсері «Червона Україна». Був присутній на вечорі самодіяльності.

Загальне враження: чудові люди, сміливі, культурні товариші, готові на все заради нашої загальної справи.

Приємно мати справу з такими товаришами. Приємно боротися з ворогами в рядах таких бійців. З такими товаришами можна перемогти весь світ експлуататорів і гнобителів.

Бажаю вам успіху, друзі з «Червоної України»!

Й. Сталін

25 липня 1929 р.

Газета «Красный Черноморец» (Севастополь) № 260, 7 листопада 1929 р.

РІК ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ

До XII роковин Жовтня

Минулий рік був роком великого **перелому** на всіх фронтах соціалістичного будівництва. Перелом цей ішов і продовжує йти під знаком рішучого **наступу** соціалізму на капіталістичні елементи міста і села. Характерна особливість цього наступу полягає в тому, що він уже дав нам ряд вирішальних **успіхів** в основних галузях соціалістичної перебудови (реконструкції) нашого народного господарства.

З цього випливає, що партія зуміла доцільно використати наш відступ на перших стадіях нової економічної політики для того, щоб потім, на дальших її стадіях, організувати **перелом** і повести **успішний наступ** на капіталістичні елементи.

Ленін говорив при запровадженні непу:

«Ми зараз відступаємо, начебто відступаємо назад, але ми це робимо, щоб спочатку відступити, а потім розігнатися і дужче стрибнути вперед. Тільки під однією цією умовою ми відступили назад у проведенні нашої нової економічної політики... щоб після відступу розпочати найупертіший наступ вперед» (т. XXVII, стор. 361 — 362).

Підсумки минулого року незаперечно говорять про те, що партія з успіхом виконує у своїй роботі цю вирішальну вказівку Леніна.

* * *

Якщо взяти підсумки минулого року по лінії господарського будівництва, яке має для нас вирішальне значення, то **успіхи** нашого наступу на цьому фронті, наші **досягнення** за минулий рік можна було б звести до трьох основних моментів.

I

В ГАЛУЗІ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

Навряд чи можна сумніватися, що одним з найважливіших фактів нашого будівництва за останній рік є той факт, що нам удалося добитися **рішучого перелому** в галузі продуктивності праці. Перелом цей виявився в розгортанні **творчої ініціативи** і могутнього **трудового піднесення** мільйонних мас робітничого класу на фронті соціалістичного будівництва. В цьому наше перше і основне **досягнення** за минулий рік.

Розгортання творчої ініціативи і трудового піднесення мас стимулювалося по трьох основних лініях:

а) по лінії боротьби з бюрократизмом, який сковує трудову ініціативу і трудову активність мас — через **самокритику**;

б) по лінії боротьби з прогульниками і руйнівниками пролетарської трудової дисципліни — через **соціалістичне змагання**;

в) по лінії боротьби з рутиною і косністю у виробництві—через організацію **безперервки.**

В результаті ми маємо величезне досягнення на фронті праці у вигляді трудового ентузіазму і трудової переклички мільйонних мас робітничого класу в усіх кінцях нашої неосяжної країни. А значення цього досягнення справді неоцініме, бо тільки трудове піднесення і трудовий ентузіазм мільйонних мас може забезпечити той поступальний ріст продуктивності праці, без якого немислима остаточна перемога соціалізму в нашій країні над капіталізмом.

«Продуктивність праці, — говорить Ленін, — це, кінець кінцем, найважливіше, найголовніше для перемоги нового суспільного ладу. Капіталізм створив продуктивність праці, небачену при кріпосництві. Капіталізм може бути остаточно переможений і буде остаточно переможений тим, що соціалізм створює нову, далеко вищу продуктивність праці» (т. XXIV, стор. 342).

Виходячи з цього, Ленін вважає, що:

«Ми повинні пройнятися тим трудовим ентузіазмом, тією волею до праці, наполегливістю, від якої тепер залежить якнайшвидший порятунок робітників і селян, порятунок народного господарства» (т. XXV, стор. 477).

Таке є завдання, поставлене Леніним перед партією.

Минулий рік показав, що партія з успіхом виконує це завдання, рішуче переборюючи труднощі, які стоять на цьому шляху.

Так стоїть справа з першим важливим досягненням партії за минулий рік.

II

В ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА ПРОМИСЛОВОСТІ

В нерозривному зв'язку з цим першим досягненням партії стоїть друге її досягнення. Полягає воно, це друге досягнення партії, в тому, що ми добилися за минулий рік сприятливого розв'язання в основному **проблеми нагромадження** для капітального будівництва важкої промисловості, взяли **прискорений темп** розвитку виробництва засобів виробництва і створили передумови для перетворення нашої країни в країну **металічну**.

В цьому наше друге і основне **досягнення** за минулий рік.

Проблема легкої індустрії не становить особливих труднощів. Вона вже розв'язана нами кілька років тому. Трудніша і важливіша проблема важкої індустрії.

Трудніша, бо вона вимагає колосальних вкладень, причому, як показує історія відсталих в промисловому відношенні країн, важка індустрія не обходиться без колосальних довгострокових позик.

Важливіша, бо без розвитку важкої промисловості ми не можемо побудувати ніякої промисловості, не можемо провести ніякої індустріалізації.

А тому що ми не мали і не маємо ні довгострокових позик, ні скільки-небудь довгочасних кредитів, то гострота проблеми стає для нас більш ніж очевидною.

Саме з цього й виходять капіталісти всіх країн, коли вони відмовляють нам у позиках і кредитах, гадаючи, що ми не справимося своїми власними силами з проблемою нагромадження, зірвемося на

питанні про реконструкцію важкої промисловості і змушені будемо піти до них на поклон, у кабалу.

А що говорять нам відносно цього підсумки минулого року? Значення підсумків минулого року полягає в тому, що вони розбивають вщент розрахунки панів капіталістів.

Минулий рік показав, що, незважаючи на явну і таємну фінансову блокаду СРСР, ми в кабалу до капіталістів не пішли і з успіхом розв'язали своїми власними силами проблему нагромадження, заклавши основи важкої індустрії. Цього тепер не можуть заперечувати навіть запеклі вороги робітничого класу.

Справді, якщо, по-перше, капітальні вкладення у велику промисловість в минулому році становили понад 1 600 млн. карб., причому з них близько 1 300 млн. пішло на важку промисловість, а капітальні вкладення у велику промисловість в цьому році становлять понад 3 400 млн. карб., причому з них понад 2 500 млн. піде на важку промисловість; якщо, по-друге, валова продукція великої промисловості за минулий рік дала 23% росту, причому важка промисловість в тому числі дала ріст на 30%, а валова продукція великої промисловості на поточний рік має дати ріст на 32%, причому важка промисловість в тому числі має дати ріст на 46%,—то хіба не ясно, що проблема нагромадження для побудови важкої промисловості не становить уже для нас непереборних труднощів.

Як можна сумніватися в тому, що ми йдемо вперед прискореним кроком по лінії розвитку нашої важкої індустрії, випереджаючи старі темпи і лишаючи позаду нашу «споконвічну» відсталість?

Чи можна дивуватися після всього сказаного, що передбачення п'ятирічки були в минулому році перевершені, а **оптимальний** варіант п'ятирічки, який вважається у буржуазних писак «недосяжною фантастикою» і який наводить жах на наших правих опортуністів (група Бухаріна), перетворився на ділі в **мінімальний** варіант п'ятирічки?

«Порятунком для Росії, — говорить Ленін, — є не тільки хороший урожай в селянському господарстві, — цього ще мало, — і не тільки хороший стан легкої промисловості, яка постачає селянству предмети вжитку, — цього теж ще мало, — нам необхідна також **важка** індустрія... Без врятування важкої промисловості, без її відбудови ми не зможемо побудувати ніякої промисловості, а без неї ми взагалі загинемо, як самостійна країна... Важка індустрія потребує державних субсидій. Якщо ми їх не знайдемо, то ми, як цивілізована держава — я вже не кажу, як соціалістична, — загинули» (т. XXVII, стор. 349).

Ось до чого круто формулює Ленін проблему нагромадження і завдання партії щодо побудови важкої промисловості.

Минулий рік показав, що партія з успіхом справляється з цим завданням, рішуче переборюючи всі і всякі труднощі на цьому шляху.

Це не значить, звичайно, що промисловість не матиме більше серйозних труднощів. Завдання побудови важкої промисловості упирається не тільки в проблему нагромадження. Воно упирається ще в проблему кадрів, у проблему:

а) **прилучення** десятків тисяч по-радянському настроених техніків і спеціалістів до соціалістичного будівництва і

б) **вироблення** нових червоних техніків і червоних спеціалістів з людей робітничого класу.

Якщо проблему нагромадження можна вважати в основному розв'язаною, то проблема кадрів чекає ще свого розв'язання. А проблема кадрів є тепер, в обстановці технічної реконструкції промисловості, вирішальною проблемою соціалістичного будівництва.

«Головне, — говорить Ленін, — чого нам невистачає, — культурності, вміння управляти... Економічно і політично **НЕП** цілком забезпечує нам можливість побудови фундаменту соціалістичної економіки. Справа «тільки» в культурних силах пролетаріату і його авангарду» (т. XXVII, стор. 207).

Очевидно, що мова йде тут, насамперед, про проблему «культурних сил», про проблему кадрів для господарського будівництва взагалі, для будівництва і управління промисловості—особливо.

Але з цього випливає, що, незважаючи на найсерйозніші досягнення в галузі нагромадження, які мають істотне значення для важкої промисловості, проблему побудови важкої промисловості не можна вважати повністю розв'язаною, поки не буде розв'язана проблема кадрів.

Звідси завдання партії—взятися щільно за проблему кадрів і оволодіти цією фортецею що б то не стало.

Так стоїть справа з другим досягненням партії за минулий рік.

III

В ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Нарешті, про третє досягнення партії за минулий рік, органічно зв'язане з двома першими досягненнями. Мова йде про **корінний перелом** у розвитку

нашого землеробства від дрібного і відсталого **індивідуального** господарства до великого і передового **колективного** землеробства, до спільного обробітку землі, до машинно-тракторних станцій, до артілей, колгоспів, які спираються на нову техніку, нарешті, до гігантів-радгоспів, озброєних сотнями тракторів і комбайнів.

Досягнення партії полягає тут в тому, що нам удалося **повернути** основні маси селянства в цілому ряді районів від старого, **капіталістичного** шляху розвитку, від якого виграє лише купка багатіїв-капіталістів, а величезна більшість селян змушена розорятися і животіти в злиднях,—до нового, **соціалістичного** шляху розвитку, який витісняє багатіїв-капіталістів, а середняків і бідноту переозброює по-новому, озброює новими знаряддями, озброює тракторами й сільськогосподарськими машинами, для того щоб дати їм вибратись із злиднів і куркульської кабали на широкий шлях товариського, колективного обробітку землі.

Досягнення партії полягає в тому, що нам удалося організувати цей **корінний перелом** в надрах самого селянства і повести за собою широкі маси бідноти і середняків, незважаючи на неймовірні труднощі, незважаючи на одчайдушне протидіяння всіх і всяких темних сил, від куркулів і попів до філістерів і правих опортуністів.

Ось деякі цифри.

В 1928 році посівна площа радгоспів становила 1 425 тис. гектарів з товарною продукцією зернових більш як 6 млн. центнерів (більш як 36 млн. пудів), а посівна площа колгоспів становила 1 390 тис.

гектарів з товарною продукцією зернових близько $3^1/_2$ млн. центнерів (більш як 20 млн. пудів).

В 1929 році посівна площа радгоспів становила 1816 тис. гектарів з товарною продукцією зернових близько 8 млн. центнерів (близько 47 млн. пудів), а посівна площа колгоспів становила 4 262 тис. гектарів з товарною продукцією зернових близько 13 млн. центнерів (близько 78 млн. пудів).

В наступному 1930 році посівна площа радгоспів, мабуть, становитиме за контрольними цифрами 3 280 тис. гектарів з 18 млн. центнерів товарної продукції зернових (близько 110 млн. пудів), а посівна площа колгоспів безумовно становитиме 15 млн. гектарів з товарною продукцією зернових близько 49 млн. центнерів (близько 300 млн. пудів).

Інакше кажучи, в наступному 1930 році товарна продукція зернових у радгоспах і колгоспах становитиме понад 400 млн. пудів, тобто понад 50% товарної продукції зернових **всього** сільського господарства (позасільський оборот).

Треба визнати, що таких бурхливих темпів розвитку **не знає** навіть наша соціалізована велика промисловість, темпи розвитку якої відзначаються взагалі великим розмахом.

Ясно, що наше молоде велике соціалістичне землеробство (колгоспне і радгоспне) має велику майбутність, що воно проявлятиме чудеса росту.

Цей небувалий успіх в галузі колгоспного будівництва пояснюється цілим рядом причин, з яких слід було б відзначити, принаймні, такі.

Пояснюється він, **насамперед**, тим, що партія проводила ленінську політику виховання мас, послідовно

підводячи селянські маси до колгоспів через насадження кооперативної громадськості. Пояснюється він тим, що партія вела успішну боротьбу як з тими, хто намагався обігнати рух і декретувати розвиток колгоспів («ліві» фразери), так і з тими, хто намагався тягти назад партію і залишитися в хвості руху (праві головотяпи). Без такої політики партія не змогла б перетворити колгоспний рух у дійсно масовий рух самих селян.

«Коли петроградський пролетаріат і солдати петроградського гарнізону брали владу, — говорить Ленін, — вони прекрасно знали, що для будівництва на селі зустрінуться великі утруднення, що тут треба йти більш поступово, що тут намагатися запроваджувати декретами, узаконеннями громадський обробіток землі було б величезним безглуздям, що на це могло піти мізерне число свідомих, а величезна більшість селян цього завдання не ставила. І тому ми обмежувались тим, що абсолютно необхідне в інтересах розвитку революції: ні в якому разі не обганяти розвитку мас, а дожидатися, поки з власного досвіду цих мас, з їх власної боротьби виросте рух вперед» (т. XXIII, стор. 252).

Якщо партія здобула величезну перемогу на фронті колгоспного будівництва, то це тому, що вона точно виконувала цю тактичну вказівку Леніна.

Пояснюється він, цей небувалий успіх у справі сільськогосподарського будівництва, **по-друге**, тим, що Радянська влада правильно врахувала ростущу нужду селянства в новому реманенті, в новій техніці, вона правильно врахувала безвихідність становища селянства при старих формах обробітку землі і, врахувавши все це, вчасно організувала йому

допомогу у вигляді прокатних пунктів, тракторних колон, машинно-тракторних станцій, у вигляді організації громадського обробітку землі, у вигляді насадження колгоспів, нарешті, у вигляді всебічної допомоги селянському господарству силами радгоспів.

В історії людства вперше з'явилась на світі влада, влада Рад, яка довела на ділі свою готовність і свою здатність подавати трудящим масам селянства систематичну і тривалу **виробничу** допомогу.

Хіба не ясно, що трудящі маси селянства, які терплять споконвічну нужду в реманенті, не могли не учепитися за цю допомогу, ставши на шлях колгоспного руху?

І хіба можна дивуватися з того, що віднині старий лозунг робітників: «лицем до села» буде, мабуть, доповнюватися новим лозунгом селян-колгоспників: «лицем до міста»?

Пояснюється він, цей небувалий успіх у справі колгоспного будівництва, **нарешті**, тим, що цю справу взяли в свої руки передові робітники нашої країни. Я маю на увазі робітничі бригади, десятками й сотнями розсіяні в основних районах нашої країни. Треба визнати, що з усіх існуючих і можливих пропагандистів колгоспного руху робітники-пропагандисти є найкращі пропагандисти серед селянських мас. Що ж може бути дивного в тому, що робітникам удалося переконати селян в перевазі великого колективного господарства перед індивідуальним дрібним господарством, тим більше, що існуючі колгоспи і радгоспи є наочним прикладом, який демонструє цю перевагу?

Ось на якому грунті виросло наше досягнення в галузі колгоспного будівництва, досягнення, що є, по-моєму, найважливішим і вирішальним досягненням з усіх досягнень останніх років.

Рухнули і розвіялися прахом заперечення «науки» проти можливості й доцільності організації великих зернових фабрик на 40—50 тисяч гектарів. Практика спростувала заперечення «науки», показавши зайвий раз, що не тільки практика повинна вчитися у «науки», але й «науці» не завадило б повчитися у практики.

В капіталістичних країнах не прищеплюються великі зернові фабрики-гіганти. Але наша країна є соціалістична країна. Не можна забувати цієї «маленької» різниці.

Там, у капіталістів, не можна організувати велику зернову фабрику, не закупивши цілий ряд земельних ділянок або не платячи абсолютної земельної ренти, що не може не обтяжувати виробництво колосальними витратами, бо там існує приватна власність на землю. У нас, навпаки, не існує ні абсолютної земельної ренти, ні купівлі-продажу земельних ділянок, що не може не створювати сприятливих умов для розвитку великого зернового господарства, бо у нас немає приватної власності на землю.

Там, у капіталістів, великі зернові господарства мають на меті одержання максимуму зиску або, в усякому разі, одержання такого зиску, який відповідає так званій середній нормі зиску, без чого, взагалі кажучи, капітал не має інтересу встрявати в справу організації зернового господарства. У нас, навпаки, великі зернові господарства, які є разом

з тим державними господарствами, не потребують для свого розвитку ні максимуму зиску, ні середньої норми зиску, а можуть обмежуватися мінімумом прибутку, а іноді обходяться і без всякого прибутку, що знов-таки створює сприятливі умови для розвитку великого зернового господарства.

Нарешті, при капіталізмі не існує для великих зернових господарств ні особливих пільгових кредитів, ні особливих пільгових податків, тоді як при радянських порядках, розрахованих на підтримку соціалістичного сектора, такі пільги існують і будуть існувати.

Про все це забула вельмишановна «наука».

Рухнули і розвіялися прахом твердження правих опортуністів (група Бухаріна) відносно того, що:

а) селяни не підуть у колгосп,

б) посилений темп розвитку колгоспів може викликати лише масове невдоволення і розмичку селянства з робітничим класом,

в) «стовповим шляхом» соціалістичного розвитку на селі є **не** колгоспи, **а** кооперація,

г) розвиток колгоспів і наступ на капіталістичні елементи села може залишити країну без хліба.

Все це рухнуло і розвіялося прахом, як старий буржуазно-ліберальний мотлох.

По-перше, селяни пішли в колгоспи, пішли цілими селами, волостями, районами.

По-друге, масовий колгоспний рух не ослабляє, а зміцнює змичку, даючи їй нову, виробничу базу. Тепер навіть сліпі бачать, що коли і є якесь серйозне невдоволення у основних мас селянства, то воно стосується не колгоспної політики Радянської влади,

а того, що Радянська влада не може угнатися за ростом колгоспного руху в справі постачання селянам машин і тракторів.

По-третє, спір про «стовповий шлях» соціалістичного розвитку села є спір схоластичний, гідний молодих дрібнобуржуазних лібералів типу Айхенвальда і Слепкова. Ясно, що поки не було масового колгоспного руху, «стовповим шляхом» були нижчі форми кооперації, постачальницька і збутова кооперація, а коли виступила на сцену вища форма кооперації, її колгоспна форма, остання стала «стовповим шляхом» розвитку.

Говорячи без лапок, стовповим шляхом соціалістичного розвитку села є кооперативний план Леніна, який охоплює всі форми сільськогосподарської кооперації, від нижчих (постачальницько-збутова) до вищих (виробничо-колгоспна). **Протиставити** колгоспи кооперації—значить знущатися з ленінізму і розписатися в своєму власному неуцтві.

По-четверте, тепер навіть сліпі бачать, що без наступу на капіталістичні елементи села і без розвитку колгоспного і радгоспного руху ми не мали б тепер ні вирішальних успіхів у справі хлібозаготівель, здобутих в поточному році, ні тих десятків мільйонів пудів недоторканих хлібних запасів, які вже нагромадилися в руках держави.

Більше того, можна з певністю сказати, що завдяки ростові колгоспно-радгоспного руху ми остаточно виходимо або вже вийшли з хлібної кризи. І якщо розвиток колгоспів і радгоспів піде посиленим темпом, то немає підстав сумніватися в тому, що наша країна через яких-небудь три роки стане

однією з найбільш хлібних країн, якщо не найбільш хлібною країною в світі.

В чому полягає **нове** в нинішньому колгоспному русі? Нове і вирішальне в нинішньому колгоспному русі полягає в тому, що в колгоспи йдуть селяни не окремими групами, як це мало місце раніше, а цілими селами, волостями, районами, навіть округами.

А що це значить? Це значить, що **в колгоспи пішов середняк.** В цьому основа того корінного перелому в розвитку сільського господарства, який становить найважливіше досягнення Радянської влади за минулий рік.

Рушиться і розбивається вщент меншовицька «концепція» троцькізму щодо нездатності робітничого класу повести за собою основні маси селянства в справі соціалістичного будівництва. Тепер навіть сліпі бачать, що середняк повернув в сторону колгоспів. Тепер ясно для всіх, що п'ятирічка промисловості і сільського господарства є п'ятирічка побудови соціалістичного суспільства, що люди, які не вірять в можливість побудови соціалізму в нашій країні, не мають права вітати нашу п'ятирічку.

Рушиться і обертається в прах остання надія капіталістів усіх країн, які мріють про відновлення капіталізму в СРСР,—«священний принцип приватної власності». Селяни, яких вони розглядають як матеріал, що угноює грунт для капіталізму, масами покидають хвалений прапор «приватної власності» і переходять на рейки колективізму, на рейки соціалізму. Рушиться остання надія на відновлення капіталізму.

Цим, між іншим, і пояснюються одчайдушні спроби капіталістичних елементів нашої країни підняти проти наступаючого соціалізму всі сили старого світу, спроби, які приводять до загострення боротьби класів. Не хоче капітал «вростати» в соціалізм.

Цим же треба пояснити те злобне виття проти більшовизму, яке зчинили останнім часом цепні собаки капіталу, всякі там Струве і Гессени, Мілюкови і Керенські, Дани і Абрамовичі. То ж не жарт: зникає остання надія на відновлення капіталізму.

Про що можуть ще свідчити це шалене озлоблення класових ворогів і це несамовите виття лакеїв капіталу, як не про те, що партія дійсно здобула вирішальну перемогу на найтруднішому фронті соціалістичного будівництва?

«Лише в тому разі, — говорить Ленін, — коли вдасться на ділі показати селянам переваги громадського, колективного, товариського, артільного обробітку землі, лише, коли вдасться допомогти селянинові, з допомогою товариського, артільного господарства, тоді тільки робітничий клас, що тримає в своїх руках державну владу, дійсно доведе селянинові свою правоту, дійсно приверне на свою сторону міцно і по-справжньому багатомільйонну селянську масу» (т. XXIV, стор. 579).

Так ставить Ленін питання про шляхи привернення багатомільйонного селянства на сторону робітничого класу, про шляхи переведення селянства на рейки колгоспного будівництва.

Минулий рік показав, що партія з успіхом справляється з цим завданням, рішуче переборюючи всі і всякі труднощі на цьому шляху.

«Середнє селянство, — говорить Ленін, — в комуністичному суспільстві тільки тоді буде на нашому боці, коли ми полегшимо і поліпшимо економічні умови його життя. Якби ми могли дати завтра 100 тисяч першокласних тракторів, забезпечити їх бензином, забезпечити їх машиністами (ви прекрасно знаєте, що поки що це — фантазія), то середній селянин сказав би: «я за комунію» (тобто за комунізм). Але для того, щоб це зробити, треба спочатку перемогти міжнародну буржуазію, треба примусити її дати нам ці трактори, або ж треба піднести нашу продуктивність настільки, щоб ми самі могли їх доставити. Тільки так буде вірно поставлене це питання» (т. XXIV, стор. 170).

Так ставить Ленін питання про шляхи технічного переозброєння середняка, про шляхи його привернення на сторону комунізму.

Минулий рік показав, що партія з успіхом справляється і з цим завданням. Відомо, що на весну наступного 1930 року ми матимемо на полях більш як 60 тис. тракторів, через рік після цього—понад 100 тис. тракторів, а ще через два роки—більш як 250 тис. тракторів. Те, що вважалося кілька років тому «фантазією», ми маємо тепер можливість перетворити з лихвою в дійсність.

Ось де причина того, що середняк повернув в сторону «комунії».

Так стоїть справа з третім досягненням партії.

Такі основні досягнення партії за минулий рік.

ВИСНОВКИ:

Ми йдемо на всіх парах по шляху індустріалізації—до соціалізму, залишаючи позаду нашу вікову «расєйську» відсталість.

Ми стаємо країною металічною, країною автомобілізації, країною тракторизації.

І коли посадимо СРСР на автомобіль, а мужика на трактор,—нехай спробують доганяти нас шановні капіталісти, які чваняться своєю «цивілізацією». Ми ще побачимо, які з країн можна буде тоді «опреділити» у відсталі і які в передові.

3 листопада 1929 р.

«Правда» № 259,
7 листопада 1929 р.
Підпис: Й. Сталін

РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ ОСОБЛИВОЇ ДАЛЕКОСХІДНОЇ АРМІЇ «ТРЕВОГА»[14]

Братерський привіт бійцям і командирам Особливої Далекосхідної армії, що відстоюють права і інтереси Жовтневої революції від зазіхань китайських поміщиків і капіталістів!

Стежте пильно за кожним рухом китайських контрреволюціонерів, відповідайте на удар нищівним ударом і допомагайте тим самим нашим братам у Китаї, робітникам і селянам Китаю, розбити ярмо поміщиків і капіталістів.

Пам'ятайте, що в цей урочистий день з любов'ю думають про вас мільйони трудящих СРСР, разом з вами святкуючи великі роковини і разом з вами радіючи з успіхів Особливої Далекосхідної армії.

Хай живе Жовтнева революція!

Хай живе Особлива Далекосхідна армія!

Хай живуть робітники і селяни Китаю!

Й. Сталін

«Правда» № 259,
7 листопада 1929 р.

НЕОБХІДНА ПОПРАВКА

В «Правде» від 16 грудня (№ 296) надруковано статтю без підпису **«Чи не можна без плутанини?»** (відділ «Партійне будівництво»), де критикується одно з положень статті **«Вступний нарис про ленінізм»** в «Комсомольской Правде» [15], яке трактує питання про найбільш сприятливі умови революційного прориву світового імперіалістичного фронту.

Автор наводить таку цитату з критикованої статті: «Ленінізм учить, що революція починається в тому місці, де імперіалістичний ланцюг має **найслабішу ланку»**. Автор ставить, далі, **знак рівності** між цією цитатою і такою цитатою з «Економіки перехідного періоду» Бухаріна: «Крах світової капіталістичної системи почався з **найбільш слабих народногосподарських систем»**. Автор наводить далі критичні зауваження Леніна проти згаданої цитати з книжки Бухаріна і робить висновок, що в статті **«Вступний нарис про ленінізм»** в «Комсомольской Правде» допущена помилка, аналогічна помилці Бухаріна.

Мені здається, що автор статті **«Чи не можна без плутанини?»** допустив помилку. Ні в якому разі не можна ставити **знак рівності** між тезою—«імперіалістичний ланцюг рветься там, де він слабіший» і тезою Бухаріна—«імперіалістичний ланцюг рветься там, де народногосподарська система слабіша». Чому? Тому, що в першому випадку говориться про слабість імперіалістичного ланцюга, **який треба прорвати,** тобто про слабість імперіалістичних сил, а тут, у Бухаріна, мова йде про слабість народногосподарської системи країни, **яка** (тобто країна) **має прорвати** ланцюг імперіалізму, тобто про слабість **анти**імперіалістичних сил. Це зовсім не одне і те саме. Більше того—це дві протилежні тези.

За Бухаріним виходить, що імперіалістичний фронт рветься там, де народногосподарська система найслабіша. Це, звичайно, невірно. Якби це було вірно, пролетарська революція почалася б де-небудь в Центральній Африці, а не в Росії. А в статті **«Вступний нарис про ленінізм»** сказано щось **прямо протилежне** тезі Бухаріна, а саме, що імперіалістичний ланцюг рветься там, де він (ланцюг) слабіший. І це цілком правильно. Ланцюг світового імперіалізму саме тому і рветься в даній країні, що він (ланцюг) **слабіший** у даний момент саме в цій країні. Інакше він і не порвався б. Інакше меншовики мали б рацію в їх боротьбі з ленінізмом.

А чим визначається слабість імперіалістичного ланцюга в даній країні? Наявністю певного мінімуму промислового розвитку і культурності в цій країні. Наявністю в ній певного мінімуму індустріального пролетаріату. Революційністю пролетаріату і проле-

тарського авангарду в цій країні. Наявністю в ній серйозного союзника пролетаріату (наприклад, селянство), здатного піти за пролетаріатом в рішучій боротьбі проти імперіалізму. Отже, поєднанням умов, які роблять неминучими ізоляцію і повалення імперіалізму в цій країні.

Автор статті **«Чи не можна без плутанини?»** явно сплутав дві **зовсім різні речі.**

Справді: чи не можна без плутанини?

«Правда» № 298,
18 грудня 1929 р.
Підпис: Й. Ст.

ВСІМ ОРГАНІЗАЦІЯМ І ТОВАРИШАМ, ЩО ПРИСЛАЛИ ПРИВІТАННЯ В ЗВ'ЯЗКУ З 50-РІЧЧЯМ т. СТАЛІНА

Ваші поздоровлення і привітання відношу на рахунок великої партії робітничого класу, яка породила і виховала мене за образом своїм і подобою. І саме тому, що відношу їх на рахунок нашої славної ленінської партії, беру на себе сміливість відповісти вам більшовицькою подякою.

Можете не сумніватися, товариші, що я готовий і надалі віддати справі робітничого класу, справі пролетарської революції і світового комунізму всі свої сили, всі свої здібності і, якщо потрібно буде, всю свою кров, каплю за каплею.

З глибокою пошаною

Й. Сталін

21 грудня 1929 р.

«Правда» № 302,
22 грудня 1929 р.

ДО ПИТАНЬ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ В СРСР

Промова на конференції аграрників-марксистів 27 грудня 1929 р. [16]

Товариші! Основним фактом нашого суспільно-господарського життя в даний момент, фактом, який звертає на себе загальну увагу, є факт колосального росту колгоспного руху.

Характерна риса нинішнього колгоспного руху полягає в тому, що в колгоспи вступають не тільки окремі групи бідноти, як це було досі, але в колгоспи пішов у своїй масі і середняк. Це значить, що колгоспний рух перетворився з руху окремих груп і прошарків трудящих селян в рух мільйонів і мільйонів основних мас селянства. Цим, між іншим, і слід пояснити той колосальної ваги факт, що колгоспний рух, який набрав характеру могутньої, наростаючої **антикуркульської** лавини, змітає на своєму шляху опір куркуля, ламає куркульство і прокладає дорогу для широкого соціалістичного будівництва на селі.

Але якщо ми маємо підставу пишатися **практичними** успіхами соціалістичного будівництва, то не можна те саме сказати про успіхи нашої **теоретичної** роботи в галузі економіки взагалі, в галузі сільського господарства особливо. Більше того: треба

визнати, що за нашими практичними успіхами не поспіває теоретична думка, що ми маємо деякий розрив між практичними успіхами і розвитком теоретичної думки. Тимчасом необхідно, щоб теоретична робота не тільки поспівала за практичною, але й випереджала її, озброюючи наших практиків в їх боротьбі за перемогу соціалізму.

Я не буду тут багато говорити про значення теорії. Вам воно досить добре відоме. Відомо, що теорія, коли вона є дійсно теорією, дає практикам силу орієнтування, ясність перспективи, упевненість в роботі, віру в перемогу нашої справи. Все це має,— і не може не мати,—величезне значення в справі нашого соціалістичного будівництва. Біда в тому, що ми починаємо кульгати саме в цій галузі, в галузі теоретичного розроблення питань нашої економіки.

Чим же інакше пояснити той факт, що у нас, в нашому суспільно-політичному житті, все ще мають обіг різні буржуазні і дрібнобуржуазні теорії в питаннях нашої економіки? Чим пояснити, що ці теорії і теорійки не зустрічають досі належної відсічі? Чим же пояснити, що ряд основних положень марксистсько-ленінської політичної економії, які є найвірнішою протиотрутою проти буржуазних і дрібно-буржуазних теорій, починає забуватися, не популяризується в нашій пресі, не висувається чомусь на перший план? Хіба важко зрозуміти, що без непримиренної боротьби з буржуазними теоріями на базі марксистсько-ленінської теорії неможливо добитися повної перемоги над класовими ворогами?

Нова практика породжує новий підхід до проблем економіки перехідного періоду. По-новому ставиться

тепер питання про неп, про класи, про темпи будівництва, про змичку, про політику партії. Щоб не відстати від практики, треба зайнятися тепер же розробленням усіх цих проблем з точки зору нової обстановки. Без цього неможливе подолання буржуазних теорій, які засмічують голови наших практиків. Без цього неможливе викорчовування цих теорій, які набувають міцності передсудів. Бо тільки в боротьбі з буржуазними передсудами в теорії можна добитися зміцнення позицій марксизму-ленінізму.

Дозвольте перейти до характеристики хоча б деяких з цих буржуазних передсудів, що їх називають теоріями, і продемонструвати їх неспроможність в порядку висвітлення деяких вузлових проблем нашого будівництва.

I

ТЕОРІЯ «РІВНОВАГИ»

Ви, звичайно, знаєте, що серед комуністів все ще має обіг так звана теорія «рівноваги» секторів нашого народного господарства. Теорія ця не має, звичайно, нічого спільного з марксизмом. Однак вона, ця сама теорія, пропагується рядом осіб з табору правих ухильників.

За цією теорією припускається, що ми маємо насамперед сектор соціалістичний,—це свого роду ящик,—і ми крім того маємо сектор несоціалістичний, коли хочете—капіталістичний,—це другий ящик. Обидва ці ящики лежать на різних рейках і мирно котяться вперед, не зачіпаючи один одного. З геометрії відомо, що паралельні лінії не сходяться.

Проте автори цієї знаменитої теорії гадають, що колинебудь ці паралелі зійдуться і, коли вони зійдуться, у нас вийде соціалізм. При цьому теорія ця випускає з уваги, що за так званими «ящиками» стоять класи, а рух цих «ящиків» відбувається в порядку запеклої класової боротьби, боротьби не на життя, а на смерть, боротьби за принципом «хто кого».

Неважко зрозуміти, що ця теорія не має нічого спільного з ленінізмом. Неважко зрозуміти, що ця теорія має об'єктивно на меті відстояти позиції індивідуального селянського господарства, озброїти куркульські елементи «новою» теоретичною зброєю в їх боротьбі з колгоспами і дискредитувати позиції колгоспів.

Проте вона, ця теорія, має досі обіг в нашій пресі. І не можна сказати, щоб вона зустрічала серйозну відсіч, а тим більше нищівну відсіч з боку наших теоретиків. Чим же інакше пояснити цю недоладність, як не відсталістю нашої теоретичної думки?

Тимчасом досить тільки добути із скарбниці марксизму теорію репродукції і протипоставити її теорії рівноваги секторів, щоб від цієї останньої теорії не *лишилося й сліду*. Справді-бо, марксистська теорія репродукції учить, що сучасне суспільство не може розвиватися, не нагромаджуючи рік у рік, а нагромаджувати неможливо без розширеної репродукції рік у рік. Це ясно і зрозуміло. Наша велика централізована соціалістична промисловість розвивається за марксистською теорією розширеної репродукції, бо вона росте щороку в своєму обсягу, має свої нагромадження і рухається вперед семимильними кроками.

Але наша велика промисловість не вичерпує народного господарства. Навпаки, в нашому народному господарстві все ще переважає дрібне селянське господарство. Чи можна сказати, що наше дрібноселянське господарство розвивається за принципом розширеної репродукції? Ні, не можна цього сказати. Наше дрібноселянське господарство не тільки не здійснює в своїй масі щороку розширеної репродукції, але, навпаки, воно дуже рідко має можливість здійснювати навіть просту репродукцію. Чи можна рухати далі прискореним темпом нашу соціалізовану індустрію, маючи таку сільськогосподарську базу, як дрібноселянське господарство, яке не здатне на розширену репродукцію і становить до того ж переважаючу силу в нашому народному господарстві? Ні, не можна. Чи можна на протязі більш-менш довгого періоду часу базувати Радянську владу і соціалістичне будівництво на двох **різних** основах—на основі найбільшої і об'єднаної соціалістичної промисловості і на основі найбільш роздробленого і відсталого дрібнотоварного селянського господарства? Ні, не можна. Це коли-небудь мусить скінчитися цілковитим розвалом всього народного господарства.

Де ж вихід? Вихід у тому, щоб укрупнити сільське господарство, зробити його здатним до нагромадження, до розширеної репродукції і перетворити таким чином сільськогосподарську базу народного господарства.

Але як його укрупнити?

Для цього існують два шляхи. Існує шлях **капіталістичний**, який полягає в укрупненні сільського господарства через насадження в ньому капіталізму,

шлях, який веде до зубожіння селянства і до розвитку капіталістичних підприємств у сільському господарстві. Цей шлях ми відкидаємо, як шлях, несумісний з радянським господарством.

Існує другий шлях, шлях **соціалістичний**, який полягає в насадженні колгоспів і радгоспів у сільському господарстві, шлях, який веде до об'єднання дрібноселянських господарств у великі колективні господарства, що озброєні технікою і наукою і мають можливість розвиватися далі, бо ці господарства можуть здійснювати розширену репродукцію.

Отже, питання стоїть так: або один шлях, або другий, або **назад**—до капіталізму, або **вперед**—до соціалізму. Ніякого третього шляху нема і не може бути.

Теорія «рівноваги» є спроба намітити третій шлях. І саме тому, що вона розрахована на третій (неіснуючий) шлях, вона є утопічною, антимарксистською.

Так от, досить було тільки протипоставити теорію репродукції Маркса теорії «рівноваги» секторів, щоб не лишилося й сліду від цієї останньої теорії.

Чому ж цього не роблять наші аграрники-марксисти? Кому це потрібно, щоб сміховинна теорія «рівноваги» мала обіг в нашій пресі, а марксистська теорія репродукції лежала під спудом?

II

ТЕОРІЯ «САМОПЛИВУ» В СОЦІАЛІСТИЧНОМУ БУДІВНИЦТВІ

Перейдемо до другого передсуду в політичній економії, до другої теорії буржуазного типу. Я маю на увазі теорію «самопливу» в справі соціалістичного

будівництва, теорію, яка не має нічого спільного з марксизмом, але яку старанно проповідують наші товариші з правого табору.

Автори цієї теорії твердять приблизно ось що. Був у нас капіталізм, розвивалась індустрія на капіталістичній базі, а село йшло за капіталістичним містом стихійно, самопливом, перетворюючись за образом і подобою капіталістичного міста. Коли так було діло при капіталізмі, чому не може статися те саме і при радянському господарстві? Чому не може село, дрібноселянське господарство, піти шляхом самопливу за соціалістичним містом, стихійно перетворюючись за образом і подобою соціалістичного міста? Автори цієї теорії твердять на цій підставі, що село може піти за соціалістичним містом в порядку самопливу. Звідси питання: чи варто нам гарячитися відносно утворення радгоспів і колгоспів, чи варто нам ламати списи, коли село і так може піти за соціалістичним містом?

Ось вам ще одна теорія, яка має об'єктивно на меті дати нову зброю в руки капіталістичних елементів села в їх боротьбі проти колгоспів.

Антимарксистська суть цієї теорії не підлягає ніякому сумніву.

Чи не дивно, що наші теоретики все ще не знайшли часу розчехвостити цю дивну теорію, яка засмічує голови наших практиків-колгоспників?

Немає сумніву, що провідна роль соціалістичного міста щодо дрібноселянського індивідуалістичного села велика і неоцінима. Саме на цьому й будується перетворююча роль індустрії щодо сільського господарства. Але чи досить цього фактора для того, щоб

дрібноселянське село самé пішло самопливом за містом у справі соціалістичного будівництва? Ні, недосить.

При капіталізмі село йшло стихійно за містом, тому що капіталістичне господарство міста і дрібнотоварне індивідуальне господарство селянина є в своїй основі **однотипним** господарством. Звичайно, дрібноселянське товарне господарство не є ще капіталістичне господарство. Але воно в своїй основі однотипне з капіталістичним господарством, бо спирається на приватну власність на засоби виробництва. Ленін тисячу раз має рацію, коли він говорить у своїх замітках з приводу книжки Бухаріна про «Економіку перехідного періоду» про «товарно-**капіталістичну** тенденцію селянства» на протилежність «**соціалістичній** тенденції пролетаріату»* [17]. Саме цим і пояснюється, що «дрібне виробництво **породжує** капіталізм і буржуазію *постійно, щодня, щогодини, стихійно* і в *масовому* масштабі» [18] **(Ленін).**

Чи можна сказати, що дрібнотоварне селянське господарство в своїй основі також однотипне з соціалістичним виробництвом у місті? Очевидно, що не можна цього сказати, не розриваючи з марксизмом. Інакше Ленін не говорив би, що «поки ми живемо в дрібноселянській країні, для капіталізму в Росії є більш міцна економічна база, ніж для комунізму» [19].

Отже, теорія «самопливу» в справі соціалістичного будівництва є теорія гнила, антиленінська.

Отже, щоб дрібноселянське село пішло за соціалістичним містом, необхідно ще, крім усього іншого,

---

* Курсив Леніна. **Й. Ст.**

насаджувати на селі великі соціалістичні господарства у вигляді радгоспів і колгоспів, як бази соціалізму, що можуть **повести** за собою на чолі з соціалістичним містом основні маси селянства.

Отже, теорія «самопливу» в соціалістичному будівництві є теорія антимарксистська. Соціалістичне місто може **вести** за собою дрібноселянське село не інакше, як **насаджуючи** на селі колгоспи й радгоспи і перетворюючи село на новий, соціалістичний лад.

Дивно, що антимарксистська теорія «самопливу» в соціалістичному будівництві не зустрічає досі належної відсічі з боку наших теоретиків-аграрників.

III

ТЕОРІЯ «СТІЙКОСТІ» ДРІБНОСЕЛЯНСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Перейдемо до третього передсуду в політичній економії, до теорії «стійкості» дрібноселянського господарства. Всім відомі заперечення буржуазної політичної економії проти відомої тези марксизму про переваги великого господарства перед дрібним, яка має нібито силу тільки в промисловості, але не має застосування в сільському господарстві. Соціал-демократичні теоретики типу Давіда і Герца, які проповідують цю теорію, намагались при цьому «спертися» на той факт, що дрібний селянин виносливий, терпеливий, готовий прийняти на себе всякі злигодні, аби тільки відстояти свій клаптик землі, що, через це, в боротьбі з великим господарством у землеробстві дрібноселянське господарство проявляє стійкість.

Неважко зрозуміти, що така «стійкість» гірша за всяку нестійкість. Неважко зрозуміти, що ця антимарксистська теорія має своєю метою лише одно: вихваляння і зміцнення капіталістичних порядків, які розоряють мільйонні маси дрібних селян. І саме через те, що вона має таку мету, саме через це вдалося марксистам так легко розбити цю теорію.

Але справа тепер не в цьому. Справа в тому, що наша практика, наша дійсність дає нові аргументи проти цієї теорії, а наші теоретики, дивна річ, не хочуть або не можуть використати цю нову зброю проти ворогів робітничого класу. Я маю на увазі практику знищення приватної власності на землю, практику націоналізації землі у нас, практику, яка звільняє дрібного селянина від його рабської прив'язаності до свого клаптика землі і полегшує тим самим перехід від **дрібного** селянського господарства до **великого**, колективного господарства.

Справді, що прив'язувало, прив'язує і буде ще прив'язувати дрібного селянина в Західній Європі до його дрібного товарного господарства? Насамперед і головним чином наявність свого власного клаптика землі, наявність приватної власності на землю. Він збирав гроші роками для того, щоб купити клаптик землі, він його купив і, зрозуміло, він не хоче з ним розстатися, воліючи переносити всі і всякі бідування, воліючи здичавіти, зубожіти, аби тільки відстояти свій клаптик землі—основу його індивідуального господарства.

Чи можна сказати, що цей фактор у такому його вигляді продовжує діяти і у нас, в умовах радянських порядків? Ні, не можна сказати. Не можна

сказати, бо у нас немає приватної власності на землю. І саме тому, що у нас немає приватної власності на землю, у нас немає і тієї рабської прив'язаності селянина до клаптика землі, яка є на Заході. А ця обставина не може не полегшувати переходу дрібноселянського господарства на рейки колгоспів.

Ось де одна з причин того, що **великим** господарствам на селі, колгоспам на селі, вдається так легко демонструвати у нас, в умовах націоналізації землі, свою **перевагу** перед **дрібним** селянським господарством.

Ось де велике революційне значення радянських аграрних законів, які знищили абсолютну ренту, скасували приватну власність на землю і встановили націоналізацію землі.

Але з цього виходить, що ми маємо в своєму розпорядженні новий аргумент проти буржуазних економістів, які проголошують стійкість дрібноселянського господарства в його боротьбі з великим господарством.

Чому ж цей новий аргумент не використовується в достатній мірі нашими теоретиками-аграрниками в їх боротьбі проти всіх і всяких буржуазних теорій?

Проводячи націоналізацію землі, ми виходили, між іншим, з теоретичних передпосилок, даних у третьому томі «Капіталу», у відомій книзі Маркса «Теорії додаткової вартості» і в аграрних працях Леніна, що являють собою багатющу скарбницю теоретичної думки. Я маю на увазі теорію земельної ренти взагалі, теорію абсолютної земельної ренти особливо. Тепер ясно, що теоретичні положення цих праць блискуче підтвердилися практикою нашого соціалістичного будівництва в місті і на селі.

Незрозуміло тільки, чому антинаукові теорії «радянських» економістів типу Чаянових повинні мати вільний обіг в нашій пресі, а геніальні праці Маркса—Енгельса—Леніна про теорію земельної ренти і абсолютної земельної ренти не повинні популяризуватися і висуватися на перший план, повинні лежати під спудом?

Ви пам'ятаєте, мабуть, відому брошуру Енгельса «Селянське питання». Ви пам'ятаєте, звичайно, як обачливо підходить Енгельс до питання про переведення дрібних селян на шлях товариського господарства, на шлях колективного господарства. Дозвольте процитувати відповідне місце з брошури Енгельса:

«Ми рішуче стоїмо на боці дрібного селянина; ми будемо робити все можливе, щоб йому було зносніше жити, щоб полегшити йому перехід до товариства, в разі, коли він на це зважиться; в тому ж разі, коли він ще не буде спроможний прийняти це рішення, ми постараємось дати йому **якомога більше часу** подумати про це **на своєму клаптику»** * [20].

Ви бачите, як обачливо підходить Енгельс до питання про переведення індивідуального селянського господарства на рейки колективізму. Чим пояснити таку на перший погляд перебільшену обачливість Енгельса? З чого виходив він при цьому? Очевидно, що він виходив з наявності приватної власності на землю, з того факту, що у селянина є «свій клаптик» землі, з яким йому, селянинові, важко буде розстатися. Таким є селянство на Заході. Таким є селянство в капіталістичних країнах, де існує приватна власність

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

на землю. Зрозуміло, що тут потрібна велика обачливість.

Чи можна сказати, що у нас, в СРСР, є таке саме становище? Ні, не можна цього сказати. Не можна, тому що у нас немає приватної власності на землю, яка приковує селянина до його індивідуального господарства. Не можна, тому що у нас є націоналізація землі, яка полегшує справу переходу індивідуального селянина на рейки колективізму.

Ось де одна з причин тієї порівняної легкості і швидкості, з якою у нас розвивається останнім часом колгоспний рух.

Досадно, що наші теоретики-аграрники не спробували ще розкрити з належною ясністю цю різницю між становищем селянина у нас і на Заході. Тимчасом така робота мала б величезне значення не тільки для нас, радянських працівників, але й для комуністів усіх країн. Бо для пролетарської революції в капіталістичних країнах не однаково, чи доведеться там будувати соціалізм з перших же днів взяття влади пролетаріатом на базі націоналізації землі чи без такої бази.

У своєму недавньому виступі в пресі («Рік великого перелому» *) я розвивав відомі аргументи за перевагу великого господарства в землеробстві перед дрібним господарством, маючи на увазі великі радгоспи. Нічого й доводити, що всі ці аргументи стосуються цілком і повністю і до колгоспів, як до великих господарських одиниць. Я говорю не тільки про колгоспи розвинуті, які мають машинно-тракторну базу, але й про колгоспи первинні, які

* Див. цей том, стор. 118 — 135. *Ред.*

становлять, так би мовити, мануфактурний період колгоспного будівництва і спираються на селянський реманент. Я маю на увазі ті первинні колгоспи, які створюються нині в районах суцільної колективізації і які спираються на просте складення селянських знарядь виробництва.

Взяти, наприклад, колгоспи в районі Хопра в колишній Донській області. З вигляду ці колгоспи начебто не відрізняються з точки зору техніки від дрібного селянського господарства (мало машин, мало тракторів). А тимчасом просте складення селянських знарядь у надрах колгоспів дало такий ефект, про який і не мріяли наші практики. В чому виявився цей ефект? В тому, що перехід на рейки колгоспів дав розширення посівної площі на 30, 40 і 50%. Чим пояснити цей «запаморочний» ефект? Тим, що селяни, будучи безсилі в умовах індивідуальної праці, перетворились у величезну силу, склавши свої знаряддя і об'єднавшись у колгоспи. Тим, що селяни дістали можливість обробити важко оброблювані в умовах індивідуальної праці занедбані землі і цілину. Тим, що селяни дістали можливість взяти цілину в свої руки. Тим, що стало можливим пустити в хід пустирі, окремі клаптики, межі і т. д. і т. п.

Питання про обробіток занедбаних земель і цілини має величезне значення для нашого сільського господарства. Ви знаєте, що віссю революційного руху в Росії за старих часів було аграрне питання. Ви знаєте, що аграрний рух мав однією з своїх цілей знищення малоземелля. Багато хто думав тоді, що малоземелля це є абсолютним, тобто що в Росії немає більше вільних земель, придатних для обро-

бітку. А що виявилось на ділі? Тепер цілком ясно, що вільних земель було і лишилося в СРСР десятки мільйонів гектарів, але обробити їх своїми злиденними знаряддями селянин не мав ніякої можливості. І саме через те, що селянин не мав можливості обробити цілину і занедбані землі, саме через це тягнувся він до «м'яких земель», до земель, які належали поміщикам, до земель, зручних для обробітку силами селянського реманенту в умовах індивідуальної праці. Ось у чому полягала основа «малоземелля». Отже недивно, що наш Зернотрест, озброєний тракторами, має тепер можливість пустити в хід мільйонів двадцять гектарів вільних земель, які не зайняті селянами і не можуть бути оброблені в порядку індивідуальної праці силами дрібноселянського реманенту.

Значення колгоспного руху в усіх його фазах,— і в первинній його фазі, і в більш розвиненій фазі, коли він озброєний тракторами,—полягає, між іншим, в тому, що селяни дістають тепер можливість пустити в хід занедбані землі і цілину. В цьому секрет величезного розширення посівних площ при переході селян на колективну працю. В цьому одна з основ переваги колгоспів над індивідуальним селянським господарством.

Нічого й казати, що перевага колгоспів перед індивідуальним селянським господарством стане ще більш безперечною, коли на допомогу первинним колгоспам в районах суцільної колективізації підійдуть наші машинно-тракторні станції і колони, коли самі колгоспи дістануть можливість зосередити в своїх руках трактори і комбайни.

IV

МІСТО І СЕЛО

Існує передсуд, що його культивують буржуазні економісти, відносно так званих «ножиць», якому треба оголосити нещадну війну, як і всім іншим буржуазним теоріям, що мають, на жаль, поширення в радянській пресі. Я маю на увазі теорію про те, що Жовтнева революція дала нібито селянству менше, ніж лютнева революція, що Жовтнева революція, власне кажучи, нічого не дала селянству.

Цей передсуд один час мусирувався в нашій пресі одним з «радянських» економістів. Правда, він, цей «радянський» економіст, згодом відмовився від своєї теорії. (Голос: «Хто ж це?») Це—Громан. Але ця теорія була підхоплена троцькістсько-зінов'євською опозицією і використана проти партії. Причому немає ніяких підстав твердити, що вона не має обігу і тепер в колах «радянської» громадськості.

Це дуже важливе питання, товариші. Воно зачіпає проблему взаємовідносин між містом і селом. Воно зачіпає проблему знищення протилежності між містом і селом. Воно зачіпає надзвичайно актуальне питання про «ножиці». Тому я думаю, що варто зайнятися цією дивною теорією.

Чи вірно, що селяни нічого не дістали від Жовтневої революції? Звернімось до фактів.

У мене в руках відома таблиця відомого статистика т. Немчинова, опублікована в моїй статті «На хлібному фронті»[21]. З цієї таблиці видно, що в дореволюційний час поміщики «виробляли» не менш як 600 млн. пудів зернових хлібів. Отже,

поміщики були тоді держателями 600 млн. пудів хліба.

Куркулі за цією таблицею «виробляли» тоді 1 900 млн. пудів хліба. Це дуже велика сила, якою володіли тоді куркулі.

А **біднота** і **середняки** за тією ж таблицею виробляли 2 500 млн. пудів хліба.

Така є картина становища в старому селі, селі до Жовтневої революції.

Які зміни відбулися на селі після Жовтня? Беру цифри з тієї ж таблиці. Взяти, наприклад, 1927 рік. Скільки ж виробляли в цьому році **поміщики?** Ясно, що вони нічого не виробляли і не могли виробляти, через те що поміщики були знищені Жовтневою революцією. Ви зрозумієте, що це мало послужити великим полегшенням для селянства, бо селяни визволились з-під поміщицького ярма. Це, звичайно, великий виграш для селянства, який воно дістало в результаті Жовтневої революції.

Скільки виробляли **куркулі** в 1927 році? 600 млн. пудів хліба замість 1 900 млн. пудів. Отже, куркулі ослабли за період після Жовтневої революції більш ніж втроє. Ви зрозумієте, що це не могло не полегшити становища бідноти і середняків.

А скільки виробляли в 1927 році **біднота і середняки?** 4 млрд. пудів замість 2 500 млн. пудів. Отже, біднота і середняки стали виробляти після Жовтневої революції на 1,5 млрд. пудів хліба більше, ніж в дореволюційний час.

Ось вам факти, які говорять про те, що бідняки і середняки дістали колосальний виграш від Жовтневої революції.

Ось що дала Жовтнева революція біднякам і середнякам.

Як можна після цього твердити, що Жовтнева революція нічого не дала селянам?

Але це не все, товариші. Жовтнева революція знищила приватну власність на землю, знищила купівлю-продаж землі, встановила націоналізацію землі. Що це значить? Це значить, що селянин, щоб виробляти хліб, зовсім не потребує тепер того, щоб купувати землю. Раніше він роками нагромаджував кошти для того, щоб придбати землю, влізав у борги, йшов у кабалу, аби тільки купити землю. Витрати на купівлю землі, звичайно, лягали на вартість виробництва хліба. Тепер селянин цього не потребує. Тепер він може виробляти хліб, не купуючи землю. Отже, сотні мільйонів карбованців, що їх витрачали селяни на купівлю землі, лишаються тепер в кишені у селян. Що це—дає полегшення селянам чи не дає? Ясно, що дає полегшення.

Далі. До останнього часу селянин змушений був копирсати землю старим реманентом в порядку індивідуальної праці. Всякому відомо, що індивідуальна праця, озброєна старими, тепер уже непридатними знаряддями виробництва, не дає того виграшу, який потрібен для того, щоб жити зносно, систематично підносити своє матеріальне становище, розвинути свою культуру і вийти на широкий шлях соціалістичного будівництва. Тепер, після посиленого розвитку колгоспного руху, селяни мають можливість об'єднати свою працю з працею своїх сусідів, об'єднатися в колгосп, підняти цілину, використати занедбану землю, дістати машину й трактор і піднести

таким чином продуктивність своєї праці вдвоє, коли не втроє. А що це значить? Це значить, що селянин має тепер можливість, завдяки об'єднанню в колгоспи, виробляти далеко більше, ніж раніше, при тій же затраті праці. Отже, це значить, що виробництво хліба стає багато дешевшим, ніж це мало місце до останнього часу. Це значить, нарешті, що при стабільності цін селянин може одержати за хліб далеко більше, ніж він одержував досі.

Як можна після всього цього твердити, що Жовтнева революція не дала виграшу селянству?

Хіба не ясно, що люди, які говорять таку небилицю, явно брешуть на партію, на Радянську владу?

Але що з усього цього виходить?

З цього виходить, що питання про «ножиці», питання про ліквідацію «ножиць» повинно бути поставлене тепер по-новому. З цього виходить, що коли колгоспний рух буде рости нинішнім темпом, «ножиці» будуть знищені в найближчому часі. З цього виходить, що питання про відносини між містом і селом стає на новий грунт, що протилежність між містом і селом буде розмиватися прискореним темпом.

Ця обставина має, товариші, величезне значення для всього нашого будівництва. Вона перетворює психологію селянина і повертає його лицем до міста. Вона створює грунт для знищення протилежності між містом і селом. Вона створює грунт для того, щоб лозунг партії «лицем до села» доповнювався лозунгом селян-колгоспників «лицем до міста».

І в цьому немає нічого дивного, бо селянин дістає тепер від міста машину, трактор, агронома, організатора, нарешті, пряму допомогу для боротьби і

подолання куркульства. Селянин старого типу з його звірячим недовір'ям до міста, як до грабіжника, відходить на задній план. Його заступає новий селянин, селянин-колгоспник, який дивиться на місто з надією дістати звідти реальну **виробничу** допомогу. На зміну селянинові старого типу, який боїться опуститися до бідноти і лише крадькома підіймається до становища куркуля (можуть позбавити виборчого права!), приходить новий селянин, який має нову перспективу—піти в колгосп і вибратися із злиднів і темряви на широкий шлях господарського і культурного піднесення.

Ось як обертається справа, товариші.

Тим досадніше, товариші, що наші теоретики-аграрники не вжили всіх заходів до того, щоб розчехвостити і вирвати з корінням всі і всякі буржуазні теорії, які намагаються розвінчати завоювання Жовтневої революції і ростущий колгоспний рух.

V

ПРО ПРИРОДУ КОЛГОСПІВ

Колгоспи, як **тип** господарства, є одна з форм соціалістичного господарства. В цьому не може бути ніякого сумніву.

Один з промовців виступав тут і розвінчував колгоспи. Він запевняв, що колгоспи, як господарські організації, не мають нічого спільного з соціалістичною формою господарства. Я мушу заявити, товариші, що така характеристика колгоспів зовсім неправильна. Не може бути сумніву, що вона, ця характеристика, не має нічого спільного з дійсністю.

Чим визначається тип господарства? Очевидно, відносинами людей в процесі виробництва. Чим же іншим можна визначити тип господарства? Але хіба в колгоспі є клас людей, які є власниками засобів виробництва, і клас людей, позбавлених цих засобів виробництва? Хіба в колгоспі є клас експлуататорів і клас експлуатованих? Хіба колгосп не являє собою усуспільнення основних знарядь виробництва на землі, яка належить державі? Яка є підстава твердити, що колгоспи, як тип господарства, не являють собою одну з форм соціалістичного господарства?

Звичайно, в колгоспах є суперечності. Звичайно, в колгоспах є індивідуалістичні і навіть куркульські пережитки, які ще не відпали, але які обов'язково повинні відпасти з часом, в міру зміцнення колгоспів, в міру їх машинізації. Але хіба можна заперечувати, що колгоспи в цілому, взяті з їх суперечностями й недоліками, колгоспи, як **господарський** факт, являють собою в основному новий шлях розвитку села, шлях **соціалістичного** розвитку села на **протилежність** куркульському, **капіталістичному** шляхові розвитку? Хіба можна заперечувати, що колгоспи (я говорю про колгоспи, а не про лжеколгоспи) являють собою при наших умовах базу і вогнище соціалістичного будівництва на селі, які виросли в запеклих сутичках з капіталістичними елементами?

Чи не ясно, що спроби деяких товаришів розвінчати колгоспи і оголосити їх буржуазною формою господарства не мають ніякої підстави?

В 1923 році у нас не було ще масового колгоспного руху. Ленін у своїй брошурі «Про кооперацію» мав на увазі всі види кооперації, і нижчі її форми

(постачальницько-збутові), і вищі (колгоспна форма). Що ж він говорив тоді про кооперацію, про кооперативні підприємства? Ось одна цитата з брошури Леніна «Про кооперацію»:

«При нашому існуючому ладі підприємства кооперативні відрізняються від підприємств приватнокапіталістичних, як підприємства колективні, але **не відрізняються*** від підприємств соціалістичних, якщо вони засновані на землі, при засобах виробництва, що належать державі, тобто робітничому класові» (т. XXVII, стор. 396).

Отже, Ленін бере кооперативні підприємства не самі *по собі*, а в зв'язку з нашим існуючим ладом, в зв'язку з тим, що вони функціонують на землі, яка належить державі, в країні, де засоби виробництва належать державі, і, розглядаючи їх в такому порядку, Ленін твердить, що кооперативні підприємства не відрізняються від підприємств соціалістичних.

Так говорить Ленін про кооперативні підприємства взагалі.

Чи не ясно, що з тим більшою підставою можна сказати те саме про колгоспи нашого періоду?

Цим, між іншим, і пояснюється, що Ленін вважає «простий ріст кооперації» при наших умовах «тотожним з ростом соціалізму».

Ви бачите, що, розвінчуючи колгоспи, вищезгаданий промовець допустив найгрубішу помилку проти ленінізму.

З цієї помилки випливає друга його помилка — відносно класової боротьби в колгоспах. Промовець так барвисто розписав класову боротьбу в колгоспах,

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

що можна подумати, що класова боротьба в колгоспах **не відрізняється** від класової боротьби поза колгоспами. Більше того, можна подумати, що вона стає там ще більш запеклою. А втім, не один тільки згаданий промовець грішний у цій справі. Базікання про класову боротьбу, писк і вереск про класову боротьбу в колгоспах становлять тепер характерну рису всіх наших «лівих» крикунів. Причому найбільш комічним у цьому писку є те, що пискуни ці «бачать» класову боротьбу там, де її немає або майже немає, але не бачать її там, де вона існує і переливає через край.

Чи є елементи класової боротьби в колгоспах? Так, є. Не може не бути елементів класової боротьби в колгоспах, коли там зберігаються ще пережитки індивідуалістичної або навіть куркульської психології, коли там є ще деяка нерівність в матеріальному становищі. Чи можна сказати, що класова боротьба в колгоспах рівнозначна класовій боротьбі поза колгоспами? Ні, не можна. В тім-то й полягає помилка наших «лівих» фразерів, що вони не бачать цієї різниці.

Що значить класова боротьба **поза** колгоспами, **до** утворення колгоспів? Це значить—боротьба з куркулем, який **володіє** знаряддями і засобами виробництва і **закабаляє** собі бідноту з допомогою цих знарядь і засобів виробництва. Ця боротьба є боротьба не на життя, а на смерть.

А що значить класова боротьба **на базі** колгоспів? Це значить, насамперед, що куркуль розбитий і позбавлений знарядь і засобів виробництва. Це значить, по-друге, що бідняки і середняки об'єднані в колгоспи, на базі усуспільнення основних знарядь і засобів виробництва. Це значить, нарешті, що справа

йде про боротьбу між членами колгоспів, з яких одні не звільнилися ще від індивідуалістичних і куркульських пережитків і намагаються використати деяку нерівність у колгоспах на свою вигоду, а другі хочуть вигнати з колгоспів ці пережитки і цю нерівність. Чи не ясно, що тільки сліпі не можуть бачити різниці між класовою боротьбою на базі колгоспів і класовою боротьбою поза колгоспами?

Було б помилкою думати, що коли дано колгоспи, то дано все необхідне для побудови соціалізму. Тим більшою помилкою було б думати, що члени колгоспів уже перетворилися в соціалістів. Ні, доведеться ще багато попрацювати над тим, щоб переробити селянина-колгоспника, виправити його індивідуалістичну психологію і зробити з нього справжнього трудівника соціалістичного суспільства. І це буде зроблено тим швидше, чим швидше будуть колгоспи машинізовані, чим швидше вони будуть тракторизовані. Але це анітрохи не применшує величезного значення колгоспів, як підойми соціалістичного перетворення села. Велике значення колгоспів саме в тому й полягає, що вони являють собою основну базу для застосування машин і тракторів у землеробстві, що вони становлять основну базу для переробки селянина, для переробки його психології в дусі соціалізму. Ленін мав рацію, коли він говорив:

«Справа переробки дрібного землероба, переробки всієї його психології і навиків є справа, яка вимагає поколінь. Розв'язати це питання щодо дрібного землероба, оздоровити, так би мовити, всю його психологію може тільки матеріальна база, техніка, застосування тракторів і машин у землеробстві в масовому масштабі; електрифікація в масовому масштабі» (т. XXVI, стор. 239).

Хто може заперечувати, що колгоспи є саме та форма соціалістичного господарства, через яку тільки й може прилучитися багатомільйонне дрібне індивідуальне селянство до великого господарства з його машинами і тракторами, як підоймами господарського піднесення, як підоймами соціалістичного розвитку сільського господарства?

Про все це забули наші «ліві» фразери.

Забув про це і наш промовець.

VI

КЛАСОВІ ЗРУШЕННЯ І ПОВОРОТ У ПОЛІТИЦІ ПАРТІЇ

Нарешті, питання про класові зрушення в країні і наступ соціалізму на капіталістичні елементи села.

Характерна риса роботи нашої партії за останній рік полягає в тому, що ми, як партія, як Радянська влада:

а) розгорнули наступ по всьому фронту проти капіталістичних елементів села,

б) цей наступ дав і продовжує давати, як відомо, дуже відчутні **позитивні** результати.

Що це значить? Це значить, що від політики **обмеження** експлуататорських тенденцій куркульства ми перейшли до політики **ліквідації** куркульства, як класу. Це значить, що ми пробобили і продовжуємо пророблювати один з вирішальних поворотів в усій нашій політиці.

До останнього часу партія стояла на позиції **обмеження** експлуататорських тенденцій куркульства. Відомо, що ця політика була проголошена ще на

VIII з'їзді партії. Вона, ця сама політика, була знов проголошена при запровадженні непу і на XI з'їзді нашої партії. Всі пам'ятають відомий лист Леніна про тези Преображенського [22] (1922 р.), де він знову вертається до питання про необхідність проведення саме такої політики. Вона була, нарешті, підтверджена XV з'їздом нашої партії. Її і проводили ми до останнього часу.

Чи правильна була ця політика? Так, вона була тоді безумовно правильна. Чи могли ми років п'ять або років три тому розпочати такий наступ на куркульство? Чи могли ми тоді розраховувати на успіх такого наступу? Ні, не могли. Це було б найнебезпечнішим авантюризмом. Це було б найнебезпечнішою грою в наступ. Бо ми напевно зірвалися б на цьому і, зірвавшись, зміцнили б позиції куркульства. Чому? Тому, що у нас не було ще тих опорних пунктів на селі, у вигляді широкої сітки радгоспів і колгоспів, на яких можна було б базуватися в рішучому наступі проти куркульства. Тому, що ми не мали тоді можливості **замінити** капіталістичне виробництво куркуля соціалістичним виробництвом колгоспів і радгоспів.

В 1926—1927 роках зінов'євсько-троцькістська опозиція посилено нав'язувала партії політику негайного наступу на куркульство. Партія не пішла на цю небезпечну авантюру, бо вона знала, що серйозні люди не можуть дозволити собі гру в наступ. Наступ на куркульство є серйозна справа. Його не можна змішувати з декламацією проти куркульства. Його не можна також змішувати з політикою дряпання з куркульством, яку посилено нав'язувала партії зіно-

в'євсько-троцькістська опозиція. Наступати на куркульство—це значить зломити куркульство і ліквідувати його, як клас. Поза цими цілями наступ є декламація, дряпання, пустодзвонство, все що завгодно, тільки не справжній більшовицький наступ. Наступати на куркульство—це значить підготуватися до діла і ударити по куркульству, але ударити по ньому так, щоб воно не могло більше звестися на ноги. Це й називається у нас, більшовиків, справжнім наступом. Чи могли ми розпочати років п'ять або років три тому такий наступ, сподіваючись на успіх? Ні, не могли.

Справді, куркуль виробляв у 1927 році більш як 600 млн. пудів хліба, а продавав з цієї суми в порядку позасільського обміну близько 130 млн. пудів. Це досить серйозна сила, на яку не можна не зважати. А скільки виробляли тоді наші колгоспи і радгоспи? Близько 80 млн. пудів, з яких вивезли на ринок (товарний хліб) близько 35 млн. пудів. Судіть самі, чи могли ми тоді **замінити** куркульське виробництво і куркульський товарний хліб виробництвом і товарним хлібом наших колгоспів і радгоспів? Ясно, що не могли.

Що значить при таких умовах розпочати рішучий наступ на куркульство? Це значить напевно зірватися, посилити позиції куркульства і залишитися без хліба. Ось чому ми не могли і не повинні були розпочинати тоді рішучого наступу на куркульство всупереч авантюристським декламаціям зінов'євсько-троцькістської опозиції.

Ну, а тепер? Як тепер стоїть справа? Тепер у нас є достатня матеріальна база для того, щоб ударити

по куркульству, зломити його опір, ліквідувати його, як клас, і **замінити** його виробництво виробництвом колгоспів і радгоспів. Відомо, що в 1929 році виробництво хліба в колгоспах і радгоспах становило не менш як 400 млн. пудів (на 200 млн. пудів менше, ніж валова продукція куркульського господарства в 1927 році). Відомо, далі, що в 1929 році колгоспи і радгоспи дали товарного хліба більш як 130 млн. пудів (тобто більше, ніж куркуль у 1927 році). Відомо, нарешті, що в 1930 році валова хлібна продукція колгоспів і радгоспів становитиме не менш як 900 млн. пудів (тобто більше, ніж валова продукція куркуля в 1927 році), а товарного хліба дадуть вони не менш як 400 млн. пудів (тобто незрівнянно більше, ніж куркуль у 1927 році).

Так стоїть тепер справа у нас, товариші.

Ось яке переміщення відбулось у нас в економіці країни.

Тепер у нас є, як бачите, матеріальна база для того, щоб **замінити** куркульське виробництво виробництвом колгоспів і радгоспів. Саме тому наш рішучий наступ на куркульство має тепер безперечний успіх.

Ось як треба наступати на куркульство, якщо говорити про справжній і рішучий наступ, а не обмежуватися пустопорожньою декламацією проти куркульства.

Ось чому ми перейшли останнім часом від політики **обмеження** експлуататорських тенденцій куркульства до політики **ліквідації куркульства, як класу.**

Ну, а як бути з політикою розкуркулювання, чи можна допустити розкуркулювання в районах суцільної колективізації?—запитують звідусіль. Смішне

запитання! Розкуркулювання не можна було допускати, поки ми стояли на точці зору обмеження експлуататорських тенденцій куркульства, поки ми не мали можливості перейти в рішучий наступ проти куркульства, поки у нас не було можливості замінити куркульське виробництво виробництвом колгоспів і радгоспів. Тоді політика недопустимості розкуркулювання була необхідна і правильна. А тепер? Тепер—інша справа. Тепер ми маємо можливість повести рішучий наступ на куркульство, зломити його опір, ліквідувати його, як клас, і замінити його виробництво виробництвом колгоспів і радгоспів. Тепер розкуркулювання провадиться самими бідняцько-середняцькими масами, які здійснюють суцільну колективізацію. Тепер розкуркулювання в районах суцільної колективізації не є вже простий адміністративний захід. Тепер розкуркулювання становить там складову частину утворення і розвитку колгоспів. Тому смішно і несерйозно розводитись тепер про розкуркулювання. Знявши голову, за волоссям не плачуть.

Не менш смішним здається друге питання: чи можна пустити куркуля в колгосп. Звичайно, не можна його пускати в колгосп. Не можна, бо він є заклятим ворогом колгоспного руху.

VII

ВИСНОВКИ

Такі є, товариші, шість вузлових питань, мимо яких не може пройти теоретична робота наших аграрників-марксистів.

Значення цих питань полягає насамперед у тому, що марксистське їх розроблення дає можливість викорчувати з корінням всі і всякі буржуазні теорії, які поширюються іноді—на сором нам—нашими ж товаришами-комуністами і які засмічують голови нашим практикам. А викорчувати ці теорії і відкинути їх геть давно б слід було. Бо тільки в нещадній боротьбі з цими і подібними їм теоріями може вирости і зміцніти теоретична думка аграрників-марксистів.

Значення цих питань полягає, нарешті, в тому, що вони надають нового вигляду старим проблемам економіки перехідного періоду.

По-новому ставиться тепер питання про неп, про класи, про колгоспи, про економіку перехідного періоду.

Треба викрити помилку тих, хто неп розуміє, як відступ, і тільки як відступ. Насправді Ленін ще при запровадженні нової економічної політики говорив, що неп не вичерпується відступом, що вона означає разом з тим підготовку для нового рішучого наступу на капіталістичні елементи міста і села.

Треба викрити помилку тих, хто думає, що неп потрібна лише для зв'язку між містом і селом. Нам потрібен не всякий зв'язок між містом і селом. Нам потрібен такий зв'язок, який забезпечує перемогу соціалізму. І якщо ми додержуємось непу, то тому, що вона служить справі соціалізму. А коли вона перестане служити справі соціалізму, ми її відкинемо к чорту. Ленін говорив, що неп запроваджено всерйоз і надовго. Але він ніколи не говорив, що неп запроваджено назавжди.

Треба також поставити питання про популяризацію марксистської теорії репродукції. Треба розробити питання про схему побудови балансу нашого народного господарства. Те, що опублікувало ЦСУ в 1926 році як баланс народного господарства, є не баланс, а гра в цифирі. Не підходить також до діла трактування Базарова і Громана проблеми балансу народного господарства. Схему балансу народного господарства СРСР повинні виробити революційні марксисти, якщо вони взагалі хочуть займатися розробленням питань економіки перехідного періоду.

Було б добре, коли б наші марксисти-економісти виділили спеціальну групу працівників для розроблення проблем економіки перехідного періоду в новій їх постановці на нинішньому етапі розвитку.

«Правда» № 309,
29 грудня 1929 р.

ЛИСТ О. М. ГОРЬКОМУ

Дорогий Олексій Максимович!

Безліч пробачень і просьба не лаяти мене за пізню (надто пізню!) відповідь. Перевантажений до неподобства. Крім того—хворів трохи. Це, звичайно, не може мене виправдати. Але пояснити дещо може.

1) Ми не можемо без самокритики. Ніяк не можемо, Олексій Максимович. Без неї неминучі застій, загнивання апарату, ріст бюрократизму, підрив творчого почину робітничого класу. Звичайно, самокритика дає матеріал ворогам. В цьому Ви маєте цілковиту рацію. Але вона ж дає матеріал (і поштовх) для нашого просування вперед, для розв'язування будівничої енергії трудящих, для розвитку змагання, для ударних бригад і т. п. Негативна сторона покривається і перекривається позитивною.

Можливо, що наша преса надто вип'ячує наші недоліки, а іноді навіть (мимоволі) афішує їх. Це можливо і навіть імовірно. І це, звичайно, погано. Тому Ви вимагаєте урівноважити (я б сказав—перекрити) наші недоліки нашими досягненнями. І в цьому

Ви, звичайно, маєте рацію. Ми цю прогалину заповнимо обов'язково і не відкладаючи. Можете в цьому не сумніватися.

2) Молодь у нас різна. Є нитики, стомлені, зневірені (як-от Зенін). Є бадьорі, життєрадісні, сильні волею і нестримним прагненням добитися перемоги. Не може бути, щоб тепер, коли ми рвемо старі зв'язки в житті і будуємо нові, коли ламаються звичні шляхи й доріжки і прокладаються нові, незвичні, коли цілі групи населення, що жили в достатку, вибиваються з колії і вибувають із строю, очищаючи дорогу для мільйонів забитих і загнаних раніше людей,—не може бути, щоб молодь становила однорідну масу співчуваючих нам людей, щоб не було в ній розшарування, розколу. По-перше, серед молоді є сини багатеньких батьків. По-друге, коли навіть узяти свою (за соціальним станом) молодь, не у всякого вистачає нервів, сили, характеру, розуміння сприйняти картину грандіозної ломки старого і гарячкового будівництва нового, як картину **належного** і значить **бажаного,** мало схожу до того ж на райську ідилію «загального добробуту», яка має дати можливість «відпочити», «натішитися щастям». Зрозуміло, що при такій «головоломній метушні» у нас не може не бути стомлених, засмиканих, знощених, зневірених, таких, що відходять, нарешті—таких, що перебігають у табір ворогів. Неминучі «витрати» революції.

Основне полягає тепер у тому, що мóлоді задають тон не нитики, а наші бойові комсомольці, ядро нового, численного племені більшовиків—руйнівників капіталізму, більшовиків—будівників соціалізму,

більшовиків—визволителів усіх пригноблених і поневолених. В цьому наша сила. В цьому ж запорука нашої перемоги.

3) Це, звичайно, не значить, що ми не повинні старатися скоротити кількість тих, що ниють, хничуть, сумніваються і т. п., шляхом організованого ідейного (і всякого іншого) впливу на них. Навпаки, одно з головних завдань нашої партії, наших культурних організацій, нашої преси, наших Рад полягає в тому, щоб організувати цей вплив і добитися серйозних результатів. Тому ми (наші друзі) цілком приймаємо Ваші пропозиції:

а) організувати журнал «За рубежом» [23],

б) видати ряд популярних збірників про «Громадянську війну», залучивши до справи О. Толстого та інших художників пера.

Треба тільки додати до цього, що жодної з цих справ не можемо віддати під керівництво Радека або кого-небудь з його друзів. Справа не в добрих намірах Радека або в його сумлінності. Справа в логіці фракційної боротьби, від якої (тобто від боротьби) він і його друзі не відмовилися повністю (лишилися деякі важливі незгоди, які штовхатимуть їх на боротьбу). Історія нашої партії (і не тільки історія нашої партії) учить, що логіка речей сильніша за логіку людських намірів. Вірніше буде, коли керівництво цими справами передамо політично стійким товаришам, а Радека та його друзів залучимо як співробітників. Так буде вірніше.

4) Обміркувавши серйозно питання про організацію спеціального журналу «Про війну», ми прийшли до того, що немає зараз підстав для видання такого

журналу. Ми думаємо, що доцільніше буде трактувати питання війни (я говорю про **імперіалістичну** війну) в існуючих **політичних** журналах. Тим більше, що питання **війни** не можна відривати від питань **політики**, виразом якої є війна.

Щодо оповідань про війну, їх доведеться друкувати з великим розбором. На книжковому ринку фігурує маса художніх оповідань, які малюють «страхіття» війни і вселяють огиду до **всякої** війни (не тільки до **імперіалістичної**, але й до **всякої** іншої). Це буржуазно-пацифістські оповідання, що не мають великої ціни. Нам потрібні такі оповідання, які підводять читачів від страхіть **імперіалістичної** війни до необхідності подолання **імперіалістичних** урядів, що організовують такі війни. Крім того, ми ж не проти **всякої** війни. Ми **проти** імперіалістичної війни, як війни контрреволюційної. Але ми **за** визвольну, антиімперіалістичну, революційну війну, незважаючи на те, що така війна, як відомо, не тільки не вільна від «страхіть кровопролиття», але навіть переповнена ними.

Мені здається, що настанова Воронського, який збирається в похід проти «страхіть» війни, мало чим відрізняється від настанови буржуазних пацифістів.

5) Ви маєте цілковиту рацію, що у нас, в нашій пресі, панує велика нерозбериха в питаннях антирелігійної пропаганди. Допускаються іноді несусвітні дурниці, що ллють воду на млин ворогів. Роботи в цій галузі ще сила-силенна. Але я не встиг ще переговорити з товаришами-антирелігійниками з приводу Ваших пропозицій. Я напишу Вам з приводу цього другим разом.

6) Просьбу Камегулова задовольнити не можу. Ніколи! Крім того, який я критик, чорт мене забери!

Все.

Міцно тисну руку і бажаю Вам здоров'я.

Спасибі за привітання.

Й. Сталін

Кажуть, що Вам потрібен лікар з Росії. Чи вірно? Кого саме хочете? Напишіть—пришлемо.

Й. Ст.

17 січня 1930 р.

Друкується вперше

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЛІТИКУ ЛІКВІДАЦІЇ КУРКУЛЬСТВА, ЯК КЛАСУ

В № 16 «Красной Звезды»[24], в статті «Ліквідація куркульства, як класу», загалом безперечно правильній, є дві неточності в формулюваннях. Мені здається, що треба виправити ці неточності.

1. В статті сказано:

> «У відбудовний період ми проводили політику обмеження капіталістичних елементів міста і села. З початком реконструктивного періоду ми перейшли від політики обмеження до політики їх витіснення».

Це положення невірне. Політика обмеження капіталістичних елементів і політика витіснення їх не є дві різні політики. Це одна й та сама політика. Витіснення капіталістичних елементів села є неминучий результат і **складова** частина політики обмеження капіталістичних елементів, політики обмеження експлуататорських тенденцій куркульства. Витіснення капіталістичних **елементів** села не можна прирівнювати до витіснення куркульства, як **класу**. Витіснення капіталістичних елементів села є витіснення і подолання **окремих загонів** куркульства, які не витримали

податкового натиску, не витримали системи обмежувальних заходів Радянської влади. Зрозуміло, що політика обмеження експлуататорських тенденцій куркульства, політика обмеження капіталістичних елементів села не може не вести до витіснення окремих загонів куркульства. Тому витіснення окремих загонів куркульства не може розглядатися інакше, як неминучий результат і складова частина політики обмеження капіталістичних елементів села.

Ця політика велась у нас не тільки в період відбудови, але і в період реконструкції, але і в період після XV з'їзду (грудень 1927 р.), але і в період XVI конференції нашої партії (квітень 1929 р.), як і після цієї конференції аж до літа 1929 року, коли настала у нас смуга суцільної колективізації, коли настав **перелом** в сторону політики **ліквідації** куркульства, як **класу**.

Якщо розглянути найважливіші документи партії, починаючи хоча б з XIV з'їзду в грудні 1925 року (див. резолюцію на звіт ЦК [25]) і кінчаючи XVI конференцією в квітні 1929 року (див. резолюцію «Про шляхи піднесення сільського господарства» [26]), то не можна не помітити, що теза про «обмеження експлуататорських тенденцій куркульства» або «обмеження росту капіталізму на селі» йде завжди **поруч** з тезою про «витіснення капіталістичних елементів села», про «подолання капіталістичних елементів села».

Що це значить?

Це значить, що партія **не відокремлює** витіснення капіталістичних елементів села від політики обмеження експлуататорських тенденцій куркульства, від політики обмеження капіталістичних елементів села.

XV з'їзд партії, як і XVI конференція стоять цілком на базі політики «обмеження експлуататорських прагнень сільськогосподарської буржуазії» (резолюція XV з'їзду «Про роботу на селі»[27]), на базі політики «вжиття нових заходів, які обмежують розвиток капіталізму на селі» (див. там же), на базі політики «рішучого обмеження експлуататорських тенденцій куркуля» (див. резолюцію XV з'їзду про п'ятирічку[28]), на базі політики «наступу на куркуля» в розумінні «переходу до дальшого, більш систематичного і наполегливого обмеження куркуля і приватника» (див. там же), на базі політики «ще більш рішучого господарського витіснення» «елементів приватнокапіталістичного господарства» в місті і на селі (див. резолюцію XV з'їзду на звіт ЦК[29]).

Отже, а) не має рації автор згаданої статті, зображаючи політику обмеження капіталістичних елементів і політику їх витіснення, як дві різні політики. Факти говорять, що ми маємо тут справу з однією загальною політикою обмеження капіталізму, складовою частиною і результатом якої є витіснення окремих загонів куркульства.

Отже, б) не має рації автор згаданої статті, твердячи, що витіснення капіталістичних елементів села почалося лише в період реконструкції, в період XV з'їзду. Насправді витіснення мало місце і до XV з'їзду, в період відбудови, і після XV з'їзду, в період реконструкції. В період XV з'їзду було лише посилено політику обмеження експлуататорських тенденцій куркульства новими додатковими заходами, в зв'язку з чим повинно було посилитись і витіснення окремих загонів куркульства.

2. В статті сказано:

«Політика ліквідації куркульства, як класу, цілком випливає з політики витіснення капіталістичних елементів, будучи продовженням цієї політики на новому етапі».

Це положення неточне і тому—невірне. Зрозуміло, що політика ліквідації куркульства, як класу, не могла впасти з неба. Вона була підготовлена всім попереднім періодом обмеження, а значить і витіснення капіталістичних елементів села. Але це ще не значить, що вона не відрізняється **докорінно** від політики обмеження (і витіснення) капіталістичних елементів села, що вона є нібито **продовженням** політики обмеження. Говорити так, як говорить наш автор,— значить заперечувати наявність **перелому** в розвитку села з літа 1929 року. Говорити так—значить заперечувати той факт, що ми проробили за цей період **поворот** в політиці нашої партії на селі. Говорити так—значить створити деяке ідеологічне укриття для правих елементів нашої партії, які чіпляються тепер за рішення XV з'їзду проти **нової** політики партії так само, як чіплявся у свій час Фрумкін за рішення XIV з'їзду проти політики насадження колгоспів і радгоспів.

З чого виходив XV з'їзд, проголошуючи посилення політики обмеження (і витіснення) капіталістичних елементів села? З того, що, незважаючи на це обмеження куркульства, куркульство, **як клас, все ж має залишитися** до якогось часу. **На цій підставі** XV з'їзд залишив у силі закон про оренду землі, прекрасно знаючи, що орендарями в своїй масі є куркулі. **На цій підставі** XV з'їзд залишив у силі закон

про наймання праці на селі, зажадавши його точного проведення в життя. **На цій підставі** була ще раз проголошена недопустимість розкуркулювання. Чи суперечать ці закони і ці постанови політиці **обмеження** (і витіснення) капіталістичних елементів села? Безумовно, **ні.** Чи суперечать ці закони і ці постанови політиці **ліквідації** куркульства, як класу? Безумовно, **так!** Значить, ці закони і ці постанови доведеться тепер відкласти набік в районах суцільної колективізації, сфера поширення якої росте не днями, а годинами. А втім, вони уже відкладені набік самим ходом колгоспного руху в районах суцільної колективізації.

Чи можна після цього твердити, що політика ліквідації куркульства, як класу, є **продовження** політики обмеження (і витіснення) капіталістичних елементів села? Ясно, що не можна.

Автор згаданої статті забуває, що не можна витіснити клас куркульства, як клас, заходами податкового і всякого іншого обмеження, **залишаючи** в руках цього класу знаряддя виробництва з правом вільного користування землею і **зберігаючи** в нашій практиці закон про наймання праці на селі, закон про оренду, заборону розкуркулювання. Автор забуває, що при політиці обмеження експлуататорських тенденцій куркульства можна розраховувати на витіснення лише окремих загонів куркульства, що не суперечить, а навпаки, передбачає **залишення** до якогось часу куркульства, як класу. Щоб витіснити куркульство, як клас, для цього недосить політики обмеження і витіснення окремих його загонів. Щоб витіснити куркульство, як клас, треба **зломити** у

відкритому бою опір цього класу і **позбавити** його виробничих джерел існування і розвитку (вільне користування землею, знаряддя виробництва, оренда, право наймання праці і т. д.).

Це і є **поворот** до політики ліквідації куркульства, як класу. Без цього розмови про витіснення куркульства, як класу, є пусте базікання, угодне і вигідне лише правим ухильникам. Без цього немислима ніяка серйозна, а тим більше суцільна колективізація села. Це добре зрозуміли бідняки і середняки нашого села, які громлять куркульство і здійснюють суцільну колективізацію. Цього не розуміють ще, як видно, деякі наші товариші.

Отже, нинішня політика партії на селі є не **продовження** старої політики, а **поворот** від старої політики **обмеження** (і витіснення) капіталістичних елементів села до нової політики **ліквідації** куркульства, як класу.

«Красная Звезда» № 18,
21 січня 1930 р.
Підпис: Й. Сталін

ВІДПОВІДЬ ТОВАРИШАМ СВЕРДЛОВЦЯМ[30]

I

ПИТАННЯ СВЕРДЛОВЦІВ

1. В тезах про тактику РКП(б), прийнятих III конгресом Комінтерну[31], Ленін говорив про наявність в Радянській Росії двох основних класів.

Тепер ми говоримо про ліквідацію куркульства і нової буржуазії—як класу.

Чи значить це, що за час непу у нас склався третій клас?

2. У своєму виступі на з'їзді аграрників-марксистів Ви сказали: «Якщо ми додержуємось непу, то тому, що вона служить справі соціалізму. А коли вона перестане служити справі соціалізму, ми її відкинемо к чорту». Як розуміти це «відкидання» і яким способом воно станеться?

3. Як треба буде партії в міру вирішальних успіхів колективізації і ліквідації куркульства, як класу, змінити лозунг, який визначає тепер взаємовідношення пролетаріату і різних верств селянства: «Уміти досягати угоди з середнім селянином—ні на хвилину не відмовляючись від боротьби з куркулем і міцно спираючись тільки на бідноту» **(Ленін)**[32]?

4. Якими методами повинна здійснюватися ліквідація куркульства, як класу?

5. Чи не приведе здійснення одночасно двох лозунгів: один для районів суцільної колективізації— ліквідація куркуля, як класу, і другий для районів, де нема суцільної колективізації—обмеження і витіснення куркуля, до того, що в останніх районах куркуль самоліквідується (розтринькає майно, засоби виробництва)?

6. Який вплив ліквідація куркульства, як класу, і загострення класової боротьби у нас, економічна криза і піднесення революційної хвилі в капіталістичних країнах можуть мати на тривалість «передишки»?

7. Як Ви дивитесь на можливість переростання наявного зараз революційного піднесення в капіталістичних країнах у безпосередньо революційну ситуацію?

8. Як треба підійти до оцінки тих нових зрушень в робітничому класі, які характеризуються рішенням цілих цехів вступити в ряди партії, з точки зору дальших взаємовідносин партії і робітничого класу?

9. В зв'язку з величезним розмахом колгоспного руху на порядок денний ставиться питання про розширення партійної організації на селі. Якою повинна бути наша політика щодо меж цього розширення і щодо прийому в партію різних груп колгоспників?

10. Як Ви ставитесь до спорів, що відбуваються серед економістів у найважливіших проблемах політичної економії?

II

ВІДПОВІДЬ ТОВАРИША СТАЛІНА

В першому питанні. Ленін говорив про два **основні** класи. Але він знав, звичайно, про існування третього, капіталістичного класу (куркулі, міська капіталістична буржуазія). Куркулі і міська капіталістична буржуазія, звичайно, не «склались», як клас, лише після запровадження непу. Вони існували і до непу, причому існували, як клас **другорядний.** Неп на перших стадіях розвитку полегшила певною мірою ріст цього класу. Але вона ще більше допомогла ростові соціалістичного сектора. Перехід партії в наступ по всьому фронту різко повертає справу в сторону підриву і знищення класу сільських і почасти міських капіталістів.

Для точності слід зауважити, що партія не давала вказівки поширити лозунг ліквідації куркульства, як класу, на нову, міську буржуазію. Треба бачити різницю між непманами, які давно вже позбавлені в основному **виробничої** бази і не мають через це скільки-небудь серйозної ваги в нашому господарському житті, і куркулями, які до останнього часу мали величезну господарську вагу на селі і яких ми **тепер тільки** позбавляємо їх **виробничої** бази.

Мені здається, що деякі наші організації забувають про цю різницю і допускають помилку, намагаючись «доповнити» лозунг ліквідації куркульства, як класу, лозунгом ліквідації міської буржуазії.

В другому питанні. Відому фразу в моїй промові на з'їзді аграрників-марксистів треба розуміти так, що ми «відкинемо неп к чорту», коли вже не будемо потребувати допущення певної свободи приватної

торгівлі, коли таке допущення даватиме лише мінусні результати, коли ми дістанемо можливість налагодити господарські зв'язки між містом і селом через свої торговельні організації, без приватної торгівлі з її приватним оборотом, з її допущенням певного пожвавлення капіталізму.

В третьому питанні. Зрозуміло, що в міру охоплення колективами більшості районів СРСР куркульство ліквідуватиметься,—отже, відпадатиме ця частина формули Ілліча. Щодо середняків і бідняків у колгоспах, то в міру машинізації і тракторизації колгоспів вони зливатимуться в єдиний загін працівників колективізованого села. Відповідно до цього мають зникнути в майбутньому в наших лозунгах поняття «середняк», «бідняк».

В четвертому питанні. Основним методом здійснення ліквідації куркульства, як класу, є метод масової колективізації. Всі інші заходи повинні бути пристосовані до цього основного методу. Все, що суперечить цьому методові або ослабляє його значення, повинно бути відкинуте.

В п'ятому питанні. Не можна зображати лозунги «ліквідація куркульства, як класу» і «обмеження куркульства», як два **самостійні і рівноправні** лозунги. З часу переходу на політику ліквідації куркульства, як класу, цей останній лозунг став **головним** лозунгом, а лозунг обмеження куркульства в районах без суцільної колективізації перетворився з самостійного лозунга в лозунг **підсобний**, в лозунг **допоміжний** щодо головного лозунга, в лозунг, який полегшує в цих останніх районах підготовку умов для переходу до головного лозунга. Становище лозунга «обме-

ження куркульства», як бачите, докорінно змінилося в нинішніх нових умовах в порівнянні з тим становищем, яке він займав рік тому і раніше.

Слід зауважити, що деякі органи нашої преси не враховують, на жаль, цієї особливості.

Можливо й імовірно, що в районах без суцільної колективізації певна частина куркульства, чекаючи розкуркулювання, буде «самоліквідуватися», «розтринькає майно і засоби виробництва». Проти цього, звичайно, треба боротися. Але з цього зовсім не виходить, що ми повинні допустити розкуркулювання не як частину справи колективізації, а як самостійну справу, що проводиться до і без колективізації. Допустити це значило б підмінити політику **усуспільнення** в колгоспах конфіскованого куркульського майна політикою **дільби** цього майна для особистого збагачення окремих селян. Така підміна була б кроком назад, а не вперед. Проти «розтринькування» куркульського майна є тільки один засіб— посилити роботу по колективізації в районах без суцільної колективізації.

В шостому питанні. Перелічені вами засоби й умови **можуть** значно скоротити строки «передишки». Але вони безумовно **повинні** посилити і умножити засоби нашої оборони. Дуже багато залежить тут від міжнародного становища, від росту суперечностей в таборі міжнародного капіталізму, від дальшого розгортання міжнародної економічної кризи. Але це інше питання.

В сьомому питанні. Не можна проводити непрохідну грань між «революційним піднесенням» і «безпосередньо революційною ситуацією». Не можна

говорити: «до цієї межі ми маємо революційне піднесення, а за межею—стрибок в безпосередньо революційну ситуацію». Так можуть ставити питання тільки схоластики. Перше звичайно «непомітно» переходить в другу. Завдання полягає в тому, щоб **тепер же** готувати пролетаріат до рішучих революційних боїв, **не дожидаючись** моменту «настання» так званої безпосередньо революційної ситуації.

У восьмому питанні. Бажання цілих цехів і навіть заводів вступити в партію є ознака величезного революційного піднесення мільйонних мас робітничого класу, ознака правильності політики партії, ознака громогласного схвалення цієї політики широкими масами робітничого класу. Проте з цього зовсім не виходить, що ми повинні прийняти в партію всіх, хто бажає вступити в неї. В цехах і на заводах є всякі люди, аж до шкідників. Тому партія повинна зберегти в силі випробуваний метод **індивідуального** підходу до кожного, хто бажає вступити в партію, і **індивідуального** прийому в партію. Нам потрібна не тільки кількість, але і якість.

В дев'ятому питанні. Само собою зрозуміло, що ріст партійних рядів у колгоспах ітиме більш-менш швидким темпом. Бажано, щоб усі найбільш загартовані в боротьбі з куркульством елементи колгоспного руху, особливо з наймитів і бідноти, знайшли застосування своїх сил в рядах партії. При цьому, зрозуміло, що індивідуальний підхід і індивідуальний прийом у партію повинен бути застосований тут з особливою наполегливістю.

В десятому питанні. Мені здається, що в спорах між економістами є багато схоластичного і

надуманого. Коли відкинути геть лушпиння спорів, то основні помилки сторін, які спорять, полягають ось у чому:

а) ні одна з сторін не зуміла застосувати як слід метод боротьби на два фронти: як проти «рубінізму», так і проти «механіцизму»;[33]

б) обидві сторони відійшли від основних питань радянської економіки і світового імперіалізму в сферу талмудизованих абстракцій, убивши, таким чином, два роки роботи на абстрактні теми, звичайно, на догоду і на вигоду наших ворогів.

З комуністичним привітом

Й. Сталін

9 лютого 1930 р.

*«Правда» № 40,
10 лютого 1930 р.*

ЗАПАМОРОЧЕННЯ ВІД УСПІХІВ

До питань колгоспного руху

Про успіхи Радянської влади в галузі колгоспного руху говорять тепер усі. Навіть вороги змушені визнати наявність серйозних успіхів. А успіхи ці, дійсно, великі.

Це факт, що на 20 лютого ц. р. уже колективізовано 50% селянських господарств по СРСР. Це значить, що ми **перевиконали** п'ятирічний план колективізації на 20 лютого 1930 року більш ніж удвоє.

Це факт, що на 28 лютого цього року колгоспи **встигли уже** зсипати насіння для ярових посівів більш як 36 мільйонів центнерів, тобто більш як 90% плану, тобто близько 220 мільйонів пудів. Не можна не визнати, що збір 220 мільйонів пудів насіння по самій тільки колгоспній лінії—після успішного виконання хлібозаготівельного плану—є величезне досягнення.

Про що все це говорить?

Про те, що **корінний поворот села до соціалізму можна вважати уже забезпеченим.**

Немає потреби доводити, що успіхи ці мають величезне значення для долі нашої країни, для всього робітничого класу, як керівної сили нашої країни,

нарешті, для самої партії. Не кажучи вже про прямі практичні результати, вони, ці успіхи, мають величезне значення для внутрішнього життя самої партії, для виховання нашої партії. Вони вселяють в нашу партію дух бадьорості і віри в свої сили. Вони озброюють робітничий клас вірою в перемогу нашої справи. Вони підводять до нашої партії нові мільйонні резерви.

Звідси завдання партії: **закріпити** досягнуті успіхи і планомірно **використати** їх для дальшого просування вперед.

Але успіхи мають і свою тіньову сторону, особливо коли вони дістаються порівняно «легко», в порядку, так би мовити, «несподіванки». Такі успіхи іноді прищеплюють дух зарозумілості і зазнайства: «Ми все можемо!», «Нам усе ніпочому!». Вони, ці успіхи, нерідко п'янять людей, причому у людей починає запаморочуватись голова від успіхів, втрачається почуття міри, втрачається здатність розуміти дійсність, з'являється прагнення переоцінити свої сили і недооцінити сили противника, з'являються авантюристські спроби «в два счёта» розв'язати всі питання соціалістичного будівництва. Тут уже не дбають про те, щоб **закріпити** досягнуті успіхи і планомірно **використати** їх для дальшого просування вперед. Навіщо нам закріпляти досягнуті успіхи,— ми й так зуміємо добігти «в два счёта» до повної перемоги соціалізму: «Ми все можемо!», «Нам усе ніпочому!».

Звідси завдання партії: повести рішучу боротьбу з цими небезпечними й шкідливими для справи настроями і вигнати їх геть з партії.

Не можна сказати, щоб ці небезпечні й шкідливі для справи настрої були скільки-небудь широко розповсюджені в рядах нашої партії. Але вони, ці настрої, все ж є в нашій партії, причому немає підстав твердити, що вони не будуть посилюватись. І якщо вони, ці настрої, набудуть у нас прав громадянства, то можна не сумніватися, що справа колгоспного руху буде значно ослаблена і небезпека зриву цього руху може стати реальністю.

Звідси завдання нашої преси: систематично викривати ці і подібні їм антиленінські настрої.

Кілька фактів.

1. Успіхи нашої колгоспної політики пояснюються між іншим тим, що вона, ця політика, спирається на **добровільність** колгоспного руху і **врахування різноманітності умов** у різних районах СРСР. Не можна насаджувати колгоспи силою. Це було б безглуздо і реакційно. Колгоспний рух повинен спиратися на активну підтримку з боку основних мас селянства. Не можна механічно пересаджувати зразки колгоспного будівництва в розвинених районах у райони нерозвинені. Це було б безглуздо і реакційно. Така «політика» одним ударом розвінчала б ідею колективізації. Треба пильно враховувати різноманітність умов у різних районах СРСР при визначенні темпу і методів колгоспного будівництва.

В колгоспному русі попереду всіх районів стоять у нас зернові райони. Чому?

Тому, по-перше, що в цих районах є у нас найбільша кількість зміцнілих уже радгоспів і колгоспів, завдяки яким селяни мали можливість переконатися в силі і значенні нової техніки, в силі

і значенні нової, колективної організації господарства.

Тому, по-друге, що ці райони мають за собою дворічну школу боротьби з куркульством під час хлібозаготівельних кампаній, що не могло не полегшити справу колгоспного руху.

Тому, нарешті, що ці райони найпосиленіше постачалися за останні роки найкращими кадрами з промислових центрів.

Чи можна сказати, що ці особливо сприятливі умови є також і в інших районах, наприклад, у споживчих районах, як-от наші північні області, або в районах все ще відсталих національностей, як-от, скажемо, Туркестан?

Ні, не можна цього сказати.

Ясно, що принцип врахування різноманітності умов у різних районах СРСР поряд з принципом добровільності є однією з найсерйозніших передумов здорового колгоспного руху.

А що іноді буває у нас на ділі? Чи можна сказати, що принцип добровільності і врахування місцевих особливостей не порушується в ряді районів? Ні, не можна цього сказати, на жаль. Відомо, наприклад, що в ряді північних районів споживчої смуги, де сприятливих умов для негайної організації колгоспів порівняно менше, ніж у зернових районах, стараються нерідко **підмінити** підготовчу роботу по організації колгоспів чиновницьким декретуванням колгоспного руху, паперовими резолюціями про ріст колгоспів, організацією паперових колгоспів, яких ще немає в дійсності, але про «існування» яких є купа хвастливих резолюцій.

Або візьмемо деякі райони Туркестану, де сприятливих умов для негайної організації колгоспів ще менше, ніж у північних областях споживчої смуги. Відомо, що в ряді районів Туркестану були вже спроби «догнати і перегнати» передові райони СРСР шляхом погрози військовою силою, шляхом погрози позбавити поливної води і промтоварів тих селян, які не хочуть поки що йти в колгоспи.

Що може бути спільного між цією «політикою» унтера Пришибеєва і політикою партії, яка спирається на добровільність і врахування місцевих особливостей у справі колгоспного будівництва? Ясно, що між ними нема і не може бути нічого спільного.

Кому потрібні ці викривлення, це чиновницьке декретування колгоспного руху, ці недостойні погрози щодо селян? Нікому, крім наших ворогів!

До чого вони можуть привести, ці викривлення? До посилення наших ворогів і до розвінчання ідей колгоспного руху.

Чи не ясно, що автори цих викривлень, які вважають себе «лівими», насправді ллють воду на млин правого опортунізму?

2. Одно з величезних достоїнств політичної стратегії нашої партії полягає в тому, що вона вміє вибирати в кожний даний момент **основну ланку** руху, вчепившись за яку вона тягне потім весь ланцюг до однієї загальної мети для того, щоб добитися розв'язання завдання. Чи можна сказати, що партія уже вибрала основну ланку колгоспного руху в системі колгоспного будівництва? Так, можна і треба.

В чому полягає вона, ця основна ланка?

Може в **товаристві для спільного обробітку землі?** Ні, не в цьому. Товариства для спільного обробітку землі, де засоби виробництва ще не усуспільнені, становлять уже пройдений ступінь колгоспного руху.

Може в **сільськогосподарській комуні?** Ні, не в комуні. Комуни становлять поки що поодиноке явище в колгоспному русі. Для сільськогосподарських комун, як **переважної** форми, де усуспільнено не тільки виробництво, але й розподіл, умови ще не назріли.

Основну ланку колгоспного руху, його **переважну** форму в даний момент, за яку треба тепер ухопитися, становить **сільськогосподарська артіль.**

В **сільськогосподарській артілі** усуспільнені основні засоби виробництва, головним чином, по зерновому господарству: праця, землекористування, машини та інший реманент, робоча худоба, господарські будівлі. В ній **не усуспільнюються:** присадибні землі (дрібні городи, садки), житлові будівлі, певна частина молочної худоби, дрібна худоба, домашня птиця і т. д.

Артіль є **основною ланкою колгоспного руху** тому, що вона є найбільш доцільна форма розв'язання зернової проблеми. А зернова проблема є **основною ланкою в системі всього сільського господарства** тому, що без її розв'язання неможливо розв'язати ні проблему тваринництва (дрібного і великого), ні проблему технічних і спеціальних культур, які дають основну сировину для промисловості. Ось чому сільськогосподарська артіль є в даний момент основною ланкою в системі колгоспного руху.

З цього виходить «Примірний статут» колгоспів, остаточний текст якого публікується сьогодні *.

З цього ж повинні виходити наші партійні і радянські працівники, один з обов'язків яких полягає в тому, щоб вивчити цей статут по суті і проводити його в життя до кінця.

Така є настанова партії в даний момент.

Чи можна сказати, що ця настанова партії проводиться в життя без порушень і перекручень? Ні, не можна цього сказати, на жаль. Відомо, що в ряді районів СРСР, де боротьба за існування колгоспів далеко ще не закінчена і де артілі ще не закріплені, є спроби вискочити за рамки артілі і перестрибнути відразу до сільськогосподарської комуни. Артіль ще не закріплена, а вони вже «усуспільнюють» житлові будівлі, дрібну худобу, домашню птицю, причому «усуспільнення» це вироджується в паперово-бюрократичне декретування, бо немає ще в наявності умов, які роблять необхідним таке усуспільнення. Можна подумати, що зернова проблема уже розв'язана в колгоспах, що вона становить уже пройдений ступінь, що основним завданням в даний момент є не розв'язання зернової проблеми, а розв'язання проблеми тваринництва і птахівництва. Постає питання, кому потрібна ця головотяпська «робота» по звалюванню в одну купу різних форм колгоспного руху? Кому потрібне це безглузде і шкідливе для справи забігання вперед? Дратувати селянина-колгоспника «усуспільненням» житлових будівель, всієї молочної худоби, всієї дрібної худоби, домашньої птиці,

---

* «Правда», 2 березня 1930 р.

коли зернова проблема ще **не розв'язана,** коли артільна форма колгоспів ще **не закріплена,**—хіба не ясно, що така «політика» може бути угодною і вигідною лише нашим заклятим ворогам?

Один з таких завзятих «усуспільнювачів» доходить навіть до того, що дає наказ по артілі, де він пропонує «взяти на облік в триденний строк все поголів'я домашньої птиці кожного господарства», встановити посаду спеціальних «командирів» по обліку і нагляду, «зайняти в артілі командні висоти», «командувати соціалістичним боєм, не покидаючи постів» і—ясна річ—затиснути всю артіль в кулак.

Що це—політика керівництва колгоспом чи політика його **розкладу і дискредитації?**

Я вже не кажу про тих, з дозволу сказати, «революціонерів», які справу організації артілі **починають** зняттям з церков дзвонів. Зняти дзвони,—подумаєш яка ррреволюційність!

Як могли виникнути в нашому середовищі ці головотяпські вправи щодо «усуспільнення», ці сміховинні спроби перестрибнути через самих себе, спроби, які мають на меті обійти класи і класову боротьбу, а на ділі ллють воду на млин наших класових ворогів?

Вони могли виникнути лише в атмосфері наших «легких» і «несподіваних» успіхів на фронті колгоспного будівництва.

Вони могли виникнути лише в результаті головотяпських настроїв у рядах однієї частини партії: «Ми все можемо!», «Нам усе ніпочому!».

Вони могли виникнути лише в результаті того, що у деяких наших товаришів запаморочилась голова

від успіхів, і вони втратили на хвилинку ясність розуму і тверезість погляду.

Щоб виправити лінію нашої роботи в галузі колгоспного будівництва, **треба покласти край цим настроям.**

В цьому тепер одно з чергових завдань партії.

Мистецтво керівництва є серйозна справа. Не можна відставати від руху, бо відстати—значить відірватися від мас. Але не можна й забігати вперед, бо забігти вперед—значить втратити маси і ізолювати себе. Хто хоче керувати рухом і зберегти разом з тим зв'язки з мільйонними масами, той повинен вести боротьбу на два фронти—і проти тих, що відстають, і проти тих, що забігають вперед.

Партія наша сильна і непереможна тому, що, керуючи рухом, вона вміє зберігати і множити свої зв'язки з мільйонними масами робітників та селян.

«Правда» № 60,
2 березня 1930 р.
Підпис: Й. Сталін

ЛИСТ ТОВ. БЕЗИМЕНСЬКОМУ

Тов. Безименський!

Пишу з запізненням.

Я не знавець літератури і, звичайно, не критик. Проте з огляду на Ваші наполягання можу висловити Вам свою особисту думку.

Читав і «Постріл» і «День нашого життя». Нічого ні «дрібнобуржуазного», ні «антипартійного» в цих творах немає. І те, і друге, особливо «Постріл», можна вважати зразками революційного пролетарського мистецтва для даного часу.

Правда, є в них деякі залишки комсомольського авангардизму. Читаючи ці твори, недосвідченому читачеві може навіть здатися, що не партія виправляє помилки молоді, а навпаки. Але не ця хиба становить основну рису, пафос цих творів. Їх пафос полягає в загостренні питання на хибах наших апаратів і в глибокій вірі в можливість виправлення цих хиб. В цьому головне і в «Пострілі» і в «Дні нашого

життя». В цьому ж їх основне достоїнство. А це достоїнство з лихвою перекриває і залишає далеко в тіні їх маленькі хиби, які, мені здається, відходять в минуле.

З ком. привітом

Й. Сталін

19 березня 1930 р.

Друкується вперше

ВІДПОВІДЬ ТОВАРИШАМ КОЛГОСПНИКАМ

З газет відомо, що стаття Сталіна «Запаморочення від успіхів» * і відома постанова ЦК «Про боротьбу з викривленнями партлінії в колгоспному русі» [34] викликали численні відгуки в рядах практиків колгоспного руху. В зв'язку з цим я одержав за останній час ряд листів від товаришів колгоспників з вимогою відповісти на поставлені там питання. Мій обов'язок був відповісти на листи в порядку приватного листування. Але це виявилось неможливим, тому що більше половини листів було одержано без зазначення адреси їх авторів (забули прислати адреси). Тимчасом питання, зачеплені в листах, становлять величезний політичний інтерес для всіх наших товаришів. Крім того, зрозуміло, що я не міг лишити без відповіді і тих товаришів, які забули прислати свої адреси. Через це я став перед необхідністю відповісти на листи товаришів колгоспників відкрито, тобто в пресі, взявши з них всі потрібні для справи питання. Я тим охочіше пішов на це діло, що мав відносно цього пряме рішення ЦК.

---

* Див. цей том, стор. 190 — 198. *Ред.*

Перше питання. В чому полягає **корінь** помилок у селянському питанні?

Відповідь. В неправильному підході до середняка. В допущенні насильства в галузі господарських відносин з середняком. В забутті того, що господарська змичка з середняцькими масами повинна будуватися не на основі насильствених заходів, а на основі угоди з середняком, на основі союзу з середняком. В забутті того, що основою колгоспного руху в даний момент є союз робітничого класу і бідноти з середняком проти капіталізму взагалі, проти куркульства особливо.

Поки наступ вівся проти куркульства в єдиному фронті з середняком, усе йшло добре. Але коли деякі наші товариші, сп'янілі від успіхів, стали непомітно сповзати з шляху наступу на куркуля на шлях боротьби з середняком, коли вони, в гонитві за високим процентом колективізації, стали застосовувати до середняка насильство, позбавляючи його виборчого права, «розкуркулюючи» і експропріюючи його,— наступ став викривлятися, єдиний фронт з середняком став підриватися, і, ясна річ, куркуль дістав можливість спробувати знов стати на ноги.

Забули, що насильство, необхідне і корисне в справі боротьби з нашими класовими ворогами, недопустиме і згубне щодо середняка, який є нашим союзником.

Забули, що кавалерійські наскоки, необхідні і корисні для розв'язання завдань военного характеру, непридатні і згубні при розв'язанні завдань колгоспного будівництва, яке організується до того ж у союзі з середняком.

В цьому корінь помилок у селянському питанні.

Ось що говорить Ленін з приводу господарських відносин з середняком:

«Найбільше ми повинні грунтуватися на тій істині, що тут методами насильства по самій суті справи нічого не можна досягти. Тут економічне завдання стоїть зовсім інакше. Тут немає тієї верхівки, яку можна зрізати, залишивши весь фундамент, всю будову. Тієї верхівки, якою в місті були капіталісти, тут немає. **Діяти тут насильством, значить погубити всю справу... Немає нічого безглуздішого, як сама думка про насильство в галузі господарських відносин середнього селянина»** (т. XXIV, стор. 168).

Далі:

«**Насильство щодо середнього селянства являє собою величезну шкоду.** Це — верства численна, багатомільйонна. Навіть в Європі, де ніде вона не досягає такої сили, де гігантськи розвинена техніка і культура, міське життя, залізниці, де найлегше було б думати про це, — ніхто, ні один з найреволюційніших соціалістів не пропонував насильствених заходів щодо середнього селянства» (т. XXIV, стор. 167).

Здається, ясно.

Друге питання. Які головні помилки в колгоспному русі?

Відповідь. Їх, цих помилок, принаймні, три.

1) Порушили ленінський принцип добровільності при побудові колгоспів. Порушили основні вказівки партії і примірний статут сільськогосподарської артілі про добровільність колгоспного будівництва.

Ленінізм учить, що селян треба переводити на рейки колективного господарства порядком добровільності, шляхом переконування в перевагах громадського, колективного господарства перед господарством одноосібним. Ленінізм учить, що переконати

селян у перевагах колективного господарства можна лише в тому разі, коли буде **показано** їм і **доведено** на ділі, на досвіді, що колгосп кращий за одноосібне господарство, що він вигідніший за одноосібне господарство, що колгосп дає вихід селянинові, біднякові і середнякові, з нужди і злиднів. Ленінізм учить, що поза цими умовами колгоспи не можуть бути міцними. Ленінізм учить, що всяка спроба нав'язати силою колгоспне господарство, всяка спроба насадити колгоспи порядком примусу може дати лише негативні результати, може лише відштовхнути селян від колгоспного руху.

І дійсно, поки цього основного правила додержували, колгоспний рух давав успіх за успіхом. Але деякі наші товариші, сп'янілі від успіхів, стали нехтувати цим правилом, стали проявляти надмірну поспішливість і, в гонитві за високим процентом колективізації, стали насаджувати колгоспи примусовим порядком. Недивно, що негативних результатів такої «політики» не довелося довго ждати. Нашвидку виниклі колгоспи стали так само швидко танути, як швидко вони виникли, а частина селянства, яка вчора ще ставилась до колгоспів з величезним довір'ям, стала відвертатися від них.

В цьому перша і головна помилка в колгоспному русі.

Ось що говорить Ленін з приводу добровільності колгоспного будівництва:

«Зараз наше завдання — перехід до **громадського** обробітку землі, перехід до **великого** спільного господарства. Але ніяких примусів з боку Радянської влади бути не може; ніякий закон до цього не примушує. Сільськогосподарська **комуна** засно-

вується **добровільно,** перехід до **громадського обробітку** землі може бути тільки **добровільним,** ні найменшого примусу щодо цього з боку робітничо-селянського уряду не може бути, і законом не допускається. Коли б хто-небудь з вас такі примуси спостерігав, то ви повинні знати, що це — **зловживання,** що це — порушення закону, яке ми всіма силами стараємось виправити і будемо виправляти» * (т. XXIV, стор. 43).

Далі:

«Лише в тому разі, коли вдасться на ділі **показати** селянам переваги громадського, колективного, товариського, артільного обробітку землі, лише, коли вдасться допомогти селянинові, з допомогою товариського, артільного господарства, тоді тільки робітничий клас, що тримає в своїх руках державну владу, дійсно доведе селянинові свою правоту, дійсно приверне на свою сторону міцно і по-справжньому багатомільйонну селянську масу. Тому значення всякого роду заходів для сприяння товариському, артільному землеробству важко переоцінити. Ми маємо мільйони розкиданих, розпорошених у глушині сіл, окремих господарств... Лише коли **практично, на досвіді,** близькому для селян, буде **доведено,** що перехід до товариського, артільного землеробства необхідний і можливий, лише тоді ми матимемо право сказати, що в такій величезній селянській країні, як Росія, на шляху соціалістичного землеробства зроблено серйозний крок» * (т. XXIV, стор. 579 — 580).

Нарешті, ще одно місце з праць Леніна:

«Заохочуючи товариства всякого роду, а також сільсько-господарські комуни середніх селян, представники Радянської влади не повинні допускати **ні найменшого примусу** при створенні їх. Лише ті об'єднання цінні, які проведені самими селянами з їх вільного почину і вигоди яких перевірені ними на практиці. **Надмірна поспішливість в цій справі шкідлива,** бо може лише посилювати упередження середнього селянства проти

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

нововведень. Ті представники Радянської влади, які дозволяють собі застосовувати не тільки прямий, але хоча б і посередній примус, з метою приєднання селян до комун, повинні притягатися до найсуворішої відповідальності і усуватися від роботи на селі» * (т. XXIV, стор. 174).

Здається, ясно.

Навряд чи треба доводити, що партія проводитиме ці вказівки Леніна з усією суворістю.

2) Порушили ленінський принцип врахування різноманітності умов у різних районах СРСР стосовно до колгоспного будівництва. Забули, що в СРСР є найрізноманітніші області з різним економічним укладом і рівнем культури. Забули, що серед цих областей є передові, середні і відсталі області. Забули, що темпи колгоспного руху і методи колгоспного будівництва **не можуть бути однаковими** для цих, далеко не однакових областей.

«Було б помилкою, — говорить Ленін, — коли б ми просто по шаблону списували декрети для всіх місць Росії, коли б більшовики-комуністи, радянські працівники на Україні і на Дону, стали без розбору, огулом поширювати їх на інші області»... бо «ми ні в якому разі не зв'язуємо себе одноманітним шаблоном, не вирішуємо раз назавжди, що наш досвід, досвід центральної Росії, можна цілком перенести на всі окраїни» (т. XXIV, стор. 125—126).

Ленін говорить далі, що:

«Центральну Росію, Україну, Сибір шаблонізувати, підпорядковувати певному шаблонові буде величезним безглуздям» (т. XXVI, стор. 243).

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Нарешті, Ленін зобов'язує комуністів Кавказу, щоб вони

«зрозуміли **своєрідність їх становища, становища їх республік, на відміну від становища і умов РСФРР, зрозуміли необхідність не копіювати нашу тактику, а обдумано видозмінювати її стосовно до відмінності конкретних умов»** (т. XXVI, стор. 191).

Здається, ясно.

На підставі цих вказівок Леніна ЦК нашої партії в своїй постанові «Про темп колективізації» (див. «Правду» від 6 січня 1930 р.[35]) розбив області СРСР, з точки зору темпів колективізації, на три групи, з яких Північний Кавказ, Середня Волга і Нижня Волга можуть в основному закінчити колективізацію весною 1931 року, інші зернові області (Україна, Центрально-Чорноземна область, Сибір, Урал, Казахстан і т. д.) можуть її закінчити в основному весною 1932 року, а решта областей можуть розтягнути колективізацію до кінця п'ятирічки, тобто до 1933 року.

А що вийшло на ділі? Виявилось, що деякі наші товариші, захоплені першими успіхами колгоспного руху, спокійнісінько забули і про вказівки Леніна, і про постанову ЦК. Московська область, в гарячковій гонитві за дутими цифрами колективізації, стала орієнтувати своїх працівників на закінчення колективізації весною 1930 року, хоч вона мала в своєму розпорядженні не менше трьох років (кінець 1932 р.). Центрально-Чорноземна область, не бажаючи «відстати від інших», стала орієнтувати своїх працівників на закінчення колективізації до першої половини 1930 року, хоч вона мала в своєму розпорядженні не менше двох років (кінець 1931 р.). А закавказці

й туркестанці, в своєму завзятті «догнати і перегнати» передові райони, стали орієнтуватися на закінчення колективізації в «найкоротший строк», хоч вони мали в своєму розпорядженні цілих чотири роки (кінець 1933 р.).

Зрозуміло, що при такому скороспішному «темпі» колективізації райони, менш підготовлені до колгоспного руху, в своєму завзятті «перегнати» райони більш підготовлені, були змушені пустити в хід посилений адміністративний натиск, намагаючись надолужити відсутні фактори швидкого темпу колгоспного руху своїм власним адміністративним запалом. Результати відомі. Всім відома та нерозбериха, яка вийшла в цих областях і яку довелося потім розплутувати в порядку втручання ЦК.

В цьому друга помилка в колгоспному русі.

3) Порушили ленінський принцип недопустимості перестрибування через незавершену форму руху стосовно до колгоспного будівництва. Порушили ленінський принцип — не обганяти розвиток мас, не декретувати рух мас, не відриватися від мас, а рухатися разом з масами і рухати їх вперед, підводячи їх до наших лозунгів і полегшуючи їм переконуватися на своєму власному досвіді в правильності наших лозунгів.

«Коли петроградський пролетаріат і солдати петроградського гарнізону брали владу, — говорить Ленін, — вони прекрасно знали, що для будівництва на селі зустрінуться великі утруднення, що тут треба йти більш поступово, що тут **намагатися запроваджувати декретами,** узаконеннями **громадський обробіток** землі було б **величезним безглуздям,** що на це могло піти мізерне число свідомих, а величезна більшість селян цього завдання не ставила. І тому ми обмежувались тим, що абсолютно необхідне

в інтересах розвитку революції: ні в якому разі **не обганяти розвитку мас,** а дожидатися, поки з власного досвіду цих мас, **з** їх власної боротьби виросте рух вперед» * (т. XXIII, стор. 252).

Виходячи з цих вказівок Леніна, ЦК у відомій своїй постанові «Про темп колективізації» (див. «Правду» від 6 січня 1930 р.) визнав, що

а) головною формою колгоспного руху в даний момент є сільськогосподарська артіль, що

б) необхідно з огляду на це виробити примірний статут сільськогосподарської артілі, як головної форми колгоспного руху, що

в) не можна допускати в нашій практичній роботі «декретування» згори колгоспного руху і «гру в колективізацію».

Це значить, що зараз ми повинні держати курс не на комуну, а на сільськогосподарську артіль, як головну форму колгоспного будівництва, що не можна допускати перестрибування через сільськогосподарську артіль до комуни, що не можна підміняти масовий рух селян до колгоспів «декретуванням» колгоспів, «грою в колгоспи».

Здається, ясно.

А що вийшло на ділі? Виявилось, що деякі наші товариші, сп'янілі від перших успіхів колгоспного руху, спокійнісінько забули і про вказівки Леніна, і про постанову ЦК. Замість організації масового руху за сільськогосподарську артіль ці товариші стали «переводити» селян-одноосібників прямо на статут комуни. Замість закріплення артільної форми руху стали «усуспільнювати» примусовим порядком дрібну худобу, птицю, нетоварну молочну худобу, житлові будівлі.

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Результати цієї недозволенної для ленінця поспішливості відомі тепер усім. Стійких комун, як правило, звичайно, не створили. Але зате випустили з рук ряд сільськогосподарських артілей. Правда, залишились «хороші» резолюції. Але яка з них користь?

В цьому третя помилка в колгоспному русі.

Третє питання. Як могли виникнути ці помилки і як їх повинна виправляти партія?

Відповідь. Вони виникли на основі наших швидких успіхів у галузі колгоспного руху. Успіхи іноді запаморочують голову. Вони породжують нерідко надмірну зарозумілість і зазнайство. Це особливо легко може трапитися з представниками партії, що стоїть при владі. Особливо такої партії, як наша партія, сила і авторитет якої майже незмірні. Тут цілком можливі факти комчванства, проти якого так жорстоко боровся Ленін. Тут цілком можлива віра у всемогутність декрету, резолюції, розпорядження. Тут цілком реальна небезпека перетворення революційних заходів партії в пусте, чиновницьке декретування з боку окремих представників партії в тих чи інших куточках нашої неосяжної країни. Я маю на увазі не тільки місцевих працівників, але й окремих обласників, але й окремих членів ЦК.

«Комуністичне чванство, — говорить Ленін, — значить те, що людина, перебуваючи в комуністичній партії і не будучи ще звідти вичищена, уявляє, що всі завдання свої вона може розв'язати комуністичним декретуванням» (т. XXVII, стор. 50—51).

Ось на якому грунті виникли помилки в колгоспному русі, викривлення партійної лінії в справі колгоспного будівництва.

В чому полягає небезпека цих помилок і викривлень, якщо вони продовжуватимуться й надалі, якщо вони не будуть ліквідовані швидко і без остатку?

Небезпека полягає тут в тому, що вони, ці помилки, ведуть нас прямісінько до розвінчання колгоспного руху, до розладу з середняком, до дезорганізації бідноти, до замішання в наших рядах, до ослаблення всього нашого соціалістичного будівництва, до відновлення куркульства.

Кажучи коротко, ці помилки мають тенденцію штовхнути нас з шляху зміцнення союзу з основними масами селянства, з шляху зміцнення пролетарської диктатури на шлях розриву з цими масами, на шлях підриву пролетарської диктатури.

Небезпека ця позначилася вже в другій половині лютого, в той самий момент, коли одна частина наших товаришів, засліплена попередніми успіхами, галопом неслася вбік від ленінського шляху. ЦК партії врахував цю небезпеку і не забарився втрутитися в справу, доручивши Сталіну дати товаришам, що зарвалися, попередження в спеціальній статті про колгоспний рух. Дехто думає, що стаття «Запаморочення від успіхів» є результат особистого почину Сталіна. Це, звичайно, дурниця. Не для того у нас існує ЦК, щоб допускати в такій справі особистий почин кого б то не було. Це була глибока розвідка ЦК. І коли вияснились глибина і розміри помилок, ЦК не забарився ударити по помилках усією силою свого авторитету, опублікувавши свою знамениту постанову від 15 березня 1930 року.

Важко спинити під час шаленого бігу і повернути на правильний шлях людей, які несуться стрімголов

до прірви. Але наш ЦК тому й називається Центральним Комітетом ленінської партії, що він уміє переборювати і не такі труднощі. І він переборов уже ці труднощі в основному.

Важко спинити в таких випадках свій біг цілим загонам партії, вчасно повернути на правильний шлях і перешикувати свої ряди на ходу. Але наша партія тому й називається партією Леніна, що вона має достатню гнучкість для переборення таких труднощів. І вона вже переборола в основному ці труднощі.

Головна річ полягає тут в тому, щоб проявити мужність визнати свої помилки і знайти в собі сили ліквідувати їх у найкоротший строк. Боязнь визнати свої помилки після захоплення недавніми успіхами, боязнь самокритики, небажання виправити помилки швидко і рішуче—в цьому головна трудність. Досить перебороти цю трудність, досить відкинути геть роздуті цифрові завдання і канцелярсько-бюрократичний максималізм, досить переключити свою увагу на завдання організаційно-господарського будівництва колгоспів, щоб від помилок не лишилося й сліду. Немає ніяких підстав сумніватися в тому, що партія вже переборола в основному цю небезпечну трудність.

«*Всі революційні партії*,—говорить Ленін,—*які до цього часу гинули,—гинули від того, що* **зазнавалися** *і не* **вміли бачити**, *в чому їх сила*, **і боялися говорити про свої слабості**. **А ми не загинемо**, *тому що не боїмося говорити про свої* **слабості**, *і навчимося переборювати слабості*»* (т. XXVII, стор. 260—261).

Цих слів Леніна забувати не можна.

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Четверте питання. Чи не є боротьба з викривленнями партійної лінії хід назад, відступ?

Відповідь. Звичайно, ні! Про відступ можуть тут говорити лише люди, які вважають продовження помилок і викривлень за наступ, а боротьбу з помилками—за відступ. Наступ в порядку накопичування помилок і викривлень,—що й казати, хороший «наступ»...

Ми висунули сільськогосподарську артіль, як основну форму колгоспного руху в даний момент, давши відповідний примірний статут, як керівництво до роботи по колгоспному будівництву. Чи відступаємо ми від цієї справи? Звичайно, ні!

Ми висунули зміцнення виробничої змички робітничого класу і бідноти з середняком, як основу колгоспного руху в даний момент. Чи відступаємо ми від цієї справи? Звичайно, ні!

Ми висунули лозунг ліквідації куркульства, як класу, як головний лозунг нашої практичної роботи на селі в даний момент. Чи відступаємо ми від цієї справи? Звичайно, ні!

Ми взяли ще в січні 1930 року певний темп колективізації сільського господарства СРСР, розбивши області СРСР на певні групи і визначивши для кожної групи свій особливий темп. Чи відступаємо ми від цієї справи? Звичайно, ні!

Де ж тут «відступ» партії?

Ми хочемо, щоб люди, які допустили помилки і викривлення, відступили від своїх помилок. Ми хочемо, щоб головотяпи відступили від свого головотяпства на позиції ленінізму. Ми хочемо цього, бо тільки при цій умові можна буде продовжувати

дійсний наступ на наших класових ворогів. Чи значить це, що ми робимо цим хід назад? Звичайно, ні! Це значить лише те, що ми хочемо вести **правильний** наступ, а не головотяпську гру в наступ.

Хіба не ясно, що тільки чудаки і «ліві» закрутники можуть розцінювати таку настанову партії, як відступ?

Люди, які базікають про відступ, не розуміють принаймні двох речей.

а) Вони не знають законів наступу. Вони не розуміють, що наступ **без закріплення** завойованих позицій є наступ, приречений на провал.

Коли може бути наступ успішним, скажемо, в галузі воєнної справи? Коли люди не обмежуються огульним просуванням вперед, а стараються разом з тим **закріпити** захоплені позиції, **перегрупувати** свої сили відповідно до нової обстановки, **підтягти** тили, **підвести** резерви. Для чого все це потрібно? Для того, щоб гарантувати себе від несподіванок, ліквідувати окремі прориви, від яких не гарантований ні один наступ, і підготувати, таким чином, повну ліквідацію ворога. Помилка польських військ у 1920 році, коли взяти тільки воєнну сторону справи, полягала в тому, що вони знехтували цим правилом. Цим, між іншим, і пояснюється, що, докотившись огулом до Києва, вони змушені були потім так само огулом відкотитися до Варшави. Помилка радянських військ у 1920 році, коли взяти знов-таки тільки воєнну сторону справи, полягала в тому, що вони повторили помилку поляків при своєму наступі на Варшаву.

Те саме треба сказати про закони наступу на фронті класової боротьби. Не можна вести успішний

наступ з метою ліквідації класових ворогів, **не закріпляючи** завойованих позицій, **не перегруповуючи** свої сили, не забезпечуючи фронт **резервами**, не підтягуючи **тили** і т. д.

Вся справа в тому, що головотяпи не розуміють законів наступу. Вся справа в тому, що партія їх розуміє і проводить в життя.

б) Вони не розуміють класової природи наступу. Кричать про наступ. Але наступ на **який** клас, в союзі з **яким** класом? Ми ведемо наступ на капіталістичні елементи села в союзі з середняком, бо тільки такий наступ може дати нам перемогу. Але як бути, якщо в запалі захоплення окремих загонів партії наступ починає сповзати з правильного шляху і повертається своїм вістрям проти нашого союзника, проти середняка? Хіба нам потрібен **всякий** наступ, а не наступ на певний клас в союзі з певним класом? Адже Дон-Кіхот теж уявляв, що він наступає на ворогів, ідучи в атаку на вітряк. Проте відомо, що він розбив собі лоба на цьому, з дозволу сказати, наступі.

Як видно, лаври Дон-Кіхота не дають спати нашим «лівим» закрутникам.

П'яте питання. Яка у нас головна небезпека, права чи «ліва»?

Відповідь. Головна небезпека у нас зараз права. Права небезпека була у нас і лишається головною небезпекою.

Чи не суперечить це положення відомій тезі в постанові ЦК від 15 березня 1930 року про те, що помилки і викривлення «лівих» закрутників є тепер головним гальмом колгоспного руху? Ні, не суперечить.

Справа в тому, що помилки «лівих» закрутників в галузі колгоспного руху є такі помилки, які створюють сприятливу обстановку для посилення і зміцнення правого ухилу в партії. Чому? Тому, що ці помилки змальовують лінію партії в фальшивому світлі,—значить, вони полегшують справу дискредитації партії,—отже, вони полегшують боротьбу правих елементів проти керівництва партії. Дискредитація партійного керівництва є той самий елементарний грунт, на базі якого тільки й може розігратися боротьба правих ухильників проти партії. Цей грунт дають правим ухильникам «ліві» закрутники, їх помилки і викривлення. Отже, щоб успішно боротися з правим опортунізмом, треба перебороти помилки «лівих» опортуністів. «Ліві» закрутники є об'єктивно союзниками правих ухильників.

Такий є своєрідний зв'язок між «лівим» опортунізмом і правим ухильництвом.

Цим зв'язком і треба пояснити той факт, що деякі «ліві» частенько заводять балачки про блок з правими. Цим же треба пояснити те своєрідне явище, що одна частина «ліваків», яка ще вчора «проводила» ура-наступ і намагалась колективізувати СРСР за яких-небудь два—три тижні, сьогодні впадає в пасивність, опускає руки і благополучно уступає поле боротьби правим ухильникам, ведучи, таким чином, лінію на дійсний відступ (без лапок!) перед куркульством.

Особливість теперішнього моменту полягає в тому, що боротьба з помилками «лівих» закрутників є у нас умовою і своєрідною формою успішної боротьби з правим опортунізмом.

Шосте питання. Як розцінити відплив однієї частини селян з колгоспів?

Відповідь. Відплив однієї частини селян означає, що за останній час народилась у нас деяка кількість неміцних колгоспів, які очищаються тепер від нестійких елементів. Це значить, що дуті колгоспи зникнуть, міцні залишаться і будуть кріпнути. Я думаю, що це цілком нормальне явище. Деякі товариші вдаються від цього у розпач, впадають у паніку і судорожно хватаються за роздуті проценти колективізації. Другі злорадіють і пророкують «провал» колгоспного руху. І ті і другі жорстоко помиляються. І ті і другі далекі від марксистського розуміння суті колгоспного руху.

Виходять з колгоспів, насамперед, так звані мертві душі. Це навіть не вихід, а виявлення пустоти. Чи потрібні нам мертві душі? Звичайно, не потрібні. Я думаю, що північно-кавказці і українці роблять цілком правильно, коли вони розпускають колгоспи з мертвими душами і організують дійсно живі і дійсно стійкі колгоспи. Від цього тільки виграє колгоспний рух.

Виходять, по-друге, елементи чужі, прямо ворожі нашій справі. Ясно, що чим швидше будуть викинуті такі елементи, тим краще для колгоспного руху.

Виходять, нарешті, елементи хиткі, яких не можна назвати ні чужими, ні мертвими душами. Це ті самі селяни, яких ми ще не зуміли переконати **сьогодні** в правоті нашої справи, але яких ми напевно переконаємо **завтра.** Вихід таких селян є серйозна, хоч і тимчасова, втрата для колгоспного руху. Тому боротьба за хиткі елементи колгоспів становить тепер одно з найбільш насущних завдань колгоспного руху.

Виходить, що відплив однієї частини селян з колгоспів є не тільки негативне явище. Виходить, що, оскільки цей відплив звільняє колгоспи від мертвих душ і прямо чужих елементів, він означає благотворний процес оздоровлення і зміцнення колгоспів.

Місяць тому вважали, що ми маємо понад 60% колективізації по зернових областях. Тепер ясно, що, коли мати на увазі дійсні і скільки-небудь стійкі колгоспи, ця цифра була явно перебільшена. Якщо колгоспний рух закріпиться після відпливу однієї частини селян на цифрі в 40% колективізації по зернових областях,—а це здійсниме напевно,—то це буде величезним досягненням колгоспного руху в даний момент. Я беру середню цифру для зернових областей, добре знаючи, що у нас є при цьому окремі райони суцільної колективізації з цифрою у 80—90%. 40 проц. колективізації по зернових областях—це значить, що первісний п'ятирічний план колективізації ми зуміли виконати на весну 1930 року **вдвоє**.

Хто зважиться заперечувати **вирішальний** характер цього **історичного** досягнення в справі соціалістичного розвитку СРСР?

Сьоме питання. Чи добре роблять, виходячи з колгоспів, селяни, які вагаються?

Відповідь. Ні, вони роблять недобре. Виходячи з колгоспів, вони йдуть проти своїх же власних інтересів, бо тільки колгоспи дають селянам вихід з нужди і темряви. Виходячи з колгоспів, вони ставлять себе в гірше становище, бо позбавляють себе тих пільг і вигід, які дає колгоспам Радянська влада. Помилки і викривлення в колгоспах не довід для

виходу. Помилки треба виправляти спільними силами, залишаючись у колгоспі. Їх тим легше виправити, що Радянська влада буде всіма силами боротися з ними.

Ленін говорить, що:

«Система дрібного господарства при товарному виробництві **неспроможна** врятувати людство від злиднів мас і гноблення їх» (т. XX, стор. 122).

Ленін говорить, що:

«Дрібним господарством з нужди не **вийти**» (т. XXIV, стор. 540).

Ленін говорить, що:

«Якщо ми сидітимемо по-старому в дрібних господарствах, хоч і вільними громадянами на вільній землі, нам все одно загрожує неминуча загибель» (т. XX, стор. 417).

Ленін говорить, що:

«Тільки з допомогою спільної, артільної, товариської праці можна вийти з того тупика, в який загнала нас імперіалістська війна» (т. XXIV, стор. 537).

Ленін говорить, що:

«Необхідно перейти до спільного обробітку у великих зразкових господарствах», бо «без цього вийти з тієї розрухи, з того прямо-таки жахливого становища, в якому перебуває Росія, не можна» (т. XX, стор. 418).

Що все це означає?

Це означає, що колгоспи є **єдиним** засобом, який дає селянам вихід з нужди і темряви.

Ясно, що селяни роблять неправильно, виходячи з колгоспів.

Ленін говорить:

«Ви, звичайно, всі знаєте з усієї діяльності Радянської влади, якого **величезного значення** надаємо ми комунам, артілям і всяким взагалі організаціям, спрямованим до перетворення, поступового сприяння цьому перетворенню дрібного, одноосібного селянського господарства в громадське, товариське або артільне» * (т. XXIV, стор. 579).

Ленін говорить, що:

«Радянська влада дала пряму **перевагу** комунам і товариствам, поставивши їх **на перше місце»** * (т. XXIII, стор. 399).

Що це значить?

Це значить, що Радянська влада даватиме колгоспам пільги і переваги перед одноосібними господарствами. Це значить, що вона даватиме колгоспам пільги і в розумінні надання землі, і в розумінні постачання машин, тракторів, зерна для посіву і т. д., і в розумінні полегшення оподаткування, і в розумінні надання кредитів.

Чому Радянська влада дає пільги і переваги колгоспам?

Тому, що колгоспи є єдиним засобом врятування селян від злиднів.

Тому, що переважна допомога колгоспам є найбільш дійсною формою допомоги бідноті і середнякам.

Цими днями Радянська влада вирішила **звільнити** від оподаткування **на два роки** всю усуспільнену робочу худобу в колгоспах (коней, волів і т. д.), всіх корів, свиней, овець і птицю, що перебувають як у колективному володінні колгоспів, так і в індивідуальному володінні колгоспників.

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

Радянська влада вирішила, крім того, **відстрочити** на кінець року покриття заборгованості колгоспників по кредитах і **зняти** всі штрафи й судові стягнення, накладені до 1 квітня на селян, які увійшли в колгоспи.

Вона вирішила, нарешті, обов'язково здійснити кредитування колгоспів у цьому році в розмірі 500 мільйонів карбованців.

Ці пільги підуть на допомогу селянам-колгоспникам. Ці пільги підуть на допомогу тим селянам-колгоспникам, які зуміли встояти перед відпливом, які загартувалися в боротьбі з ворогами колгоспів, які відстояли колгоспи і вдержали в своїх руках великий прапор колгоспного руху. Ці пільги підуть на допомогу тим біднякам і середнякам колгоспникам, які становлять тепер основне ядро наших колгоспів, які закріплять і оформлять наші колгоспи і які завоюють на сторону соціалізму мільйони і мільйони селянства. Ці пільги підуть на допомогу тим селянам-колгоспникам, які становлять тепер основні кадри колгоспів і які цілком заслуговують на те, щоб назвати їх героями колгоспного руху.

Цих пільг **не одержать** селяни, які вийшли з колгоспів.

Хіба не ясно, що селяни допускають помилку, виходячи з колгоспів?

Хіба не ясно, що тільки поверненням у колгоспи можуть вони забезпечити собі одержання цих пільг?

Восьме питання. Як бути з комунами, чи не слід їх розпустити?

Відповідь. Ні, не слід і ні для чого їх розпускати. Я говорю про дійсні, а не паперові комуни. В зернових областях СРСР існує ряд чудових комун, які

заслуговують на те, щоб заохочувати і підтримувати їх. Я маю на увазі старі комуни, які витримали роки випробувань і загартувалися в боротьбі, повністю виправдавши своє існування. Їх розпускати не слід, але їх треба перетворити в артілі.

Утворення і ведення комун—справа складна і трудна. Великі і стійкі комуни можуть існувати і розвиватися лише при наявності досвідчених кадрів і випробуваних керівників. Скороспішне переведення з статуту артілі на статут комуни може лише відштовхнути селян від колгоспного руху. Тому до цієї справи треба ставитися з особливою серйозністю і без будь-якої поспішливості. Артіль—більш легка справа і більш доступна свідомості широких селянських мас. Тому артіль є в даний момент найбільш поширеною формою колгоспного руху. Лише в міру укріплення і зміцнення сільськогосподарських артілей може створитися грунт для масового руху селян в сторону комуни. Але це буде не скоро. Тому комуна, яка становить вищу форму, може стати головною ланкою колгоспного руху лише в майбутньому.

Дев'яте питання. Як бути з куркульством?

Відповідь. Досі мова йшла у нас про середняка. Середняк є союзник робітничого класу, і політика у нас повинна бути щодо середняка дружня. Інша річ—куркуль. Куркуль є ворог Радянської влади. З ним у нас нема і не може бути миру. Наша політика щодо куркульства є політика його ліквідації, як класу. Це, звичайно, не значить, що ми можемо його ліквідувати за одним заходом. Але це значить, що ми будемо вести справу до того, щоб оточити його і ліквідувати.

Ось що говорить Ленін про куркуля:

«Куркулі — найлютіші, найгрубіші, найдикіші експлуататори, які не раз відновлювали в історії інших країн владу поміщиків, царів, попів, капіталістів. Куркулів більше, ніж поміщиків і капіталістів. Але все ж куркулі — меншість в народі... Ці кровопивці нажилися на народній нужді під час війни, вони нагромадили тисячі і сотні тисяч грошей, підвищуючи ціни на хліб та інші продукти. Ці павуки жиріли коштом розорених війною селян, коштом голодних робітників. Ці п'явки пили кров трудящих, багатіючи тим більше, чим більше голодував робітник у містах і на фабриках. Ці вампіри підбирали і підбирають собі в руки поміщицькі землі, вони знов і знов закабаляють бідних селян» (т. XXIII, стор. 206 — 207).

Ми терпіли цих кровопивців, павуків і вампірів, проводячи політику обмеження їх експлуататорських тенденцій. Терпіли, бо нічим було замінити куркульське господарство, куркульське виробництво. Тепер ми маємо можливість замінити з лихвою їх господарство господарством наших колгоспів і радгоспів. Терпіти далі цих павуків і кровопивців ні для чого. Терпіти далі цих павуків і кровопивців, які підпалюють колгоспи, убивають колгоспних діячів і намагаються зірвати сівбу,—значить іти проти інтересів робітників і селян.

Тому політика ліквідації куркульства, як класу, повинна проводитись з усією тією наполегливістю і послідовністю, на яку тільки здатні більшовики.

Десяте питання. В чому полягає найближче практичне завдання колгоспів?

Відповідь. Найближче практичне завдання колгоспів полягає в боротьбі за сівбу, в боротьбі за найбільше розширення посівних площ, в боротьбі за правильну організацію сівби.

До завдання сівби повинні бути пристосовані зараз усі інші завдання колгоспів.

Роботі по організації сівби повинні бути підпорядковані зараз усі інші роботи в колгоспах.

Це значить, що стійкість колгоспів та їх безпартійного активу, здібності керівників колгоспів та їх більшовицького ядра перевірятимуться не на тріскучих резолюціях і широкомовних привітаннях, а на живому ділі правильної організації сівби.

Але щоб здійснити з честю це практичне завдання, треба повернути увагу колгоспних працівників у бік **господарських** питань колгоспного будівництва, у бік питань **внутріколгоспного** будівництва.

До останнього часу в центрі уваги колгоспних працівників стояла гонитва за високими цифрами колективізації, причому люди не хотіли бачити різниці між дійсною колективізацією і колективізацією паперовою. Тепер це захоплення цифрами повинно бути відкинуте геть. Тепер увага працівників повинна бути зосереджена на **закріпленні** колгоспів, на організаційному **оформленні** колгоспів, на **організації** ділової роботи в колгоспах.

До останнього часу увага колгоспних працівників була зосереджена на організації великих колгоспних одиниць, на організації так званих «гігантів», причому «гіганти» нерідко вироджувалися в громіздкі паперові комендатури, позбавлені господарських коренів по селах. Показна робота поглинала, виходить, роботу ділову. Тепер це захоплення показною стороною повинно бути відкинуте геть. Тепер увага працівників повинна бути загострена на організаційно-господарській роботі колгоспів по селах. Коли ця

робота покаже належні успіхи, «гіганти» з'являться самі собою.

До останнього часу на залучення середняків до керівної роботи в колгоспах зверталося мало уваги. А тимчасом серед середняків є дуже хороші господарі, які могли б стати чудовими господарськими працівниками колгоспного будівництва. Тепер цей недолік у нашій роботі треба ліквідувати. Тепер завдання полягає в тому, щоб залучити до керівної роботи в колгоспах кращих людей з середняків і дати їм розгорнути на цій справі свої здібності.

До останнього часу не звертали достатньої уваги на роботу серед селянок. Минулий період показав, що робота серед селянок є у нас найслабшим місцем нашої роботи. Тепер цей недолік треба ліквідувати рішуче й безповоротно.

До останнього часу комуністи ряду районів виходили з того, що вони можуть розв'язати своїми власними силами всі завдання колгоспного будівництва. Виходячи з цього, вони не звертали достатньої уваги на залучення безпартійних до відповідальної роботи в колгоспах, на висування безпартійних на керівну роботу в колгоспах, на організацію в колгоспах широкого безпартійного активу. Історія нашої партії довела, а минулий період колгоспного будівництва зайвий раз показав, що така настанова є в корені неправильною. Якби комуністи замикалися в свою шкаралупу, відгороджуючись стіною від безпартійних, вони загубили б всю справу. Якщо комуністам вдавалося вкрити себе славою в боях за соціалізм, а вороги комунізму були розбиті, то це, між іншим, тому, що комуністи вміли залучати до справи кращих

людей з безпартійних, вони вміли черпати сили серед широких верств безпартійних, вони вміли оточувати свою партію широким безпартійним активом. Тепер цей недолік нашої роботи з безпартійними треба ліквідувати рішуче й безповоротно.

Виправити ці недоліки нашої роботи, ліквідувати їх у корені—це якраз і значить поставити на рейки **господарську** роботу колгоспів.

Отже:

1) Правильна організація сівби—таке є завдання.

2) Зосередження уваги на господарських питаннях колгоспного руху—такий є засіб, необхідний для розв'язання цього завдання.

«Правда» № 92,
3 квітня 1930 р.
Підпис: Й. Сталін

ПЕРШОМУ ВИПУСКОВІ ПРОМАКАДЕМІЇ

Вироблення нових кадрів соціалістичної промисловості з людей робітничого класу і взагалі трудящих, здатних керувати підприємствами як громадсько-політично, так і виробничо-технічно, — є першорядним завданням моменту.

Без виконання цього завдання неможливо здійснити перетворення СРСР з країни відсталої в країну передову, з країни аграрної в країну індустріальну, в країну електрифікації і металу, в країну машин і тракторів.

Промакадемія є одна з найважливіших кузень нашої країни для вироблення таких кадрів.

Перший випуск Промакадемії є перша її стріла, пущена в табір наших ворогів, у табір виробничої рутини і технічної відсталості.

Будемо сподіватися, що нові керівники промисловості, які покидають сьогодні стіни Академії, покажуть на ділі зразки трудового ентузіазму і справжньої революційної роботи по проведенню в життя більшовицьких темпів будівництва.

Привіт першому випускові Промакадемії, яка дає країні новий, підкований технічними знаннями, більшовицький загін керівників нашої соціалістичної промисловості.

Й. Сталін

25 квітня 1930 р.

«Правда» № 115,
26 квітня 1930 р.

ВІДПОВІДЬ т. М. РАФАЇЛУ

(Ленінград, Облпрофрада)
Копія: Секретареві обласкому ВКП(б) т. Кірову

Тов. Рафаїл!

За браком часу відповідаю коротко:

1) **Ніякої** аналогії нема і не може бути між виступом ЦК в березні цього року проти перегинів у колгоспному русі і Брестським періодом або періодом запровадження непу. Там ми мали справу з поворотом у політиці. Тут, в березні 1930 р., не було ніякого повороту в політиці. Ми осадили товаришів, що зарвалися,—тільки й усього. Отже, всі Ваші міркування, побудовані на аналогії, хоч і неповній, відпадають.

2) Поворот у політиці в питаннях колгоспного руху (в зв'язку з поворотом середняцьких мас до колгоспів) дійсно був у нас, але не в березні 1930 р., а в другій половині 1929 р. Початок цього повороту в політиці було покладено ще на XV з'їзді нашої партії (див. резолюцію «Про роботу на селі»).

Поворот цей набрав чисто практичного характеру, як я уже говорив, в кінці 1929 р. Вам мусить бути відомо, що ЦК дав новій політиці чітке оформлення і встановив темпи колгоспного руху для різних районів СРСР у відомій своїй постанові від 5 січня 1930 р. Факти говорять, що ця постанова ЦК виправдала себе цілком і повністю в усіх пунктах.

Чи мало тут місце будь-яке відставання від ходу руху з боку ЦК? Я думаю, що оскільки мова йде про теоретичне передбачення і вироблення відповідної політичної настанови, тут не було ніякого відставання.

Чи мало місце відставання з боку значних загонів партії і окремих членів ЦК в їх практичній політиці? Безумовно, так. В противному разі у нас не було б боротьби за генеральну лінію і проти ухилів ні в партії, ні в самому ЦК.

3) Чи можливо, щоб правляча партія відразу схоплювала нові процеси, які творяться в житті, і так само відразу відображала їх у своїй практичній політиці? Я думаю, що неможливо. Неможливо, бо спочатку бувають факти, потім їх відображення в свідомості найбільш передових елементів партії, і тільки після цього настає момент усвідомлення нових процесів у головах маси членів партії. Пам'ятаєте Гегеля: «сова Мінерви вилітає тільки вночі»? Інакше кажучи: свідомість трохи відстає від фактів.

Різниця в цьому відношенні між поворотом у нашій політиці в другій половині 1929 р. і поворотами під час Бресту і запровадження непу полягає в тому, що в другій половині 1929 р. партія швидше усвідомила нові процеси в об'єктивній дійсності, ніж при поворотах під час Бресту і запровадження непу. Пояснюється це тим, що партія за цей час встигла удосконалитися і її кадри стали більш чуткими.

З ком. привітом
Й. Сталін

31 травня 1930 р.

Друкується вперше

РОСТОВ. СІЛЬМАШ

Поздоровляю з перемогою робітників, технічний персонал і весь склад керівного ядра Сільмашу. Перемога ваша велика, хоча б тому, що самий тільки Сільмаш за розгорнутою програмою має виробляти сільгоспмашин на 115 мільйонів карбованців щороку, тоді як усі наявні в довоєнний час 900 заводів по сільгоспмашинобудуванню виробляли сільгоспмашин щороку всього лише на 70 мільйонів карбованців.

Бажаю вам успіху в справі виконання цієї програми.

Сталін

16 червня 1930 р.

«Правда» № 165,
17 червня 1930 р.

СТАЛІНГРАД. ТРАКТОРОБУД

Привіт і поздоровлення з перемогою робітникам і керівному складові першого в СРСР Червонопрапорного тракторного гіганта. 50 тисяч тракторів, які ви повинні давати країні щороку, є 50 тисяч снарядів, що висаджують в повітря старий буржуазний світ і прокладають дорогу новому, соціалістичному укладові на селі.

Бажаю вам успіху в справі виконання вашої програми.

Й. Сталін

17 червня 1930 р.

«Правда» № 166,
18 червня 1930 р.

ПОЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ XVI З'ЇЗДОВІ ВКП(б)[36]

27 червня 1930 р.

I

РОСТУЩА КРИЗА СВІТОВОГО КАПІТАЛІЗМУ І ЗОВНІШНЄ СТАНОВИЩЕ СРСР

Товариші! З часу XV з'їзду минуло $2^1/_2$ роки. Період часу, здається, не дуже великий. А проте за цей час сталися надзвичайно серйозні зміни в житті народів і держав. Якщо охарактеризувати в двох словах минулий період, його можна було б назвати періодом **переломним.** Він був переломним не тільки для нас, для СРСР, але й для капіталістичних країн всього світу. Але між цими двома переломами існує корінна різниця. В той час, як перелом цей означав для СРСР поворот в сторону нового, більш серйозного економічного **піднесення,** для капіталістичних країн перелом означав поворот до економічного **занепаду.** У нас, в СРСР, **ростуще піднесення** соціалістичного будівництва і в промисловості, і в сільському господарстві. У них, у капіталістів, **ростуща криза** економіки і в промисловості, і в сільському господарстві.

Така картина нинішнього становища в двох словах.

Згадайте стан справ у капіталістичних країнах $2^1/_2$ роки тому. Ріст промислового виробництва і

торгівлі майже в усіх країнах капіталізму. Ріст виробництва сировини і продовольства майже в усіх аграрних країнах. Ореол навколо ПАСШ, як країни найповнокровнішого капіталізму. Побідні пісні про «процвітання». Низькопоклонство перед доларом. Славословлення на честь нової техніки, на честь капіталістичної раціоналізації. Проголошення ери «оздоровлення» капіталізму і незламної міцності капіталістичної стабілізації. «Загальний» шум і гам про «неминучу загибель» Країни Рад, про «неминучий крах» СРСР.

Так стояла справа вчора.

А яка картина тепер?

Тепер—економічна криза майже в усіх промислових країнах капіталізму. Тепер—сільськогосподарська криза в усіх аграрних країнах. Замість «процвітання»—злидні мас і колосальне зростання безробіття. Замість піднесення сільського господарства—розорення мільйонних мас селянства. Рушаться ілюзії відносно всемогутності капіталізму взагалі, всемогутності північноамериканського капіталізму особливо. Все слабші стають побідні пісні на честь долара і капіталістичної раціоналізації. Все сильніші стають песимістичні завивання відносно «помилок» капіталізму. А «загальний» шум про «неминучу загибель» СРСР зміняється «загальним» злобним сичанням про необхідність покарати «цю країну», яка сміє розвивати свою економіку, коли кругом панує криза.

Така картина тепер.

Вийшло саме так, як казали більшовики років два—три тому.

Більшовики казали, що ріст техніки в капіталістичних країнах, ріст продуктивних сил і капіталістичної

раціоналізації, при обмежених границях життєвого рівня мільйонних мас робітників і селян, повинні неминуче привести до жорстокої економічної кризи. Буржуазна преса посміювалася з «оригінального пророкування» більшовиків. Праві ухильники відмежовувались від більшовицького прогнозу, підміняючи марксистський аналіз ліберальним базіканням про «організований капіталізм». А що вийшло на ділі? Вийшло так, як казали більшовики.

Такі є факти.

Перейдемо до розгляду даних про економічну кризу в капіталістичних країнах.

1. СВІТОВА ЕКОНОМІЧНА КРИЗА

а) При вивченні кризи впадають в очі, насамперед, такі факти:

1. Нинішня економічна криза є криза **перепродукції.** Це значить, що вироблено товарів більше, ніж може поглинути ринок. Це значить, що вироблено мануфактури, палива, фабрично-заводських виробів, предметів харчування більше, ніж можуть купити за готівку основні споживачі, тобто народні маси, прибутки яких лишаються на низькому рівні. А тому що купівельна спроможність народних мас в умовах капіталізму лишається на мінімально низькому рівні, то «надлишок» товарів, мануфактури, хліба і т. д. капіталісти залишають на складах або навіть знищують, щоб удержати високі ціни, виробництво скорочують, робітників звільняють, і народні маси змушені бідувати через те, що вироблено надто багато товарів.

2. Нинішня криза є першою після війни **світовою** економічною кризою. Вона є світовою кризою не тільки в тому розумінні, що охоплює всі або майже всі **промислові** країни світу, причому навіть Франція, яка систематично вприскує у свій організм мільярди марок репараційних платежів Німеччини, не змогла уникнути певної депресії, що повинна, за всіма даними, перейти в кризу. Вона є світовою кризою ще в тому розумінні, що криза **промислова** збіглася в часі з кризою **сільськогосподарською,** яка охоплює виробництво всіх видів сировини і продовольства в основних **аграрних** країнах світу.

3. Нинішня світова криза розгортається **нерівномірно,** незважаючи на її **загальний** характер, поражаючи ті чи інші країни в різний час і з різною силою. Промислова криза почалась найраніше в Польщі, Румунії, на Балканах. Вона розгорталася там на протязі всього минулого року. Явні ознаки початку сільськогосподарської кризи були вже наприкінці 1928 року в Канаді, в ПАСШ, в Аргентіні, в Бразілії, в Австралії. За весь цей період промисловість ПАСШ іде вгору. На середину 1929 року промислове виробництво в ПАСШ досягає майже рекордної висоти. Тільки з другої половини 1929 року починається перелом, і потім уже розгортається бурхлива криза промислового виробництва, яка відкинула ПАСШ до рівня 1927 року. Слідом за цим іде промислова криза в Канаді, в Японії. Потім ідуть банкротства і криза в Китаї і колоніальних країнах, де криза усугубляється падінням цін на срібло і де криза перепродукції поєднується з руйнуванням селянського господарства, доведеного експлуатацією

феодалів і непосильними податками до повного виснаження. Щодо Західної Європи, то там криза починає набувати сили тільки на початку цього року, причому не скрізь з однаковою силою, а Франція навіть в цей період все ще продовжує проявляти ріст промислового виробництва.

Я думаю, що немає потреби особливо спинятися на цифрових даних, які демонструють наявність кризи. Про те, що криза існує, тепер уже не сперечаються. Тому я обмежусь наведенням однієї невеликої, але характерної таблиці, опублікованої недавно німецьким «Інститутом кон'юнктурних досліджень». Ця таблиця зображає розвиток гірничої промисловості і основних галузей великої обробної індустрії в ПАСШ, Англії, Німеччині, Франції, Польщі, СРСР, починаючи з 1927 року, причому рівень виробництва в 1928 році береться за 100.

Ось ця таблиця:

Роки	СРСР	ПАСШ	Англія	Німеччина	Франція	Польща
1927	82,4	95,5	105,5	100,1	86,6	88,5
1928	100	100	100	100	100	100
1929	123,5	106,3	107,9	101,8	109,4	99,8
1930 (перший квартал). .	171,4	95,5	107,4	93,4	113,1	84,6

Про що говорить ця таблиця?

Вона говорить, насамперед, про те, що ПАСШ, Німеччина і Польща переживають **різко виражену кризу** великого промислового виробництва, причому

за перший квартал 1930 року в **ПАСШ** після **піднесення** в першій половині 1929 року рівень виробництва упав в порівнянні з 1929 роком на 10,8%, знизившись до рівня 1927 року; в **Німеччині** після трирічного **застою** рівень виробництва знизився в порівнянні з минулим роком на 8,4%, упавши нижче рівня 1927 року на 6,7%, а в **Польщі** після торішньої **кризи** рівень виробництва знизився в порівнянні з минулим роком на 15,2%, упавши нижче рівня 1927 року на 3,9%.

Вона говорить, по-друге, про те, що **Англія** вже три роки топчеться на одному місці, навколо рівня 1927 року, і переживає тяжкий економічний **застій**, причому в першому кварталі 1930 року вона встигла вже знизити рівень виробництва в порівнянні з минулим роком на 0,5%, вступивши, таким чином, у початкову фазу **кризи.**

Вона говорить, по-третє, про те, що з великих капіталістичних країн тільки у Франції має місце деякий **ріст** великої промисловості, причому, якщо процент приросту в 1928 році становив 13,4, а в 1929 році 9,4, то в першому кварталі 1930 року приріст в порівнянні з 1929 роком становить всього лише 3,7%, даючи, таким чином, картину кривої росту, яка рік у рік **знижується.**

Вона говорить, нарешті, про те, що з усіх країн у світі тільки в СРСР має місце **бурхливе піднесення** великої промисловості, причому рівень виробництва в першому кварталі 1930 року перевищує рівень 1927 року більш як **удвоє,** а процент приросту підіймається з 17,6 в 1928 році до 23,5 в 1929 році і до 32 у першому кварталі 1930 року, даючи, таким

чином, картину кривої росту, яка рік у рік **підіймається.**

Можуть сказати, що коли так стояла справа до кінця першого кварталу цього року, то не виключено, що в другому кварталі цього року вона могла змінитись на краще. Але дані другого кварталу рішуче спростовують подібне припущення. Навпаки, вони говорять про те, що в другому кварталі становище ще більш погіршало. Ці дані говорять: про нове **падіння акцій** на нью-йоркській біржі і нову **хвилю банкротств** у ПАСШ; про нове **скорочення** виробництва, **зниження заробітної плати** робітників і **ріст безробіття** в ПАСШ, Німеччині, Англії, Італії, Японії, Південній Америці, Польщі, Чехословаччині і т. д.; про вступ ряду галузей промисловості Франції в смугу **застою,** який є при теперішній міжнародній економічній обстановці ознакою початку кризи. Безробітних в ПАСШ є тепер більше 6 мільйонів, в Німеччині—близько 5 мільйонів, в Англії—більше 2 мільйонів, в Італії, Південній Америці, Японії—по мільйону, в Польщі, Чехословаччині, Австрії—по 500 тисяч. Я вже не кажу про дальше загострення сільськогосподарської кризи, яка розоряє мільйони фермерів і трудових селян. Криза перепродукції в сільському господарстві дійшла до того, що ради збереження високих цін і зисків буржуазії в Бразілії викинуто в море 2 мільйони мішків кофе, в Америці стали опалювати замість вугілля кукурудзою, в Німеччині мільйони пудів жита обернено на корм для свиней, а щодо бавовни та пшениці вживається всіх заходів до того, щоб скоротити посівні площі процентів на 10—15.

Така загальна картина світової економічної кризи, що розгортається.

б) Тепер, коли світова економічна криза розгортає свою руйнуючу дію, спускаючи на дно цілі верстви середніх і дрібних капіталістів, розоряючи цілі групи робітничої аристократії й фермерів і прирікаючи на голод мільйонні маси робітників,—всі питають: де причина кризи, в чому її основа, як з нею боротися, як її знищити? Вигадують найрізноманітніші «теорії» кризи. Пропонують цілі проекти «пом'якшення», «запобігання», «ліквідації» кризи. Буржуазні опозиції кивають на буржуазні уряди, які, виявляється, «не вжили всіх заходів», щоб запобігти кризі. «Демократи» обвинувачують «республіканців», «республіканці»—«демократів», а всі разом—групу Гувера з її «Федеральною резервною системою»[37], яка не зуміла «приборкати» кризу. Існують навіть такі мудреці, які причину світової економічної кризи бачать у «каверзах більшовиків». Я маю на увазі відомого «промисловця» Рехберга, який, власне, мало схожий на промисловця і найскоріше нагадує «промисловця» серед літераторів і «літератора» серед промисловців. (Сміх.)

Зрозуміло, що всі ці «теорії» і проекти не мають нічого спільного з наукою. Треба визнати, що буржуазні економісти виявились повними банкротами перед лицем кризи. Більше того, вони виявились позбавленими навіть того мінімуму відчування життя, в якому не завжди можна відмовити їх попередникам. Ці пани забувають, що кризи не можна розглядати, як випадкове явище в системі капіталістичного господарства. Ці пани забувають, що економічні

кризи є неминучий результат капіталізму. Ці пани забувають, що кризи народилися разом з народженням панування капіталізму. На протязі більш як сотні років відбуваються періодичні економічні кризи, повторюючись через кожні 12—10—8 і менше років. За цей період буржуазні уряди всіх рангів і кольорів, буржуазні діячі всіх ступенів і здібностей,— всі без винятку намагались пробувати свої сили для «запобігання» і «знищення» криз. Але всі вони зазнавали поразки. Зазнавали поразки, тому що не можна запобігати або знищити економічні кризи, лишаючись в рамках капіталізму. Що ж тут дивного, коли нинішні буржуазні діячі також зазнають поразки? Що ж тут дивного, коли заходи буржуазних урядів ведуть на ділі не до пом'якшення кризи, не до полегшення становища мільйонних мас трудящих, а до нових вибухів банкротств, до нової хвилі безробіття, до поглинення менш сильних капіталістичних об'єднань більш сильними капіталістичними об'єднаннями?

Основа економічних криз перепродукції, їх причина лежить в самій системі капіталістичного господарства. Основа кризи лежить в суперечності між суспільним характером виробництва і капіталістичною формою привласнення результатів виробництва. Виразом цієї основної суперечності капіталізму є суперечність між колосальним **ростом** виробничих можливостей капіталізму, розрахованим на одержання **максимуму** капіталістичного зиску, і відносним **скороченням** платежоспроможного попиту з боку мільйонних мас трудящих, життєвий рівень яких капіталісти весь час стараються тримати в межах крайнього **мінімуму.** Щоб виграти в конкуренції і видушити якнайбільше

зиску, капіталісти змушені розвивати техніку, проводити раціоналізацію, посилити експлуатацію робітників і піднести виробничі можливості своїх підприємств до крайніх меж. Щоб не відстати один від одного, всі капіталісти змушені так чи інакше стати на цей шлях шаленого розвитку виробничих можливостей. Але ринок внутрішній і ринок зовнішній, купівельна спроможність мільйонних мас робітників і селян, які є, кінець кінцем, основними покупцями, лишаються на низькому рівні. Звідси кризи перепродукції. Звідси відомі результати, що повторюються більш-менш періодично, в силу яких товари залишаються непроданими, виробництво скорочується, росте безробіття, знижується заробітна плата і, тим самим, ще більше загострюється суперечність між рівнем виробництва і рівнем платежоспроможного попиту. Криза перепродукції є прояв цієї суперечності в бурхливих і руйнуючих формах.

Якби капіталізм міг пристосувати виробництво не до одержання максимуму зиску, а до систематичного поліпшення матеріального становища народних мас, якби він міг обертати зиск не на задоволення примх паразитичних класів, не на вдосконалення методів експлуатації, не на вивіз капіталу, а на систематичне піднесення матеріального становища робітників і селян, то тоді не було б криз. Але тоді і капіталізм не був би капіталізмом. Щоб знищити кризи, треба знищити капіталізм.

Така є основа економічних криз перепродукції взагалі.

Але справа цим не може обмежуватись при характеристиці **нинішньої** кризи. Нинішню кризу

не можна розглядати, як просте повторення старих криз. Вона виникає і розгортається в деяких нових умовах, які необхідно виявити, щоб мати повну картину кризи. Вона ускладнюється і поглиблюється цілим рядом особливих обставин, без з'ясування яких неможливо скласти собі ясне уявлення про нинішню економічну кризу.

Що це за особливі обставини?

Вони, ці особливі обставини, зводяться до таких характерних фактів:

1. Криза найдужче поразила **головну країну** капіталізму, його цитадель, ПАСШ, які зосереджують в своїх руках не менше половини всього виробництва і споживання усіх країн світу. Зрозуміло, що ця обставина не може не вести до колосального розширення сфери впливу кризи, до загострення кризи і нагромадження додаткових труднощів для світового капіталізму.

2. В ході розгортання економічної кризи промислова криза головних капіталістичних країн не просто збіглася, а **переплелася** з сільськогосподарською кризою в аграрних країнах, усугубивши труднощі і наперед зумовивши неминучість загального занепаду господарської активності. Нічого й казати, що промислова криза посилюватиме сільськогосподарську, а сільськогосподарська—затягуватиме промислову, що не може не привести до поглиблення економічної кризи в цілому.

3. Нинішній капіталізм, на відміну від старого капіталізму, є капіталізмом **монополістичним**, а це наперед зумовлює неминучість боротьби капіталістичних об'єднань за збереження високих, монопольних

цін на товари, незважаючи на перепродукцію. Зрозуміло, що ця обставина, роблячи кризу особливо болючою і розорною для народних мас, які є основними споживачами товарів, не може не повести до затягування кризи, не може не загальмувати її розсмоктування.

4. Нинішня економічна криза розгортається на базі **загальної кризи** капіталізму, яка виникла ще в період імперіалістичної війни, підточує устої капіталізму і полегшила настання економічної кризи.

Що це означає?

Це означає, насамперед, що імперіалістична війна і її наслідки посилили загнивання капіталізму і підірвали його рівновагу, що ми живемо тепер в епоху воєн і революцій, що капіталізм уже не становить **єдину** і **всеосяжну** систему світового господарства, що поряд з **капіталістичною** системою господарства існує **соціалістична** система, яка росте, яка успішно розвивається, яка протистоїть капіталістичній системі і яка самим фактом свого існування демонструє гнилість капіталізму, розхитує його основи.

Це означає, далі, що імперіалістична війна і перемога революції в СРСР розхитали устої імперіалізму **в колоніальних і залежних** країнах, що авторитет імперіалізму в цих країнах уже підірваний, що він не в силі більше по-старому хазяйнувати в цих країнах.

Це означає, далі, що за час війни і після неї в колоніальних і залежних країнах з'явився і виріс свій власний молодий капіталізм, який з успіхом конкурує на ринках із старими капіталістичними країнами, загострюючи і ускладнюючи боротьбу за ринки збуту.

Це означає, нарешті, що війна залишила більшості капіталістичних країн тяжку спадщину у **вигляді хронічного недовантаження підприємств** і наявності **мільйонних армій безробітних,** які перетворилися з резервних в **постійні армії безробітних,** що створювало для капіталізму масу труднощів ще до нинішньої економічної кризи і що повинно ще більше ускладнити справу під час кризи.

Такі є обставини, що усугубляють і загострюють світову економічну кризу.

Треба визнати, що нинішня економічна криза є найсерйознішою і найглибшою кризою з усіх світових економічних криз, які були досі.

2. ЗАГОСТРЕННЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ КАПІТАЛІЗМУ

Найважливішим результатом світової економічної кризи є оголення і загострення суперечностей, властивих світовому капіталізмові.

а) Оголюються і загострюються **суперечності між найважливішими імперіалістичними країнами,** боротьба за ринки збуту, боротьба за сировину, боротьба за вивіз капіталу. Тепер ні одну з капіталістичних держав уже не задовольняє старий розподіл сфер впливу і колоній. Вони бачать, що змінилося співвідношення сил і треба відповідно до цього переділити ринки збуту, джерела сировини, сфери впливу і т. д. Головна з цих суперечностей—суперечність між ПАСШ і Англією. І в галузі вивозу готових товарів, і в галузі вивозу капіталу боротьба йде, головним чином, між ПАСШ і Англією. Досить взяти будь-яку економічну газету, будь-який документ про

вивіз товарів і капіталу, щоб переконатися в цьому. Головна арена боротьби—Південна Америка, Китай, колонії і домініони старих імперіалістичних держав. Перевага сил у цій боротьбі,—причому перевага виразна,—на боці ПАСШ.

За головною суперечністю йдуть суперечності не головні, але досить істотні: між Америкою і Японією, між Німеччиною і Францією, між Францією і Італією, між Англією і Францією і т. д.

Не може бути ніякого сумніву, що в зв'язку з розвитком кризи боротьба за ринки збуту, за сировину, за вивіз капіталу посилюватиметься з кожним місяцем, з кожним днем.

Засоби боротьби: митна політика, дешевий товар, дешевий кредит, перегрупування сил і нові воєнно-політичні союзи, ріст озброєнь і підготовка до нових імперіалістичних воєн, нарешті—війна.

Я говорив про кризу, що охопила всі галузі виробництва. Але є одна галузь, яка не охоплена кризою. Ця галузь—воєнна промисловість. Вона весь час росте, незважаючи на кризу. Буржуазні держави шалено озброюються і переозброюються. Для чого? Звичайно, не для розмови, а для війни. А війна потрібна імперіалістам, тому що вона є єдиний засіб для переділу світу, для переділу ринків збуту, джерел сировини, сфер прикладання капіталу.

Цілком зрозуміло, що в цій обстановці так званий пацифізм доживає останні дні, Ліга націй гниє живцем, «проекти роззброєння» провалюються у прірву, а конференції по скороченню морських озброєнь перетворюються в конференції по оновленню й розширенню морського флоту.

Це значить, що небезпека війни наростатиме прискореним темпом.

Хай базікають соціал-демократи про пацифізм, про мир, про мирний розвиток капіталізму та ін. Досвід перебування соціал-демократії при владі в Німеччині і Англії показує, що пацифізм є у них лише маскою, потрібною для прикриття підготовки нових воєн.

б) Оголюються і загострюватимуться **суперечності між країнами-переможницями і країнами-переможеними.** З числа останніх я маю на увазі, головним чином, Німеччину. Безсумнівно, що в зв'язку з кризою і загостренням проблеми ринків посилиться натиск на Німеччину, яка є не тільки боржником, але й дуже великим експортером. Оригінальні відносини, що склалися між країнами-переможницями і Німеччиною, можна було б зобразити у вигляді піраміди, на верху якої по-панському сидять Америка, Франція, Англія і т. д. з планом Юнга[38] в руках, з написом: «Плати!», а внизу розпластана Німеччина, яка вибивається з сил і змушена витягати з себе всі сили для того, щоб виконати наказ про виплату мільярдних контрибуцій. Ви хочете знати, що це таке? Це є «дух Локарно»[39]. Думати, що таке становище може минутися даром для світового капіталізму,— значить нічого не розуміти в житті. Думати, що німецька буржуазія зуміє заплатити в найближчі 10 років 20 мільярдів марок, а німецький пролетаріат, що живе під подвійним ярмом «своєї» і «чужої» буржуазії, дасть німецькій буржуазії видавити з його жил ці 20 мільярдів без серйозних боїв і потрясінь,— значить збожеволіти. Нехай німецькі й французькі

політики удають, що вони вірять в це чудо. *Ми*, більшовики, в чудеса не віримо.

в) Оголюються і загострюються **суперечності між імперіалістичними державами і колоніальними та залежними країнами.** Ростуща економічна криза не може не посилити натиску імперіалістів на колонії і залежні країни, які становлять основні ринки збуту і сировини. І дійсно, натиск посилюється до останньої міри. Це факт, що європейська буржуазія перебуває тепер в стані війни з «своїми» колоніями в Індії, в Індокитаї, в Індонезії, в Північній Африці. Це факт, що «незалежний» Китай уже поділено фактично на сфери впливу, а генеральські кліки контрреволюційних гоміндановців, воюючи між собою і розоряючи китайський народ, виконують волю своїх хазяїв з імперіалістичного табору.

Треба вважати остаточно проваленою брехливу версію про те, що працівники російських посольств у Китаї є винуватці порушення «миру і спокою» в Китаї. Російських посольств давно вже немає ні в південному, ні в середньому Китаї. Але зате є англійські, японські, німецькі, американські і всякі інші посольства. Російських посольств давно вже немає ні в південному, ні в середньому Китаї. Але зате є німецькі, англійські і японські військові радники при воюючих китайських генералах. Російських посольств давно вже немає там. Але зате є англійські, американські, німецькі, чехословацькі й усякі інші гармати, гвинтівки, аероплани, танки, отруйні гази. І що ж? Замість «миру і спокою» ми маємо тепер у південному й середньому Китаї найбільш розгнуздану і найбільш розорну генеральську війну, фінансовану і

інструктовану «цивілізованими» державами Європи й Америки. Виходить досить пікантна картина «цивілізаторської» роботи капіталістичних держав. Невідомо тільки, при чому тут російські більшовики?

Було б смішно думати, що ці безчинства імперіалістів минуться їм даром. Китайські робітники і селяни уже відповіли на них створенням Рад і Червоної Армії. Кажуть, що там уже утворився радянський уряд. Я думаю, що коли це вірно, то в цьому немає нічого дивного. Не може бути сумніву, що тільки Ради можуть врятувати Китай від остаточного розвалу й зубожіння.

Щодо Індії, Індокитаю, Індонезії, Африки і т. д., то наростання революційного руху в цих країнах, що набирає часом форми національної війни за визволення, не підлягає ніякому сумніву. Пани буржуа збираються залити ці країни кров'ю і спертися на поліцейські штики, покликавши на допомогу таких людей, як-от Ганді. Не може бути сумніву, що поліцейські штики—погана опора. Царизм теж старався у свій час спертися на поліцейські штики, але яка з цього вийшла опора—усім відомо. Щодо помічників типу Ганді, то царизм мав їх ціле стадо в особі ліберальних угодовців всякого роду, з чого, однак, нічого, крім конфузу, не вийшло.

г) Оголились і загострились **суперечності між буржуазією і пролетаріатом** в капіталістичних країнах. Криза вже встигла посилити натиск капіталістів на робітничий клас. Криза вже встигла викликати нову хвилю капіталістичної раціоналізації, нове погіршення становища робітничого класу, ріст безробіття, розширення постійної армії безробітних, зниження

заробітної плати. Не дивно, що ці обставини революціонізують обстановку, загострюють боротьбу класів і штовхають робітників на нові класові бої.

В зв'язку з цим руйнуються і падають соціал-демократичні ілюзії серед робітничих мас. Після досвіду перебування при владі соціал-демократів, які зривають страйки, організують локаути і розстрілюють робітників, злою насмішкою звучать в ушах робітників брехливі обіцянки щодо «виробничої демократії», «промислового миру», «мирних методів» боротьби. Чи багато знайдеться тепер робітників, здатних повірити брехливій проповіді соціал-фашистів? Відомі робітничі демонстрації 1 серпня 1929 року (проти военної небезпеки) і 6 березня 1930 року (проти безробіття) [40] показують, що кращі люди з робітничого класу вже відвернулися від соціал-фашистів. Економічна криза завдасть нового удару соціал-демократичним ілюзіям серед робітників. Небагато знайдеться тепер робітників, які після банкротств і розорень у зв'язку з кризою згодяться повірити в можливість збагачення «кожного робітника» шляхом участі в «демократизованих» акціонерних компаніях. Нічого й казати, що криза завдасть нищівного удару всім таким і подібним до них ілюзіям.

Але відхід робітничих мас від соціал-демократії означає поворот їх в сторону комунізму. Воно так і відбувається в дійсності. Зростання профспілкового руху, який примикає до компартії; виборчі успіхи компартій; хвиля страйків, що відбуваються при керівній участі комуністів; переростання економічних страйків у політичні протести, організовувані комуністами; масові демонстрації співчуваючих комуніз-

мові робітників, що зустрічають найживіший відгук у робітничому класі,—все це говорить про те, що робітничі маси вбачають в компартії єдину партію, здатну боротися з капіталізмом, єдину партію, гідну довір'я робітників, єдину партію, за якою можна і варто іти в боротьбі за визволення від капіталізму. Це є поворот мас в сторону комунізму. Це є запорука перетворення наших братніх компартій у великі масові партії робітничого класу. Треба тільки, щоб комуністи зуміли оцінити обстановку і використали її належним чином. Розгортаючи непримиренну боротьбу з соціал-демократією, яка являє собою агентуру капіталу в робітничому класі, і розбиваючи вщент всі і всякі ухили від ленінізму, що ллють воду на млин соціал-демократії, компартії показали, що вони стоять на правильному шляху. Треба, щоб вони остаточно закріпилися на цьому шляху. Бо тільки при цій умові можуть вони розраховувати на завоювання більшості робітничого класу і успішну підготовку пролетаріату до грядущих класових битв. Бо тільки при цій умові можна розраховувати на дальше зростання впливу і авторитету Комуністичного Інтернаціоналу.

Такий є стан основних суперечностей світового капіталізму, які до краю загострилися в зв'язку з світовою економічною кризою.

Про що говорять всі ці факти?

Про те, що стабілізації капіталізму приходить кінець.

Про те, що піднесення революційного руху мас наростатиме з новою силою.

Про те, що світова економічна криза переростатиме в ряді країн у кризу політичну.

Це значить, по-перше, що буржуазія шукатиме виходу з становища в дальшій фашизації в галузі внутрішньої політики, використовуючи для цього всі реакційні сили, в тому числі і соціал-демократію.

Це значить, по-друге, що буржуазія шукатиме виходу в новій імперіалістичній війні в галузі зовнішньої політики.

Це значить, нарешті, що пролетаріат, борючись з капіталістичною експлуатацією і воєнною небезпекою, шукатиме виходу в революції.

3. ВІДНОСИНИ МІЖ СРСР І КАПІТАЛІСТИЧНИМИ ДЕРЖАВАМИ

а) Я говорив вище про суперечності світового капіталізму. Але крім цих суперечностей існує ще одна суперечність. Я говорю про суперечність між капіталістичним світом і СРСР. Правда, цю суперечність не можна розглядати, як суперечність **внутрікапіталістичного** порядку. Вона є суперечність між капіталізмом в цілому і країною будованого соціалізму. Але це не заважає їй розкладати і розхитувати самі основи капіталізму. Більше того, вона розкриває до коренів всі суперечності капіталізму і збирає їх в один вузол, перетворюючи їх у питання життя і смерті самих капіталістичних порядків. Тому кожного разу, коли капіталістичні суперечності починають загострюватися, буржуазія звертає свої погляди в бік СРСР: чи не можна розв'язати ту чи іншу суперечність капіталізму, або всі суперечності, разом узяті, коштом СРСР, цієї Країни Рад, цитаделі революції, яка революціонізує самим своїм існуванням

робітничий клас і колонії, заважає налагодити нову війну, заважає переділити світ по-новому, заважає хазяйнувати на своєму обширному внутрішньому ринку, такому необхідному капіталістам, особливо тепер, у зв'язку з економічною кризою.

Звідси тенденція до авантюристських наскоків на СРСР і до інтервенції, яка (тенденція) повинна посилитися в зв'язку з економічною кризою, що розгортається.

Найбільш яскравою виразницею цієї тенденції в даний момент є нинішня буржуазна Франція, батьківщина велелюбної «Пан-Європи» [41], «колиска» пакту Келлога [42], найбільш агресивна і мілітаристська країна з усіх агресивних і мілітаристських країн світу.

Але інтервенція є палка на два кінці. Це в точності відомо буржуазії. Добре, думає вона, якщо інтервенція пройде гладко і скінчиться поразкою СРСР. Ну, а як бути, якщо вона скінчиться поразкою капіталістів? Адже була вже одна інтервенція, яка скінчилася крахом. Якщо перша інтервенція, коли більшовики були слабі, скінчилася крахом, яка гарантія, що друга не скінчиться також крахом? Всі бачать, що тепер більшовики куди сильніші і економічно, і політично, і щодо підготовки обороноздатності країни. А як бути з робітниками капіталістичних країн, які не дадуть інтервеніювати СРСР, які боротимуться проти інтервенції і які, в разі чого, можуть ударити в тил капіталістам? Чи не краще піти по лінії посилення торгових зв'язків з СРСР, проти чого і більшовики не заперечують?

Звідси тенденція до продовження мирних відносин з СРСР.

Таким чином, ми маємо два ряди факторів і дві різні тенденції, що діють в протилежних напрямах:

1. Політика підриву економічних зв'язків СРСР з капіталістичними країнами, провокаційні наскоки на СРСР, явна і прихована робота по підготовці інтервенції проти СРСР. Це—фактори, що загрожують міжнародному становищу СРСР. Діянням цих факторів пояснюються такі факти, як розрив англійського консервативного кабінету з СРСР, захоплення КСЗ китайськими мілітаристами, фінансова блокада СРСР, «похід» клерикалів на чолі з папою проти СРСР, організація шкідництва наших спеців агентами іноземних держав, організація вибухів і підпалів, як-от ті, що були проведені деякими службовцями «Лена-Гольдфільдс»[43], замахи на представників СРСР (Польща), причіпки до нашого експорту (ПАСШ, Польща) і т. п.

2. Співчуття і підтримка СРСР з боку робітників капіталістичних країн, ріст економічної і політичної могутності СРСР, ріст обороноздатності СРСР, політика миру, що її незмінно проводить Радянська влада. Це—фактори, які зміцнюють міжнародне становище СРСР. Діянням цих факторів пояснюються такі факти, як успішна ліквідація конфлікту на КСЗ, відновлення стосунків з Великобританією, ріст економічних зв'язків з капіталістичними країнами і т. д.

Боротьбою цих факторів визначається зовнішнє становище СРСР.

б) Кажуть, що каменем спотикання в справі поліпшення економічних зв'язків СРСР з буржуазними державами є питання про борги. Я думаю, що це не довід за сплату боргів, а привід в руках агресив-

них елементів для інтервенціоністської пропаганди. Наша політика в цій галузі ясна і цілком обгрунтована. При умові надання нам кредитів ми згодні платити невелику частку довоєнних боргів, розглядаючи їх як додатковий процент на кредити. Без цієї умови ми не можемо і не повинні платити. Від нас вимагають більшого? На якій підставі? Хіба не відомо, що ці борги були зроблені царським урядом, який був повалений революцією і за зобов'язання якого Радянський уряд не може брати на себе відповідальності? Говорять про міжнародне право, про міжнародні зобов'язання. Але на підставі якого міжнародного права відсікли пани «союзники» від СРСР Бессарабію і віддали її в рабство румунським боярам? На підставі яких міжнародних зобов'язань капіталісти і уряди Франції, Англії, Америки, Японії напали на СРСР, інтервеніювали його, грабували його цілих три роки і розоряли його населення? Якщо це називається міжнародним правом і міжнародним зобов'язанням, то що ж називається тоді грабежем? (Сміх. Оплески.) Чи не ясно, що, допустивши ці грабіжницькі акти, пани «союзники» позбавили себе права посилатися на міжнародне право, на міжнародні зобов'язання?

Кажуть, далі, що справі налагодження «нормальних» відносин заважає пропаганда російських більшовиків. З метою запобігти шкідливому впливові пропаганди пани буржуа раз у раз відгороджуються «кордонами», «дротяними загорожами», милостиво полишаючи честь охорони «загорож» Польщі, Румунії, Фінляндії і т. д. Кажуть, що Німеччину беруть завидки з-за того, що їй не хочуть нібито доручити охорону «кордонів» та «дротяних загорож». Чи треба

доводити, що базікання про пропаганду не довід проти встановлення «нормальних відносин», а привід для інтервенціоністської пропаганди. Як можуть люди, які не хочуть бути смішними, «відгороджуватися» від ідей більшовизму, коли в самій країні є грунт, сприятливий для цих ідей? Царизм теж «відгороджувався» у свій час від більшовизму, але не «відгородився», як відомо. Не відгородився, тому що більшовизм росте скрізь і всюди, не іззовні, а зсередини. Немає, здається, країн, більше «відгороджених» від російських більшовиків, як Китай, Індія, Індокитай. І що ж? Більшовизм росте там і буде рости, незважаючи на всякі «кордони», тому що є там, очевидно, умови, які сприяють більшовизмові. При чому ж тут пропаганда російських більшовиків? От якби пани капіталісти могли якось «відгородитися» від економічної кризи, від злиднів мас, від безробіття, від низької заробітної плати, від експлуатації трудящих,—тоді інша справа, тоді не було б у них і більшовицького руху. Але в тім-то й річ, що всякий пройдисвіт намагається виправдати свою слабість або свою нездатність посиланням на пропаганду російських більшовиків.

Кажуть, далі, що каменем спотикання є наш радянський лад, колективізація, боротьба з куркульством, антирелігійна пропаганда, боротьба з шкідниками і контрреволюціонерами з «людей науки», вигнання Беседовських, Соломонів, Дмитрієвських і т. п. лакеїв капіталу. Але це вже стає зовсім забавним. Їм, виявляється, не подобається радянський лад. Але нам також не подобається капіталістичний лад. (С м і х. О п л е с к и.) Не подобається, що десятки мільйонів

безробітних змушені у них голодувати й жити в злиднях, тоді як маленька купка капіталістів володіє мільярдними багатствами. Але раз ми вже погодились не втручатися у внутрішні справи інших країн, чи не ясно, що не варто вертатися до цього питання? Колективізація, боротьба з куркульством, боротьба з шкідниками, антирелігійна пропаганда і т. п. становлять невід'ємне право робітників і селян СРСР, закріплене нашою Конституцією. Конституцію СРСР ми повинні і будемо виконувати з усією послідовністю. Отже, зрозуміло, що хто не хоче зважати на нашу Конституцію—може проходити далі, на всі чотири сторони. Щодо Беседовських, Соломонів, Дмитрієвських і т. п., то ми й надалі будемо викидати геть таких людей як бракований товар, непотрібний і шкідливий для революції. Нехай підіймають їх на щит ті, хто має особливі симпатії до покидьків. (Сміх.) Жорна нашої революції працюють добре. Вони беруть усе придатне і віддають Радам, а покидьки викидають геть. Кажуть, що у Франції, серед паризьких буржуа, є великий попит на цей бракований товар. Що ж, нехай імпортують його на здоров'я. Правда, це трохи обтяжить імпортні статті торгового балансу Франції, проти чого завжди протестують пани буржуа. Але це вже їх справа. Давайте, не будемо втручатись у внутрішні справи Франції. (Сміх. Оплески.)

Так стоїть справа з «перепонами», які заважають налагодженню «нормальних» відносин СРСР з іншими країнами.

Виходить, що «перепони» ці є мнимими «перепонами», пущеними в хід для того, щоб мати привід для антирадянської пропаганди.

Наша політика є політика миру і посилення торгових зв'язків з усіма країнами. Результатом цієї політики є поліпшення відносин з рядом країн і укладення ряду договорів по торгівлі, технічній допомозі і т. д. Її ж результатом є приєднання СРСР до пакту Келлога, підписання відомого протоколу по лінії пакту Келлога з Польщею, Румунією, Литвою і т. д., підписання протоколу про продовження чинності договору з Туреччиною про дружбу і нейтралітет. Нарешті, результатом цієї політики є той факт, що нам удалося відстояти мир, не давши ворогам втягти себе в конфлікти, незважаючи на ряд провокаційних актів і авантюристські наскоки паліїв війни. Цю політику миру будемо вести й надалі всіма силами, всіма засобами. Ні одної п'яді чужої землі не хочемо. Але і своєї землі, ні одного вершка своєї землі не віддамо нікому. (Оплески.)

Така є наша зовнішня політика.

Завдання полягає в тому, щоб проводити й надалі цю політику з усією наполегливістю, властивою більшовикам.

II

РОСТУЩЕ ПІДНЕСЕННЯ СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА І ВНУТРІШНЄ СТАНОВИЩЕ СРСР

Перейдемо до внутрішнього становища СРСР.

На протилежність капіталістичним країнам, де панують тепер економічна **криза** і **ростуще безробіття,** внутрішнє становище нашої країни являє картину **ро-**

стущого піднесення народного господарства і **прогресивного скорочення** безробіття. Виросла і прискорила темпи свого розвитку велика промисловість. Зміцніла важка промисловість. Соціалістичний сектор промисловості просунувся далеко вперед. Виросла нова сила в сільському господарстві—радгоспи і колгоспи. Якщо років два тому ми мали кризу зернового виробництва і спиралися у своїй хлібозаготівельній роботі, головним чином, на індивідуальне господарство, то тепер центр ваги перемістився на колгоспи і радгоспи, а зернову кризу можна вважати в основному розв'язаною. Основні маси селянства остаточно повернули в бік колгоспів. Опір куркульства відбито. Внутрішнє становище СРСР ще більш зміцнилося.

Така є загальна картина внутрішнього становища СРСР у даний момент.

Розглянемо конкретні дані.

1. РІСТ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА В ЦІЛОМУ

а) Якщо в 1926/27 році, тобто до XV з'їзду партії, по **всьому сільському господарству**, включаючи лісове господарство, риболовство і т. д., ми мали валової продукції в довоєнних карбованцях на суму в 12 370 мільйонів карб., тобто 106,6% від довоєнного рівня, то в наступному році, тобто в 1927/28 році, ми мали 107,2%, в 1928/29 році—109,1%, а в поточному 1929/30 році, судячи з ходу розвитку сільського господарства, ми матимемо не менше 113—114% від довоєнного рівня.

В наявності неухильний, хоч порівняно й повільний, ріст продукції сільського господарства в цілому.

Якщо в 1926/27 році, тобто до XV з'їзду партії, ми мали по **всій промисловості,** як дрібній, так і великій, рахуючи й мукомельну промисловість, валової продукції в довоєнних карбованцях на суму в 8 641 мільйон карб., тобто 102,5% від довоєнного рівня, то в наступному році, тобто в 1927/28 році, ми мали 122%, в 1928/29 році—142,5%, а в поточному 1929/30 році, судячи з ходу розвитку промисловості, матимемо не менше 180% від довоєнного рівня.

В наявності нечувано швидкий ріст промисловості в цілому.

б) Якщо в 1926/27 році, тобто до XV з'їзду партії, ми мали **вантажооборот** по всій нашій **залізничній сітці** 81,7 мільярда тонно-кілометрів, тобто 127% від довоєнного рівня, то в наступному році, тобто в 1927/28 році, ми мали 134,2%, в 1928/29 році—162,4%, а в поточному 1929/30 році, за всіма даними, ми матимемо не менше 193% від довоєнного рівня. Щодо нового залізничного будівництва, то за звітний період, тобто рахуючи з 1927/28 року, залізнична сітка збільшується з 76 тисяч кілометрів до 80 тисяч кілометрів, що становитиме 136,7% від довоєнного рівня.

в) Якщо стан **торгово-посередницького обороту** в країні в 1926/27 році прийняти за 100 (31 млрд. карб.), то виходить, що за 1927/28 рік розміри оборотів виросли до 124,6%, в 1928/29 році—до 160,4%, а в поточному 1929/30 році, судячи з усіх даних, розміри оборотів становитимуть 202%, тобто будуть подвоєні в порівнянні з 1926/27 роком.

г) Якщо **зведені баланси** всіх наших **кредитних установ** на 1 жовтня 1927 року прийняти за 100

(9 173 млн. карб.), то виходить, що на 1 жовтня 1928 року ми мали ріст до 141%, а на 1 жовтня 1929 року—до 201,1%, тобто подвоєння в порівнянні з 1927 роком.

д) Якщо **зведений державний бюджет** на 1926/27 рік прийняти за 100 (6 371 млн. карб.), то виходить, що в 1927/28 році ми мали ріст державного бюджету до 125,5%, в 1928/29 році—до 146,7%, а в 1929/30 році—до 204,4%, тобто подвоєння в порівнянні з бюджетом 1926/27 року (12 605 млн. карб.).

е) Якщо наш **зовнішньоторговий оборот** (експорт-імпорт) становив у 1926/27 році 47,9% від довоєнного рівня, то в 1927/28 році ми мали ріст зовнішньоторгового обороту до 56,8%, в 1928/29 році—до 67,9%, а в 1929/30 році, за всіма даними, матимемо не менше 80% від довоєнного рівня.

є) В підсумку ми маємо таку картину росту всього **народного доходу** за звітний період (у незмінних цінах 1926/27 р.): в 1926/27 році народний доход становив за даними Держплану 23 127 мільйонів карб.; в 1927/28 році—25 396 мільйонів карб.,—приріст на 9,8%; в 1928/29 році—28 596 мільйонів карб.,—приріст на 12,6%; в 1929/30 році, судячи з усіх даних, народний доход має становити не менше 34 мільярдів карбованців, з приростом, виходить, за рік на 20%. Середній річний приріст за звітні 3 роки становить, отже, більш як 15%.

Коли взяти до уваги, що середній річний приріст народного доходу в таких країнах, як ПАСШ, Англія, Німеччина, становить не більше 3—8%, то треба визнати, що темп росту народного доходу в СРСР є дійсно **рекордним**.

2. УСПІХИ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

Ріст народного господарства йде у нас не стихійно, а в певному напрямі, а саме—в напрямі індустріалізації, під знаком індустріалізації, під знаком росту питомої ваги індустрії в загальній системі народного господарства, під знаком перетворення нашої країни з аграрної в індустріальну.

а) Динаміка співвідношення між промисловістю в цілому і сільським господарством в цілому з точки зору питомої ваги промисловості у **валовій** продукції всього народного господарства обрисовується за звітний період в такому вигляді: в довоєнний час частка промисловості у валовій продукції народного господарства становила 42,1%, частка сільського господарства—57,9%; в 1927/28 році частка промисловості—45,2%, сільського господарства—54,8%; в 1928/29 році частка промисловості—48,7%, сільського господарства—51,3%; в 1929/30 році частка промисловості, за всіма даними, має становити не менше 53%, а частка сільського господарства—не більше 47%.

Це значить, що питома вага промисловості починає вже переважати над питомою вагою сільського господарства в загальній системі народного господарства, і ми стоїмо напередодні перетворення з країни **аграрної** в країну **індустріальну.** (Оплески.)

б) Ще різкіша перевага виходить на користь промисловості з точки зору її питомої ваги в **товарній** продукції народного господарства. Якщо в 1926/27 році частка товарної продукції промисловості в загальному балансі товарного виробництва народного господарства становила 68,8%, а частка товарної продукції сільського господарства—31,2%, то в 1927/28 році

ми мали для промисловості 71,2%, для сільського господарства—28,8%; в 1928/29 році для промисловості—72,4%, для сільського господарства—27,6%; а для 1929/30 року, за всіма даними, ми матимемо для промисловості 76%, для сільського ж господарства—24%.

В цьому особливо несприятливому становищі сільського господарства позначається, між іншим, дрібноселянський і малотоварний характер сільського господарства. При цьому зрозуміло, що це становище повинно буде певним чином змінитися в міру укрупнення сільського господарства по лінії радгоспів і колгоспів, в міру збільшення його товарності.

в) Але розвиток промисловості взагалі не дає ще повної картини темпу індустріалізації. Для одержання повної картини треба ще встановити динаміку співвідношення між важкою і легкою промисловістю. Тому за найяскравіший показник росту індустріалізації треба вважати поступальний ріст питомої ваги виробництва **знарядь і засобів виробництва** (важка промисловість) в загальній продукції промисловості. Якщо в 1927/28 році частка виробництва знарядь і засобів виробництва в загальній продукції **всієї** промисловості становила 27,2%, а частка виробництва предметів широкого вжитку—72,8%, то в 1928/29 році частка виробництва знарядь і засобів виробництва дає 28,7% проти 71,3%, а в 1929/30 році частка виробництва знарядь і засобів виробництва, за всіма даними, становитиме вже 32,7% проти 67,3%.

Коли ж узяти не всю промисловість, а **тільки** ту, яку планує ВРНГ, яка охоплює всі основні галузі індустрії, то тут співвідношення між виробництвом

знарядь і засобів виробництва і виробництвом предметів широкого вжитку обрисовується в ще більш сприятливому вигляді, а саме: в 1927/28 році частка виробництва знарядь і засобів виробництва становила 42,7% проти 57,3%; в 1928/29 році—44,6% проти 55,4%; а в 1929/30 році, за всіма даними, становитиме не менше 48% проти 52% виробництва предметів широкого вжитку.

Розвиток нашого народного господарства йде під знаком індустріалізації, під знаком зміцнення і розвитку своєї власної важкої промисловості.

Це значить, що ми вже підняли і розгортаємо далі основу нашої економічної незалежності, нашу важку індустрію.

3. КОМАНДНЕ СТАНОВИЩЕ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ І ТЕМП ЇЇ РОСТУ

Розвиток нашого народного господарства йде під знаком індустріалізації. Але нам потрібна не всяка індустріалізація. Нам потрібна така індустріалізація, яка забезпечує ростущу перевагу **соціалістичних форм промисловості** над формами **дрібно**товарними і тим більше **капіталістичними.** Характерна риса нашої індустріалізації полягає в тому, що вона є індустріалізація **соціалістична,** індустріалізація, яка забезпечує перемогу **усуспільненого** сектора промисловості над сектором **приватногосподарським,** над сектором дрібнотоварним і капіталістичним.

Ось деякі дані про ріст капітальних вкладень і валової продукції по секторах.

а) Якщо взяти ріст **капітальних вкладень** у промисловість по секторах, то ми матимемо таку картину.

Усуспільнений сектор: в 1926/27 році—1 270 мільйонів карб.; в 1927/28 році—1 614 мільйонів карб.; в 1928/29 році—2 046 мільйонів карб.; в 1929/30 році—4 275 мільйонів карбованців. **Приватногосподарський і капіталістичний сектор:** в 1926/27 році—63 мільйони карб.; в 1927/28 році—64 мільйони карб.; в 1928/29 році—56 мільйонів карб.; в 1929/30 році—51 мільйон карбованців.

Це значить, по-перше, що капітальні вкладення по усуспільненому сектору промисловості **виросли** за цей час більш як **утроє** (335%).

Це значить, по-друге, що капітальні вкладення приватногосподарського і капіталістичного сектора **знизились** за цей час на **одну п'яту частину** (81%).

Приватногосподарський і капіталістичний сектор живе за рахунок старого капіталу і йде до своєї загибелі.

б) Якщо взяти ріст **валової продукції** промисловості по секторах, то ми матимемо таку картину. **Усуспільнений сектор:** в 1926/27 році—11 999 мільйонів карб.; в 1927/28 році—15 389 мільйонів карб.; в 1928/29 році—18 903 мільйони карб.; в 1929/30 році—24 740 мільйонів карбованців. **Приватногосподарський і капіталістичний сектор:** в 1926/27 році—4 043 мільйони карб.; в 1927/28 році—3 704 мільйони карб.; в 1928/29 році—3 389 мільйонів карб.; в 1929/30 році—3 310 мільйонів карбованців.

Це значить, по-перше, що валова продукція по усуспільненому сектору промисловості **виросла** за три роки більш як **удвоє** (206,2%).

Це значить, по-друге, що валова продукція промисловості по приватногосподарському і капіталі-

стичному сектору **знизилась** за той же період майже на **одну п'яту частину** (81,9%).

Якщо ж узяти продукцію не всієї промисловості, а тільки **великої** (цензової) промисловості і розглянути її по секторах, то матимемо таку картину співвідношень усуспільненого і приватногосподарського секторів. Питома вага усуспільненого сектора в продукції великої промисловості країни: 1926/27 рік—97,7%; 1927/28 рік—98,6%; 1928/29 рік—99,1%; 1929/30 рік—99,3%. Питома вага приватногосподарського сектора в продукції великої промисловості країни: 1926/27 рік—2,3%; 1927/28 рік—1,4%; 1928/29 рік—0,9%; 1929/30 рік—0,7%.

Як бачите, капіталістичні елементи у великій промисловості вже пішли на дно.

Ясно, що питання «хто кого», питання про те, чи соціалізм переможе капіталістичні елементи в промисловості чи вони переможуть соціалізм,—уже розв'язане на користь соціалістичних форм промисловості. Розв'язане остаточно і безповоротно. (Оплески.)

в) Особливо цікаві дані про **темп розвитку** планованої ВРНГ **державної** промисловості за звітний період. Якщо валову продукцію планованої ВРНГ соціалістичної промисловості за 1926/27 рік прийняти за 100, то виходить, що в 1927/28 році валова продукція цієї промисловості виросла до 127,4%, в 1928/29 році—до 158,6%, а в 1929/30 році вона виростає до 209,8%.

Це значить, що планована ВРНГ соціалістична промисловість, яка охоплює всі основні галузі промисловості і всю важку промисловість, добилася за три роки **більш як подвоєння**.

Не можна не визнати, що ні одна країна в світі не знає таких шалених темпів розвитку своєї великої промисловості.

Ця обставина і дає нам підставу говорити про п'ятирічку за чотири роки.

г) Деякі товариші скептично дивляться на лозунг **«п'ятирічка за чотири роки»**. Ще зовсім недавно одна частина товаришів розцінювала нашу п'ятирічку, затверджену V з'їздом Рад[44], як фантастику. Я вже не кажу про буржуазних письменників, у яких очі на лоб лізуть з-за самого лише слова «п'ятирічка». А що ми маємо на ділі, коли розглядати п'ятирічку з точки зору її здійснення за перші два роки? Про що говорить нам перевірка виконання п'ятирічки в її оптимальному варіанті? Вона говорить не тільки про те, що ми можемо виконати п'ятирічку за чотири роки. Вона говорить ще про те, що ми можемо її виконати по цілому ряду галузей промисловості за три і навіть за два з половиною роки. Це може видатися скептикам з опортуністичного табору неймовірним. Але це факт, заперечувати який було б безглуздо і смішно.

Судіть самі.

За п'ятирічкою **нафтова промисловість** повинна була дати в 1932/33 році продуктів на 977 мільйонів карбованців. А на ділі вона дає продукції уже в 1929/30 році на 809 мільйонів карб., тобто 83% наміченої в п'ятирічці продукції для 1932/33 року. Значить, ми виконуємо п'ятирічний план по нафтовій промисловості за яких-небудь $2^1/_2$ роки.

По **торфовій промисловості** ми повинні були одержати за п'ятирічкою в 1932/33 році продуктів на 122 мільйони карбованців. А на ділі вона дає вже

в 1929/30 році продуктів на 115 мільйонів карб. з лишком, тобто 96% наміченої п'ятирічкою продукції для 1932/33 року. Значить, ми виконуємо п'ятирічний план по торфовій промисловості за $2^1/_2$ роки, якщо не раніше.

За п'ятирічкою **загальне машинобудування** повинно дати в 1932/33 році продукції на 2 058 мільйонів карбованців. А на ділі воно дає вже в 1929/30 році продуктів на 1 458 мільйонів карб., тобто 70% наміченої п'ятирічкою продукції для 1932/33 року. Значить, ми виконуємо п'ятирічний план по загальному машинобудуванню за $2^1/_2$—3 роки.

За п'ятирічкою **сільськогосподарське машинобудування** повинно дати продукції в 1932/33 році на 610 мільйонів карбованців. А на ділі воно дає уже в 1929/30 році продуктів на 400 мільйонів карб., тобто 60% з лишком наміченої п'ятирічкою продукції для 1932/33 року. Значить, ми виконуємо п'ятирічний план по сільськогосподарському машинобудуванню за 3 роки, якщо не раніше.

За п'ятирічкою **електротехнічна промисловість** повинна дати продукції в 1932/33 році на 896 мільйонів карбованців. А на ділі вона дає вже в 1929/30 році продукції на 503 мільйони карб., тобто 56% з лишком наміченої п'ятирічкою продукції для 1932/33 року. Значить, ми виконуємо п'ятирічний план по електротехнічній промисловості за 3 роки.

Такі є небувалі темпи розвитку нашої соціалістичної промисловості.

Ми йдемо вперед прискореним темпом, доганяючи в техніко-економічному відношенні передові капіталістичні країни.

д) Це не значить, звичайно, що ми вже догнали їх в розумінні розмірів виробництва, що наша промисловість уже досягла **рівня** розвитку промисловості передових капіталістичних країн. Ні, далеко ще не значить. **Темп** розвитку промисловості і **рівень** розвитку промисловості не можна змішувати одне з одним. У нас багато хто змішує їх, гадаючи, що коли ми добилися небувалих темпів розвитку промисловості, то ми тим самим уже досягли рівня розвитку промисловості передових капіталістичних країн. Але це в корені невірно.

Взяти, наприклад, виробництво електроенергії, де ми маємо дуже високі темпи. У виробництві електричної енергії ми добилися збільшення з 1924 року по 1929 рік майже до 600%, тоді як ПАСШ збільшили продукцію електроенергії за той же період тільки до 181%, Канада—до 218%, Німеччина—до 241%, Італія—до 222%. Як бачите, ми маємо тут темп прямо небувалий, що перевершує темпи всіх інших держав. Але якщо взяти рівень розвитку виробництва електроенергії в цих країнах, наприклад, в 1929 році, і порівняти його з рівнем розвитку в СРСР, то картина вийде для СРСР далеко невтішна. Незважаючи на небувалий темп розвитку виробництва електроенергії, продукція електроенергії в СРСР в 1929 році становила лише 6 465 мільйонів кіловат-годин, тоді як ПАСШ мали 126 000 мільйонів кіловат-годин, Канада мала 17 628 мільйонів кіловат-годин, Німеччина — 33 000 мільйонів кіловат-годин, Італія — 10 850 мільйонів кіловат-годин.

Різниця, як бачите, колосальна.

Виходить, що за рівнем розвитку ми стоїмо позаду всіх цих держав.

Або взяти, наприклад, виробництво чавуну у нас. Якщо прийняти виробництво чавуну в 1926/27 році за 100 (2,9 мільйона тонн), то за три роки, тобто з 1927/28 року по 1929/30 рік, виробництво чавуну збільшується у нас майже **вдвоє**, доходячи до 190% (5,5 мільйона тонн). Темп розвитку, як бачите, досить високий. Але якщо подивитись на справу з точки зору рівня розвитку чавунного виробництва у нас і порівняти розміри виробництва чавуну в СРСР з розмірами виробництва передових капіталістичних країн, то картина вийде досить невтішна. Почати з того, що довоєнного рівня виробництва чавуну ми досягаємо і перевершимо його лише в поточному 1929/30 році. Уже це одно змушує нас прийти до того невблаганного висновку, що без дальшого прискорення темпу розвитку металургії ми рискуємо поставити під загрозу долю всього нашого промислового виробництва. Щодо рівня розвитку чавунної промисловості у нас і на Заході, то ми маємо таку картину: виробництво чавуну в ПАСШ в 1929 році виражалося в цифрі 42,3 мільйона тонн; в Німеччині—13,4 мільйона тонн; у Франції—10,45 мільйона тонн; в Англії—7,7 мільйона тонн; а в СРСР виробництво чавуну становитиме в кінці 1929/30 року всього лише 5,5 мільйона тонн.

Різниця, як бачите, чимала.

Виходить, таким чином, що за рівнем розвитку чавунного виробництва ми стоїмо позаду всіх цих країн.

Про що все це говорить?

Про те, що:

1) **не можна змішувати** темп розвитку промисловості з рівнем її розвитку;

2) ми диявольськи **відстали** щодо рівня розвитку нашої промисловості від передових капіталістичних країн;

3) тільки **дальше прискорення** темпу розвитку нашої промисловості дасть нам можливість догнати і перегнати в техніко-економічному відношенні передові капіталістичні країни;

4) люди, які базікають про необхідність **зниження** темпу розвитку нашої промисловості, є ворогами соціалізму, агентами наших класових ворогів. (Оплески.)

4. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО І ЗЕРНОВА ПРОБЛЕМА

Вище я говорив про стан сільського господарства в цілому, включаючи лісове господарство, риболовство і т. д., без підрозділення сільського господарства на основні його галузі. Якщо виділити з сільського господарства в цілому основні його галузі, як, наприклад, зернове господарство, тваринництво і технічні культури, то стан справ обрисовується, за даними Держплану і Наркомзему СРСР, в такому вигляді:

а) Якщо прийняти **посівні** площі **зернових** культур 1913 року за 100, то матимемо таку картину руху посівних площ зернових по роках: 1926/27 рік—96,9%; 1927/28 рік—94,7%; 1928/29 рік—98,2%; а в поточному 1929/30 році, за всіма даними, посівні площі становитимуть 105,1% від довоєнного рівня.

Звертає на себе увагу факт падіння посівних площ зернових культур за 1927/28 рік. Пояснюється це падіння не деградацією зернового господарства, як базікали про це неуки з табору правих опортуністів,

а загибеллю озимих посівів у розмірі 7700 тисяч гектарів (20% озимих посівів по СРСР).

Якщо взяти, далі, **валову** продукцію зернових 1913 року за 100, то матимемо таку картину: в 1927 році—91,9%; в 1928 році—90,8%; в 1929 році—94,4%; а в 1930 році, за всіма даними, одержимо до 110% від довоєнної норми.

Тут також звертає на себе увагу падіння валової продукції зернових за 1928 рік, яке пояснюється загибеллю озимих на Україні і Північному Кавказі.

Щодо **товарної** частини валової продукції зернових (позасільський оборот), то ми маємо ще більш повчальну картину. Якщо прийняти товарну частину зернової продукції 1913 року за 100, то виходить, що в 1927 році ми мали 37% товарної продукції; в 1928 році—36,8%; в 1929 році—58%; а в поточному 1930 році матимемо, за всіма даними, не менше 73% від довоєнного рівня.

Виходить, таким чином, що по посівних площах і валовій продукції зернових ми досягаємо довоєнної норми і трохи перевищуємо її лише в поточному 1930 році.

Виходить, далі, що по **товарній** продукції зернових ми далеко ще не досягли довоєнної норми і будемо відставати від неї ще в цьому році процентів на 25.

В цьому основа наших хлібних утруднень, які особливо загострилися в 1928 році.

В цьому ж основа зернової проблеми.

б) Така ж приблизно картина відкривається, але з більш тривожними показниками, в галузі **тваринництва.**

Якщо прийняти поголів'я всіх видів худоби в 1916 році за 100, то виходить така картина по роках.

В 1927 році коней було 88,9% від довоєнного рівня, великої рогатої худоби—114,3%, овець і кіз—119,3%, свиней—111,3%; в 1928 році коней—94,6%, великої рогатої худоби—118,5%, овець і кіз—126%, свиней—126,1%; в 1929 році коней—96,9%, великої рогатої худоби—115,6%, овець і кіз—127,8%, свиней—103%; в 1930 році коней—88,6%, великої рогатої худоби—89,1%, овець і кіз—87,1%, свиней—60,1% від норми 1916 року.

Як бачите, коли взяти до уваги дані останнього року, то ми маємо явні ознаки того, що тваринницьке господарство почало скорочуватись.

Ще більш невтішну картину маємо з точки зору **товарного виходу** тваринництва, особливо щодо м'яса і сала. Якщо прийняти валову продукцію м'яса і сала в кожному році за 100, то товарний вихід м'яса і сала відповідно становить: в 1926 році—33,4%, в 1927 році—32,9%, в 1928 році—30,4%, в 1929 році—29,2%.

Ми маємо, таким чином, явні ознаки нестійкості і економічної ненадійності дрібного і малотоварного господарства по тваринництву.

Виходить, що замість перевищення по тваринництву норми 1916 року ми маємо за останній рік явні ознаки відходу вниз від цієї норми.

Таким чином, слідом за зерновою проблемою, яку ми вже розв'язуємо в основному з успіхом, стає перед нами проблема м'ясна, гострота якої позначається вже тепер і яка чекає свого розв'язання.

в) Іншу картину відкриває нам розвиток **технічних культур**, що дають сировину нашій легкій промисловості. Якщо прийняти **площу посіву** технічних культур 1913 року за 100, то ми маємо: по **бавовні**

в 1927 році—107,1%, в 1928 році—131,4%, в 1929 році—151,4%, в 1930 році—217% від довоєнного рівня; по **льону** в 1927 році—86,6%, в 1928 році—95,7%, в 1929 році—112,9%, в 1930 році—125% від довоєнного рівня; по **цукровому буряку** в 1927 році—106,6%, в 1928 році—124,2%, в 1929 році—125,8%, в 1930 році—169% від довоєнного рівня; по **олійних** в 1927 році—179,4%, в 1928 році—230,9%, в 1929 році—219,7%, в 1930 році—не менше 260% від довоєнного рівня.

Таку ж в основному сприятливу картину дає **валова продукція** технічних культур. Якщо прийняти валову продукцію 1913 року за 100, то ми маємо: по **бавовні** в 1928 році—110,5%, в 1929 році—119%, в 1930 році, за всіма даними, матимемо 182,8% від довоєнного рівня; по **льону** в 1928 році—71,6%, в 1929 році—81,5%, в 1930 році, за всіма даними, матимемо 101,3% від довоєнного рівня; по **цукровому буряку** в 1928 році—93%, в 1929 році—58%, в 1930 році, за всіма даними, матимемо 139,4% від довоєнного рівня; по **олійних** в 1928 році—161,9%, в 1929 році—149,8%, в 1930 році, за всіма даними, матимемо 220% від довоєнного рівня.

По технічних культурах ми маємо, таким чином, більш сприятливу картину, якщо не рахувати 1929 року для буряку, врожай якого був пошкоджений метеликом.

А втім, і тут, в галузі технічних культур, можливі й імовірні в майбутньому серйозні коливання і прояви нестійкості внаслідок переважання дрібного господарства, на зразок тих коливань і проявів нестійкості, які демонструються в цих цифрах щодо льону і

олійних культур, найменше зачеплених впливом колгоспів і радгоспів.

Отже, перед нами стоять такі проблеми сільського господарства:

1) проблема зміцнення становища технічних культур шляхом забезпечення відповідним районам достатньої кількості дешевих хлібних продуктів;

2) проблема підняття тваринництва і розв'язання м'ясного питання шляхом забезпечення відповідним районам достатньої кількості дешевих зернових продуктів і кормів;

3) проблема остаточного розв'язання питання про зернове господарство, як головного питання сільського господарства в даний момент.

Виходить, що зернова проблема є основною ланкою в системі сільського господарства і ключем до розв'язання всіх інших проблем останнього.

Виходить, що розв'язання зернової проблеми є першим по черзі завданням в ряді інших проблем сільського господарства.

Але розв'язати зернову проблему і вивести тим самим сільське господарство на шлях серйозного піднесення,—це значить ліквідувати в корені відсталість сільського господарства, озброїти його тракторами і сільгоспмашинами, забезпечити його новими кадрами наукових працівників, піднести продуктивність праці, збільшити товарність. Без цих умов нічого й мріяти про розв'язання зернової проблеми.

Чи можливо здійснити всі ці умови на базі дрібного індивідуального селянського господарства? Ні, неможливо. Неможливо, тому що дрібне селянське господарство не в силі прийняти і освоїти нову

техніку, не в силі піднести в достатній мірі продуктивність праці, не в силі збільшити в достатній мірі товарність сільського господарства. Лишається один шлях, шлях **укрупнення** сільського господарства, шлях насадження великих господарств, озброєних сучасною технікою.

Але Радянська країна не може стати на шлях організації великих **капіталістичних** господарств. Вона може і повинна піти лише на організацію великих господарств **соціалістичного** типу, озброєних новою технікою. Такими господарствами і є у нас **радгоспи і колгоспи.**

Звідси завдання насадження радгоспів і об'єднання дрібних індивідуальних селянських господарств у великі колективні господарства, як **єдиний** шлях розв'язання проблеми сільського господарства взагалі, зернової проблеми особливо.

На цей шлях і стала партія у своїй повсякденній практичній роботі після XV з'їзду, особливо після серйозних хлібних утруднень, що виявились на початку 1928 року.

Слід відзначити, що цю корінну проблему, як практичне завдання, поставила на чергу дня наша партія ще на XV з'їзді, коли не було ще у нас серйозних хлібних утруднень. У відомій резолюції XV з'їзду «Про роботу на селі» прямо говориться, що:

«В теперішній період завдання об'єднання і перетворення дрібних індивідуальних селянських господарств у великі колективи *повинно бути поставлене як* ***основне завдання*** *партії на* селі» [45].

Може не зайвим буде також навести відповідне місце із звітної доповіді ЦК на XV з'їзді, де так

само різко і виразно ставиться проблема ліквідації відсталості сільського господарства на началах колективізації. Ось що сказано там:

«Де ж вихід? Вихід в переході дрібних і розпорошених селянських господарств у великі і об'єднані господарства на основі громадського обробітку землі, в переході на колективний обробіток землі на базі нової, вищої техніки.

Вихід в тому, щоб дрібні і найдрібніші селянські господарства поступово, але неухильно, **не в порядку натиску, а в порядку показу і переконування,** об'єднувати у великі господарства на основі громадського, товариського, колективного обробітку землі, з застосуванням сільськогосподарських машин і тракторів, з застосуванням наукових способів інтенсифікації землеробства.

Інших виходів немає» [46].

5. ПОВОРОТ СЕЛЯНСТВА В СТОРОНУ СОЦІАЛІЗМУ І ТЕМП РОЗВИТКУ РАДГОСПНО-КОЛГОСПНОГО БУДІВНИЦТВА

Поворот селянства в сторону колективізації почався не зразу. Він, цей поворот, і не міг початися зразу. Правда, лозунг колективізації був проголошений партією ще на XV з'їзді. Але для масового повороту селянства в сторону соціалізму недосить ще проголошення лозунга. Для повороту потрібна, принаймні, ще одна обставина, а саме, щоб самі селянські маси переконалися в правильності проголошеного лозунга і прийняли його як свій власний лозунг. Тому поворот цей підготовлявся крок за кроком.

Підготовлявся він усім ходом нашого розвитку, всім ходом розвитку нашої індустрії, і насамперед розвитком індустрії, яка постачає машини і трактори для сільського господарства. Підготовлявся він політикою рішучої боротьби з куркульством і ходом

наших хлібозаготівель в їх нових формах за 1928 і 1929 роки, які ставлять куркульське господарство під контроль бідняцько-середняцьких мас. Підготовлявся він розвитком сільськогосподарської кооперації, яка привчає індивідуального селянина до колективного ведення справи. Підготовлявся він сіткою колгоспів, де селянин перевіряв перевагу колективних форм господарства перед індивідуальним господарством. Підготовлявся він, нарешті, сіткою розкиданих по всьому СРСР і озброєних новою технікою радгоспів, де селянин діставав можливість переконатися в силі й перевагах нової техніки.

Було б помилкою бачити в наших радгоспах всього тільки джерело хлібних ресурсів. На ділі радгоспи з їх новою технікою, з їх допомогою околишнім селянам, з їх небаченим господарським розмахом стали тією провідною силою, яка полегшила поворот селянських мас і рушила їх на шлях колективізації.

Ось на якій основі виник той масовий колгоспний рух мільйонів бідняків і середняків, який почався в другій половині 1929 року і який відкрив собою період великого перелому в житті нашої країни.

Яких заходів ужив ЦК для того, щоб зустріти у всеозброєнні і очолити цей рух?

Заходи ЦК проходять по трьох лініях: по лінії організації і фінансування радгоспів, по лінії організації і фінансування колгоспів, нарешті, по лінії організації виробництва тракторів та сільськогосподарських машин і постачання їх селу через машинно-тракторні станції, через тракторні колони і т. д.

а) Ще в квітні 1928 року Політбюро ЦК прийняло рішення про організацію в 3—4 роки **нових радгоспів**

з розрахунком, щоб вони, ці радгоспи, могли дати на кінець цього строку не менше 100 мільйонів пудів товарного хліба. В дальшому це рішення було підтверджене пленумом ЦК. Був організований Зернотрест, якому було доручено виконання цього рішення. Поряд з цим було прийнято рішення про зміцнення **старих радгоспів** і розширення їх посівних полів. Був організований Радгоспцентр, якому було доручено проведення в життя цього рішення.

Не можна не відзначити, що ці рішення були прийняті в штики опортуністичною частиною нашої партії. Були балачки про те, що гроші, вкладені в радгоспи, є «викинуті» гроші. Була також критика з боку людей «науки», підтримана опортуністичними елементами партії, про неможливість і безглуздість організації великих радгоспів. Однак ЦК вів свою лінію і довів її до кінця, незважаючи ні на що.

В 1927/28 році було відпущено на фінансування радгоспів (не рахуючи оборотного короткострокового кредиту) 65,7 мільйона карбованців. В 1928/29 році було відпущено 185,8 мільйона карбованців. Нарешті, в поточному році відпущено 856,2 мільйона карбованців. Віддано в розпорядження радгоспів за звітний період 18 тисяч тракторів на 350 тисяч кінських сил.

Які результати цих заходів?

Посівна площа **Зернотресту** становила в 1928/29 році 150 тисяч гектарів, в 1929/30 році—1 060 тисяч гектарів, в 1930/31 році становитиме 4 500 тисяч гектарів, в 1931/32 році становитиме 9 мільйонів гектарів, а в 1932/33 році, тобто на кінець п'ятирічки, становитиме 14 мільйонів гектарів. Посівна площа

Радгоспцентру становила в 1928/29 році 430 тисяч гектарів, в 1929/30 році—860 тисяч гектарів, в 1930/31 році становитиме 1 800 тисяч гектарів, в 1931/32 році становитиме 2 мільйони гектарів, а в 1932/33 році становитиме 2 мільйони 500 тисяч гектарів. Посівна площа **Укррадгоспоб'єднання** становила в 1928/29 році 170 тисяч гектарів, в 1929/30 році—280 тисяч гектарів, в 1930/31 році становитиме 500 тисяч гектарів, а в 1932/33 році становитиме 720 тисяч гектарів. Посівна площа **Союзцукру** (по зерну) становила в 1928/29 році 780 тисяч гектарів, в 1929/30 році—820 тисяч гектарів, в 1930/31 році становитиме 860 тисяч гектарів, в 1931/32 році становитиме 980 тисяч гектарів, а в 1932/33 році становитиме 990 тисяч гектарів.

Це значить, по-перше, що один лише Зернотрест матиме на кінець п'ятирічки **стільки ж** посівної площі зернових, скільки має тепер вся Аргентіна. (Оплески.)

Це значить, по-друге, що всі радгоспи, разом узяті, матимуть на кінець п'ятирічки на 1 мільйон гектарів **більше** посівної площі зернових, ніж має тепер вся Канада. (Оплески.)

Щодо **валової і товарної** зернової продукції радгоспів, то ми маємо таку картину руху по роках: в 1927/28 році ми мали від усіх радгоспів валової продукції 9,5 мільйона центнерів, з них товарних 6,4 мільйона центнерів; в 1928/29 році—12,8 мільйона центнерів, з них товарних 7,9 мільйона центнерів; в 1929/30 році матимемо, за всіма даними, 28,2 мільйона центнерів, з них товарних 18 мільйонів центнерів (108 млн. пудів); в 1930/31 році матимемо

71,7 мільйона центнерів, з них товарних 61 мільйон центнерів (370 млн. пудів) і т. д. і т. п.

Такі є наявні і очікувані результати радгоспної політики нашої партії.

За рішенням Політбюро ЦК в квітні 1928 року про організацію нових радгоспів виходило, що ми повинні одержати від нових радгоспів не менше 100 мільйонів пудів товарного хліба в 1931/32 році. На ділі ж виходить, що ми матимемо уже в 1931/32 році від самих тільки нових радгоспів більше 200 мільйонів пудів. Виходить перевиконання програми в два рази.

Виходить, що люди, які сміялися з рішення Політбюро ЦК, жорстоко посміялися самі з себе.

За п'ятирічним планом, затвердженим з'їздом Рад, ми повинні були мати на кінець п'ятирічки посівних площ по радгоспах усіх систем 5 мільйонів гектарів. А на ділі ми маємо посівних площ радгоспів уже в цьому році 3,8 мільйона гектарів, а в наступному році, тобто на третьому році п'ятирічки, матимемо 8 мільйонів гектарів посівних площ.

Це значить, що ми виконуємо і перевиконуємо п'ятирічну програму радгоспного будівництва за 3 роки.

За п'ятирічним планом ми повинні були мати валової продукції зернових по радгоспах на кінець п'ятирічки 54,3 мільйона центнерів. А на ділі ми маємо валової продукції зернових від радгоспів уже в цьому році 28,2 мільйона центнерів, а в наступному році матимемо 71,7 мільйона центнерів.

Це значить, що по валовій продукції зернових ми виконуємо і перевиконуємо п'ятирічку за 3 роки.

П'ятирічка за 3 роки!

Нехай базікають тепер буржуазні писаки та їх опортуністичні підголоски, що не можна виконати і перевиконати п'ятирічку радгоспного будівництва за 3 роки.

б) Щодо **колгоспного** будівництва, то ми маємо ще більш сприятливу картину.

Ще в липні 1928 року пленум ЦК прийняв таке рішення про колгоспне будівництво:

«Неухильно проводити в життя поставлене XV з'їздом завдання «об'єднання і перетворення дрібних індивідуальних селянських господарств у великі колективи», як **добровільні об'єднання,** що побудовані на базі нової техніки і являють собою вищу форму зернового господарства як в розумінні соціалістичного перетворення сільського господарства, так і в розумінні забезпечення радикального підвищення його продуктивності й товарності» (див. резолюцію липневого пленуму ЦК «Про політику хлібозаготівель у зв'язку з загальним господарським становищем», 1928 р.) [47].

У дальшому це рішення дістало своє підтвердження в резолюціях XVI конференції партії і в спеціальній резолюції листопадового пленуму ЦК 1929 року про колгоспний рух [48]. В другій половині 1929 року, коли позначився корінний поворот селянства в сторону колгоспів і коли середняк у своїй масі пішов у колгоспи, Політбюро ЦК прийняло спеціальне рішення від 5 січня 1930 року «Про темп колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву».

В цій резолюції ЦК:

1) встановив наявність **масового повороту селян** в сторону колгоспів і можливість перевиконання

п'ятирічного плану колгоспного будівництва весною 1930 року;

2) встановив наявність матеріальних і інших умов, необхідних **для заміни куркульського виробництва виробництвом колгоспів,** у зв'язку з чим проголосив необхідність переходу від політики обмеження до політики ліквідації куркульства, як класу;

3) дав перспективу про те, що вже весною 1930 року посівна площа, оброблена на усуспільнених началах, **значно перевищить 30 мільйонів гектарів;**

4) розбив СРСР на 3 групи районів, установивши **для кожної з них орієнтовні строки** завершення в основному колективізації;

5) **переглянув метод землевпорядження** на користь колгоспів і форми фінансування сільського господарства, визначивши для колгоспів на 1929/30 рік не менше 500 мільйонів карбованців кредиту;

6) визначив **артільну форму** колгоспного руху, як **основну ланку колгоспної системи** в даний момент;

7) дав відсіч опортуністичним елементам партії, що намагаються гальмувати колгоспний рух через недостачу машин і тракторів;

8) нарешті, дав попередження партійним працівникам від можливих перегинів у колгоспному русі та небезпеки декретування колгоспного будівництва згори, небезпеки, яка створює загрозу підміни дійсного і масового колгоспного руху грою в колективізацію.

Слід відзначити, що це рішення ЦК було зустрінуте більш ніж недружелюбно з боку опортуністичних елементів нашої партії. Були балачки й шушукання відносно того, що ЦК ударився в фантастику,

що він «розтринькує» народні гроші на «неіснуючі» колгоспи. Праві елементи потирали руки, наперед смакуючи «забезпечений» провал. Однак ЦК вів свою лінію з усією наполегливістю і довів її до кінця, незважаючи ні на що, незважаючи на обивательське хіхікання правих, незважаючи на перегини і запаморочення «лівих».

В 1927/28 році було відпущено на фінансування колгоспів 76 мільйонів карбованців, в 1928/29 році—170 мільйонів карбованців, нарешті, в поточному році відпущено 473 мільйони карбованців. Відпущено, крім того, 65 мільйонів карбованців у фонд колективізації. Визначено пільги колгоспам, які збільшили фінансові ресурси колгоспів на 200 мільйонів карбованців. Забезпечено колгоспам господарське майно розкуркулених куркулів, вартістю понад 400 мільйонів карбованців. Забезпечено для використання на колгоспних полях не менше 30 тисяч тракторів потужністю більш як 400 тисяч кінських сил, не рахуючи 7 тисяч тракторів Трактороцентру, що обслуговують колгоспи, і допомоги тракторами, яку подає колгоспам система радгоспів. Дано колгоспам в цьому році насінної позики і насінної допомоги 10 мільйонів центнерів зерна (61 мільйон пудів). Нарешті, подано безпосередню організаційну допомогу колгоспам у справі створення машинно-кінних баз, число яких перевищує 7 тисяч, з використанням в них не менше 1 300 тисяч коней.

Які результати цих заходів?

Посівна площа колгоспів становила в 1927 році 0,8 мільйона гектарів, в 1928 році—1,4 мільйона гектарів, в 1929 році—4,3 мільйона гектарів,

в 1930 році—не менше 36 мільйонів гектарів, рахуючи яровий і озимий клин.

Це значить, по-перше, що за 3 роки колгоспна посівна площа виросла більш як у 40 раз. (Оплески.)

Це значить, по-друге, що у наших колгоспів є тепер **стільки ж** посівної площі, скільки у Франції та Італії, разом узятих. (Оплески.)

Щодо **валової** продукції зернових і **товарної** їх частини, то ми маємо таку картину. В 1927 році ми мали від колгоспів 4,9 мільйона центнерів, з них товарних 2 мільйони центнерів; в 1928 році—8,4 мільйона центнерів, з них товарних 3,6 мільйона центнерів; в 1929 році—29,1 мільйона центнерів, з них товарних 12,7 мільйона центнерів; в 1930 році ми матимемо, за всіма даними, 256 мільйонів центнерів (1 550 млн. пудів), з них товарних не менше 82 мільйонів центнерів (більше 500 млн. пудів).

Треба визнати, що жодна галузь нашої промисловості, яка розвивається загалом досить прискореним темпом, не дала ще таких небувалих темпів піднесення, як колгоспне будівництво.

Про що говорять усі ці цифри?

Вони говорять, насамперед, про те, що валова продукція зернових у колгоспах виросла за 3 роки більш як у 50 раз, а товарна більш як у 40 раз.

Вони говорять, по-друге, про те, що ми маємо можливість одержати в цьому році від колгоспів **більше половини** всієї товарної продукції зерна в країні.

Вони говорять, по-третє, про те, що долю сільського господарства і його основних проблем віднині

визначатимуть не індивідуальні селянські господарства, а колгоспи і радгоспи.

Вони говорять, по-четверте, про те, що процес ліквідації куркульства, як класу, йде у нас вперед на всіх парах.

Вони говорять, нарешті, про те, що в країні вже сталися такі економічні зрушення, які дають повну підставу твердити, що нам удалося повернути село на новий шлях, на шлях колективізації, забезпечивши тим самим успішне будівництво соціалізму не тільки в місті, але й на селі.

У своїй постанові від 5 січня 1930 року Політбюро ЦК визначило на весну 1930 року програму колгоспних посівних площ, оброблених на усуспільнених началах, в 30 мільйонів гектарів. А на ділі ми маємо 36 мільйонів гектарів. Виходить перевиконання програми ЦК.

Виходить, що люди, які сміялися з рішення ЦК, жорстоко посміялися самі з себе. Не помогли опортуністичним балакунам нашої партії ні дрібнобуржуазна стихія, ні перегини в колгоспному русі.

За п'ятирічним планом ми повинні були мати на кінець п'ятирічки посівних площ по колгоспах 20,6 мільйона гектарів. А на ділі ми маємо посівних площ колгоспів уже в цьому році 36 мільйонів гектарів.

Це значить, що ми вже перевиконали п'ятирічну програму колгоспного будівництва за 2 роки більш як у $1^1/_2$ раза. (Оплески.)

За п'ятирічним планом ми повинні були мати на кінець п'ятирічки валової продукції зернових по колгоспах 190,5 мільйона центнерів. А на ділі ми мати-

мемо валової продукції зернових по колгоспах уже в цьому році 256 мільйонів центнерів.

Це значить, що ми вже перевиконуємо п'ятирічну програму колгоспної продукції зерна за 2 роки більш як на 30%.

П'ятирічка за 2 роки! (Оплески.)

Хай базікають тепер опортуністичні кумушки, що не можна виконати і перевиконати п'ятирічку колгоспного будівництва за 2 роки.

6. ПОЛІПШЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО І КУЛЬТУРНОГО СТАНОВИЩА РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН

Виходить, таким чином, що поступальний ріст соціалістичного сектора як в галузі промисловості, так і в галузі сільського господарства є факт, що не підлягає ніякому сумніву.

Що це може означати з точки зору матеріального становища трудящих?

Це означає, що тим самим закладено вже основи для корінного поліпшення матеріального і культурного становища робітників і селян.

Чому, яким чином?

Тому, по-перше, що ріст соціалістичного сектора означає, насамперед, скорочення експлуататорських елементів міста і села, падіння їх питомої ваги в народному господарстві. А це значить, що частка робітників і селян в народному доході країни неминуче повинна зростати за рахунок скорочення частки експлуататорських класів.

Тому, по-друге, що при рості усуспільненого (соціалістичного) сектора частина народного доходу,

яка йшла досі для прокорму експлуататорських класів та їхньої челяді, повинна лишитися віднині в самому виробництві, на розширення виробництва, на збудування нових фабрик і заводів, на поліпшення побуту трудящих. А це значить, що чисельність і сила робітничого класу повинні зростати, а безробіття скорочуватись і розсмоктуватись.

Тому, нарешті, що ріст усуспільненого сектора, оскільки він веде до поліпшення матеріального становища робітничого класу, означає поступальний ріст місткості внутрішнього ринку, збільшення попиту на продукти промисловості з боку робітників і селян. А це значить, що ріст внутрішнього ринку випереджатиме ріст промисловості і штовхатиме її вперед, до безперервного розширення.

Всі ці і подібні обставини ведуть до неухильного *поліпшення* матеріального і культурного становища робітників і селян.

а) Почнемо з питання про **чисельний ріст** робітничого класу і **скорочення безробіття.**

Якщо число осіб найманої праці (без безробітних) становило в 1926/27 році 10 990 тисяч, то в 1927/28 році ми мали 11 456 тисяч, в 1928/29 році—11 997 тисяч, а в 1929/30 році, за всіма даними, матимемо не менше 13 129 тисяч. З них осіб фізичної праці (включаючи сільськогосподарських робітників і сезонних робітників) у 1926/27 році—7 069 тисяч, в 1927/28 році—7 404 тисячі, в 1928/29 році—7 758 тисяч, в 1929/30 році—8 533 тисячі. З них робітників великої промисловості (без службовців) у 1926/27 році—2 439 тисяч, в 1927/28 році—2 632 тисячі, в 1928/29 році—2 858 тисяч, в 1929/30 році—3 029 тисяч.

Це значить, що ми маємо картину послідовного росту чисельності робітничого класу, причому, якщо процент росту осіб найманої праці становить за 3 роки 19,5, а осіб фізичної праці 20,7, то процент росту індустріальних робітників становить 24,2.

Перейдемо до питання про **безробіття.** Треба сказати, що в цій галузі існує велика плутанина як у Наркомпраці, так і у ВЦРПС.

З одного боку, за даними цих установ, виходить, що ми маємо безробітних близько мільйона чоловік, з яких мінімально кваліфіковані становлять всього 14,3%, а близько 73% становлять особи так званої інтелігентної праці і некваліфіковані, причому величезну більшість з числа останніх становлять жінки й підлітки, які не мали відношення до промислового виробництва.

З другого боку, за тими ж даними, ми переживаємо жахливий голод на кваліфіковану робочу силу, біржі праці не задовольняють попиту наших підприємств на робочу силу процентів на 80, і ми змушені, таким чином, нашвидку, буквально на ходу навчати зовсім некваліфікованих людей і підготовляти з них кваліфікованих для задоволення хоч би мінімальних потреб наших підприємств.

Спробуйте-но розібратися в цій плутанині. Ясно, в усякому разі, що ці безробітні не становлять ні **резервної,** ні, тим більше, **постійної** армії безробітних нашої промисловості. І що ж? Навіть за даними Наркомпраці виходить, що за останній час кількість безробітних **скоротилася** в порівнянні з минулим роком більш як на 700 тисяч чоловік.

Це означає скорочення числа безробітних на 1 травня цього року більш як на 42%.

Ось вам ще один результат росту соціалістичного сектора в нашому народному господарстві.

б) Ще більш разючий результат виходить, коли розглянути справу з точки зору розподілу народного доходу по класах. Питання про розподіл народного доходу по класах є корінним питанням з точки зору матеріального і культурного становища робітників і селян. Недаром буржуазні економісти Німеччини, Англії, ПАСШ стараються заплутати це питання на користь буржуазії, раз у раз публікуючи свої «цілком об'єктивні» дослідження щодо цього.

За даними Всенімецького статистичного управління, частка зарплати в народному доході Німеччини становила в 1929 році 70%, а частка буржуазії—30%. За даними Федеральної торгової комісії та Національного бюро економічних досліджень, частка робітників у народному доході ПАСШ за 1923 рік становила більше 54%, а частка капіталістів—45% з лишком. Нарешті, за даними економістів Болей і Стемпа, частка робітничого класу в народному доході Англії за 1924 рік становила трохи менше 50%, а частка капіталістів трохи більше 50% народного доходу Англії.

Зрозуміло, що не можна брати результати цих досліджень на віру. Не можна, тому що крім огріхів чисто економічного порядку, в цих дослідженнях є ще іншого роду огріхи, які мають своєю метою почасти приховати доходи капіталістів і применшити їх, почасти роздути і прибільшити доходи робітничого класу, залічуючи до робітників чиновників, що одер-

жують величезні оклади. Я вже не кажу про те, що в цих дослідженнях часто не враховуються доходи фермерів і взагалі сільських капіталістів.

Тов. Варга піддав критичному аналізові ці дані. І ось що у нього вийшло. Виявляється, що частка робітників та інших трудящих міста і села, які не експлуатують чужої праці, становила в Німеччині 55% народного доходу, в ПАСШ—54%, в Англії—45%; а частка капіталістів у Німеччині—45%, в ПАСШ—46%, в Англії—55%.

Так стоїть справа в найбільших капіталістичних країнах.

А як стоїть справа в СРСР?

Ось вам дані Держплану. Виявляється, що:

а) Частка **робітників і трудящих селян, що не експлуатують чужої праці,** становила у нас в 1927/28 році 75,2% всього народного доходу (в тому числі частка міських і сільських робітників—33,3%), в 1928/29 році—76,5% (в тому числі частка міських і сільських робітників—33,2%), в 1929/30 році—77,1% (в тому числі частка міських і сільських робітників—33,5%).

б) Частка **куркулів і міських капіталістів** становила в 1927/28 році 8,1%, в 1928/29 році—6,5%, в 1929/30 році—1,8%.

в) Частка **кустарів,** більшість яких є трудящий елемент, становила в 1927/28 році 6,5%, в 1928/29 році—5,4%, в 1929/30 році—4,4%.

г) Частка **державного сектора,** доходи якого є доходами робітничого класу і взагалі трудящих мас, становила в 1927/28 році 8,4%, в 1928/29 році—10%, в 1929/30 році—15,2%.

д) Нарешті, частка так званих **інших** (маються на увазі пенсії) становила в 1927/28 році 1,8%, в 1928/29 році—1,6%, в 1929/30 році—1,5%.

Виходить, таким чином, що в той час як **у передових капіталістичних країнах частка експлуататорських класів у народному доході становить** близько **50%**, а то й більше того, у нас, **в СРСР, частка експлуататорських класів становить не більше 2% народного доходу.**

Цим, власне, і пояснюється той разючий факт, що в ПАСШ у 1922 році, за словами американського буржуазного письменника **Денні**, «1% власників зосереджував у своїх руках 59% всього національного багатства», а в Англії в 1920/21 році, за словами того самого **Денні**, «менше 2% всього числа власників володіло 64% всього національного багатства» (див. книжку **Денні** «Америка завойовує Британію»).

Чи можуть мати місце подібні факти у нас, в СРСР, в Країні Рад? Ясно, що не можуть. В СРСР давно вже немає і не може бути таких «власників».

Але якщо в СРСР у 1929/30 році всього лише близько 2% народного доходу перепадає на долю експлуататорських класів, то куди дівається вся решта маси народного доходу?

Ясно, що вона залишається в руках робітників і трудящих селян.

Ось де джерело сили і авторитету Радянської влади серед мільйонів робітничого класу і селянства.

Ось де основа систематичного росту матеріального добробуту робітників і селян СРСР.

е) У світлі цих вирішальних фактів стають цілком зрозумілими систематичне збільшення реальної за-

робітної плати робітників, зростання бюджету соціального страхування робітників, посилення допомоги бідняцьким і середняцьким господарствам селянства, збільшення асигнувань на робітниче житлове будівництво, на поліпшення побуту робітників, на материнство й дитинство і в зв'язку з цим поступальний ріст населення СРСР при скороченні смертності, особливо смертності дітей.

Відомо, наприклад, що **реальна заробітна плата** робітників, рахуючи соціальне страхування і відрахування від прибутків до фонду поліпшення побуту робітників, виросла проти довоєнного рівня до 167%. Самий тільки бюджет соціального страхування робітників виріс за останні 3 роки з 980 мільйонів карбованців в 1927/28 році до 1 400 мільйонів карбованців в 1929/30 році. На охорону материнства й дитинства пішло за останні 3 роки (1927/28—1929/30 рр.) 494 мільйони карбованців. На дошкільне виховання (дитячі садки, майданчики і т. д.) пішло за той же період 204 мільйони карбованців. На робітниче житлове будівництво—1 880 мільйонів карбованців.

Це не значить, звичайно, що вже зроблено все необхідне для серйозного збільшення реальної заробітної плати, що не можна було підняти реальну заробітну плату на ще вищий ступінь. І якщо цього не зроблено, то в цьому винен бюрократизм нашого постачальницького апарату взагалі, бюрократизм споживчої кооперації насамперед і особливо. За даними Держплану, усуспільнений сектор по внутрішній торгівлі охоплює в 1929/30 році по опту більше 99% і по роздробу більше 89%. Це значить, що кооперація

систематично побиває приватний сектор і стає монополістом в галузі торгівлі. Це, звичайно, добре. Але погано те, що ця монополія в ряді випадків іде на шкоду споживачам. Виявляється, що, незважаючи на своє майже монопольне становище в торгівлі, кооперація воліє постачати робітникам більш «доходні» товари, які дають великі прибутки (галантерея і т. д.), і уникає постачати їм товари менш «доходні», хоч і більш необхідні для робітників (сільськогосподарські продукти). У зв'язку з цим робітники змушені близько 25% своїх потреб у сільськогосподарських продуктах задовольняти на приватному ринку, переплачуючи на цінах. Я вже не кажу про те, що апарат кооперації найбільше дбає про баланс, через що надто туго йде на зниження роздрібних цін, незважаючи на категоричні директиви з боку керівних центрів. Виходить, що кооперація діє в даному разі не як соціалістичний сектор, а як своєрідний сектор, заражений якимсь непманським духом. Постає питання, кому потрібна така кооперація і яка користь для робітників від її монополії, якщо вона не виконує завдання серйозного поліпшення реальної заробітної плати робітників?

І якщо, незважаючи на це, реальна заробітна плата у нас все ж неухильно підвищується рік у рік, то це значить, що наш лад, система розподілу народного доходу і вся настанова по лінії заробітної плати є такі, що вони мають можливість паралізувати і перекрити всі і всякі мінуси, які йдуть від кооперації.

Якщо додати до цієї обставини ряд інших факторів, як-от збільшення ролі громадського харчу-

вання, здешевлення жител для робітників, величезне число стипендій для робітників і дітей робітників, культурне обслуговування і т. д., то можна сміливо сказати, що збільшення заробітної плати робітників становитиме далеко більший процент, ніж це вказується в статистиці деяких наших установ.

Все це, разом узяте, плюс переведення на 7-годинний робочий день більше 830 тисяч індустріальних робітників (33,5%), плюс переведення на п'ятиденний тиждень більше $1\,^1/_2$ мільйона індустріальних робітників (63,4%), плюс наявність широкої сітки будинків відпочинку, санаторіїв та курортів для робітників, через які пропущено за останні 3 роки більше 1 700 тисяч робітників,—все це створює таку обстановку роботи і побуту робітничого класу, яка дає нам можливість виростити нове покоління робітників, здорових і життєрадісних, здатних підняти могутність Радянської країни на належну височінь і захистити її грудьми від замахів з боку ворогів. (Оплески.)

Щодо допомоги селянам, як індивідуальним, так і колгоспним, маючи на увазі і допомогу бідноті, то вона становила за останні 3 роки (1927/28—1929/30 рр.) суму не меншу 4 мільярдів карбованців, відпущених по лінії кредиту і державного бюджету. Відомо, що самої лише насінної допомоги було видано селянам за ці 3 роки не менше 154 мільйонів пудів зерна.

Не дивно, що робітники і селяни живуть у нас загалом не погано, смертність населення зменшилася в порівнянні з довоєнним часом на 36% по загальній і на 42,5% по дитячій лінії, а **щорічний приріст** населення становить у нас близько 3 мільйонів душ. (Оплески.)

Щодо культурного становища робітників і селян, то і в цій галузі маємо деякі досягнення, які, однак, ні в якому разі не можуть нас задовольнити через їх незначність. Якщо не рахувати робітничих клубів усякого роду, хат-читалень, бібліотек і лікнепу, який охоплює в цьому році $10^1/_2$ мільйонів чоловік, то стан культурно-освітньої справи має такий вигляд. Школи початкової освіти охоплюють в поточному році 11 638 тисяч учнів; школи II ступеня—1 945 тисяч; індустріально-технічні, транспортні, сільськогосподарські школи і виробничі курси масової кваліфікації—333,1 тисячі; технікуми і рівні їм профшколи—238,7 тисячі; вузи і втузи—190,4 тисячі. Все це дало можливість довести процент письменності по СРСР до 62,6% проти 33% в довоєнний час.

Головне тепер—перейти на загальнообов'язкове початкове навчання. Я кажу «головне», тому що такий перехід означав би вирішальний крок у справі культурної революції. А перейти до цієї справи давно пора, бо ми маємо тепер все необхідне для організації обов'язкової загальної початкової освіти в усіх районах СРСР.

Досі ми змушені були «економити на всьому, навіть на школах» для того, щоб «урятувати, відбудувати важку промисловість» (**Ленін**). За останній час, однак, ми уже відбудували важку промисловість і рухаємо її далі. Отже, настав час, коли ми повинні взятися за повне здійснення загальної обов'язкової початкової освіти.

Я думаю, що з'їзд зробить правильно, коли він прийме відносно цього певне і цілком категоричне рішення. (Оплески.)

7. ТРУДНОЩІ РОСТУ, БОРОТЬБА КЛАСІВ І НАСТУП СОЦІАЛІЗМУ ПО ВСЬОМУ ФРОНТУ

Я говорив про наші досягнення в справі розвитку народного господарства. Я говорив про досягнення в галузі промисловості, в галузі сільського господарства, в галузі реконструкції всього народного господарства на началах соціалізму. Я говорив, нарешті, про досягнення по лінії поліпшення матеріального становища робітників і селян.

Але було б помилкою думати, що ми добилися цих досягнень «легко і спокійно», в порядку, так би мовити, самопливу, без особливих зусиль і напруження волі, без боротьби і встряски. Такі досягнення не даються в порядку самопливу. Насправді ми добились цих досягнень в рішучій боротьбі з труднощами, в серйозній і тривалій боротьбі за подолання труднощів.

Про труднощі говорять у нас всі. Але не всі здають собі справу щодо характеру цих труднощів. А тимчасом проблема труднощів має для нас надзвичайно серйозне значення.

В чому полягають характерні риси наших труднощів, які ворожі сили криються за ними і як ми їх переборюємо?

а) При характеристиці наших труднощів треба мати на увазі, принаймні, такі обставини.

Насамперед необхідно врахувати ту обставину, що нинішні наші труднощі є труднощами **реконструктивного** періоду. Що це значить? Це значить, що вони докорінно відрізняються від труднощів **відбудовного** періоду нашого господарства. Якщо при відбудовному періоді мова йшла про завантаження старих заводів і допомогу сільському господарству

на його старій базі, то тепер справа йде про те, щоб докорінно перебудувати, реконструювати і промисловість і сільське господарство, змінивши їх технічну базу, озброївши їх сучасною технікою. Це значить, що перед нами стоїть завдання перебудови всієї технічної бази народного господарства. А це вимагає нових, більш солідних вкладень в народне господарство, нових, більш досвідчених кадрів, здатних оволодіти новою технікою і рушити її вперед.

Треба мати на увазі, по-друге, ту обставину, що реконструкція народного господарства не обмежується у нас перебудовою його технічної бази, а, навпаки, вимагає разом з тим перебудови соціально-економічних відносин. Я маю тут на увазі, головним чином, сільське господарство. В промисловості, яка уже об'єднана і соціалізована, технічна реконструкція має уже в основному готову соціально-економічну базу. Завдання реконструкції полягає тут в тому, щоб посилити процес витіснення капіталістичних елементів у промисловості. Не так просто стоїть справа в сільському господарстві. Реконструкція технічної бази сільського господарства має, звичайно, ті самі цілі. Але особливість сільського господарства полягає у нас в тому, що в ньому все ще переважає дрібне селянське господарство, що дрібне господарство позбавлене можливості освоїти нову техніку, що, з огляду на це, перебудова технічної бази сільського господарства **неможлива** без одночасної перебудови старого соціально-економічного укладу, без об'єднання дрібних індивідуальних господарств у великі колективні господарства, без викорчовування коренів капіталізму в сільському господарстві.

Зрозуміло, що ці обставини не можуть не ускладнювати наших труднощів, не можуть не ускладнювати нашої роботи по подоланню цих труднощів.

Треба мати на увазі, по-трете, ту обставину, що наша робота по соціалістичній реконструкції народного господарства, яка рве економічні зв'язки капіталізму і перекидає догори дном всі сили старого світу, не може не викликáти одчайдушного опору з боку цих сил. Воно так і є, як відомо. Злісне шкідництво верхівки **буржуазної інтелігенції** в усіх галузях нашої промисловості, звіряча боротьба **куркульства** проти колективних форм господарства на селі, саботаж заходів Радянської влади з боку **бюрократичних елементів** апарату, які являють собою агентуру класового ворога,—такі поки що головні форми опору відживаючих класів нашої країни. Ясно, що ці обставини не можуть послужити до полегшення нашої роботи по реконструкції народного господарства.

Треба мати на увазі, по-четверте, ту обставину, що опір відживаючих класів нашої країни відбувається не ізольовано від зовнішнього світу, а зустрічає підтримку з боку капіталістичного оточення. Капіталістичне оточення не можна розглядати, як просте географічне поняття. Капіталістичне оточення— це значить, що навколо СРСР є ворожі класові сили, які готові підтримати наших класових ворогів всередині СРСР і морально, і матеріально, і шляхом фінансової блокади, і, при нагоді, шляхом воєнної інтервенції. Доведено, що шкідництво наших спеців, антирадянські виступи куркульства, підпали і висадження в повітря наших підприємств та споруджень

субсидуються і вдохновляються ззовні. Імперіалістичний світ не заінтересований в тому, щоб СРСР став міцно на ноги і дістав можливість догнати і перегнати передові капіталістичні країни. Звідси його допомога силам старого світу в СРСР. Зрозуміло, що ця обставина також не може служити до полегшення нашої реконструктивної роботи.

Але характеристика наших труднощів буде неповною, якщо не взяти до уваги ще одну обставину. Мова йде про особливий характер наших труднощів. Мова йде про те, що наші труднощі є не труднощі **занепаду** або труднощі **застою**, а труднощі **росту**, труднощі **піднесення**, труднощі **просування вперед**. Це значить, що наші труднощі докорінно відрізняються від труднощів капіталістичних країн. Коли в ПАСШ говорять про труднощі, мають на увазі труднощі **занепаду**, бо Америка переживає нині кризу, тобто занепад господарства. Коли в Англії говорять про труднощі, мають на увазі труднощі **застою**, бо Англія переживає от уже кілька років застій, тобто припинення руху вперед. Коли ж ми говоримо про наші труднощі, то маємо на увазі не занепад і не застій в розвитку, а **ріст** наших сил, **піднесення** наших сил, **просування** нашої економіки **вперед**. На скільки пунктів **просунутися вперед** на такий-то строк, на скільки процентів виробити **більше** продуктів, на скільки мільйонів гектарів засіяти **більше**, на скільки місяців **раніше** збудувати завод, фабрику, залізницю,— ось які питання мають у нас на увазі, коли говорять про труднощі. Отже, наші труднощі, на відміну від труднощів, скажемо, Америки або Англії, є труднощі **росту**, труднощі **просування вперед**.

А що це значить? Це значить, що наші труднощі є такі труднощі, які **самі містять в собі можливість їх подолання.** Це значить, що відмінна риса наших труднощів полягає в тому, що вони **самі дають нам базу для їх подолання.**

Що ж з усього цього випливає?

З цього випливає, насамперед, що наші труднощі є не труднощі дрібних і випадкових «неполадок», а труднощі класової боротьби.

З цього випливає, по-друге, що за нашими труднощами криються наші класові вороги, що труднощі ці ускладнюються одчайдушним опором відживаючих класів нашої країни, підтримкою цих класів ззовні, наявністю бюрократичних елементів в наших власних установах, наявністю невпевненості і косності в деяких прошарках нашої партії.

З цього випливає, по-трете, що для подолання труднощів необхідно, насамперед, відбити атаки капіталістичних елементів, придушити їх опір і розчистити, таким чином, дорогу для швидкого просування вперед.

З цього випливає, нарешті, що самий характер наших труднощів, які є труднощами **росту,** дає нам **можливості,** необхідні для придушення класових ворогів.

Але щоб використати ці **можливості** і перетворити **їх в дійсність,** щоб придушити опір класових ворогів і добитися подолання труднощів, для цього існує лише один засіб: організувати **наступ** на капіталістичні елементи **по всьому фронту** і ізолювати в наших власних рядах опортуністичні елементи, які перешкоджають наступові, кидаються в паніці то в один,

то в другий бік і вносять в партію невпевненість в перемозі. (Оплески).

Інших засобів нема.

Тільки люди, які втратили голову, можуть шукати виходу в хлоп'ячій формулі Бухаріна про мирне вростання капіталістичних елементів в соціалізм. Розвиток ішов у нас і продовжує йти не за формулою Бухаріна. Розвиток ішов і продовжує йти за формулою Леніна—«хто кого». Чи ми їх, експлуататорів, зімнемо і придушимо, чи вони нас, робітників і селян СРСР, зімнуть і придушать,—так стоїть питання, товариші.

Отже, **організація наступу соціалізму по всьому фронту,**—ось яке завдання стало перед нами при розгортанні роботи по реконструкції **всього** народного господарства.

Партія саме так зрозуміла свою місію, організувавши наступ проти капіталістичних елементів нашої країни.

б) Але чи допустимий взагалі наступ і притому наступ по всьому фронту в умовах існування непу?

Дехто думає, що наступ несумісний з непом, що неп є, по суті справи, відступ, що скоро-но відступ кінчено, неп повинна бути скасована. Це, звичайно, безглуздя. Безглуздя, що виходить або від троцькістів, які нічого в ленінізмі не зрозуміли і думають «скасувати» неп «в два счёта», або від правих опортуністів, які так само нічого в ленінізмі не зрозуміли і базіканням про «загрозу скасування непу» думають виторгувати собі відмовлення від наступу. Якби неп вичерпувалась відступом, Ленін не сказав би на XI з'їзді партії, коли неп проводилась у нас з усією

послідовністю, що «відступ кінчено». Хіба Ленін, говорячи про закінчення відступу, не заявляв разом з тим, що ми думаємо проводити неп «всерйоз і надовго»? Досить тільки поставити це питання, щоб зрозуміти всю недоладність базікання про несумісність непу з наступом. Насправді неп передбачає не тільки **відступ** і допущення оживлення приватної торгівлі, допущення оживлення капіталізму при забезпеченні регулюючої ролі держави (початкова стадія непу). Насправді неп передбачає разом з тим на певній стадії розвитку **наступ** соціалізму на капіталістичні елементи, **звуження** поля діяльності приватної торгівлі, відносне і абсолютне **скорочення** капіталізму, ростущу **перевагу** усуспільненого сектора над сектором неусуспільненим, перемогу соціалізму над капіталізмом (нинішня стадія непу). Неп введено для перемоги соціалізму над капіталістичними елементами. Переходячи в наступ по всьому фронту, ми ще не скасовуємо непу, бо приватна торгівля і капіталістичні елементи ще залишаються, «вільний» товарооборот ще залишається,—але ми напевно скасовуємо початкову стадію непу, розгортаючи дальшу її стадію, нинішню стадію непу, яка є остання стадія непу.

Ось що говорив Ленін в 1922 році, через рік після введення непу:

«Ми зараз відступаємо, начебто відступаємо назад, але ми це робимо, щоб спочатку відступити, а потім розігнатися і дужче стрибнути вперед. Тільки під однією цією умовою ми відступили назад у проведенні нашої нової економічної політики. Де і як ми повинні тепер перестроїтися, пристосуватися, переорганізуватися, щоб після відступу розпочати найупертіший наступ вперед, ми ще не знаємо. Щоб провести всі ці дії в нормальному

порядку, треба, як каже прислів'я, не десять, а сто раз приміряти, перше ніж вирішити» (т. XXVII, стор. 361—362).

Здається, ясно.

Але от питання: чи настав уже час для того, щоб перейти в наступ, чи назрів уже момент для наступу?

Ленін говорив в іншому місці, в тому ж 1922 році, про необхідність:

«Зімкнутися з селянською масою, з рядовим трудовим селянством, і почати рухатись вперед незмірно, безконечно повільніше, ніж ми мріяли, але зате так, що дійсно буде рухатись вся маса з нами»... що «тоді й прискорення цього руху в свій час настане таке, про яке ми зараз і мріяти не можемо» (т. XXVII, стор. 231—232).

І от все те ж питання: чи настав уже час для такого прискорення руху, для прискорення темпу нашого розвитку, чи правильно вибрали ми момент, перейшовши в рішучий наступ по всьому фронту в другій половині 1929 року?

На це питання партія вже дала ясну і певну відповідь.

Так, такий момент уже настав.

Так, партія правильно вибрала момент, перейшовши в наступ по всьому фронту.

Про це говорять ростуща активність робітничого класу і небувалий ріст авторитету партії серед мільйонних мас трудящих.

Про це говорять ростуща активність бідняцько-середняцьких мас і корінний поворот цих мас в сторону колгоспного будівництва.

Про це говорять наші досягнення як в галузі розвитку індустрії, так і в галузі будівництва радгоспів і колгоспів.

Про це говорить той факт, що ми маємо тепер можливість не тільки замінити куркульське виробництво виробництвом колгоспів і радгоспів, але й перекрити його в кілька раз.

Про це говорить той факт, що ми зуміли вже розв'язати в основному зернову проблему і нагромадити певні хлібні резерви, перемістивши центр ваги товарної продукції зерна з галузі індивідуального виробництва в галузь колгоспно-радгоспного виробництва.

Ось де доказ того, що партія правильно вибрала момент, перейшовши в наступ по всьому фронту і проголосивши лозунг ліквідації куркульства, як класу.

Що було б, якби ми послухались правих опортуністів з групи Бухаріна, якби відмовились від наступу, згорнули б темп розвитку індустрії, затримали б розвиток колгоспів і радгоспів і базувалися б на індивідуальному селянському господарстві?

Ми напевно зірвали б нашу індустрію, загубили б справу соціалістичної реконструкції сільського господарства, залишилися б без хліба і розчистили б дорогу для засилля куркульства. Ми сиділи б при розбитому кориті.

Що було б, якби ми послухались «лівих» опортуністів з групи Троцького—Зінов'єва і почали б наступ в 1926/27 році, коли ми не мали ніякої можливості замінити куркульське виробництво виробництвом колгоспів і радгоспів?

Ми напевно зірвалися б на цій справі, продемонстрували б свою слабість, посилили б позиції куркульства і взагалі капіталістичних елементів,

штовхнули б середняка в обійми куркульства, зірвали б наше соціалістичне будівництво і залишилися б без хліба. Ми сиділи б при розбитому кориті.

Результати—ті ж самі.

Недаром кажуть у нас робітники: «підеш «наліво»—прийдеш направо». (О п л е с к и.)

Деякі товариші думають, що головне в наступі соціалізму становлять репресії, а якщо репресії не наростають, то нема й наступу.

Чи вірно це? Це, звичайно, невірно.

Репресії в галузі соціалістичного будівництва є необхідним елементом наступу, але елементом допоміжним, а не головним. Головне в наступі соціалізму, при наших сучасних умовах, полягає в посиленні темпу розвитку нашої промисловості, в посиленні темпу розвитку радгоспів і колгоспів, в посиленні темпу економічного витіснення капіталістичних елементів міста і села, в мобілізації мас навколо соціалістичного будівництва, в мобілізації мас проти капіталізму. Ви можете арештувати й вислати десятки і сотні тисяч куркулів, але якщо ви одночасно з цим не зробите всього необхідного для того, щоб прискорити будівництво нових форм господарства, замінити новими формами господарства старі, капіталістичні форми, підірвати і ліквідувати виробничі джерела економічного існування і розвитку капіталістичних елементів села,—куркульство все одно відродиться і буде рости.

Інші думають, що наступ соціалізму є огульним просуванням вперед, без відповідної підготовки, без перегрупування сил в ході наступу, без закріплення завойованих позицій, без використання резервів для

розвитку успіхів, а коли появились ознаки, скажемо, відпливу однієї частини селян з колгоспів, то це значить, що ми маємо уже «відплив революції», занепад руху, припинення наступу.

Чи вірно це? Це, звичайно, невірно.

По-перше, ні один наступ, хай він буде найуспішніший, не обходиться без деяких проривів і заскоків на окремих ділянках фронту. Говорити на цій підставі про припинення або провал наступу—значить не розуміти суті наступу.

По-друге, не бувало і не може бути **успішного** наступу без перегрупування сил в ході самого наступу, без закріплення захоплених позицій, без використання резервів для розвитку успіху і доведення до кінця наступу. При огульному просуванні, тобто без додержання цих умов, наступ повинен неминуче видихнутись і провалитись. Огульне просування вперед є смерть для наступу. Про це говорить багатий досвід нашої громадянської війни.

По-третє, як можна проводити аналогію між «відпливом революції», який виникає звичайно на базі **занепаду** руху, і відпливом однієї частини селян з колгоспів, який виник на базі триваючого **піднесення** руху, на базі триваючого **піднесення** всього нашого соціалістичного будівництва, і промислового, і колгоспного, на базі триваючого **піднесення** нашої революції? Що може бути спільного між цими двома цілком різнорідними явищами?

в) В чому полягає суть більшовицького наступу в наших, сучасних умовах?

Суть більшовицького наступу полягає, насамперед, в тому, щоб мобілізувати класову пильність

і революційну активність мас проти капіталістичних елементів нашої країни; мобілізувати творчу ініціативу і самодіяльність мас проти бюрократизму наших установ і організацій, який держить під спудом колосальні резерви, що таяться в надрах нашого ладу, і не дає їх використати; організувати змагання і трудове піднесення мас за підняття продуктивності праці, за розгортання соціалістичного будівництва.

Суть більшовицького наступу полягає, по-друге, в тому, щоб організувати перебудову всієї практичної роботи профспілкових, кооперативних, радянських і всяких інших масових організацій відповідно до потреб реконструктивного періоду; створити в них ядро з найбільш активних і революційних працівників, відтіснивши і ізолювавши опортуністичні, тредюніоністські, бюрократичні елементи; вигнати геть з них чужі й перероджені елементи і висунути нових працівників знизу.

Суть більшовицького наступу полягає, далі, в тому, щоб мобілізувати максимум коштів на справу фінансування нашої індустрії, на справу фінансування наших радгоспів і колгоспів і направити на розгортання всієї цієї справи кращих людей нашої партії.

Суть більшовицького наступу полягає, нарешті, в тому, щоб мобілізувати саму партію для організації всієї справи наступу; зміцнити і відгострити партійні організації, вигнавши звідти елементи бюрократизму і переродження; ізолювати і відтіснити виразників правого і «лівого» ухилів від ленінської лінії, висунувши на перший план справжніх, стійких ленінців.

Такі основи більшовицького наступу в даний момент.

Як здійснювала партія цей план наступу?

Ви знаєте, що партія здійснювала цей план з усією послідовністю.

Почалося діло з того, що партія розгорнула широку **самокритику,** зосередивши увагу мас на хибах нашого будівництва, на хибах наших організацій і установ. Ще на XV з'їзді була проголошена необхідність посилення самокритики. Шахтинська справа і шкідництво в різних галузях промисловості, що показали відсутність революційного чуття в окремих ланках партії, з одного боку, боротьба з куркульством і виявлені хиби наших сільських організацій, з другого боку, дали дальший поштовх самокритиці. У своєму зверненні 2 червня 1928 року[49] ЦК дав остаточне оформлення кампанії за самокритику, закликавши всі сили партії і робітничого класу розгорнути самокритику «зверху донизу і знизу доверху», «не зважаючи на особи». Відмежувавшись від троцькістської «критики», що йде з того боку барикади і має своєю метою дискредитацію і ослаблення Радянської влади, партія оголосила завданням самокритики нещадне викриття хиб нашої роботи для **поліпшення** нашого будівництва, для **зміцнення** Радянської влади. Відомо, що заклик партії викликав найживіший відгук в масах робітничого класу і селянства.

Партія організувала, далі, широку кампанію за боротьбу проти **бюрократизму,** давши лозунг проведення **чистки** партійних, профспілкових, кооперативних і радянських організацій від чужих і збюрократілих елементів. Продовженням цієї кампанії є відома постанова ЦК і ЦКК від 16 березня 1930 року про висування робітників в держапарат і про масовий

робітничий контроль над радянським апаратом (шефство заводів)[50]. Відомо, що ця кампанія викликала величезне піднесення і активність робітничих мас. Результатом цієї кампанії є величезне піднесення авторитету партії серед трудящих мас, ріст довір'я до неї з боку робітничого класу, вступ до партії нових сотень тисяч робітників, резолюції робітників про бажання вступити до партії цілими цехами і заводами. Нарешті, результатом цієї кампанії є звільнення наших організацій від ряду косних і бюрократичних елементів, звільнення ВЦРПС від старого, опортуністичного керівництва.

Партія організувала, далі, широке соціалістичне **змагання** і масове **трудове піднесення** на фабриках і заводах. Відозва XVI конференції партії про змагання поставила справу на рейки. Ударні бригади рухають її далі. Ленінський комсомол і керована ним робітнича молодь увінчують справу змагання і ударництва вирішальними успіхами. Треба визнати, що наша революційна молодь відіграла в цій справі виняткову роль. Тепер уже не може бути сумніву, що одним з найважливіших фактів, якщо не найважливішим фактом, нашого будівництва є в даний момент соціалістичне змагання фабрик і заводів, перекличка сотень тисяч робітників про досягнуті результати по змаганню, широкий розвиток **ударництва**.

Тільки сліпі не бачать, що в психології мас і в їх ставленні до праці відбувся величезний перелом, який докорінно змінив обличчя наших заводів і фабрик. Не так давно ще лунали у нас голоси про «надуманість» і «неспроможність» змагання й ударництва. Тепер ці «мудрі» люди не удостоюються навіть

насмішки,—їх вважають просто «мудрецями», що віджили свій вік. Тепер справа змагання й ударництва є справою завойованою і закріпленою. Це факт, що соціалістичним змаганням охоплено у нас більше двох мільйонів робітників, а в ударні бригади залучено не менше мільйона робітників.

Найзнаменніше в змаганні полягає в тому, що воно робить корінний переворот у поглядах людей на працю, бо воно перетворює працю з ганебного і важкого тягаря, яким вона вважалася раніше, в справу **честі,** в справу **слави,** в справу **доблесті і геройства.** Нічого подібного нема і не може бути в капіталістичних країнах. Там, у них, у капіталістів, найбажаніше діло, яке заслуговує громадської похвали,—мати ренту, жити на проценти, бути вільним від праці, яка вважається ганебним заняттям. У нас, в СРСР, навпаки, найбажанішим ділом, яке заслуговує громадської похвали, стає можливість бути героєм праці, можливість бути героєм ударництва, оточеним ореолом пошани серед мільйонів трудящих.

Не менш знаменним в змаганні треба вважати той факт, що воно починає поширюватись і на селі, захопивши уже наші радгоспи і колгоспи. Усім відомі численні факти справжнього трудового ентузіазму в мільйонних масах радгоспників і колгоспників.

Хто міг мріяти років два тому про такі успіхи змагання й ударництва?

Партія мобілізувала, далі, фінансові ресурси країни для розгортання справи радгоспів і колгоспів, забезпечила радгоспи кращими організаторами, дала на допомогу колгоспам 25 тисяч передових робітників, висунула кращих людей з колгоспних селян на справу

керівництва колгоспами, організувала сітку курсів колгоспників, заклавши, таким чином, основи для вироблення стійких і випробуваних кадрів колгоспного руху.

Нарешті, партія перестроїла свої власні ряди на бойовий лад, переозброїла пресу, організувала боротьбу на два фронти, розгромила рештки троцькізму, розбила наголову правих ухильників, ізолювала примиренців, забезпечила, таким чином, єдність своїх рядів на базі ленінської лінії, необхідну для успішного наступу, і провела правильне керівництво наступом, закликавши до порядку і поставивши на місце як постепенівців з табору правих, так і «лівих» закрутників в галузі колгоспного руху.

Такі основні заходи партії, проведені нею для виконання наступу по всьому фронту.

Всім відомо, що наступ цей увінчався успіхом в усіх галузях нашої роботи.

Ось де причина того, що нам удалось перебороти цілий ряд труднощів періоду реконструкції нашого народного господарства.

Ось де причина того, що нам удається з успіхом переборювати найбільшу трудність нашого будівництва, трудність повороту основних мас селянства в сторону соціалізму.

Іноземці запитують іноді про внутрішнє становище СРСР. Але хіба може бути сумнів у тому, що внутрішнє становище СРСР є міцним і непохитним? Подивіться на капіталістичні країни, на ріст кризи і безробіття в цих країнах, на страйки і локаути, на антиурядові демонстрації, —яке може бути порівняння між внутрішнім становищем в цих країнах і внутрішнім становищем в СРСР?

Треба визнати, що Радянська влада є тепер найміцніша влада з усіх влад, які існують у світі. (Оплески.)

8. КАПІТАЛІСТИЧНА ЧИ СОЦІАЛІСТИЧНА СИСТЕМА ГОСПОДАРСТВА

Ми маємо, таким чином, картину внутрішнього становища СРСР.

Ми маємо, разом з тим, картину внутрішнього становища найголовніших капіталістичних країн.

Мимоволі виникає питання: а які ж підсумки, коли зіставити одну з одною і порівняти ці дві картини?

Це питання тим більше цікаве, що буржуазні діячі всіх країн, буржуазна преса всіх ступенів і рангів, від яскраво капіталістичних до меншовицько-троцькістських, в один голос кричать про «процвітання» капіталістичних країн, про «загибель» СРСР, про «фінансовий і господарський крах» СРСР і т. п.

Отже, які підсумки аналізу становища у нас, в СРСР, і у них, в капіталістичних країнах?

Відзначимо головні, загальновідомі факти.

У них, у капіталістів, економічна **криза і занепад** виробництва як в галузі промисловості, так і в галузі сільського господарства.

У нас, в СРСР, економічне **піднесення і ріст** виробництва в усіх галузях народного господарства.

У них, у капіталістів, **погіршення** матеріального становища трудящих, **зниження** заробітної плати робітників і **ріст** безробіття.

У нас, в СРСР, **піднесення** матеріального становища трудящих, **підвищення** заробітної плати робітників і **скорочення** безробіття.

У них, у капіталістів, **ріст** страйків і демонстрацій, який веде до **втрати** мільйонів робочих днів.

У нас, в СРСР, відсутність страйків і **ріст** трудового піднесення робітників і селян, який **дає** нашому ладові мільйони додаткових робочих днів.

У них, у капіталістів, **загострення** внутрішнього становища і **наростання** революційного руху робітничого класу проти капіталістичного режиму.

У нас, в СРСР, **зміцнення** внутрішнього становища і **згуртування** мільйонних мас робітничого класу навколо Радянської влади.

У них, у капіталістів, **загострення** національного питання і **ріст** національно-визвольного руху в Індії, в Індокитаї, в Індонезії, на Філіппінських островах і т. д., який переходить в **національну війну.**

У нас, в СРСР, **зміцнення** основ національного братерства, забезпечений національний **мир** і **згуртування** мільйонних мас народів СРСР навколо Радянської влади.

У них, у капіталістів, **розгубленість** і перспектива дальшого **погіршення** становища.

У нас, в СРСР, **віра в свої сили** і перспектива дальшого **поліпшення** становища.

Базікають про «загибель» СРСР, «процвітання» капіталістичних країн і т. п. Чи не вірніше буде говорити про неминучу загибель тих, що попали так «несподівано» у вир економічної кризи і все ще не можуть вибратися з трясовини занепаду?

Де причини такого серйозного **провалу** у них, у капіталістів, і серйозних **успіхів** у нас, в СРСР?

Кажуть, що стан народного господарства залежить багато в чому від достатку або недостачі капіталів.

Це, звичайно, вірно! Чи не пояснюється криза в капіталістичних країнах і піднесення в СРСР достатком капіталів у нас і недостачею капіталів у них? Ні, звичайно, ні. Всякому відомо, що капіталів в СРСР значно менше, ніж в капіталістичних країнах. Якби справа **вирішувалась** в даному разі станом нагромадження, ми мали б кризу, а капіталістичні країни— піднесення.

Кажуть, що стан господарства залежить багато в чому від технічної і організаційної підкованості господарських кадрів. Це, звичайно, вірно. Чи не пояснюється криза в капіталістичних країнах і піднесення в СРСР недостачею технічних кадрів у них і достатком їх у нас? Ні, звичайно, ні! Всякому відомо, що технічно випробуваних кадрів у капіталістичних країнах значно більше, ніж у нас, в СРСР. Ми ніколи не крилися і не маємо наміру критися з тим, що в галузі техніки ми є учнями німців, англійців, французів, італійців і, насамперед і головним чином, американців. Ні, справа тут не вирішується достатком або недостачею технічних кадрів, хоч проблема кадрів має серйозне значення для розвитку народного господарства.

Може розгадка питання полягає в тому, що рівень культурного стану у нас вищий, ніж в капіталістичних країнах? Знов-таки ні. Всякому відомо, що загальнокультурний рівень мас у нас нижчий, ніж в ПАСШ, в Англії, в Німеччині. Ні, справа не в культурності мас, хоч вона і має величезне значення для розвитку народного господарства.

Може причина полягає тут в особистих якостях керівників капіталістичних країн? Знов-таки ні. Кризи

народилися разом з настанням панування капіталізму. От уже більше століття відбуваються періодичні економічні кризи капіталізму, повторюючись через кожні 12—10—8 і менше років. Всі партії капіталізму, всі скільки-небудь видатні діячі капіталізму, від «найгеніальніших» до найпосередніших, пробували свої сили в справі «запобігання» або «знищення» кризи. Але всі вони зазнавали поразки. Що ж тут дивного в тому, що Гувер з його групою також зазнав поразки? Ні, справа тут не в керівниках або партіях капіталізму, хоч і керівники і партії капіталізму мають тут немале значення.

В чому ж тоді справа?

В чому причина того, що СРСР, незважаючи на його культурну відсталість, незважаючи на недостачу капіталів, незважаючи на недостачу технічно підкованих господарських кадрів, перебуває в стані ростущого економічного **піднесення** і має на фронті економічного будівництва вирішальні **успіхи**, а передові капіталістичні країни, незважаючи на достаток капіталів, достаток технічних кадрів і більш високий рівень культурності, перебувають в стані ростущої економічної **кризи** і зазнають в галузі господарського розвитку **поразки за поразкою?**

Причина—у **відмінності** економічних **систем** господарства у нас і у капіталістів.

Причина—в **неспроможності** капіталістичної системи господарства.

Причина—в **перевагах** радянської системи господарства перед системою капіталістичною.

Що таке радянська система господарства?

Радянська система господарства означає, що:

1) влада класу капіталістів і поміщиків повалена і замінена владою робітничого класу і трудового селянства;

2) знаряддя і засоби виробництва, земля, фабрики, заводи і т. д. відібрані у капіталістів і передані у власність робітничого класу і трудящих мас селянства;

3) розвиток виробництва підпорядкований не принципові конкуренції і забезпечення капіталістичного зиску, а принципові планового керівництва і систематичного піднесення матеріального і культурного рівня трудящих;

4) розподіл народного доходу відбувається не в інтересах збагачення експлуататорських класів і їх численної паразитичної челяді, а в інтересах систематичного підвищення матеріального становища робітників та селян і розширення соціалістичного виробництва в місті й на селі;

5) систематичне поліпшення матеріального становища трудящих і невпинний ріст їх потреб (купівельної спроможності), будучи постійно ростущим джерелом розширення виробництва, гарантує трудящих від криз перепродукції, росту безробіття і злиднів;

6) робітничий клас і трудове селянство є господарями країни, які працюють не на капіталістів, а на свій трудовий народ.

Що таке капіталістична система господарства?

Капіталістична система господарства означає, що:

1) влада в країні належить капіталістам;

2) знаряддя і засоби виробництва зосереджені в руках експлуататорів;

3) виробництво підпорядковане не принципові поліпшення матеріального становища трудящих мас,

а принципові забезпечення високого капіталістичного зиску;

4) розподіл народного доходу відбувається не в інтересах поліпшення матеріального становища трудящих, а в інтересах забезпечення максимуму зисків експлуататорів;

5) капіталістична раціоналізація і швидкий ріст виробництва, що мають своєю метою забезпечення високих зисків капіталістів, наштовхуються, як на перепону, на злиденне становище і зниження матеріальної забезпеченості мільйонних мас трудящих, які не завжди мають можливість задовольнити свої потреби навіть у межах крайнього мінімуму, що необхідно створює грунт для неминучих криз перепродукції, росту безробіття, злиднів мас;

6) робітничий клас і трудові селяни є експлуатованими, що працюють не на себе, а на чужий клас, на клас експлуататорів.

Такі переваги **радянської** системи господарства перед системою **капіталістичною.**

Такі переваги **соціалістичної** організації господарства перед організацією **капіталістичною.**

Ось де причина того, що у нас, в СРСР,—ростуще економічне піднесення, а у них, у капіталістів, ростуща економічна криза.

Ось де причина того, що у нас, в СРСР, ріст споживання (купівельної спроможності) мас весь час випереджає ріст виробництва, штовхаючи його вперед, а у них, у капіталістів, навпаки, ріст споживання мас (купівельної спроможності) ніколи не поспіває за ростом виробництва і весь час відстає від нього, раз у раз прирікаючи виробництво на кризи.

Ось де причина того, що у них, у капіталістів, вважається цілком нормальним знищувати під час криз «зайвину» товарів і спалювати «надлишок» сільськогосподарських продуктів, щоб підтримати високі ціни і забезпечити високі зиски, тоді як у нас, в СРСР, винуватців таких злочинів відправили б у дім божевільних. (Оплески.)

Ось де причина того, що там, у капіталістів, робітники страйкують і демонструють, організуючи революційну боротьбу проти існуючої капіталістичної влади, тоді як у нас, в СРСР, ми маємо картину великого трудового змагання мільйонів робітників і селян, готових грудьми відстояти Радянську владу.

Ось де причина стійкості і міцності внутрішнього становища СРСР, нестійкості і хиткості внутрішнього становища капіталістичних країн.

Треба визнати, що система господарства, яка не знає, куди дівати «надлишки» свого виробництва, і яка змушена їх спалювати в момент, коли в масах панують нужда і безробіття, голод і розорення,— така система господарства сама виголошує собі смертний вирок.

Останні роки були періодом випробування на практиці, періодом екзамену двох протилежних систем господарства, радянської і капіталістичної. За ці роки пророкувань про «загибель» і «крах» радянської системи було більше ніж досить. Розмов і хвалебних співів про «процвітання» капіталізму—ще більше. І що ж? Ці роки зайвий раз показали, що капіталістична система господарства є система **неспроможна**, що радянська система господарства має такі **переваги**, про які не сміє мріяти ні одна буржуазна

держава, хай вона буде найбільш «демократична», «загальнонародна» і т. п.

У своїй промові на конференції РКП(б) у травні 1921 року Ленін говорив:

«Зараз головний свій вплив на міжнародну революцію ми справляємо своєю господарською політикою. Всі на Радянську Російську республіку дивляться, всі трудящі в усіх країнах світу без всякого винятку і без всякого перебільшення. Це досягнуто. Замовчати, приховати капіталісти нічого не можуть, через те вони найбільше ловлять наші господарські помилки і нашу слабість. На це поприще боротьба перенесена у всесвітньому масштабі. Розв'яжемо ми це завдання — і тоді ми виграли в міжнародному масштабі напевно і остаточно» (т. XXVI, стор. 410—411).

Треба визнати, що завдання, поставлене Леніним, наша партія виконує з успіхом.

9. ЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ

а) Загальні

1) Насамперед проблема **правильного розміщення промисловості по СРСР.** Хоч би як ми розвивали народне господарство, не можна обійтися без питання про те, як правильно розмістити промисловість як провідну галузь народного господарства. Зараз справа стоїть так, що наша промисловість, як і наше народне господарство, спирається в основному на вугільно-металургійну базу на Україні. Зрозуміло, що без такої бази немислима індустріалізація країни. І ось такою базою є у нас українська паливно-металургійна база.

Але чи може надалі одна тільки ця база задовольняти і південь, і центральну частину СРСР,

і північ, і північний схід, і Далекий Схід, і Туркестан? Всі дані говорять нам про те, що не може. Нове в розвитку нашого народного господарства полягає, між іншим, в тому, що ця база вже стала для нас недостатньою. Нове полягає в тому, щоб, всемірно розвиваючи цю базу і надалі, почати разом з тим негайно створювати другу вугільно-металургійну базу. Цією базою повинен бути Урало-Кузнецький комбінат, з'єднання кузнецького коксівного вугілля з уральською рудою. (Оплески.) Будування автозаводу в Нижньому, тракторного заводу в Челябінську, машинобудівного заводу в Свердловську, комбайнових заводів у Саратові і Новосибірську; наявність ростущої кольорової металургії в Сибіру і Казахстані, яка вимагає створення сітки ремонтних майстерень і ряду основних металургійних заводів на сході; нарешті, рішення про збудування текстильних фабрик в Новосибірську і в Туркестані,—все це владно вимагає негайного приступу до справи утворення другої вугільно-металургійної бази на Уралі.

Ви знаєте, що ЦК нашої партії висловився саме в цьому дусі у своїй резолюції про Уралмет[51].

2) Далі, проблема **правильного розміщення основних галузей сільського господарства по СРСР**, проблема **спеціалізації наших областей по сільськогосподарських культурах і галузях.** Зрозуміло, що при дрібноселянському господарстві серйозне проведення спеціалізації неможливе. Неможливе, бо дрібне господарство, як господарство нестійке і позбавлене необхідних резервів, змушене розводити у себе всі і всякі культури, щоб в разі провалу на одних культурах можна було обернутися на інших. Зрозуміло

також, що без забезпечення в руках держави певних резервів зерна неможливо поставити справу спеціалізації. Тепер, коли ми перейшли до великого господарства і забезпечили в руках держави резерви зерна, ми можемо і повинні поставити собі завдання правильної організації спеціалізації по культурах і галузях. При цьому вихідним пунктом цієї справи є остаточне розв'язання зернової проблеми. Я кажу «вихідним пунктом», бо без розв'язання зернової проблеми, без організації багатої сітки складів зерна в тваринницьких, бавовникових, бурякових, льняних, тютюнових районах неможливо рушити вперед тваринництво і технічні культури, неможливо забезпечити організацію спеціалізації наших областей по культурах і галузях.

Завдання полягає в тому, щоб використати можливості, які відкрилися, і рушити цю справу вперед.

3) Далі йде проблема **кадрів** як в галузі промисловості, так і в галузі сільського господарства. Всім відома слаба технічна підкованість наших господарських кадрів, наших спеціалістів, техніків і господарських працівників. Справа ускладнюється тим, що одна частина спеціалістів, зв'язана з колишніми хазяями і стимульована з-за кордону, була, як виявилось, на чолі шкідницької справи. Справа ще більше ускладнюється тією обставиною, що цілий ряд наших господарників-комуністів не проявив при цьому революційної пильності і часто опинявся в духовному полоні у шкідницьких елементів. Тимчасом перед нами стоять колосальні завдання реконструкції всього народного господарства, які вимагають великої кількості нових кадрів, здатних оволодіти новою техні-

кою. В зв'язку з цим проблема кадрів перетворилась у нас в проблему справді животрепетну.

Розв'язання цієї проблеми йде у нас по лінії таких заходів:

1) рішуча боротьба з шкідниками;

2) максимум піклування і чуткості щодо величезної більшості спеціалістів і техніків, які відмежувались від шкідників (я маю на увазі не балакунів і кривляк типу Устрялова, а дійсно наукових працівників, які працюють заодно з робітничим класом, не мудруючи лукаво);

3) організація технічної допомоги з-за кордону;

4) посилання наших господарників за кордон для навчання і взагалі для набуття досвіду в техніці;

5) передача технічних навчальних закладів відповідним господарським організаціям з метою якнайшвидшого вироблення достатньої кількості техніків і спеціалістів з людей робітничого класу і селянства.

Завдання полягає в тому, щоб розгорнути роботу по здійсненню цих заходів.

4) Проблема **боротьби з бюрократизмом.** Небезпека бюрократизму полягає, насамперед, в тому, що він держить під спудом колосальні резерви, які таяться в надрах нашого ладу, не даючи їх використати, старається звести нанівець творчу ініціативу мас, сковуючи її канцелярщиною, і веде діло до того, щоб кожне нове починання партії перетворити в дрібне і нікчемне крохоборство. Небезпека бюрократизму полягає, по-друге, в тому, що він не терпить **перевірки виконання** і намагається перетворити основні вказівки керівних організацій в пустий папірець, відірваний від живого життя. Небезпеку становлять

не тільки і не стільки старі бюрократи, які застряли в наших установах, але й—особливо—нові бюрократи, бюрократи радянські, серед яких «комуністи»-бюрократи відіграють далеко не останню роль. Я маю на увазі тих «комуністів», які канцелярськими розпорядженнями і «декретами», в силу яких вони вірять, як у фетиш, стараються підмінити творчу ініціативу і самодіяльність мільйонних мас робітничого класу і селянства.

Завдання полягає в тому, щоб розбити бюрократизм в наших установах і організаціях, ліквідувати бюрократичні «нрави» та «звичаї» і розчистити дорогу для використання резервів нашого ладу, для розгортання творчої ініціативи і самодіяльності мас.

Завдання це нелегке. Його не розв'яжеш «в два счёта». Але його треба розв'язати що б то не стало, якщо ми хочемо дійсно перетворити нашу країну на началах соціалізму.

В боротьбі з бюрократизмом робота партії іде по чотирьох лініях: по лінії розгортання **самокритики**, по лінії організації справи **перевірки виконання**, по лінії **чистки** апарату і, нарешті, по лінії **висування** знизу в апарат відданих працівників з людей робітничого класу.

Завдання полягає в тому, щоб докласти всіх сил до виконання всіх цих заходів.

5) Проблема росту **продуктивності праці**. Без систематичного росту продуктивності праці як в галузі промисловості, так і в галузі сільського господарства ми не можемо розв'язати завдань реконструкції, не можемо не тільки догнати і перегнати передові капіталістичні країни, але навіть відстояти своє

самостійне існування. Тому проблема росту продуктивності праці має для нас першорядне значення.

Заходи партії щодо розв'язання цієї проблеми йдуть *по трьох лініях*: по лінії систематичного **поліпшення матеріального становища** трудящих, по лінії насадження **товариської трудової дисципліни** в підприємствах промисловості і сільського господарства, нарешті, по лінії організації **соціалістичного змагання і ударництва.** Все це—на базі поліпшеної техніки і раціональної організації праці.

Завдання полягає в тому, щоб розгорнути далі масову кампанію по здійсненню цих заходів.

6) Проблема **постачання.** Сюди належить питання про **достатнє постачання** трудящим міста і села необхідних продуктів, питання про пристосування **кооперативного апарату** до потреб робітників і селян, питання про систематичне збільшення **реальної заробітної плати** робітників, питання про **зниження цін** на промтовари і сільськогосподарські продукти. Про хиби споживчої кооперації я уже говорив. Необхідно ліквідувати ці хиби і добитись проведення **політики зниження цін.** Щодо недостачі товарів («товарний голод»), то ми маємо тепер можливість розгорнути сировинну базу легкої промисловості і рушити вперед виробництво міських товарів масового вжитку. Постачання хліба можна вважати уже забезпеченим. Трудніше стоїть справа з постачанням м'яса, молочних продуктів і овочів. Ця трудність, на жаль, не може бути ліквідована протягом кількох місяців. Для подолання цієї трудності потрібен, принаймні, рік. Через рік ми матимемо можливість, завдяки, насамперед, організованим для цієї справи радгоспам

і колгоспам, забезпечити повністю постачання м'яса, молочних продуктів і овочів. А що значить оволодіти постачанням цих продуктів, коли ми вже маємо в своїх руках хлібні резерви, мануфактуру, посилене житлове будівництво для робітників і дешеві комунальні послуги? Це значить оволодіти всіма тими основними факторами, які визначають бюджет робітника і його реальну заробітну плату. Це значить забезпечити справу швидкого росту реальної заробітної плати робітників напевно і остаточно.

Завдання полягає в тому, щоб розгорнути роботу всіх наших організацій в цьому напрямі.

7) Проблема **кредиту і грошового обігу.** Раціональна організація кредитної справи і правильне маневрування грошовими резервами мають серйозне значення для розвитку народного господарства. Заходи партії по розв'язанню цієї проблеми йдуть по двох лініях: по лінії зосередження всієї справи короткострокового кредиту в Держбанку і по лінії організації безготівкового розрахунку в усуспільненому секторі. Тим самим, по-перше, Держбанк перетворюється в загальнодержавний апарат обліку виробництва і розподілу продуктів, по-друге, з обігу звільняються великі маси грошей. Не може бути ніякого сумніву, що ці заходи приведуть (вони вже приводять) до впорядкування всієї кредитної справи і зміцнення нашого червінця.

8) Проблема **резервів.** Уже говорилось кілька раз і повторювати не доводиться, що держава взагалі, наша держава особливо, не може обійтися без резервів. У нас є деякі резерви по хлібу, по товарах, по валюті. Наші товариші мали можливість відчути

за цей час благотворне діяння цих резервів. Але «деяких» резервів нам недосить. Нам потрібні більш солідні резерви по всіх лініях.

Звідси завдання—нагромаджувати резерви.

б) По промисловості

1) Головна проблема—форсований розвиток **чорної металургії.** Майте на увазі, що ми досягли довоєнної норми виробництва чавуну і перевиконуємо її тільки в поточному 1929/30 році. Це велика загроза для всього нашого народного господарства. Щоб ліквідувати цю загрозу, треба налагодити форсований розвиток чорної металургії. Нам треба на кінець п'ятирічки не 10 мільйонів тонн чавуну, як вимагає цього п'ятирічка, а 15—17 мільйонів тонн. Це завдання ми повинні виконати що б то не стало, якщо ми хочемо по-справжньому розгорнути справу індустріалізації нашої країни.

Більшовики повинні показати, що вони зуміють справитися з цим завданням.

Це не значить, звичайно, що ми повинні занедбати **легку** індустрію. Ні, не значить. Досі ми економили на всьому, в тому числі і на легкій індустрії, для того, щоб відбудувати важку індустрію. Але важку індустрію ми уже відбудували. Її треба тільки розгорнути далі. Тепер ми можемо повернутись до легкої індустрії і рушити її вперед прискореним темпом. Нове в розвитку нашої промисловості полягає, між іншим, в тому, що ми маємо тепер можливість розвивати прискореним темпом і важку, і легку індустрію. Перевиконання планів бавовникових, льняних і бурякових посівів у цьому році,

розв'язання проблеми кендиря і штучного шовку,— все це говорить про те, що ми маємо можливість дійсно рушити вперед легку промисловість.

2) Проблема **раціоналізації, зниження собівартості і поліпшення якості** продукції. Не можна далі терпіти проріхи в галузі раціоналізації, невиконання плану по зниженню собівартості і неподобну якість продукції ряду наших підприємств. Ці проріхи і хиби тиснуть на все наше народне господарство і не дають йому просуватися вперед. Пора, давно пора покінчити з цією ганебною плямою.

Більшовики повинні показати, що вони зуміють справитися з цим завданням.

3) Проблема **єдиноначальності.** Нестерпними стають також порушення в галузі проведення єдиноначальності на підприємствах. Робітники раз у раз скаржаться: «нема хазяїна на заводі», «нема порядку в роботі». Не можна далі терпіти, щоб наші підприємства перетворювалися з виробничих організмів в парламенти. Треба, нарешті, зрозуміти нашим партійним і профспілковим організаціям, що без забезпечення єдиноначальності і встановлення суворої відповідальності за хід роботи ми не можемо розв'язати завдань реконструкції промисловості.

в) По сільському господарству

1) Проблема **тваринництва** і **технічних культур.** Тепер, коли вже розв'язали в основному зернову проблему, ми можемо приступити до одночасного розв'язання і проблеми тваринництва, яка становить в даний момент животрепетну проблему, і проблеми технічних культур. При розв'язанні цих проблем нам

треба просуватись тим же шляхом, яким ішли в галузі розв'язання зернової проблеми. Тобто, через організацію радгоспів і колгоспів, які є опорними пунктами нашої політики, поступово перетворювати технічну і економічну основу нинішнього дрібноселянського тваринництва і технічних культур. «Скотовод», «Овцевод», «Свиновод», «Масляно-молочний трест» плюс колгоспи в галузі тваринництва; існуючі радгоспи і колгоспи в галузі технічних культур,— такі є відправні пункти розв'язання проблем, що стоять перед нами.

2) Проблема **дальшого розгортання радгоспного і колгоспного будівництва.** Навряд чи треба багато говорити про те, що ця проблема є для нас **першочерговою** проблемою всього нашого будівництва на селі. Тепер навіть сліпі бачать, що зроблено величезний, корінний поворот селянства від старого до нового, від куркульської кабали до вільного колгоспного життя. Нема більше вороття до старого. Куркульство приречене і буде ліквідоване. Залишається тільки один шлях, шлях колгоспів. А шлях колгоспів уже не є для нас шлях невідомий і незвіданий. Він звіданий і перевірений на тисячі ладів самими селянськими масами. Звіданий і оцінений, як нове, що дає селянам визволення від куркульської кабали, від нужди, від темряви. В цьому основа наших досягнень.

Як розгортатиметься далі новий рух на селі? Попереду підуть радгоспи, як становий хребет перебудови старого укладу села. За ними потягнуться численні колгоспи, як опорні пункти нового руху на селі. З'єднана робота цих двох систем створює умови для повної колективізації всіх областей СРСР.

Одно з найзнаменніших завоювань колгоспного руху полягає в тому, що він уже встиг висунути тисячі **організаторів** і десятки тисяч **агітаторів** колгоспної справи з **самих селян.** Тепер уже не ми одні, кваліфіковані більшовики, а самі селяни з колгоспів, десятки тисяч селян-організаторів і агітаторів колгоспної справи нестимуть вперед прапор колективізації. А селяни-агітатори є чудові агітатори колгоспного руху, бо вони знайдуть такі аргументи на користь колгоспів, зрозумілі і прийнятні для решти маси селян, про які ми, кваліфіковані більшовики, не можемо навіть мріяти.

Лунають подекуди голоси про необхідність відмовлення від політики суцільної колективізації. Є відомості, що навіть в нашій партії є прихильники цієї «ідеї». Але так можуть говорити тільки люди, які зімкнулись, вільно чи невільно, з ворогами комунізму. Метод суцільної колективізації є тим необхідним методом, без якого неможливе виконання п'ятирічного плану колективізації всіх областей СРСР. Як можна від нього відмовлятись, не зраджуючи комунізм, не зраджуючи інтереси робітничого класу і селянства?

Це не значить, звичайно, що в галузі колгоспного руху все пройде у нас «гладко» і «нормально». Вагання всередині колгоспів будуть ще. Припливи і відпливи будуть ще. Але це не може і не повинно бентежити будівників колгоспного руху. Це тим більше не може бути серйозною перешкодою для могутнього розвитку колгоспного руху. Такий здоровий рух, яким, безсумнівно, є колгоспний рух, все одно доб'ється свого, незважаючи ні на що, незважаючи на окремі перешкоди і труднощі.

Завдання полягає в тому, щоб підготувати сили і налагодити справу для дальшого розгортання колгоспного руху.

3) Проблема найбільшого **наближення апарату до районів і сіл.** Не може бути сумніву, що ми не змогли б підняти величезну роботу по перебудові сільського господарства і розвитку колгоспного руху, якби не провели **районування.** Укрупнення волостей і перетворення їх в райони, скасування губерній і перетворення їх в менші одиниці (округи), нарешті, створення областей як прямих опорних пунктів ЦК,— такий є загальний вигляд районування. Мета районування—наблизити партійно-радянський і господарсько-кооперативний апарат до району і села, для того щоб дістати можливість своєчасно розв'язувати наболілі питання сільського господарства, його піднесення, його реконструкції. В цьому розумінні, повторюю, районування дало величезний плюс всьому нашому будівництву.

Але чи все зроблено для того, щоб дійсно наблизити, і по-справжньому наблизити, апарат до районів і сіл? Ні, не все зроблено. Зараз центр ваги колгоспного будівництва переміщено в районні організації. Сюди сходяться нитки колгоспного будівництва і всякої іншої господарської роботи на селі, і по лінії кооперації, і по лінії Рад, і по лінії кредиту, і по лінії заготівель. Чи досить забезпечені потрібними і необхідними працівниками районні організації для того, щоб підняти всю цю різноманітну роботу? Не може бути сумнівів, що вони забезпечені працівниками надто недостатньо. Де ж вихід? Що треба зробити для того, щоб виправити цей недолік

і забезпечити районні організації по всіх галузях нашої роботи достатньою кількістю потрібних працівників? Для цього треба зробити, принаймні, дві речі:

1) скасувати округи (оплески), які перетворюються в непотрібне середостіння між областю і районами, і за рахунок окружних працівників, які звільняться, посилити районні організації;

2) зв'язати районні організації безпосередньо з областю (крайкомом, нац. ЦК).

Це й буде доведенням до кінця справи районування, доведенням до кінця справи наближення апарату до районів і сіл.

Тут були оплески з приводу перспективи скасування округів. Звичайно, округи треба ліквідувати. Але було б помилкою думати, що ця обставина дає нам право гудити округи, як це допускають деякі товариші на сторінках «Правды». Не слід забувати, що округи винесли на своїх плечах величезну роботу і відіграли у свій час велику історичну роль. (Оплески.)

Я думаю також, що було б помилкою проявляти надмірну поспішливість в справі скасування округів. ЦК прийняв рішення про скасування округів[52]. Але він зовсім не думає, що цю справу треба провести негайно. Очевидно, що доведеться провести необхідну підготовчу роботу, раніше ніж скасувати округи.

г) По транспорту

Нарешті проблема **транспорту.** Немає потреби багато говорити про величезне значення транспорту для всього народного господарства. І не тільки для

народного господарства. Як відомо, транспорт має надзвичайно серйозне значення і для оборони країни. І от, незважаючи на величезне значення транспорту, господарство транспорту, реконструкція цього господарства все ще відстає від загального темпу розвитку. Чи треба ще доводити, що при такому становищі ми рискуємо перетворити транспорт у «вузьке місце» народного господарства, яке може загальмувати наше просування вперед? Чи не пора покласти край такому становищу?

Особливо погано стоїть справа з річковим транспортом. Це факт, що Волзьке пароплавство ледве добилось 60%, а Дніпровське—40% довоєнного рівня. 60 і 40% довоєнного рівня—це все, що може занести річковий транспорт в список своїх «досягнень». Нічого казати, велике «досягнення»! Чи не пора покінчити з цією ганьбою? (Голоси: «Пора».)

Завдання полягає в тому, щоб взятися, нарешті, по-більшовицькому за справу транспорту і рушити її вперед.

* * *

Такі є чергові завдання партії.

Що потрібне для того, щоб здійснити ці завдання?

Для цього потрібне, насамперед і головним чином, **продовження** розгорнутого наступу на капіталістичні елементи по всьому фронту і **доведення його до кінця.**

В цьому центр і основа нашої політики в даний момент. (Оплески.)

III

ПАРТІЯ

Переходжу до питання про партію.

Я говорив вище про переваги радянської системи господарства перед системою капіталістичною. Говорив про ті колосальні можливості, які дає нам наш лад у справі боротьби за повну перемогу соціалізму. Говорив про те, що без цих можливостей, без використання цих можливостей, ми не могли б добитися тих успіхів, які завойовані нами за минулий період.

Але от питання: чи зуміла партія правильно використати можливості, які дає нам радянський лад; чи не продержала вона ці можливості під спудом, перешкодивши, таким чином, робітничому класові розгорнути до кінця всю свою революційну могутність; чи зуміла вона витиснути з цих можливостей усе те, що можна було витиснути, для того, щоб розгорнути по всьому фронту соціалістичне будівництво?

Радянський лад дає колосальні **можливості** для повної перемоги соціалізму. Але **можливість** не є ще **дійсність.** Щоб перетворити можливість у дійсність, потрібний цілий ряд умов, в числі яких лінія партії і правильне проведення цієї лінії відіграють далеко не останню роль.

Кілька прикладів.

Праві опортуністи твердять, що неп забезпечує нам перемогу соціалізму,—отже, можна не турбуватись відносно темпу індустріалізації, розвитку радгоспів і колгоспів і т. п., бо настання перемоги все

одно забезпечене в порядку, так би мовити, самопливу. Це, звичайно, невірно і безглуздо. Говорити так—значить заперечувати роль партії в будівництві соціалізму, заперечувати відповідальність партії за це будівництво. Ленін зовсім не говорив, що неп забезпечує нам перемогу соціалізму. Ленін говорив лише про те, що «економічно і політично неп цілком забезпечує нам **можливість** побудови фундаменту соціалістичної економіки» [58]. Але можливість не є ще **дійсність.** Щоб можливість перетворити в дійсність, треба, насамперед, відкинути опортуністичну теорію самопливу, треба перебудувати (реконструювати) народне господарство і повести рішучий наступ на капіталістичні елементи міста і села.

Праві опортуністи твердять, далі, що в нашому ладі не закладені підстави для розколу між робітничим класом і селянством,—отже, можна не турбуватись відносно встановлення правильної політики щодо соціальних груп села, бо куркуль все одно вросте в соціалізм, а союз робітників і селян буде забезпечений в порядку, так би мовити, самопливу. Це так само невірно і безглуздо. Так можуть говорити тільки люди, які не розуміють того, що політика партії, та ще такої партії, яка стоїть при владі, є тут основним моментом, який визначає долю справи союзу робітників і селян. Ленін зовсім не вважав виключеною небезпеку розколу між робітничим класом і селянством. Ленін говорив про те, що «в нашому соціальному ладі **не закладені з необхідністю** підстави для такого розколу», але **«якщо виникнуть** серйозні класові незгоди між цими класами, тоді розкол **буде неминучий».**

В зв'язку з цим Ленін вважав, що:

«Головне завдання нашого ЦК і ЦКК, як і нашої партії в цілому, полягає в тому, щоб уважно стежити за обставинами, з яких може постати розкол, і **запобігати** їм, бо кінець кінцем доля нашої республіки залежатиме від того, чи піде селянська маса з робітничим класом, зберігаючи вірність союзові з ним, чи вона дасть «непманам», тобто новій буржуазії, роз'єднати себе з робітниками, розколоти себе з ними» [54].

Отже, розкол між робітничим класом і селянством не виключений, але він зовсім не обов'язковий, бо в нашому ладі закладена **можливість** запобігти цьому розколові і зміцнити союз робітничого класу і селянства. А що потрібно для того, щоб цю можливість перетворити в дійсність? Щоб можливість **запобігти** розколові перетворити в дійсність, треба, насамперед, поховати опортуністичну теорію самопливу, треба викорчувати корені капіталізму, організовуючи колгоспи і радгоспи, і перейти від політики обмеження експлуататорських тенденцій куркульства до політики ліквідації куркульства, як класу.

Виходить, таким чином, що треба строго розрізняти між **можливостями**, які є в нашому ладі, і **використанням** цих можливостей, перетворенням цих можливостей в **дійсність.**

Виходить, що цілком допустимі випадки, коли можливості для перемоги є, а партія не бачить цих можливостей або не вміє їх правильно використати, через що замість перемоги може вийти поразка.

І от все те саме питання: чи зуміла партія правильно використати **можливості** і **переваги,** які дає нам радянський лад? Чи все вона робила для того, щоб **перетворити ці можливості в дійсність** і забез-

печити, таким чином, нашому будівництву максимум успіхів?

Інакше кажучи: чи правильно керували партія і її ЦК будівництвом соціалізму за минулий період?

Що потрібно для правильного керівництва партії в наших сучасних умовах?

Для правильного керівництва партії необхідно, крім всього іншого, щоб лінія партії була правильна, щоб маси розуміли правильність партійної лінії і підтримували її активно, щоб партія не обмежувалась виробленням генеральної лінії, а керувала день у день проведенням її в життя, щоб партія вела рішучу боротьбу з ухилами від генеральної лінії і примиренством до них, щоб у боротьбі з ухилами партія кувала єдність своїх рядів і залізну дисципліну.

Що зроблено партією і її ЦК для здійснення цих умов?

1. ПИТАННЯ КЕРІВНИЦТВА СОЦІАЛІСТИЧНИМ БУДІВНИЦТВОМ

а) Основна настанова партії в даний момент полягає в **переході** від наступу соціалізму на **окремих ділянках** господарського фронту до наступу **по всьому фронту** і в галузі промисловості, і в галузі сільського господарства.

XIV з'їзд був, переважно, з'їздом **індустріалізації.**

XV з'їзд був, переважно, з'їздом **колективізації.**

Це була підготовка до **загального** наступу.

На відміну від пройдених етапів період перед XVI з'їздом є періодом **загального** наступу соціалізму **по всьому фронту**, періодом посиленого будівництва

соціалізму і в галузі промисловості, і в галузі сільського господарства.

XVI з'їзд партії є з'їзд **розгорнутого наступу** соціалізму **по всьому фронту,** ліквідації куркульства, як класу, і проведення в життя суцільної колективізації.

Ось вам в двох словах суть генеральної лінії нашої партії.

Чи правильна ця лінія?

Так, правильна. Факти говорять, що генеральна лінія нашої партії є єдино правильна лінія. (Оплески.)

Про це свідчать ті успіхи і досягнення, які маємо ми на фронті соціалістичного будівництва. Не бувало і не може бути, щоб рішуча перемога, здобута партією за минулий період на фронті соціалістичного будівництва в місті і на селі, була результатом неправильної політики. Тільки правильна генеральна лінія могла дати нам таку перемогу.

Про це свідчить те несамовите виття проти політики нашої партії, яке зняли останнім часом наші класові вороги, капіталісти і їх преса, папа і єпіскопи всякого роду, соціал-демократи і «російські» меншовики типу Абрамовича і Дана. Капіталісти і їх лакеї ганять нашу партію,—значить генеральна лінія нашої партії правильна. (Оплески.)

Про це свідчить усім відома тепер доля троцькізму. Пани з табору троцькістів базікали про «переродження» Радянської влади, про «термідор», про «неминучу перемогу» троцькізму і т. д. А що на ділі вийшло? Вийшов розпад, кінець троцькізму. Одна частина троцькістів, як відомо, порвала з

троцькізмом і в численних заявах своїх представників визнала правоту партії, розписавшись в контрреволюційності троцькізму. Друга частина троцькістів, дійсно, переродилась в типових дрібнобуржуазних контрреволюціонерів, перетворившись на ділі в інформаційне бюро капіталістичної преси в справах ВКП(б). А Радянська влада, яка повинна була «переродитися» (чи «уже переродилась»), продовжує здравствувати і будувати соціалізм, з успіхом ламаючи хребет капіталістичним елементам нашої країни та їх дрібнобуржуазним підспівувачам.

Про це свідчить усім відома тепер доля правих ухильників. Вони базікали і кричали про «згубність» партійної лінії, про «імовірну катастрофу» в СРСР, про необхідність «врятувати» країну від партії та її керівництва і т. д. А що на ділі вийшло? На ділі вийшло те, що партія здобула величезні успіхи на всіх фронтах будівництва соціалізму, а група правих ухильників, яка бажала «врятувати» країну, але потім визнала помилковість своїх поглядів, сидить тепер на мілині.

Про це свідчать ростуща революційна активність робітничого класу і селянства, активна підтримка політики партії з боку мільйонних мас трудящих і, нарешті, той небувалий трудовий ентузіазм робітників і селян-колгоспників, який вражає своєю грандіозністю і ворогів і друзів нашої країни. Я вже не кажу про такі ознаки росту довір'я до партії, як заяви робітників про вступ в партію цілими цехами і заводами, ріст числа членів партії в період від XV з'їзду до XVI з'їзду більш як на 600 тисяч чоловік, вступ в партію за перший лише квартал цього

року 200 тисяч нових членів. Про що говорить все це, як не про те, що мільйонні маси трудящих усвідомлюють правильність політики нашої партії і готові її підтримати?

Треба визнати, що цих фактів не було б, якби генеральна лінія нашої партії не була єдино правильною лінією.

б) Але партія не може обмежуватись виробленням генеральної лінії. Вона повинна ще перевіряти день у день проведення генеральної лінії на практиці. Вона повинна керувати проведенням генеральної лінії, поліпшуючи і вдосконалюючи в ході роботи прийняті плани господарського будівництва, виправляючи і попереджуючи помилки.

Як виконував цю роботу ЦК нашої партії?

Робота ЦК в цій галузі йшла, головним чином, по лінії виправлення і уточнення п'ятирічного плану в розумінні збільшення темпів і скорочення строків, по лінії перевірки виконання встановлених завдань господарськими організаціями.

Ось кілька основних постанов ЦК, які виправляють п'ятирічний план в дусі підвищення темпів будівництва і скорочення строків виконання.

По чорній металургії: п'ятирічний план передбачає доведення виробництва чавуну в останній рік п'ятирічки до 10 мільйонів тонн; рішення ж ЦК визнає цю норму недостатньою і вважає, що виробництво чавуну в останній рік п'ятирічки повинно бути підняте до 17 мільйонів тонн.

По тракторобудуванню: п'ятирічний план передбачає доведення виробництва тракторів в останній рік п'ятирічки до 55 тисяч штук; рішення ж ЦК ви-

знає це завдання недостатнім і вважає, що виробництво тракторів в останній рік п'ятирічки повинно бути підняте до 170 тисяч штук.

Те саме треба сказати про **автобудування**, де замість виробництва 100 тисяч штук автомобілів (вантажних і легкових) в останній рік п'ятирічки, передбачених п'ятирічним планом, вирішено підняти виробництво автомобілів до 200 тисяч штук.

Те саме має місце щодо **кольорової металургії**, де намітки п'ятирічного плану підвищено більш ніж на 100%, і **сільгоспмашинобудування**, де намітки п'ятирічного плану також підвищено більш ніж на 100%.

Я вже не кажу про будування **комбайнів**, яке не було зовсім враховане в п'ятирічному плані і виробництво яких має бути доведене в останній рік п'ятирічки мінімум до 40 тисяч штук.

По радгоспному будівництву: п'ятирічний план передбачає розширення посівних площ на кінець п'ятирічки до 5 мільйонів гектарів; рішення ж ЦК визнає цю норму недостатньою і вважає, що посівні площі радгоспів на кінець п'ятирічки повинні бути доведені до 18 мільйонів гектарів.

По колгоспному будівництву: п'ятирічний план передбачає розширення посівних площ на кінець п'ятирічки до 20 мільйонів гектарів; рішення ж ЦК визнає цю норму явно недостатньою (вона вже перевиконана в цьому році) і вважає, що на кінець п'ятирічки колективізація СРСР повинна бути в основному закінчена і посівні площі колгоспів до цього строку повинні покрити дев'ять десятих усієї посівної території СРСР, оброблюваної нині індивідуальними хазяїнами. (Оплески.)

І так далі і тому подібне.

Така загалом картина керівництва ЦК справою проведення генеральної лінії партії, справою планування соціалістичного будівництва.

Можуть сказати, що, міняючи так грунтовно намітки п'ятирічного плану, ЦК порушує принцип планування і підриває авторитет плануючих органів. Але так можуть говорити тільки безнадійні бюрократи. Для нас, для більшовиків, п'ятирічний план не є щось закінчене і раз назавжди дане. Для нас п'ятирічний план, як і всякий план, є лише план, прийнятий в порядку першого наближення, який треба уточняти, змінювати і вдосконалювати на основі досвіду місць, на основі досвіду виконання плану. Ніякий п'ятирічний план не може врахувати всіх тих можливостей, які таяться в надрах нашого ладу і які відкриваються лише в ході роботи, в ході здійснення плану на фабриці, на заводі, в колгоспі, в радгоспі, в районі і т. д. Тільки бюрократи можуть думати, що планова робота **закінчується** складенням плану. Складення плану є лише **початок планування.** Справжнє планове керівництво розгортається лише після складення плану, після перевірки на місцях, в ході здійснення, виправлення і уточнення плану.

Ось чому ЦК і ЦКК спільно з плановими органами республіки визнали необхідним виправити і поліпшити п'ятирічний план на основі даних досвіду в дусі підвищення темпів будівництва і скорочення строків виконання.

Ось що говорив Ленін з приводу принципу планування і планового керівництва на VIII з'їзді Рад при обговоренні десятирічного плану ГОЕЛРО[55]:

«Наша програма партії не може лишатися тільки програмою партії. Вона повинна перетворитися в програму нашого господарського будівництва, інакше вона непридатна і як програма партії. Вона повинна доповнитись другою програмою партії, планом робіт по відбудуванню всього народного господарства і доведенню його до сучасної техніки... Ми повинні прийти до того, щоб прийняти певний план; звичайно, це буде план, прийнятий тільки в порядку першого наближення. Ця програма партії не буде така незмінна, як наша справжня програма, що підлягає зміні тільки на з'їздах партії. Ні, ця програма кожний день, в кожній майстерні, в кожній волості буде поліпшуватись, розроблятись, удосконалюватись і видозмінюватись... Стежачи за досвідом науки і практики, на місцях треба прагнути неухильно до того, щоб план виконувався швидше, ніж його призначено, для того щоб маси бачили, що той довгий період, який нас відділяє від повного відбудування промисловості, досвід може скоротити. Це залежить від нас. Давайте в кожній майстерні, в кожному депо, в кожній області поліпшувати господарство, і тоді ми строк скоротимо. І ми його скорочуємо» (т. XXVI, стор. 45, 46, 43).

Ви бачите, що ЦК ішов по шляху, вказаному Леніним, змінюючи і поліпшуючи п'ятирічний план, скорочуючи строки і підвищуючи темпи будівництва.

На які можливості спирався ЦК, підвищуючи темпи будівництва і скорочуючи строки виконання п'ятирічного плану? На резерви, які таяться в надрах нашого ладу і відкриваються лише в ході роботи, на можливості, які дає нам реконструктивний період. ЦК вважає, що перебудова технічної бази промисловості і сільського господарства **при соціалістичній організації виробництва** відкриває такі можливості прискорення темпів, про які не може мріяти ні одна капіталістична країна.

Тільки цими обставинами можна пояснити той факт, що наша соціалістична промисловість за останні три

роки збільшила свою продукцію більш як удвоє, а приріст продукції цієї промисловості на 1930/31 рік повинен вирости в порівнянні з поточним роком на 47%, причому **один лише цей приріст** своїм обсягом дорівнюватиме обсягові продукції **всієї** великої промисловості довоєнного часу.

Тільки цими обставинами можна пояснити той факт, що радгоспне будівництво перевиконує п'ятирічний план за три роки, а колгоспне будівництво уже перевиконало п'ятирічку за два роки.

Існує теорія, за якою високі темпи розвитку допустимі тільки у відбудовний період, з переходом же в реконструктивний період темпи будівництва повинні різко знижуватись з року в рік. Ця теорія називається теорією «потухаючої кривої». Ця теорія є теорія виправдання нашої відсталості. Вона не має нічого спільного з марксизмом, з ленінізмом. Вона є буржуазна теорія, розрахована на те, щоб закріпити відсталість нашої країни. З людей, які мали або мають відношення до нашої партії, цю теорію відстоюють і проповідують лише троцькісти і праві ухильники.

Про троцькістів існує думка, як про надіндустріалістів. Але ця думка правильна лише почасти. Вона правильна лише остільки, оскільки мова йде про кінець **відбудовного** періоду, коли троцькісти, дійсно, розвивали надіндустріалістські фантазії. Щодо **реконструктивного** періоду, то **троцькісти, з точки зору темпів, є зовсім крайніми мінімалістами і зовсім поганенькими капітулянтами.** (Сміх. Оплески.)

У своїх платформах і деклараціях троцькісти не дали цифрових даних відносно темпів, обмежую-

чись лише загальним базіканням про темпи. Але є один документ, де троцькісти зобразили в цифрах своє розуміння темпів розвитку державної промисловості. Я маю на увазі доповідну записку «Особливої наради по відбудуванню основного капіталу» державної промисловості (ОСВОК), побудовану на принципах троцькізму. Цікаво розібрати в двох словах цей документ, який відноситься до 1925/26 року. Цікаво, бо він цілком відображає троцькістську схему потухаючої кривої.

За цим документом пропонувалось **вкласти** в державну промисловість в 1926/27 році 1 543 мільйони карбованців; в 1927/28 році—1 490 мільйонів карбованців; в 1928/29 році—1 320 мільйонів карбованців; в 1929/30 році—1 060 мільйонів карбованців (по цінах 1926/27 р.).

Така є картина **потухаючої** троцькістської кривої.

А скільки ми вклали на ділі? На ділі ми вклали в державну промисловість в 1926/27 році 1 065 мільйонів карбованців; в 1927/28 році—1 304 мільйони карбованців; в 1928/29 році—1 819 мільйонів карбованців; в 1929/30 році—4 775 мільйонів карбованців (по цінах 1926/27 р.).

Така є картина **висхідної** більшовицької кривої.

За цим документом **продукція** державної промисловості повинна була вирости в 1926/27 році на 31,6%; в 1927/28 році—на 22,9%; в 1928/29 році—на 15,5%; в 1929/30 році—на 15%.

Така є картина **потухаючої** троцькістської кривої.

А що вийшло у нас на ділі? На ділі приріст продукції держпромисловості становив в 1926/27 році—19,7%; в 1927/28 році—26,3%; в 1928/29 році—24,3%;

в 1929/30 році—32%, а в 1930/31 році становитиме 47% приросту.

Така є картина **висхідної** більшовицької кривої.

Відомо, що Троцький спеціально захищає цю капітулянтську теорію потухаючої кривої у своїй книжці «До соціалізму чи до капіталізму?». Він прямо говорить там, що оскільки «до війни розширення промисловості в основі своїй полягало в будуванні нових заводів», а «в наш час розширення в далеко більшій мірі полягає у використанні старих заводів і завантаженні старого устаткування», то «природно, отже, коли з **завершенням відбудовного процесу** коефіцієнт росту повинен буде **значно знизитись**», причому він пропонує «в найближчі роки підняти коефіцієнт промислового росту не тільки в 2, але і в 3 рази вище довоєнних 6%, а може й більше того».

Отже, тричі по шість процентів річного приросту промисловості. Скільки ж це становитиме? Всього 18% приросту за рік. Значить, 18% річного приросту продукції держпромисловості становлять, на думку троцькістів, ту найвищу межу планування прискореного темпу розвитку в **період реконструкції,** до якої треба прагнути як до ідеалу. Порівняйте тепер цю крохоборську мудрість троцькістів з тим дійсним приростом продукції, який маємо ми за останні три роки (в 1927/28 р.—26,3%, в 1928/29 р.—24,3%, в 1929/30 р.—32%), порівняйте цю капітулянтську філософію троцькістів з наміткою контрольних цифр Держплану на 1930/31 рік в 47% приросту, який перевищує **найвищі** темпи приросту продукції у **відбудовний** період,—і ви зрозумієте всю реакційність

троцькістської теорії «потухаючої кривої», всю глибину невір'я троцькістів у можливості **реконструктивного** періоду.

Ось де причина того, що троцькісти співають тепер про «надмірність» більшовицьких темпів розвитку промисловості і колгоспного будівництва.

Ось де причина того, що **троцькістів не відрізниш тепер від наших правих ухильників.**

Зрозуміло, що, не розгромивши троцькістсько-правоухильницької теорії «потухаючої кривої», ми не могли б розгорнути ні дійсного планування, ні підвищення темпів і скорочення строків будівництва. Щоб керувати проведенням в життя генеральної лінії партії, щоб виправляти і поліпшувати п'ятирічний план будівництва, щоб підвищувати темпи і запобігати помилкам будівництва, треба було, насамперед, розбити і ліквідувати реакційну теорію «потухаючої кривої».

ЦК так і зробив, як я вже говорив вище.

2. ПИТАННЯ КЕРІВНИЦТВА ВНУТРІПАРТІЙНИМИ СПРАВАМИ

Можна подумати, що робота по керівництву соціалістичним будівництвом, робота по проведенню в життя генеральної лінії партії проходила у нас в партії спокійно і плавно, без боротьби і напруження волі. Але це невірно, товариші. Насправді ця робота йшла в боротьбі з внутріпартійними труднощами, в боротьбі з усякого роду ухилами від ленінізму як в галузі загальної політики, так і в галузі національного питання. Наша партія живе і подвизається не в безповітряному просторі. Вона живе і подвизається

в самій гущі життя, зазнаючи впливу навколишнього середовища. А середовище у нас складається, як відомо, з різних класів і соціальних груп. Ми розпочали розгорнутий наступ на капіталістичні елементи, ми просунули далеко вперед нашу соціалістичну промисловість, ми розгорнули будівництво радгоспів і колгоспів. Але такі явища не можуть пройти даром для експлуататорських класів. Ці явища звичайно супроводяться розоренням відживаючих класів, розоренням куркульства на селі, звуженням поля діяльності дрібнобуржуазних верств міста. Зрозуміло, що все це не може не загострити боротьбу класів, опір відживаючих класів політиці Радянської влади. Було б смішно думати, що опір цих класів не знайде того чи іншого відображення в рядах нашої партії. І він, дійсно, знаходить в партії своє відображення. Відображенням опору відживаючих класів і є всі і всякі ухили від ленінської лінії, які є в рядах нашої партії.

Чи можна вести успішну боротьбу з класовими ворогами, не борючись одночасно з ухилами в нашій партії, не переборюючи цих ухилів? Ні, не можна. Не можна, бо неможливо розгорнути справжню боротьбу з класовими ворогами, маючи в тилу їх агентуру, залишаючи в тилу людей, які не вірять в нашу справу і всіляко намагаються загальмувати наш рух вперед.

Звідси непримиренна боротьба з ухилами від ленінської лінії, як чергове завдання партії.

Чому правий ухил є тепер головною небезпекою в партії? Тому, що він відображає куркульську небезпеку, а куркульська небезпека в даний момент,

в момент розгорнутого наступу і корчування коренів капіталізму, є основною небезпекою в країні.

Що треба було зробити ЦК для того, щоб подолати правий ухил, доконати «лівий» ухил і розчистити дорогу для максимального згуртування партії навколо ленінської лінії?

а) Треба було, насамперед, покінчити з рештками троцькізму в партії, з пережитками троцькістської теорії. Троцькістську групу, як опозицію, ми давно вже розгромили і викинули геть. Тепер троцькістська група являє собою антипролетарську і антирадянську контрреволюційну групу, яка старанно інформує буржуазію про справи нашої партії. Але рештки троцькістської теорії, пережитки троцькізму не цілком ще вивітрені з партії. Так от, треба було насамперед покінчити з цими пережитками.

В чому полягає суть троцькізму?

Суть троцькізму полягає, насамперед, в запереченні можливості побудови соціалізму в СРСР силами робітничого класу і селянства нашої країни. Що це значить? Це значить, що коли в найближчий час не приспіє допомога побідоносної світової революції, ми будемо змушені капітулювати перед буржуазією і розчистити дорогу для буржуазно-демократичної республіки. Отже, ми маємо тут буржуазне заперечення можливості побудови соціалізму в нашій країні, прикриване «революційною» фразою про перемогу світової революції.

Чи можна при таких поглядах підняти мільйонні маси робітничого класу на трудовий ентузіазм, на соціалістичне змагання, на масове ударництво, на розгорнутий наступ проти капіталістичних елементів?

Ясно, що не можна. Було б безглуздо думати, що наш робітничий клас, який пробив три революції, піде на трудовий ентузіазм і масове ударництво ради того, щоб угноїти грунт для капіталізму. Наш робітничий клас іде на трудове піднесення не ради капіталізму, а ради того, щоб остаточно поховати капіталізм і побудувати в СРСР соціалізм. Відберіть у нього упевненість в можливості побудови соціалізму, і ви знищите всякий грунт для змагання, для трудового піднесення, для ударництва.

Звідси висновок: щоб підняти робітничий клас на трудове піднесення й змагання і організувати розгорнутий наступ, треба було, насамперед, поховати буржуазну теорію троцькізму про неможливість побудови соціалізму в нашій країні.

Суть троцькізму полягає, по-друге, в запереченні можливості залучення основних мас селянства до справи соціалістичного будівництва на селі. Що це значить? Це значить, що робітничий клас не в силі повести за собою селянство в справі переведення індивідуальних селянських господарств на колективні рейки, що коли в найближчий час не приспіє на допомогу робітничому класові перемога світової революції, селянство відновить старі буржуазні порядки. Отже, ми маємо тут буржуазне заперечення сил і можливостей пролетарської диктатури повести селянство до соціалізму, прикриване маскою «революційних» фраз про перемогу світової революції.

Чи можна при таких поглядах підняти селянські маси на колгоспний рух, організувати масовий колгоспний рух, організувати ліквідацію куркульства, як класу? Ясно, що не можна.

Звідси висновок: щоб організувати масовий колгоспний рух селянства і ліквідувати куркульство, треба було, насамперед, поховати буржуазну теорію троцькізму про неможливість прилучення трудящих мас селянства до соціалізму.

Суть троцькізму полягає, нарешті, в запереченні необхідності залізної дисципліни в партії, у визнанні свободи фракційних угруповань в партії, у визнанні необхідності утворення троцькістської партії. Для троцькізму ВКП(б) повинна бути не єдиною і згуртованою бойовою партією, а зібранням груп і фракцій з своїми центрами, з своєю дисципліною, з своєю пресою і т. д. А що це значить? Це значить проголошення свободи політичних фракцій в партії. Це значить, що слідом за свободою політичних угруповань в партії повинна прийти свобода політичних партій в країні, тобто буржуазна демократія. Отже, ми маємо тут визнання свободи фракційних угруповань в партії аж до допущення політичних партій в країні диктатури пролетаріату, прикриване фразою про «внутріпартійну демократію», про «поліпшення режиму» в партії. Те, що свобода фракційної склоки інтелігентських груп не є ще внутріпартійна демократія, що проводжена партією розгорнута самокритика і колосальна активність партійних мас є проявом дійсної і справжньої внутріпартійної демократії, — цього троцькізмові не дано зрозуміти.

Чи можна при таких поглядах на партію забезпечити залізну дисципліну в партії, забезпечити залізну єдність партії, необхідну для успішної боротьби з класовими ворогами? Ясно, що не можна.

Звідси висновок: щоб забезпечити залізну єдність партії і пролетарську дисципліну в ній, треба було, насамперед, поховати організаційну теорію троцькізму.

Капітулянтство на ділі, як **зміст**, «ліві» фрази і «революційно»-авантюристські замашки, як **форма**, що прикриває і рекламує капітулянтський зміст,— така суть троцькізму.

Ця двоїстість троцькізму відображає двоїсте становище міської дрібної буржуазії, яка розоряється, яка не терпить «режиму» диктатури пролетаріату і старається або перескочити «відразу» в соціалізм, щоб врятуватися від розорення (звідси **авантюризм і істерика** в політиці), або, коли це неможливо, піти на всілякі поступки капіталізмові (звідси **капітулянтство** в політиці).

Цією двоїстістю троцькізму пояснюється той факт, що свої «шалені», нібито, атаки проти правих ухильників троцькізм звичайно увінчує **блоком** з ними, як з капітулянтами без маски.

А що собою являють «ліві» закрути, які мали місце в партії в галузі колгоспного руху? Вони являють собою деяку, правда несвідому, спробу відродити у нас традиції троцькізму на практиці, відродити троцькістське ставлення до середнього селянства. Вони є результатом тієї помилки в політиці, яку Ленін називає «переадміністровуванням». Це значить, що деякі наші товариші, захоплені успіхами колгоспного руху, стали підходити до проблеми колгоспного будівництва не як будівники, а як адміністратори переважно, допустивши через це ряд найгрубіших помилок.

У нас існують в партії люди, які думають, що не треба було осаджувати «лівих» закрутників. Вони вважають, що не треба було ображати наших працівників і протидіяти їх захопленню, якщо навіть це захоплення привело до помилок. Це дурниці, товариші. Так можуть говорити лише такі люди, які хочуть обов'язково пливти за течією. Це ті самі люди, які ніколи не зможуть засвоїти ленінської лінії—іти проти течії, коли цього вимагає обстановка, коли цього вимагають інтереси партії. Це хвостисти, а не ленінці. Партії тому і вдалося повернути цілі загони наших товаришів на правильну дорогу, партії тому і вдалося виправити помилки і добитися успіхів, що вона рішуче пішла проти течії в ім'я проведення в життя генеральної лінії. Це і є ленінізм на практиці, ленінізм в керівництві.

Ось чому я думаю, що, не подолавши «лівих» закрутів, ми не змогли б добитися тих успіхів у колгоспному русі, які маємо тепер.

Так стоїть справа з боротьбою з рештками троцькізму і їх відрижками на практиці.

Трохи інакше стоїть справа з питанням про правий опортунізм, на чолі якого стояли або стоять Бухарін, Риков і Томський.

Про правих ухильників не можна сказати, що вони не визнають можливості побудови соціалізму в СРСР. Ні, вони її визнають, і в цьому їх відміна від троцькістів. Але біда правих ухильників полягає в тому, що, визнаючи формально можливість побудови соціалізму в одній країні, вони не хочуть визнавати тих шляхів і засобів боротьби, без яких неможливо побудувати соціалізм. Вони не хочуть

визнавати, що всемірний розвиток індустрії є ключем до перетворення всього народного господарства на началах соціалізму. Вони не хочуть визнавати непримиренної класової боротьби з капіталістичними елементами і розгорнутого наступу соціалізму на капіталізм. Вони не розуміють, що всі ці шляхи і засоби являють собою ту систему заходів, без яких неможливе вдержання диктатури пролетаріату і побудування соціалізму в нашій країні. Вони думають, що соціалізм можна побудувати нишком, самопливом, без класової боротьби, без наступу на капіталістичні елементи. Вони думають, що капіталістичні елементи або самі відімруть непомітно, або вростатимуть в соціалізм. А тому що таких чудес в історії не буває, то виходить, що **праві ухильники скочуються на ділі на точку зору заперечення можливості побудови соціалізму в нашій країні.**

Про правих ухильників не можна також говорити, що вони заперечують можливість залучення основних мас селянства до справи побудування соціалізму на селі. Ні, вони її визнають, і в цьому їх відміна від троцькістів. Але, визнаючи її формально, вони разом з тим заперечують ті шляхи і засоби, без яких неможливе залучення селянства до справи побудування соціалізму. Вони не хочуть визнавати, що радгоспи і колгоспи є основним засобом і «стовповим шляхом» залучення основних мас селянства до справи побудування соціалізму. Вони не хочуть визнавати, що без проведення в життя політики ліквідації куркульства, як класу, неможливо добитися перетворення села на началах соціалізму. Вони думають, що село можна перевести на рейки соціалізму

нишком, самопливом, без класової боротьби, шляхом однієї лише постачальницько-збутової кооперації, бо вони впевнені, що куркуль сам вросте в соціалізм. Вони думають, що головне тепер не в високих темпах розвитку індустрії і не в колгоспах та радгоспах, а в тому, щоб «розв'язати» ринкову стихію, «розкріпачити» ринок і «зняти пута» з індивідуальних господарств аж до капіталістичних елементів села. Але тому що куркуль не може врости в соціалізм, а «розкріпачення» ринку означає озброєння куркульства і роззброєння робітничого класу, то виходить, що **праві ухильники на ділі скочуються на точку зору заперечення можливості залучення основних мас селянства до справи побудування соціалізму.**

Цим, власне, і пояснюється той факт, що свої півнячі бої з троцькістами праві ухильники звичайно увінчують закулісними переговорами з троцькістами відносно **блоку** з ними.

Основне зло правого опортунізму полягає в тому, що він **розриває** з ленінським розумінням класової боротьби і скочується на точку зору **дрібнобуржуазного лібералізму.**

Не може бути сумнівів, що перемога правого ухилу в нашій партії означала б повне роззброєння робітничого класу, озброєння капіталістичних елементів на селі і наростання шансів на реставрацію капіталізму в СРСР.

Праві ухильники не стоять на точці зору утворення другої партії, і в цьому їх ще одна відміна від троцькістів. Лідери правих ухильників відкрито визнали свої помилки і капітулювали перед партією. Але було б безглуздо думати на цій підставі, що

праве ухильництво вже поховано. Сила правого опортунізму виміряється не цією обставиною. Сила правого опортунізму полягає в силі дрібнобуржуазної стихії, в силі напору на партію з боку капіталістичних елементів взагалі, з боку куркульства—особливо. І саме через те, що правий ухил відображає опір основних елементів відживаючих класів, саме через це правий ухил є основна небезпека нашого часу в партії.

Ось чому партія визнала необхідним повести рішучу і непримиренну боротьбу з правим ухилом.

Не може бути сумніву, що без рішучої боротьби з правим ухилом, без ізоляції його керівних елементів ми не могли б добитись мобілізації сил партії і робітничого класу, мобілізації сил бідноти і середняцьких мас селянства на справу розгорнутого наступу соціалізму, на справу організації радгоспів і колгоспів, на справу відбудування нашої важкої індустрії, на справу ліквідації куркульства, як класу.

Так стоїть справа з «лівим» і правим ухилами в партії.

Завдання полягає в тому, щоб продовжувати й надалі непримиренну боротьбу **на два фронти** як з «лівими», що представляють **дрібнобуржуазний радикалізм,** так і з правими, що представляють **дрібнобуржуазний лібералізм.**

Завдання полягає в тому, щоб продовжувати й надалі **непримиренну** боротьбу з тими **примиренськими** елементами в партії, які не розуміють або удають, що не розуміють необхідності рішучої боротьби на два фронти.

б) Картина боротьби з ухилами в партії буде неповною, якщо ми не торкнемося ухилів в галузі **національного питання**, які є в партії. Я маю на увазі, по-перше, ухил до великоруського шовінізму і, по-друге, ухил до місцевого націоналізму. Ці ухили не такі помітні й напористі, як «лівий» або правий ухил. Їх можна було б назвати повзучими ухилами. Але це ще не значить, що вони не існують. Ні, вони існують і, головне,—ростуть. В цьому не може бути ніякого сумніву. Не може бути сумніву, тому що загальна атмосфера загострення класової боротьби не може не вести до певного загострення національних тертів, які мають своє відображення в партії. Тому слід би було розкрити і виставити на світ божий фізіономію цих ухилів.

В чому полягає суть ухилу до великоруського шовінізму в наших сучасних умовах?

Суть ухилу до великоруського шовінізму полягає в прагненні обійти національні відмінності мови, культури, побуту; в прагненні підготувати ліквідацію національних республік і областей; в прагненні підірвати принцип національної рівноправності і розвінчати політику партії по націоналізації апарату, націоналізації преси, школи та інших державних і громадських організацій.

Ухильники цього типу виходять при цьому з того, що оскільки при перемозі соціалізму нації повинні злитись воєдино, а їх національні мови повинні перетворитись в єдину спільну мову, то настав час для того, щоб ліквідувати національні відмінності і відмовитись від політики підтримки розвитку національної культури раніш пригноблених народів.

Вони посилаються при цьому на Леніна, неправильно цитуючи його, а іноді прямо перекручуючи і зводячи наклеп на Леніна.

Ленін сказав, що в соціалізмі зіллються інтереси національностей в одно ціле,—чи не виходить з цього, що пора покінчити з національними республіками і областями в інтересах... інтернаціоналізму? Ленін сказав у 1913 році в полеміці з бундівцями, що лозунг національної культури є буржуазний лозунг,—чи не виходить з цього, що пора покінчити з національною культурою народів СРСР в інтересах... інтернаціоналізму?

Ленін сказав, що національний гніт і національні перегородки знищуються при соціалізмі,—чи не виходить з цього, що пора покінчити з політикою врахування національних особливостей народів СРСР і перейти на політику асиміляції в інтересах... інтернаціоналізму?

І так далі і тому подібне.

Не може бути сумніву, що цей ухил в національному питанні, прикриваний до того ж маскою інтернаціоналізму і ім'ям Леніна, є найвитонченішим і тому найнебезпечнішим видом великоруського націоналізму.

По-перше, Ленін ніколи не говорив, що національні відмінності повинні зникнути, а національні мови повинні злитись в одну спільну мову в межах **однієї** держави, **до перемоги** соціалізму **у всесвітньому масштабі.** Ленін, навпаки, говорив щось прямо протилежне, а саме, що «національні і державні **відмінності** між народами і країнами... держатимуться ще **дуже й дуже довго** навіть **після** здійснення

диктатури пролетаріату у **всесвітньому** масштабі» * (т. XXV, стор. 227).

Як можна посилатись на Леніна, забуваючи про цю основну його вказівку?

Правда, один з колишніх марксистів, а нині ренегат і реформіст, п. Каутський твердить щось прямо протилежне тому, чого вчить нас Ленін. Він твердить, всупереч Леніну, що перемога пролетарської революції в австро-німецькій об'єднаній державі в середині минулого століття привела б до створення **однієї спільної** німецької мови і до **знімечення** чехів, бо «одна лише сила звільненого від пут обміну, одна лише сила сучасної культури, яку несли з собою німці, без усякої насильственої германізації **перетворила б у німців відсталих чеських дрібних буржуа, селян і пролетарів, яким нічого не могла дати їх захиріла національність»** (див. передмову до німецького видання «Революція і контрреволюція»).

Зрозуміло, що така «концепція» цілком гармонує з соціал-шовінізмом Каутського. З цими поглядами Каутського і боровся я в 1925 році в своєму виступі в Університеті народів Сходу [56]. Але невже для нас, для марксистів, які хочуть залищитись до кінця інтернаціоналістами, може мати якесь позитивне значення це антимарксистське базікання зарозумілого німецького соціал-шовініста?

Хто має рацію, Каутський чи Ленін?

Якщо має рацію Каутський, чим пояснити тоді той факт, що такі порівняно відсталі національності, як білоруси і українці, більш близькі до великорусів,

---

* Курсив мій. **Й. Ст.**

ніж чехи до німців, не обрусіли в результаті перемоги пролетарської революції в СРСР, а, навпаки, відродились і розвинулись, як самостійні нації? Чим пояснити, що такі нації, як туркмени, киргизи, узбеки, таджики (не кажучи вже про грузинів, вірмен, азербайджанців і т. д.), незважаючи на свою відсталість, не тільки не обрусіли в зв'язку з перемогою соціалізму в СРСР, а, навпаки, відродились і розвинулись в самостійні нації? Чи не ясно, що наші шановні ухильники, в погоні за показним інтернаціоналізмом, попали в лапи каутськіанського соціал-шовінізму? Чи не ясно, що, обстоюючи одну спільну мову в межах **однієї** держави, в межах СРСР, вони добиваються по суті справи відновлення **привілеїв** панівної раніше мови, а саме—**великоруської** мови?

Де ж тут інтернаціоналізм?

По-друге, Ленін ніколи не говорив, що знищення національного гніту і злиття інтересів національностей в одно ціле рівнозначне знищенню національних відмінностей. Ми знищили національний гніт. Ми знищили національні привілеї і встановили національну рівноправність. Ми знищили державні кордони в старому розумінні слова, прикордонні стовпи і митні перепони між національностями СРСР. Ми встановили єдність економічних і політичних інтересів народів СРСР. Але чи значить це, що ми знищили тим самим національні відмінності, національні мови, культуру, побут і т. д.? Ясно, що не значить. Але якщо національні відмінності, мова, культура, побут і т. д. залишаються, чи не ясно, що вимога знищення національних республік і областей в даний історичний період є вимогою реакційною, спрямованою проти

інтересів диктатури пролетаріату? Чи розуміють наші ухильники, що знищити тепер національні республіки і області—це значить позбавити мільйонні маси народів СРСР можливості дістати освіту на **рідній** мові, позбавити їх можливості мати школу, суд, адміністрацію, громадські й інші організації та установи на **рідній** мові, позбавити їх можливості прилучитися до соціалістичного будівництва? Чи не ясно, що в погоні за показним інтернаціоналізмом наші ухильники попали в лапи реакційних великоруських шовіністів і забули, зовсім забули про лозунг культурної революції в період диктатури пролетаріату, який має однакову силу для **всіх** народів СРСР, і для великорусів, і для невеликорусів?

По-третє, Ленін ніколи не говорив, що лозунг розвитку національної культури в **умовах диктатури пролетаріату** є реакційним лозунгом. Навпаки, Ленін завжди стояв за те, щоб **допомогти** народам СРСР розвинути свою національну культуру. Під керівництвом Леніна, а не когось іншого, була складена і прийнята на X з'їзді партії резолюція в національному питанні, де прямо говориться про те, що:

«Завдання партії полягає в тому, щоб **допомогти** трудовим масам невеликоруських народів догнати центральну Росію, яка пішла вперед, **допомогти** їм: а) розвинути і зміцнити у себе радянську державність в формах, які відповідають національно-побутовим умовам цих народів; б) розвинути і зміцнити у себе діючі на рідній мові суд, адміністрацію, органи господарства, органи влади, складені з людей місцевих, які знають побут і психологію місцевого населення; в) розвинути у себе пресу, школу, театр, клубну справу і взагалі культурно-освітні установи на рідній мові; г) поставити і розвинути широку сітку курсів і шкіл, як загальноосвітнього, так і професійно-технічного характеру, на рідній мові»[57].

Чи не ясно, що Ленін стояв цілком і повністю за лозунг розвитку національної культури **в умовах диктатури пролетаріату?**

Хіба не ясно, що заперечення лозунга національної культури в умовах диктатури пролетаріату означає заперечення необхідності культурного піднесення невеликоруських народів СРСР, заперечення необхідності загальнообов'язкової освіти для цих народів, віддання цих народів в духовну кабалу реакційним націоналістам?

Ленін, дійсно, кваліфікував лозунг національної культури **при пануванні буржуазії** як лозунг реакційний. Але хіба могло бути інакше?

Що таке національна культура при пануванні національної буржуазії? **Буржуазна** своїм змістом і національна своєю формою культура, яка має своєю метою отруїти маси отрутою націоналізму і зміцнити панування буржуазії.

Що таке національна культура при диктатурі пролетаріату? **Соціалістична** своїм змістом і національна формою культура, яка має своєю метою виховати маси в дусі соціалізму й інтернаціоналізму.

Як можна змішувати ці два принципіально різні явища, не розриваючи з марксизмом?

Хіба не ясно, що, борючись з лозунгом національної культури при буржуазних порядках, Ленін ударяв по буржуазному **змісту** національної культури, а не по її національній формі?

Було б безглуздо припустити, що Ленін розглядав соціалістичну культуру, як культуру **безнаціональну,** яка не має тієї чи іншої національної форми. Бундівці, дійсно, приписували Леніну один час це

безглуздя. Але з творів Леніна відомо, що він різко протестував проти такого наклепу, рішуче відмежувавшись від такого безглуздя. Невже наші шановні ухильники так-таки поплентались по стопах бундівців?

Що ж лишилося після всього сказаного від аргументів наших ухильників?

Нічого, крім жонглювання флагом інтернаціоналізму і наклепу на Леніна.

Ті, що ухиляються в сторону великоруського шовінізму, глибоко помиляються, гадаючи, що період будівництва соціалізму в СРСР є період розвалу і ліквідації національних культур. Справа стоїть якраз навпаки. Насправді період диктатури пролетаріату і будівництва соціалізму в СРСР є період **розквіту** національних культур, **соціалістичних** змістом і національних формою, бо самі ж нації за радянського ладу є не звичайними «сучасними» націями, а націями **соціалістичними,** так само як їх національні культури є за змістом не звичайними, буржуазними культурами, а культурами **соціалістичними.**

Вони, очевидно, не розуміють, що розвиток національних культур повинен розгорнутися **з новою силою** з введенням і вкорінeнням загальнообов'язкової початкової освіти на рідній мові. Вони не розуміють, що тільки при умові розвитку національних культур можна буде по-справжньому прилучити відсталі національності до справи соціалістичного будівництва.

Вони не розуміють, що саме в цьому й полягає основа ленінської політики **допомоги** і **підтримки** розвитку національних культур народів СРСР.

Може здатися дивним, що ми, прихильники **злиття** в майбутньому національних культур в одну спільну (і формою і змістом) культуру, з однією спільною мовою, є разом з тим прихильниками **розквіту** національних культур в даний момент, в період диктатури пролетаріату. Але в цьому нема нічого дивного. Треба дати національним культурам розвинутись і розгорнутись, виявивши всі свої потенції, щоб створити умови для злиття їх в одну спільну культуру з однією спільною мовою в період перемоги соціалізму в усьому світі. Розквіт національних формою і соціалістичних змістом культур в умовах диктатури пролетаріату в одній країні **для** злиття їх в одну спільну соціалістичну (і формою і змістом) культуру з однією спільною мовою, коли пролетаріат переможе в усьому світі і соціалізм увійде в побут,—саме в цьому й полягає діалектичність ленінської постановки питання про національну культуру.

Можуть сказати, що така постановка питання «суперечлива». Але хіба не така сама «суперечливість» є у нас з питанням про державу? Ми за відмирання держави. І ми разом з тим стоїмо за посилення диктатури пролетаріату, яка являє собою найсильнішу і наймогутнішу владу з усіх існуючих досі державних влад. Найвищий розвиток державної влади з метою підготовки умов **для** відмирання державної влади—ось марксистська формула. Це «суперечливо»? Так, «суперечливо». Але суперечність ця життєва, і вона цілком відображає Марксову діалектику.

Або, наприклад, ленінська постановка питання про право націй на самовизначення, аж до відокремлення.

Ленін іноді зображав тезу про національне самовизначення у вигляді простої формули: «роз'єднання для об'єднання». Ви тільки подумайте—роз'єднання для об'єднання. Це скидається навіть на парадокс. А тимчасом ця «суперечлива» формула відображає ту життєву правду Марксової діалектики, яка дає більшовикам можливість брати найнеприступніші фортеці в галузі національного питання.

Те саме треба сказати про формулу відносно національної культури: розквіт національних культур (і мов) в період диктатури пролетаріату в одній країні з метою підготовки умов для відмирання і злиття їх в одну спільну соціалістичну культуру (і в одну спільну мову) в період перемоги соціалізму в усьому світі.

Хто не зрозумів цієї своєрідності і «суперечливості» нашого перехідного часу, хто не зрозумів цієї діалектики історичних процесів, той загинув для марксизму.

Біда наших ухильників полягає в тому, що вони не розуміють і не хочуть зрозуміти Марксової діалектики.

Так стоїть справа з ухилом до великоруського шовінізму.

Нетрудно зрозуміти, що цей ухил відображає прагнення відживаючих класів панівної раніш великоруської нації вернути собі втрачені привілеї.

Звідси небезпека великоруського шовінізму, як головна небезпека в партії в галузі національного питання.

В чому полягає суть ухилу до місцевого націоналізму?

Суть ухилу до місцевого націоналізму полягає в прагненні відособитись і замкнутись в рамках своєї національної шкаралупи, в прагненні затушувати класові суперечності всередині своєї нації, в прагненні захиститись від великоруського шовінізму шляхом відходу від загального потоку соціалістичного будівництва, в прагненні не бачити того, що зближає і об'єднує трудящі маси націй СРСР, і бачити лише те, що може їх віддалити одних від одних.

Ухил до місцевого націоналізму відображає невдоволення відживаючих класів раніш пригноблених націй режимом диктатури пролетаріату, їх прагнення відособитися в свою національну буржуазну державу і встановити там своє класове панування.

Небезпека цього ухилу полягає в тому, що він культивує буржуазний націоналізм, ослабляє єдність трудящих народів СРСР і грає на руку інтервенціоністам.

Така є суть ухилу до місцевого націоналізму.

Завдання партії полягає в тому, щоб вести рішучу боротьбу з цим ухилом і забезпечити умови, необхідні для інтернаціонального виховання трудящих мас народів СРСР.

Так стоїть справа з ухилами в нашій партії, з «лівим» і правим ухилом в галузі загальної політики, з ухилами в галузі національного питання.

Таке є наше внутріпартійне становище.

Тепер, коли партія вийшла переможцем з боротьби за генеральну лінію, коли ленінська лінія нашої партії торжествує по всьому фронту, багато хто схильний забути про ті труднощі, що їх створювали нам у нашій роботі всі і всякі ухильники. Більше того, деякі по-обивательському настроєні товариші

досі ще думають, що можна було обійтись без боротьби з ухильниками. Нічого й казати, що ці товариші глибоко помиляються. Досить тільки оглянутись назад і згадати про художества троцькістів і правих ухильників, досить тільки згадати історію боротьби з ухилами за минулий період, щоб зрозуміти всю пустоту і нікчемність цієї партійної обивательщини. Не може бути сумніву, що, не приборкавши ухильників і не розбивши їх у відкритому бою, ми не могли б добитися тих успіхів, якими по праву пишається тепер наша партія.

В боротьбі з ухилами від ленінської лінії виросла і зміцніла наша партія. В боротьбі з ухилами викувала вона **ленінську єдність** своїх рядів. Ніхто вже не заперечує тепер того безспірного факту, що ніколи ще не була так згуртована партія навколо свого ЦК, як тепер. Всі змушені тепер визнати, що партія тепер більше, ніж будь-коли, **єдина і згуртована**, що XVI з'їзд є одним з небагатьох з'їздів нашої партії, де нема більше оформленої і згуртованої опозиції, здатної протипоставити свою окрему лінію генеральній лінії партії.

Чому зобов'язана партія цим своїм вирішальним досягненням?

Вона зобов'язана цим досягненням тій обставині, що у своїй боротьбі з ухилами вона завжди вела **принципіальну** політику, ніколи не опускаючись до закулісних комбінацій і дипломатичного гешефтмахерства.

Ленін говорив, що принципіальна політика є **єдино** правильна політика. Ми вийшли переможцями з боротьби проти ухилів тому, що чесно і послідовно виконували цей заповіт Леніна. (Оплески.)

* * *

Я кінчаю, товариші.

Який є загальний висновок?

Ми мали за минулий період ряд вирішальних успіхів на всіх фронтах соціалістичного будівництва. Ми мали ці успіхи тому, що зуміли тримати високо великий прапор Леніна. Якщо хочемо перемогти, ми повинні й надалі тримати прапор Леніна високо, охороняючи його чистоту і незаплямованість. (Оплески.)

Такий є загальний висновок.

З прапором Леніна перемогли ми в боях за Жовтневу революцію.

З прапором Леніна добились ми вирішальних успіхів у боротьбі за перемогу соціалістичного будівництва.

З цим же прапором переможемо в пролетарській революції в усьому світі.

Хай живе ленінізм! (Гучні оплески, що довго не стихають. Овації всього залу.)

«Правда» № 177,
29 червня 1930 р.

ПРИМІТКИ

1 Пленум ЦК і ЦКК ВКП(б) відбувався 16—23 квітня 1929 року. Пленум розглянув такі питання: 1) про внутріпартійні справи; 2) питання XVI Всесоюзної партконференції; 3) про чистку партії. Пленум схвалив резолюцію об'єднаного засідання Політбюро ЦК і Президії ЦКК у внутріпартійних справах від 9 лютого 1929 року і в окремій резолюції осудив правоопортуністичну діяльність Бухаріна, Рикова, Томського. Пленум схвалив і постановив передати на розгляд XVI Всесоюзної партконференції внесені Політбюро тези про п'ятирічний план розвитку народного господарства, про шляхи піднесення сільського господарства і податкове полегшення середняка, про підсумки і найближчі завдання боротьби з бюрократизмом. Пленум постановив також передати на розгляд XVI партконференції схвалені в основному тези про чистку членів і кандидатів ВКП(б). Й. В. Сталін виступив на засіданні пленуму 22 квітня з промовою «Про правий ухил у ВКП(б)». (Резолюції пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 311—323.).—*1*.

2 Мається на увазі шкідницька діяльність контрреволюційної організації буржуазних спеціалістів, яка діяла в 1923—1928 роках в Шахтинському та інших районах Донбасу. — *11*.

3 VI Конгрес Комінтерну відбувся в Москві 17 липня—1 вересня 1928 року. Конгрес обговорив звіт про діяльність Викон-

кому Комінтерну, звіти Виконкому Комуністичного Інтернаціоналу Молоді та Інтернаціональної Контрольної Комісії, заходи боротьби з небезпекою імперіалістичних воєн, програму Комуністичного Інтернаціоналу, питання про революційний рух в колоніальних і напівколоніальних країнах, економічне становище в СРСР і становище у ВКП(б), затвердив статут Комінтерну. В своїх постановах конгрес вказав на зростання внутрішніх суперечностей капіталізму, які неминуче ведуть до розхитування капіталістичної стабілізації і різкого загострення загальної кризи капіталізму. Конгрес визначив завдання Комуністичного Інтернаціоналу, що випливають з нових умов боротьби робітничого класу, мобілізував комуністичні партії на посилення боротьби з правим ухилом, як головною небезпекою і примиренством з ним. Конгрес відзначив успіхи соціалістичного будівництва в СРСР, значення їх для зміцнення революційних позицій міжнародного пролетаріату і закликав трудящих усього світу до захисту Радянського Союзу. Й. В. Сталін брав керівну участь в роботі конгресу, був обраний членом президії конгресу, членом програмної комісії і політичної комісії для розроблення тез про міжнародне становище і завдання Комуністичного Інтернаціоналу. — ***20.***

4 Мається на увазі пленум Центрального Комітету ВКП(б) з участю членів Центральної Контрольної Комісії і Центральної ревізійної комісії, який відбувався 16—24 листопада 1928 року. — ***25.***

5 Катедер-соціалізм—один з напрямів буржуазної ідеології, головним чином в буржуазній політичній економії. Виник в другій половині дев'ятнадцятого століття в Німеччині; пізніше дуже поширився в Англії, Америці і Франції. Представники цього напряму, ліберально-буржуазні професори, які виступали з університетських кафедр (звідси назва «катедер-соціалізм»), вели боротьбу проти марксизму і революційного робітничого руху, що розвивався, затушовували суперечності капіталізму, проповідували примирення класів. Катедер-соціалісти заперечували класовий, експлуататорський характер буржуазної держави і твердили, що вона нібито

здатна шляхом соціальних реформ удосконалити капіталізм. Енгельс про німецьких катедер-соціалістів писав: «катедер-соціалісти в теоретичному відношенні ніколи не підносилися над рівнем схильних до філантропії вульгарних економістів, а тепер вони опустились до рівня простих апологетів бісмарківського державного соціалізму» (К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. XXVII, стор. 499). В Росії буржуазно-ліберальні реформістські ідеї катедер-соціалістів проповідували легальні марксисти. Російські меншовики, опортуністичні партії II Інтернаціоналу і сучасні праві соціалісти, намагаючись підпорядкувати робітничий рух інтересам буржуазії і проповідуючи мирне, поступове вростання капіталізму в соціалізм, скотилися також до катедер-соціалізму. — ***33.***

6 Мається на увазі пленум Центрального Комітету ВКП(б), що відбувся 4—12 липня 1928 року. — ***50.***

7 **«Інтернаціонал Молоді»** («Jugend Internationale»)—журнал, орган Міжнародного союзу соціалістичних організацій молоді; виходив у Цюріху з вересня 1915 року по травень 1918 року. З 1919 року по 1941 рік журнал видавався, як орган Виконавчого комітету Комуністичного Інтернаціоналу Молоді. (В 1925—1928 роках виходив під назвою «Комуністичний Інтернаціонал Молоді».). — ***70.***

8 Див. Ленінський збірник XIV, стор. 250—259. — ***75.***

9 **«Сборник Социал-Демократа»** видавався ЦК РСДРП в 1916 році під безпосереднім керівництвом В. І. Леніна. Вийшло два номери: в жовтні і грудні 1916 року. — ***76.***

10 В період Брестського миру (1918 р.) Бухарін і очолювана ним група «лівих» комуністів спільно з Троцьким повели всередині партії запеклу боротьбу проти Леніна, вимагаючи продовження війни з метою підвести молоду Радянську республіку, яка не мала ще армії, під удар німецького імперіалізму. В 1938 році, на судовому процесі антирадянського «право-троцькістського блоку» було встановлено, що Бухарін і очолювана ним група «лівих» комуністів разом з Троцьким та лівими есерами були в таємній контрреволюційній

змові проти Радянського уряду, ставили собі за мету зірвати Брестський мирний договір, арештувати і вбити В. І. Леніна, Й. В. Сталіна, Я. М. Свердлова і сформувати уряд з бухарінців, троцькістів та лівих есерів. — ***100.***

11 ЕКОСО РСФРР — Економічна Рада при Раді Народних Комісарів РСФРР. — ***102.***

12 XVI конференція ВКП(б) відбулася в Москві 23—29 квітня 1929 року. Конференція обговорила питання: про п'ятирічний план розвитку народного господарства, про шляхи піднесення сільського господарства і податкове полегшення середняка, про підсумки і найближчі завдання боротьби з бюрократизмом, про чистку і перевірку членів та кандидатів ВКП(б). Головним питанням конференції був план першої п'ятирічки. Конференція відкинула «мінімальний» варіант п'ятирічного плану, що його захищали праві капітулянти, і прийняла «оптимальний» варіант, як обов'язковий при всяких умовах. Конференція осудила правий ухил, як вияв цілковитої відмови від ленінської політики партії, як прямий перехід на позицію куркульства, і закликала партію дати нищівну відсіч правому ухилові, як головній небезпеці в цей період, а також примиренським настроям щодо ухилів від ленінської лінії. Конференція заслухала інформаційну доповідь В. М. Молотова про квітневий пленум ЦК і ЦКК ВКП(б) і про виступ на цьому пленумі Й. В. Сталіна з промовою «Про правий ухил у ВКП(б)» (див. цей том, стор. 1—107) і прийняла одноголосно резолюцію «Про внутріпартійні справи». Конференція прийняла звернення до всіх робітників і трудящих селян Радянського Союзу про розгортання соціалістичного змагання. (Резолюції XVI конференції див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 324—358.). — ***107.***

13 В. І. Ленін. «Як організувати змагання?» (див. Твори, вид. 3-є, т. XXII, стор. 158, 161). — ***109.***

14 Особлива Далекосхідна армія була створена в серпні 1929 року під час конфлікту на Китайсько-Східній залізниці, спровокованого китайськими контрреволюційними генералами і япон-

ськими імперіалістами. Газета **«Тревога»** — орган Політичного Управління Особливої Далекосхідної армії; видається з 1929 року. — ***136.***

15 **«Комсомольская Правда»** — щоденна газета, орган Центрального і Московського комітетів ВЛКСМ; видається з 24 травня 1925 року. Стаття «Вступний нарис про ленінізм» опублікована в газеті «Комсомольская Правда» № 282, 7 грудня 1929 року. — ***137.***

16 Всесоюзна конференція аграрників-марксистів, скликана Комуністичною академією при ЦВК СРСР, відбувалась 20—27 грудня 1929 року. В конференції брали участь представники науково-дослідних установ, сільськогосподарських та економічних вузів, редакцій журналів і газет. Всього було присутніх 302 делегати. З промовою «До питань аграрної політики в СРСР» Й. В. Сталін виступив на заключному пленарному засіданні конференції 27 грудня. — ***141.***

17 Див. Ленінський збірник XI, стор. 368. — ***148.***

18 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXV, стор. 173. — ***148.***

19 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXVI, стор. 46. — ***148.***

20 Ф. Енгельс. «Селянське питання у Франції і Німеччині», 1922, стор. 66 (див. також К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. XVI, ч. II, 1936, стор. 456). — ***152.***

21 Див. Й. В. Сталін. Твори, т. 11, стор. 81—97. — ***156.***

22 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXVII, стор. 191—194. — ***166.***

23 **«За рубежом»** — журнал; виходив з 1930 року під редакцією М. Горького; в 1932 році був реорганізований в журнал-газету, яка видавалась по 1938 рік. — ***174.***

24 **«Красная Звезда»** — щоденна військово-політична газета; видається з січня 1924 року. З березня 1946 року є центральним органом Міністерства збройних сил Союзу РСР. — ***177.***

25 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 47—53. — ***178.***

26 Резолюцію XVI конференції ВКП(б) «Про шляхи піднесення сільського господарства і податкове полегшення середняка» див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 329—338. — ***178.***

27 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 247—259. — ***179.***

28 Резолюцію XV з'їзду ВКП(б) «Про директиви по складанню п'ятирічного плану народного господарства» див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 234—247. — ***179.***

29 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 222—227. — ***179.***

30 Свердловці—слухачі Комуністичного університету імені Я. М. Свердлова. — ***183.***

31 Див. В. І. Ленін. Твори, вид. 3-є, т. XXVI, стор. 428—429. — ***183.***

32 В. І. Ленін. «Цінні визнання Пітіріма Сорокіна» (див. Твори, вид. 3-є, т. XXIII, стор. 294). — ***183.***

33 «Рубінізм» і «механіцизм» — антимарксистські ревізіоністські напрями в політичній економії. Меншовик Рубін ревізував учення Маркса з ідеалістичних буржуазних позицій, вихолощував революційний зміст марксизму, по-шкідницькому відвертав увагу економістів від вивчення питань радянської економіки, заводячи їх в область схоластичних спорів та абстракцій. «Механіцизм» — перекручення марксизму в філософії і політичній економії з вульгарно-механістичних позицій, яке зводилось до заперечення матеріалістичної діалектики і підміни її буржуазною теорією рівноваги. Одним з головних представників механіцизму був ідеолог правих ухильників Бухарін. В політичній економії механісти заперечували внутрішні суперечності капіталістичного суспіль-

ства, історично минущий характер законів його розвитку і переносили закономірності капіталізму на радянське соціалістичне суспільство. — ***189.***

34 Зазначена постанова Центрального Комітету ВКП(б) опублікована в газеті «Правда» № 73, 15 березня 1930 року. (Див. також «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 813—814.). — ***201.***

35 Постанову ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 року «Про темп колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву» див. також «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 389—391. — ***207.***

36 XVI з'їзд ВКП(б) відбувався в Москві 26 червня — 13 липня 1930 року. З'їзд обговорив політичний і організаційний звіти Центрального Комітету партії; звіти Центральної ревізійної комісії, ЦКК, делегації ВКП(б) у Виконкомі Комінтерну і доповіді: про виконання п'ятирічного плану промисловості; про колгоспний рух і піднесення сільського господарства; про завдання профспілок в реконструктивний період. З'їзд одноголосно схвалив політичну лінію і роботу Центрального Комітету партії, запропонував ЦК забезпечити й надалі більшовицькі темпи соціалістичного будівництва, добитися виконання п'ятирічки за чотири роки, неухильно проводити розгорнутий соціалістичний наступ по всьому фронту і ліквідацію куркульства, як класу, на базі суцільної колективізації. З'їзд відзначив всесвітньоісторичне значення перелому в розвитку сільського господарства, в результаті якого колгоспне селянство стало дійсною і міцною опорою Радянської влади. З'їзд доручив Центральному Комітетові партії проводити й надалі тверду політику миру і зміцнювати обороноздатність СРСР. З'їзд дав вказівки: про всемірне розгортання важкої промисловості і створення нової, потужної вугільно-металургійної бази на сході країни; про перебудову роботи всіх масових організацій і посилення ролі профспілок в соціалістичному будівництві; про залучення всіх робітників і трудящих мас до соціалістичного змагання. З'їзд до кінця викрив правий опортунізм, як агентуру куркульства всередині партії, і оголосив погляди правої

опозиції несумісними з належністю до ВКП(б). З'їзд запропонував партійним організаціям посилити боротьбу з ухилами в національному питанні — з великодержавним шовінізмом та місцевим націоналізмом і твердо проводити ленінську національну політику, яка забезпечує широкий розвиток національних формою, соціалістичних змістом культур народів СРСР. XVI з'їзд увійшов в історію партії як з'їзд розгорнутого наступу соціалізму по всьому фронту, ліквідації куркульства, як класу, і проведення в життя суцільної колективізації. Й. В. Сталін виступив на з'їзді з політичним звітом ЦК ВКП(б) 27 червня і з заключним словом 2 липня. (Про XVI з'їзд ВКП(б) див. «Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 296—298. Постанови з'їзду див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 394—436.). — ***233.***

37 Федеральна резервна система — банківська організація в США, створена в 1913 році. Дванадцять федеральних резервних банків, утворених в найважливіших центрах країни, об'єднують і контролюють всю діяльність банків США і є знаряддям монополістичного капіталу. Федеральна резервна система очолюється федеральною резервною Радою (перейменованою в 1933 році в Раду Керівників ФРС), яка призначається президентом США і перебуває цілком в руках фінансових магнатів. Буржуазні економісти — апологети американського капіталізму, фінансові та урядові кола США розглядали федеральну резервну систему як засіб, що гарантує господарство країни від криз. Спроби президента Гувера боротися за допомогою федеральної резервної системи з кризою, що вибухнула в 1929 році, зазнали цілковитої невдачі. — ***240.***

38 План Юнга — план одержання репараційних платежів від Німеччини, названий за ім'ям його автора — американського банкіра Юнга; прийнятий 7 червня 1929 року комітетом експертів Франції, Великобританії, Італії, Японії, Бельгії, США і Німеччини, остаточно затверджений на Гаагській конференції 20 січня 1930 року. Загальну суму репараційних платежів Німеччини цей план встановив у 113,9 мільярда марок

(в іноземній валюті), які мали бути сплачені на протязі 59 років. Всі розрахунки по репараціях покладалися на Банк міжнародних розрахунків, в якому панівне становище займали США. Створення банку було одним з центральних пунктів плану Юнга і являло собою засіб контролю американського монополістичного капіталу над торгівлею і грошовим обігом європейських держав. За планом Юнга німецька промисловість звільнялася від участі в сплаті репарацій, весь тягар платежів лягав на трудящих. План Юнга створив умови для більш швидкого відновлення воєнно-промислового потенціалу Німеччини, чого добивалися американські імперіалісти з метою розгортання агресії проти СРСР. — ***247.***

39 Маються на увазі договори і угоди, укладені імперіалістичними державами на конференції в Локарно (Швейцарія), що відбувалась 5—16 жовтня 1925 року. Локарнські угоди, спрямовані на закріплення післявоєнного порядку в Європі, встановленого Версальським договором, привели до ще більшого загострення суперечностей між головними імперіалістичними країнами і до підготовки нових воєн. (Про Локарнську конференцію див. Й. В. Сталін. Твори, т. 7, стор. 271—277.). — ***247.***

40 Демонстрації і страйки протесту проти паліїв війни 1 серпня 1929 року (в день п'ятнадцятиріччя з дня початку першої світової імперіалістичної війни) і демонстрації протесту 6 березня 1930 року проти швидко зростаючого безробіття (в зв'язку з світовою економічною кризою 1929 року) пройшли в багатьох містах і промислових центрах Франції, Німеччини, Англії, США, Польщі та інших країн Європи і Америки. Рух протесту ішов цілком під керівництвом комуністичних партій і Комуністичного Інтернаціоналу. — ***250.***

41 «Пан-Європа» — проект створення блоку європейських держав, спрямованого проти Радянського Союзу, був висунутий французьким міністром закордонних справ Бріаном у травні 1930 року. Об'єднана у «федеральний союз» Європа за цим планом повинна була становити єдиний антирадянський фронт, а виконавчий орган «федерального союзу» —

«європейський комітет» повинен був стати штабом для підготовки нападу на СРСР. Крім того, план Бріана ставив своїм завданням встановлення гегемонії Франції на континенті Європи і через це натрапив на опір Англії, Італії та США. Проект «Пан-Європи» не був здійснений через суперечності між імперіалістичними державами. — ***253.***

42 Мається на увазі пакт про відмову від війни, підписаний в Парижі 27 серпня 1928 року США, Францією, Німеччиною, Великобританією, Польщею, Італією, Японією, Чехословаччиною, Бельгією та британськими домініонами. СРСР не був запрошений до участі в переговорах про укладення пакту Келлога з метою виключити СРСР з числа країн, на які поширювалась передбачена пактом відмова від війни як знаряддя національної політики. Прикриваючись демагогічними фразами про «загальний мир», ініціатори договору (Франція, США, Англія) розраховували перетворити його в знаряддя ізоляції та боротьби проти СРСР. Уряд СРСР у своїй заяві від 5 серпня 1928 року викрив справжні цілі пакту. Під тисненням громадської думки уряди США, Англії та Франції змушені були заявити про запрошення СРСР підписати пакт. Радянський уряд приєднався до пакту Келлога, одним з перших ратифікував його і запропонував сусіднім державам укласти угоду про негайне введення в дію зобов'язань пакту. 9 лютого 1929 року така угода була підписана у Москві СРСР, Польщею, Румунією, Естонією та Латвією, пізніше до неї приєдналися Туреччина й Литва. — ***253.***

43 «Лена-Гольдфільдс» — англійське акціонерне товариство, що мало в 1925—1930 роках концесію в СРСР на добування і розроблення в Сибіру родовищ золота, міді, заліза та ін. За умовами концесійного договору товариство «Лена-Гольдфільдс» було зобов'язане провести будівництво нових гірничих підприємств і реконструкцію заводів та приїсків, переданих в оренду. Зважаючи на те, що акціонерне товариство не виконувало своїх зобов'язань і приводило до руйнування заводи, приїски та інші підприємства, одержані в концесію, Радянський уряд ліквідував концесію, а співробітників то-

вариства, які вели в СРСР шпигунську і шкідницьку роботу, притяг до судової відповідальності. — **254.**

44 V з'їзд Рад СРСР відбувався в Москві 20-28 травня 1929 року і обговорив питання: доповідь уряду Союзу РСР; п'ятирічний план розвитку народного господарства Союзу РСР; про піднесення сільського господарства і кооперативне будівництво на селі. Центральним питанням з'їзду було обговорення і прийняття першої сталінської п'ятирічки. З'їзд схвалив звіт уряду Союзу РСР, затвердив п'ятирічний план розвитку народного господарства, намітив шляхи піднесення сільського господарства та кооперативного будівництва на селі і обрав новий склад Центрального Виконавчого Комітету Союзу РСР. — **267.**

45 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 251. — **276.**

46 Й. В. Сталін. Політичний звіт Центрального Комітету XV з'їздові ВКП(б) (див. Твори, т. 10, стор. 305—306). — **277.**

47 Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 278—279. — **282.**

48 Пленум Центрального Комітету ВКП(б), що відбувався 10—17 листопада 1929 року, обговорив питання: про контрольні цифри народного господарства на 1929/30 рік; про підсумки і дальші завдання колгоспного будівництва; про сільське господарство України і про роботу на селі; про створення союзного Наркомату земельних справ СРСР; про виконання рішень лютневого пленуму ЦК (1928 р.) про підготовку технічних кадрів. Пленум визнав пропаганду поглядів правого опортунізму та примиренства з ним несумісною з перебуванням в рядах ВКП(б) і постановив вивести Бухаріна, як застрільника і керівника правих капітулянтів, із складу Політбюро ЦК ВКП(б). Пленум відзначив, що Радянський Союз вступив у смугу розгорнутої соціалістичної перебудови села і будівництва великого соціалістичного землеробства і намітив ряд конкретних заходів, що мали сприяти зміцненню колгоспів і широкому розгортанню колгоспного руху

(Резолюції пленуму див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 359—388.). — ***282.***

[49] Мається на увазі звернення ЦК ВКП(б) «До всіх членів партії, до всіх робітників» про розгортання самокритики, опубліковане в газеті «Правда» № 128, 3 червня 1928 року. (Див. також «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. II, 1941, стор. 807—809.). — ***309.***

[50] Постанова ЦК і ЦКК ВКП(б) «Про висування робітників у радянський апарат і масовий робітничий контроль знизу над радянським апаратом (про шефство заводів)» опублікована в газеті «Правда» № 74, 16 березня 1930 року. — ***310.***

[51] Мається на увазі постанова Центрального Комітету ВКП(б) від 15 травня 1930 року «Про роботу Уралмету» (тресту, що об'єднував чорну металургію Уралу), опублікована в газеті «Правда» № 135, 18 травня 1930 року. — ***321.***

[52] Постанова ЦК ВКП(б) «Про ліквідацію округів» опублікована в газеті «Правда» № 194, 16 липня 1930 року. — ***332.***

[53] В. І. Ленін. Лист В. М. Молотову про план політдоповіді на XI з'їзді партії (див. Твори, вид. 3-є, т. XXVII, стор. 207). — ***335.***

[54] В. І. Ленін. «Як нам реорганізувати Робселькн» (див. Твори, вид. 3-є, т. XXVII, стор. 405). — ***336.***

[55] VIII з'їзд Рад РСФРР відбувався 22—29 грудня 1920 року. Одним з основних питань з'їзду був план електрифікації країни, підготовлений Державною комісією по електрифікації Росії (ГОЕЛРО). У своїй постанові з'їзд оцінив план електрифікації «як перший крок великого господарського починання». Й. В. Сталін в листі В. І. Леніну в березні 1921 року писав про план електрифікації Росії: «Останні 3 дні я мав можливість прочитати збірник **«План електрифікації Росії»...** Чудова, добре складена книга. Майстерний начерк дійсно **єдиного** і дійсно **державного** господарського плану **без лапок**. Єдина в наш час марксистська спроба підведення

під радянську надбудову господарсько-відсталої Росії дійсно реальної і єдино можливої при нинішніх умовах технічно-виробничої бази» (див. Й. В. Сталін. Твори, т. 5, стор. 50). — ***342.***

[56] Мається на увазі промова на зборах студентів Комуністичного університету трудящих Сходу 18 травня 1925 року «Про політичні завдання університету народів Сходу» (див. Й. В. Сталін. Твори, т. 7, стор. 138—140). — ***359.***

[57] Див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. I, 1941, стор. 385. — ***361.***

БІОГРАФІЧНА ХРОНІКА

(квітень 1929—червень 1930)

1929

16—23 квітня. Й. В. Сталін керує роботою пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б).

22 квітня. Й. В. Сталін на засіданні пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) виступає з промовою «Про правий ухил у ВКП(б)».

23—29 квітня. Й. В. Сталін керує роботою XVI Всесоюзної конференції ВКП(б).

27 квітня. Й. В. Сталіна на засіданні XVI Всесоюзної конференції ВКП(б) обирають в комісію для розроблення резолюції про шляхи піднесення сільського господарства і податкове полегшення середняка.

29 квітня. Й. В. Сталін керує роботою пленуму ЦК ВКП(б).

1 травня. Й. В. Сталін присутній на першотравневому параді військ московського гарнізону і демонстрації трудящих столиці на Красній площі.

4 травня. Й. В. Сталін розмовляє з делегацією гірників Донбасу.

6 травня.	Й. В. Сталін виступає в американській комісії Президії Виконкому Комінтерну з промовою про правих фракціонерів в американській компартії.
11 травня.	Й. В. Сталін написав статтю «Змагання і трудове піднесення мас»—передмову до книжки Мікуліної «Змагання мас». Стаття опублікована в газеті «Правда» № 114, 22 травня.
14 травня.	Й. В. Сталін виступає на засіданні Президії Виконкому Комінтерну з промовами про становище в американській компартії.
20—28 травня.	Й. В. Сталін бере участь в роботі V з'їзду Рад Союзу РСР.
28 травня.	Й. В. Сталіна на V з'їзді Рад Союзу РСР обирають членом Союзної Ради ЦВК СРСР.
18 червня.	Й. В. Сталін і В. М. Молотов розмовляють з делегацією працівників лісової промисловості.
9 липня.	Й. В. Сталін пише листа тов. Феліксу Кону.
10 липня.	Й. В. Сталін пише привітання комсомолові України до дня його десятиріччя. Привітання опубліковано в газеті «Правда» № 157, 12 липня.
24 липня.	Й. В. Сталін присутній на навчаннях ескадри Чорноморського флоту.
25 липня.	Й. В. Сталін відвідав крейсер «Червона Україна», був присутній на вечорі самодіяльності червонофлотців і зробив запис в судновому журналі крейсера.
30 жовтня.	Й. В. Сталін пише привітання Особливій Далекосхідній армії в зв'язку з дванадцятими роковинами Великої Жовтневої соціалістичної

революції. Привітання опубліковано в газетах «Тревога» № 52 і «Правда» № 259, 7 листопада.

3 листопада. Й. В. Сталін пише статтю «Рік великого перелому». Стаття опублікована в газеті «Правда» № 259, 7 листопада.

7 листопада. Й. В. Сталін присутній на параді військ московського гарнізону і демонстрації трудящих столиці на Красній площі на честь дванадцятих роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції.

10—17 листопада. Й. В. Сталін керує роботою пленуму ЦК ВКП(б).

13 листопада. Й. В. Сталін на засіданні пленуму ЦК ВКП(б) виступає з промовою, в якій викриває фракційну роботу лідерів бухарінської опозиції.

Пленум ЦК ВКП(б) обирає Й. В. Сталіна в комісію для остаточного редагування резолюції про контрольні цифри народного господарства на 1929/30 рік і вироблення резолюції про бухарінську групу правих ухильників.

15 листопада. Пленум ЦК ВКП(б) обирає Й. В. Сталіна в комісію для редагування резолюції про підсумки і дальші завдання колгоспного будівництва.

29 листопада. Й. В. Сталін бере участь в роботі другої сесії ЦВК Союзу РСР V скликання.

18 грудня. Стаття Й. В. Сталіна «Необхідна поправка» опублікована в № 298 газети «Правда».

21 грудня. Й. В. Сталін пише відповідь усім організаціям і товаришам, що прислали йому привітання

в зв'язку з 50-річчям з дня народження. Відповідь опублікована в газеті «Правда» № 302, 22 грудня.

27 грудня. Й. В. Сталін виступає на Всесоюзній конференції аграрників-марксистів з промовою «До питань аграрної політики в СРСР». Промова опублікована в газеті «Правда» № 309, 29 грудня.

1930

2 січня. Привітання Й. В. Сталіна робітникам Сталінграда в зв'язку з десятими роковинами визволення міста від білогвардійців опубліковано в № 2 газети «Правда».

5 січня. За пропозицією Й. В. Сталіна ЦК ВКП(б) приймає постанову «Про темп колективізації і *заходи допомоги держави колгоспному будівництву*». Постанова опублікована в газеті «Правда» № 6, 6 січня.

17 січня. Й. В. Сталін пише листа О. М. Горькому.

19 січня. Й. В. Сталін написав статтю «До питання про політику ліквідації куркульства, як класу». Стаття опублікована в газетах «Правда» № 21 і «Красная Звезда» № 18, 21 січня.

21 січня. Й. В. Сталін присутній на траурних зборах у Великому театрі, присвячених шостим роковинам з дня смерті В. І. Леніна.

9 лютого. Й. В. Сталін пише «Відповідь товаришам свердловцям». Відповідь опублікована в газеті «Правда» № 40, 10 лютого.

13 лютого. На численні клопотання ряду організацій, загальних зборів робітників, селян і червоноармійців Й. В. Сталін, за величезні заслуги

на фронті соціалістичного будівництва, нагороджений другим орденом Червоного Прапора. Постанова Центрального Виконавчого Комітету СРСР про нагородження Й. В. Сталіна опублікована в газеті «Правда» № 53, 23 лютого.

22 лютого. Й. В. Сталін написав привітання Першій кінній армії в зв'язку з святкуванням її десятиріччя. Привітання опубліковано в газеті «Правда» № 53, 23 лютого.

Й. В. Сталін написав відповідь на листа робітників Іжевського заводу з побажанням успішного виконання плану виробництва предметів озброєння для Червоної Армії. Відповідь опублікована в газеті «Ижевская Правда» № 51, 2 березня.

Й. В. Сталін присутній на урочистому засіданні Московської Ради у Великому театрі, що було присвячене святкуванню дванадцятих роковин Червоної Армії і десятиріччю Першої кінної армії.

2 березня. Стаття Й. В. Сталіна «Запаморочення від успіхів» опублікована в № 60 газети «Правда».

Не пізніше 14 березня. Й. В. Сталін працює над постановою Центрального Комітету ВКП(б) «Про боротьбу з викривленнями партлінії в колгоспному русі». Постанова опублікована в газеті «Правда» № 73, 15 березня.

19 березня. Й. В. Сталін відповідає на листа тов. Безименського.

3 квітня. Стаття Й. В. Сталіна «Відповідь товаришам колгоспникам» опублікована в № 92 газети «Правда».

21 квітня. Й. В. Сталін написав привітання робітникам Ленінградського металічного заводу імені

Сталіна в зв'язку з достроковим випуском заводом першої в СРСР потужної турбіни. Привітання опубліковано в газеті «Ленинградская Правда» № 112, 23 квітня.

25 квітня. Й. В. Сталін написав привітання першому випускові слухачів Промислової академії. Привітання опубліковано в газеті «Правда» № 115, 26 квітня.

26 квітня. Привітання Й. В. Сталіна будівникам Туркестано-Сибірської залізниці, в зв'язку з закінченням будівництва і відкриттям наскрізного руху, опубліковано в № 115 газети «Правда».

1 травня. Й. В. Сталін присутній на першотравневому військовому параді і демонстрації трудящих столиці на Красній площі.

10 травня. Привітання Й. В. Сталіна Особливій кавалерійській бригаді в день її десятих роковин опубліковано в № 127 газети «Правда».

27 травня. Краснопресненська і Бауманівська районні партконференції обирають Й. В. Сталіна делегатом на Московську обласну партійну конференцію і на XVI з'їзд ВКП(б).

31 травня. Й. В. Сталін відповідає на листа т. М. Рафаїла.

16 червня. Й. В. Сталін вітає колектив Ростовського заводу сільськогосподарських машин з достроковим закінченням будівництва заводу. Привітання опубліковано в газеті «Правда» № 165 17 червня.

Й. В. Сталін написав відповідь на привітальний лист колгоспників Каневського району, Краснодарського краю. Відповідь опублікована в газетах «Красное Знамя» (Краснодар) № 137, 18 червня і «Правда» № 167, 19 червня.

17 червня. Й. В. Сталін вітає робітників Сталінградського тракторного заводу з достроковим закінченням будівництва і пуском першого в СРСР тракторного заводу. Привітання опубліковано в газеті «Правда» № 166, 18 червня.

25 червня. Й. В. Сталін керує роботою пленуму Центрального Комітету ВКП(б). Пленум схвалив запропоновані Політбюро тези до XVI з'їзду партії і затвердив Й. В. Сталіна доповідачем на XVI з'їзді ВКП(б) по першому пункту порядку денного (політичний звіт Центрального Комітету).

27 червня. Й. В. Сталін виступає на XVI з'їзді ВКП(б) з політичним звітом Центрального Комітету.

ЗМІСТ

И. В. Сталин. *Сочинения. Том 12.*
(На украинском языке)

Тираж 100 тисяч екз.
Здано до складання 3/I 1950 р.
Підписано до друку
16—23/III 1950 р.
Обсяг 25¹/₄ друк. арк.
Зам. 9.
Ціна 6 карб.

*

4-та Республіканська
поліграфічна ф-ка,
м. Київ, пл. Калініна, 2.